BERETNING

TIL

FOLKETINGET

AFGIVET AF

DEN AF TINGET UNDER 8. JANUAR 1948 NEDSATTE
KOMMISSION I HENHOLD TIL GRUNDLOVENS § 45

VII

JUSTITSMINISTERIET OG RETSHÅNDHÆVELSEN UNDER BESÆTTELSEN

(AFGIVET PAA GRUNDLAG
AF FORELIGGENDE DANSKE DOKUMENTER)

J. H. SCHULTZ A/S
UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI
KØBENHAVN
1950

BERETNING

TIL

FOLKETINGET

AFGIVET AF

DEN AF TINGET UNDER 8. JANUAR 1948 NEDSATTE
KOMMISSION I HENHOLD TIL GRUNDLOVENS § 45

VII

JUSTITSMINISTERIET OG RETSHÅNDHÆVELSEN UNDER BESÆTTELSEN

(AFGIVET PAA GRUNDLAG
AF FORELIGGENDE DANSKE DOKUMENTER)

J. H. SCHULTZ A/S
UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI
KØBENHAVN
1950

INDHOLDSFORTEGNELSE

Folketingets beslutning om kommissionens nedsættelse ... 5
Forskrifter for kommissionen ... 6
Kommissionens medlemmer ... 8

Kommissionens beretning.

Indledende bemærkninger ... 10

A. Den 9. april 1940 og begivenhederne i umiddelbar forbindelse hermed ... 15
1. Tyske noter ved besættelsens begyndelse og justitsministerielle skrivelser m. v. i tilknytning hertil ... 15
2. Interneringen af allierede statsborgere ... 17
3. De af tyskerne den 9. april 1940 eller i tiden umiddelbart derefter foretagne anholdelser af danske statsborgere ... 19
4. Tilintetgørelse af dokumenter i rigspolitiets arkiv i april 1940 ... 21

B. Almindelige redegørelser for retsforholdene i hele besættelsestiden ... 23
5. Almindelige redegørelser afgivet af fhv. justitsminister Thune Jacobsen ... 23
6. Folkeretlige spørgsmål ... 25
7. Almindelig redegørelse fra justitsministeriet for statsadvokaturen for særlige anliggender ... 28

C. De i foråret 1940 opståede spørgsmål og deres videre udvikling ... 30
8. Oprettelsen af statsadvokaturen for særlige anliggender ... 30
9. Spørgsmål vedrørende forholdet mellem dansk og tysk jurisdiktion ... 35
10. Forholdet mellem dansk politi og de tyske myndigheder ... 44
11. Dansk politis indberetninger til tyske myndigheder ... 54
12. Det af justitsministeriet den 12. april 1940 udstedte mødeforbud ... 58
13. Danske udtalelser om ro og orden m. v. ... 61

D. Spørgsmål opstået i tiden fra sommeren 1940 til den tysk-russiske krigs udbrud i 1941 62
14. Befolkningens holdning overfor besættelsesmagten, sabotagen m. v. ... 62
15. Udbredelse af flyveblade ... 72
16. Forbud mod visse demonstrationer, allierede farver m. v. ... 74
17. Haderslevmødet den 8. december 1940 ... 75
18. Ørum-loven ... 77
19. Rigspolitichef Thune Jacobsens møde med Himmler i 1941 ... 80
20. Dansk politis beføjelser overfor personer i besættelsesmagtens tjeneste, „Wehrmachtsgefolge“ m. v. ... 81
21. Sikkerhedspolitiet og spørgsmål dette vedrørende ... 84
a. Sikkerhedspolitiets organisation ... 84
b. Politiets indhentning af oplysninger ... 87
c. Politiets telefonaflytninger m. v. ... 89
d. Louis von Kohl ... 90
e. Rudolf Christiansen („Hestetyven“) ... 93

E. Begivenhederne den 22. juni 1941 og foranstaltningerne imod kommunisterne ... 97
22. Arrestationen af kommunister den 22. juni 1941 ... 97
23. Kommunistloven ... 105
24. Behandlingen af de internerede kommunister ... 112
25. Folketingsmand Aksel Larsens arrestation den 5. november 1942 ... 131
26. Horserødlejren den 28. og 29. august 1943 ... 136

F. De øvrige i tiden mellem den 22. juni 1941 og den 29. august 1943 behandlede og rejste spørgsmål og disses videre udvikling 153
27. Faldskærmsagenter, allierede flyvere m. v. 153
28. Særlige sikkerhedsforanstaltninger overfor fanger i danske fængsler m. v. 156
29. Udkast til undtagelseslovgivning 159
30. Schleswigsche Kameradschaft 160
31. Sagen mod dr. la Cour 162
32. Frikorps Danmarks orlov og den derved opståede uro 170
33. Landsretssagfører Reitzel-Nielsen 173
34. Sthyr-sagen 176
35. Statsadvokat Kjalkes fjernelse i august 1942 176
36. Frits Clausens åbne brev af 8. september 1942 til justitsministeren 177
37. Det danske politis overtagelse af bevogtningsopgaver af særlig interesse for den tyske værnemagt (vagt ved broer, jernbaner, kyster o. lign.) 180
38. Uroligheder i juli-august 1943 182

G. De almindelige forhold i tiden fra den 29. august 1943 til september 1944 og de i denne periode rejste spørgsmål 185
39. Den militære undtagelsestilstand 185
40. Arrestation af andre end kommunister den 29. august 1943 186
41. Tyskernes behandling af danske fanger, henrettelser m. v. og det danske arbejde til fordel for de fængslede 187
42. „Sverigesrejsen" 195
43. Sabotagebevogtningen 197
44. Justitsministeriets forbud af 17. november 1943 mod fabrikation og forhandling af rammeantenner 201
45. Lovanordning nr. 488 af 20. november 1943 om visse ægtevielser 203
46. Folkestrejken i København i juni—juli 1944 204
47. Tysk mistillid til politiet, politiets fjernelse m. v. 207

H. Forhold fra tiden efter politiets fjernelse den 19. september 1944 211
48. Politikontorernes genåbning efter 19. september 1944 211
49. Oprettelsen af vagtværn 212

I. Tillæg 214
50. Nedsættelse af en særlig kommissionsdomstol 214
51. Justitsministeriets kommissionsdomstole af 6. august 1948 og 23. september s. å. 215
52. Supplerende aktstykker 216

ANVENDTE FORKORTELSER I DET FØLGENDE:

Bet. I eller ber. II s. 00 betyder betænkning I, afgivet af den parlamentariske kommission af 15. juni 1945, side 00, henholdsvis beretning II, afgivet af den parlamentariske kommission af 19. december 1945, side 00.

Ber. IV A. nr. 00 betyder aktstykke til beretning IV, afgivet af den parlamentariske kommission af 8. januar 1948, nr. 00.

Ber. V A. 00 betyder aktstykkerne til beretning V side 00.

Ber. VI st. 00 betyder stenografiske referater til beretning VI spalte 00.

A. nr. 00 betyder aktstykke nr. 00 til nærværende beretning.

A. 00 betyder side 00 i aktstykkerne til nærværende beretning.

St. 00 betyder spalte 00 i de stenografiske referater til nærværende beretning.

Uriaspost betyder E. Thune Jacobsen: Paa en Urias Post.

B. F. betyder Besættelsestidens Fakta.

Beslutning af folketinget om nedsættelse af en kommission i henhold til grundlovens § 45.

Vedtaget af folketinget den 8. januar 1948.

Folketinget beslutter:

1. Der nedsættes i Henhold til Grundlovens § 45 en Kommission med den Opgave i Fortsættelse af Kommissionen af 19. December 1945:
   at undersøge samtlige Forhold, hvis Klarlæggelse Kommissionen anser for nødvendig til Bedømmelse af, hvorvidt der er Grundlag for at drage Ministre og andre særlig ansvarlige til Ansvar i Anledning af deres Embedsvirksomhed under den tyske Besættelse,
   at foretage de Undersøgelser, som Kommissionen finder paakrævede, med Hensyn til politisk Virksomhed under Besættelsen, der skønnes at indeholde Anslag mod Folkestyret og den hidtidige statsretlige Praksis.
   Kommissionen skal endvidere, saafremt den maatte skønne, at de ved de under 15. Juni 1945 og 19. December 1945 nedsatte parlamentariske Kommissioner tilvejebragte Oplysninger vedrørende Forholdene ved Danmarks Besættelse den 9. April 1940 kan og bør suppleres paa væsentlige Punkter, have til Opgave
   at foretage de derfor fornødne Undersøgelser.
   Endelig skal det paahvile Kommissionen snarest
   at afgive Beretning til Folketinget angaaende de foretagne Undersøgelser.
2. Medlemmernes Antal fastsættes til 24.
3. Over Møder, hvori mundtlige Oplysninger og Forklaringer afgives til Kommissionen, optages stenografisk Referat.
4. Selve Kommissionens Drøftelser og Afgivelsen af Oplysninger, Forklaringer og Redegørelser foregaar i lukkede Møder, men der vil til Oplysning for Offentligheden, naar Undersøgelsen af et Forhold er bragt til et saadant Punkt, at Kommisionen mener, at en Redegørelse derfor kan afgives, være at afgive saadan Redegørelse i den Form og paa den Maade, som Kommissionen skønner rigtig.
5. Tingets Formand bemyndiges til at iværksætte det fornødne til denne Beslutnings Udførelse.

Forskrifter for den kommission, der af folketinget i henhold til tingets beslutning af 8. januar 1948 er nedsat i henhold til grundlovens § 45

fastsat i henhold til nævnte beslutning af *folketingets formand* den 15. januar 1948.

§ 1.

Kommissionen vælger umiddelbart efter sin Sammentræden en Formand og en Næstformand.

§ 2.

Kommissionen samles, udsættes og sluttes af sin Formand. Denne bestemmer ved hver enkelt Sammenkaldelse Samlingsstedet; for saa vidt dette er København, holdes Kommissionens Møder i Rigsdagens Lokaler.

§ 3.

Kommissionen er berettiget til at antage lønnet Medhjælp uden for sin Midte saavel som til at foretage de til dens Virksomhed fornødne Udgifter, herunder Rejseudgifter efter Regning til Medlemmerne, for saa vidt Kommissionen afholder Møder uden for København.

Under Iagttagelse af de i Tjenestemandslovens § 814 indeholdte Regler vil der være at udbetale Kommissionens Medlemmer Diæter, dog saaledes, at der ikke ydes Diæter for Dage, paa hvilke Folketinget holder Møde.

§ 4.

Den, der ophører at være Medlem af Folketinget, ophører tillige at være Medlem af Kommisionen.

Naar en enkelt ophører at være Medlem, afgør Kommissionen under Hensyn til sine Arbejders Standpunkt og Tarv, om den skal vedblive at virke med kun 23 Medlemmer, eller om den skal gøre Indstilling til Folketinget om nyt Valg af et Medlem.

Skulle det ske, at flere ophører at være Medlemmer, skal Kommissionen gøre saadan Indstilling.

§ 5.

Om Udbyttet og Udfaldet af sine Undersøgelser vedtager og afgiver Kommissionen Beretning til Folketinget.

Beretning er vedtaget, naar ved den endelige Afstemning mindst 13 af Kommissionens Medlemmer har stemt for den.

Vedtages Beretning ikke med Enstemmighed, er de, der har stemt imod, berettigede til at faa en Fremstilling af deres afvigende Meninger optaget i et Tillæg til Kommissionens Beretning.

§ 6.

Over Møder, hvori mundtlige Oplysninger og Forklaringer afgives til Kommissionen, optages stenografisk Referat.

§ 7.

De til Afholdelse af Udgifter efter § 3 fornødne Pengemidler hæves af Kommissionens Formand hos Rigsdagens Kasserer efter Anvisning af Folketingets Formand. For deres Anvendelse aflægger Kommissionen Regnskab til Folketingets Formand.

§ 8.

De øvrige Regler for Kommissionens Virksomhed fastsættes af den selv.

Jul. Bomholt.

Eigil Olsen.

Kommissionens medlemmer.

Tingets valg af medlemmerne fandt sted den 14. januar 1948[1]), og der valgtes følgende:

Skoleinspektør, nu statskonsulent *Alfred Andreassen*,
landsretssagfører *Fr. Dalgaard*,
redaktør *Holger Eriksen*,
sekretær *Victor Gram*,
højskoleforstander, forretningsfører *Poul Hansen* (Grenaa),
forbundsformand *Peder Knudsen*,
maskinarbejder *Holger Larsen*,
togfører *M. Larsen*,
sekretær *Lindberg*,
maskinarbejder *Th. Poulsen*,
gårdejer *Niels Eriksen*,
gårdejer *Jørgen Gram*,
dommer *Holm*,
fhv. minister *Arnth Jensen*,
landsretssagfører *Thisted Knudsen*,
økonomiinspektør *Ladefoged*,
forstander *Johs. Larsen*,
sekretær *Harald Nielsen*,
fængselspræst *Kristen Amby*,
statsrevisor, nu borgmester *Aksel Møller*,
lektor *Karl Olsen*,
landmand *Steen*,
overlæge *Viggo Starcke*.
.....[2]).

[1]) Den i henhold til folketingets beslutning af 15. juni 1945 nedsatte kommission bestod af formand for radiorådet, senere formand for folketinget Bomholt, forretningsfører, nu fiskeriminister Chr. Christiansen, landsretssagfører Fr. Dalgaard, forbundsformand Einer-Jensen, professor, senere undervisningsminister Hartvig Frisch, forbundsformand Victor Gram, fhv. minister H. P. Hansen (formand), redaktør, nu forsvarsminister Rasmus Hansen, redaktør, nu kirkeminister Frede Nielsen, fabriksarbejder, nu socialminister Strøm, civilingeniør Rager, landmand Steen, fængselspræst Kristen Amby (næstformand), landsretssagfører Hjermind, ekspeditionssekretær, nu statsrevisor, borgmester Aksel Møller, kommandør Westermann, førstelærer, senere indenrigsminister Arnth Jensen, gårdejer, nu statsrevisor Jensen-Broby, senere arbejds- og socialminister Søren P. Larsen, redaktør, senere forsvarsminister Harald Petersen, sekretær, nu borgmester Johs. Hansen, civilingeniør Hoff og Oluf Pedersen.

Den i henhold til folketingets beslutning af 19. december 1945 nedsatte kommission bestod af gårdejer Jørgen Gram, dommer Holm (formand), førstelærer, senere indenrigsminister Arnth Jensen, gårdejer, nu statsrevisor Jensen-Broby, sekretær Harald Nielsen, gårdejer Laust Nørskov, fhv. minister, statsrevisor A. M. Hansen, landmand Steen, formand for radiorådet, formand for folketinget Bomholt, fhv. minister, overretssagfører, senere justitsminister Busch-Jensen, forretningsfører, nu fiskeriminister Chr. Christiansen, landsretssagfører Fr. Dalgaard, fhv. minister, nu finansminister H. C. Hansen, redaktør, nu forsvarsminister Rasmus Hansen (næstformand), redaktør, nu kirkeminister Frede Nielsen, fængselspræst Kristen Amby, landsretssagfører Hjermind, ekspeditionssekretær, nu statsrevisor, borgmester Aksel Møller, kommandør Westermann, redaktør Martin Nielsen, fhv. minister, professor Mogens Fog, lektor Paul Holt og overlæge Viggo Starcke.

[2]) Et mandat (nr. 23), der ville kunne besættes af Danmarks kommunistiske partis folketingsgruppe, står indtil videre åbent, jfr. folketingstidende 1947—48 sp. 1251.

Efter Fr. Dalgaards udtræden af folketinget gjorde kommissionen i henhold til forskrifternes § 4 indstilling til tinget om valg af et nyt medlem, og tinget valgte herefter den 9. november 1948 kontorchef *Hækkerup* til medlem.

Kommissionen konstituerede sig med *Holm* som formand og *Fr. Dalgaard* som næstformand. Efter Fr. Dalgaards udtræden valgtes *Holger Eriksen* til næstformand.

Til kommissionens sekretær antoges chefen for rigsdagens bureau, *Eigil Olsen*, og som medarbejder i sekretariatet fuldmægtig i rigsdagens bureau *Erik Jacobsen*.

Indledende bemærkninger.

Nærværende beretning med bilag, der omhandler justitsministeriet og retshåndhævelsen under besættelsen, er udarbejdet på grundlag af materiale indhentet af den første og anden parlamentariske kommission, kommissionerne af 15. juni 1945 og 19. december 1945, hvilket materiale af nærværende kommission har været genstand for nærmere undersøgelse og supplering.

Beretningen med bilag indeholder herefter, stemmende med kommissoriet, kommissionens undersøgelse af de forhold, hvis klarlæggelse, forsåvidt angår justitsministeriet, kommissionen har anset nødvendig til bedømmelse af, hvorvidt der måtte være grundlag for at drage ministre eller andre særlig ansvarlige til ansvar i anledning af deres embedsvirksomhed under den tyske besættelse, jfr. herved kommissioriets 1. led.

Justitsminister var den 9. april 1940 *Sv. Unmack Larsen*, og ved dannelsen af samlingsregeringen den 10. april 1940 (jfr. herom ber. IV s. 14) blev minister uden portefeuille *Henning Hasle* konsultativ minister med hensyn til justitsministeriet og finansministeriet. Ved rekonstruktionen af ministeriet den 8. juli 1940 (jfr. herom ber. IV s. 22) udnævntes den daværende statsadvokat for særlige anliggender, *Harald Petersen*, til justitsminister, og da han efter ønske fra tysk side (jfr. herom ber. IV s. 41) måtte træde tilbage den 8. juli 1941, afløstes han af den daværende rigspolitichef *Eigil Thune Jacobsen*[1]).

Departementschef i justitsministeriet var *Aage Svendsen*, under hvem i begyndelsen sorterede samtlige de under ministeriet hørende sager. Den 21. juni 1941 oprettedes et nyt særligt departementschefembede til behandling af visse politivæsenet vedrørende sager, og til denne stilling udnævntes den daværende statsadvokat for særlige anliggender, *Eivind Larsen*.

Rigspolitichef var *Eigil Thune Jacobsen*. Da han den 9. juli 1941 udnævntes til justitsminister, konstitueredes vicepolitichef *Knud Begtrup-Hansen* i stillingen som rigspolitichef.

Politidirektør i København var under hele besættelsen *Ivan Stamm*.

Hvilke tjenestemænd der beklædte den under besættelsen oprettede stilling som *statsadvokat for særlige anliggender*, er nærmere omtalt nedenfor under kap. 8.

Vedrørende de emner, som af kommissionen er taget op til undersøgelse, er der indhentet *akter* fra såvel justits- som udenrigsministeriet, hvorhos der om en række af spørgsmålene er indhentet *skriftlige redegørelser*, navnlig fra de daværende justitsministre — og herunder især fra Thune Jacobsen —, men også fra en lang række andre personer med tilknytning til de heromhandlede spørgsmål.

[1]) Thune Jacobsen afgik ved døden den 27. maj 1949.

Endvidere er der af kommissionen foretaget en række *afhøringer*, der alle er optaget som bilag til beretningen. Som det fremgår heraf, er følgende afhørt: civildommer, fhv. justitsminister Harald Petersen, fhv. justitsminister Eigil Thune Jacobsen, departementschef i justitsministeriet Aage Svendsen, departementschef i justitsministeriet Eivind Larsen, borgmester, fhv. justitsminister Svend Unmack Larsen, vicefængselsdirektør Axel Hye-Knudsen, kst. fængselsinspektør Cuno Gjerstrup, fængselsinspektør Cai Jensen, borgmester Johannes Hansen, partisekretær Hartvig Sørensen, vicepolitiinspektør Glud-Johansen, politikommissær Jens Peter Jacob Odmar, fængselsdirektør Hans Tetens, politikommissær Hans Peter Andst, kriminaloverbetjent Max Laurits Janus Weiss, arbejdsmand Valentin Malmer, maleren Ole Christian Riis, minister Nils Thomas Svenningsen, overbetjent Harald Verner Dinesen, overbetjent Christian Vilhelm Madsen, fængselsinspektør Alfred Klaudius Bentzen, fhv. stats- og udenrigsminister Erik Scavenius og kriminaldommer Emil Gustav Strøbech.

Da der under kommissionens afhøringer — vedrørende den såkaldte „Sverigesrejse" (jfr. herom kap. 42) og arrestationen af kommunister den 22. juni 1941 (jfr. herom kap. 22) — havde vist sig sådanne uoverensstemmelser mellem de afgivne forklaringer, at man ikke kunne anse disse for tilstrækkeligt tilfredsstillende til en virkelig klaring af forholdene, nedsattes, som det nærmere omtales nedenfor i kap. 50, efter kommissionens anmodning af justitsministeren den 3. februar 1947 en *særlig kommissionsdomstol* med civildommer E. Olrik som kommissionsdommer og efter kommissionens ønske med medlem af kommissionen, fhv. justitsminister N. Busch-Jensen som repræsenterende den offentlige anklagemyndighed. De fra kommissionsdomstolen modtagne redegørelser er optrykt som bilag (A. nr. 260 og A. nr. 442), og de stenografiske referater fra domstolens afhøringer er i sammentrængt referat ligeledes optrykt i bilagene (A. nr. 261 og A. nr. 443).

Til brug ved kommissionsdomstolens undersøgelser udbad kommissionen sig fra justitsministeriet en redegørelse vedrørende statsadvokaturen for særlige anliggender indtil sommeren 1942, og denne redegørelse er efter kommissionens anmodning suppleret med yderligere to redegørelser, således at der nu foreligger en *samlet redegørelse for den virksomhed, der i besættelsestiden er udfoldet hos statsadvokaten for særlige anliggender* (A. nr. 46, 47 og 48).

Efter at kommissionsdomstolen var nedsat, overgav medlemmer af kommissionen, folketingsmændene Robert Mikkelsen og Martin Nielsen til kommissionens repræsentant ved denne, fhv. justitsminister N. Busch-Jensen, et af dem modtaget omfangsrigt *materiale*[1]). Dette hidrører, omtales det i referatet af kommissionsdomstolens afhøringer (A. 961), *fra afdeling DK*[2]), hvorfra det var blevet fjernet inden den 19. september 1944. Det består af en del af et telefonaflytningskartotek og afdelingens eftersøgningskartotek med dertil hørende chartequer. Kommissionen har ikke fundet anledning til at optrykke disse akter.[3])

Da den mulighed ikke kunne udelukkes, at der på private hænder befandt sig andre dokumenter, der kunne være af betydning for kommissionens undersøgelser, lod kommissionen den 27. februar 1947 følgende meddelelse udsende gennem Ritzaus Bureau:

„Ritzaus Bureau er anmodet om at udsende følgende:

På dertil given foranledning anmoder den af folketinget nedsatte parlamentariske kommission om, at dokumenter, som på grund af forholdene under den tyske

[1]) Jfr. folketingsmændenes skrivelse A. nr. 483.

[2]) Se om denne kap. 21.

[3]) Dog er enkelte kort optrykt (A. nr. 213).

besættelse er fjernet og endnu måtte befinde sig hos private, hos tidligere illegale sammenslutninger eller hos andre, og som må skønnes at være af betydning for den parlamentariske kommissions undersøgelser, bliver stillet til disposition for kommissionen."

Der er ikke som følge af denne henvendelse tilgået kommissionen nogen dokumenter.

I betragtning af det omfangsrige materiale, der er optrykt som bilag til nærværende beretning, har det ikke været muligt i beretningen at foretage *henvisninger* i det omfang, det måtte være ønskeligt, men der er under indholdsfortegnelsen til hvert kapitel i bilagene optaget henvisninger såvel til de stenografiske referater og andre aktstykker til nærværende og øvrige beretninger som til en mindre del af den foreliggende litteratur. Selv om pågældende henvisninger i nogle tilfælde er ret udførlige, kan de ifølge sagens natur ikke på alle områder gøre krav på at være udtømmende.

For retsudviklingen i tiden op til 9. april 1940 har fhv. justitsminister Harald Petersen gjort rede i værket „Danmark under verdenskrig og Besættelse" III s. 9 ff., hvortil kan henvises, idet bl. a. bemærkes, at der allerede ved lov nr. 120 af 12. april 1933 var fastsat forbud mod at bære uniform.

Hvad angår de vigtigste af de af besættelsen affødte love, der vedrørte justitsministeriet, skal kort bemærkes:

Uniformsloven [1]) blev forlænget gennem hele besættelsestiden.

Ved *midlertidig lov nr. 219 af 1. maj 1940 om skærpet straf for visse overtrædelser af borgerlig straffelov og om ændring af politilovgivningen* fastsattes skærpede straffe for forbrydelser begået under mørklægning eller luftværnstilstand, og der skabtes hjemmel for justitsministeriet til for hele landet at udstede tilsvarende bestemmelser til sikring af offentlig orden, fred og sikkerhed, som der ved politilovene af 11. februar 1861 og 4. februar 1871 var givet politimesteren (politidirektøren) bemyndigelse til for den enkelte politikreds[2]).

Ved *lov nr. 246 af 10. maj 1940 om handel med samt tilvirkning og besiddelse af våben*, der afløste den hidtidige våbenlov af 28. april 1934, gaves der justitsministeren bemyndigelse til, hvor en særlig situation kræver det, i nærmere bestemt omfang at forhindre eller begrænse brugen af skydevåben, ammunition og sprængstoffer samt at regulere opbevaringen heraf. Ved loven, hvorved den hidtidige bestemmelse om pligt til at anmelde besiddelse af våben forlængedes, gaves der således i § 1, stk. 3, justitsministeren følgende bemyndigelse:

„Justitsministeren kan under særlige omstændigheder bestemme, at enhver, der er i besiddelse af genstande eller stoffer, der omfattes af forbudet i § 1, midlertidig skal *aflevere* disse eller træffe *særlige foranstaltninger til deres opbevaring*, alt efter derom nærmere af justitsministeren fastsatte regler. Forsåvidt angår de under overbestyrelsen for de danske skytte-, gymnastik- og idrætsforeninger stående skytteforeninger, fastsættes sådanne regler såvidt muligt efter forhandling med overbestyrelsen."

---

[1]) Om denne lov og „Schleswigsche Kameradschaft", se kap. 30.

[2]) Jfr. hertil om mødeforbudet, kap. 12.

Lov nr. 388 af 22. juni 1940 om midlertidigt tillæg til borgerlig straffelov fastsatte straffebestemmelser for den, der ved trykt skrift eller på anden måde offentligt giver meddelelser, der er egnede til at skade landets interesser i forhold til udlandet. Loven, der var tidsbegrænset, forlængedes i rigsdagssamlingen 1941—42.

Ved *lov nr. 14 af 18. januar 1941 om midlertidigt tillæg til borgerlig straffelov* (den såkaldte Ørum-lov[1]) fastsattes i § 1 straffebestemmelser for den, der udbreder rygter, som er egnede til at skade landets interesser i forhold til udlandet, selvom udbredelsen ikke sker offentligt, i § 2 skærpet straf for spionage, når det drejede sig om efterretninger vedrørende militære anliggender, og i § 3 bestemtes:

„Med fængsel på livstid, i mindre alvorlige tilfælde med tidsbestemt fængsel ikke under 1 år, straffes den, der i forhold til udenlandske militære styrker, der efter overenskomst med den danske regering befinder sig her i landet:

1. træder i modstandernes krigstjeneste eller yder modstanderne en bistand, der er egnet til at udsætte disse militære styrkers sikkerhed for fare,
2. ødelægger, beskadiger eller bortskaffer krigsmateriel eller indretninger, der tjener disse styrkers formål, eller på anden måde hindrer eller forstyrrer sådanne genstandes anvendelse, eller
3. i øvrigt foretager handlinger af lignende karakter, som er egnede til alvorligt at skade Danmarks interesser i forhold til udlandet."

Hertil sluttede sig processuelle regler, hvorefter ved overtrædelser af §§ 2 og 3: Nævninge eller domsmænd udelukkedes, sagerne altid efter anklagemyndighedens bestemmelse kunne behandles ved Københavns byret, anke kun kunne finde sted med justitsministerens tilladelse, og der ikke kunne gives møde ved *valgt* forsvarer.

Ved *lov nr. 186 af 16. april 1941* foretoges en væsentlig udvidelse af *politistyrken.*

Ved *lov nr. 240 af 30. maj 1941 om ændringer i og tilføjelser til lov om rettens pleje af 11. april 1916* gennemførtes en række processuelle ændringer.

Den 22. august 1941 stadfæstedes lov nr. 349 om *forbud mod kommunistiske foreninger og mod kommunistisk virksomhed*[2]).

Ved *lov nr. 123 af 30. marts 1942 om midlertidig ændring af og tillæg til lov af 15. maj 1875 om tilsyn med fremmede og rejsende m. m.* gennemførtes en skærpelse af fremmedlovens bestemmelser, herunder bestemmelserne om medvirken til at holde en udlænding skjult her i landet.

Lov nr. 206 af 9. maj 1942 om ændring i lov nr. 219 af 1. maj 1940, lov nr. 388 af 22. juni 1940 og lov nr. 14 af 18. januar 1941 hidførte navnlig en række processuelle ændringer: 1) Anvendelse af beslaglæggelse, ransagning, anholdelse og fængsling udvidedes til foruden de i medfør af loven af 1. maj 1940 udstedte bekendtgørelser også til politivedtægterne, 2) straffen for udbredelse af de i fornævnte lov af 22. juni 1940 omtalte meddelelser skærpedes, og 3) der gaves i de i lovene af 22. juni 1940 og 18. januar 1941 omhandlede sager adgang til at anke direkte fra underretten til Højesteret efter derom af justitsministeren truffen beslutning[3]).

I forbindelse med regeringsskiftet den 9. november 1942[4]) gennemførtes *midlertidig lov nr. 452 af 11. november 1942 om bemyndigelse for regeringen til at træffe bestemmelser til opretholdelse af ro, orden og sikkerhed.* Lovens § 1 har følgende ordlyd:

---

[1]) Se om denne kap. 18.

[2]) Jfr. om denne kap. 23.

[3]) Denne bestemmelse blev brugt under sagen mod dr. la Cour, se kap. 31.

[4]) Se herom ber. IV, s. 47.

„Regeringen bemyndiges til ved kgl. anordning at udfærdige forbud eller påbud til opretholdelse af ro, orden og sikkerhed i det omfang, hvori det skønnes nødvendigt for at modvirke handlinger, der under de foreliggende alvorlige forhold og landets besættelse af tyske tropper er egnede til at bringe landets interesser i fare."

Den 4. december 1942 stadfæstedes *lov nr. 489 om sikkerhedsforanstaltninger indenfor erhvervsvirksomheder*[1]), hvis § 1 bestemmer følgende:

„Statsvirksomheder, kommunale anlæg og private erhvervsvirksomheder, hvis uforstyrrede produktion eller drift det må anses for samfundsvigtigt at opretholde, eller hvis varebeholdninger er af væsentlig forsyningsmæssig betydning, er pligtige efter politiets pålæg og i overensstemmelse med dettes anvisninger at træffe sikkerhedsforanstaltninger mod ildsvåde o. lign. og til afværgelse af skadevoldende handlinger mod virksomheden eller anlægget, herunder navnlig at etablere bevogtning og lignende beskyttelse indenfor virksomhedens område.

Tilsvarende pålæg kan af politiet meddeles andre virksomheder, der er særlig udsat for skadevoldende handlinger af samfundsfarlig art."

Endelig gennemførtes *lov nr. 362 af 18. juli 1943 om midlertidig pligt til at stille skydevåben*[2]) *og motorkøretøjer til rådighed for rets-, politi- og fængselsvæsenet samt om tillæg til lov nr. 91 af 29. marts 1924 om indkvartering*. I denne lovs § 1 bestemmes:

„Når det skønnes nødvendigt for udøvelsen af vigtige samfundsfunktioner indenfor rets- politi- og fængselsvæsenet, kan justitsministeren træffe bestemmelse om, at våben og ammunition, som ved nærværende lovs ikrafttræden i medfør af justitsministeriets bekendtgørelse nr. 303 af 10. juni 1940, er afleveret til og taget i forvaring af politiet, mod fuld erstatning skal overtages af staten enten til eje eller til brug."

Om retsudviklingen, som den bl. a. med hjemmel i de fornævnte love formede sig gennem besættelsestiden, henvises til det følgende.

---

[1]) Jfr. om denne kap. 43.

[2]) Se Thune Jacobsen (st. 610 ff) om, at politiet allerede før lovens vedtagelse havde måttet tage deponerede våben i brug.

A. Den 9. april 1940 og begivenhederne i umiddelbar forbindelse hermed.

1. Tyske noter ved besættelsens begyndelse og justitsministerielle skrivelser m. v. i tilknytning hertil.

Den 9. april 1940 om morgenen afleverede den tyske gesandt (jfr. ber. IV s. 17) „Den tyske rigsregerings memorandum til den danske regering af 9. april 1940" (A. nr. 1) samt den tyske (udaterede) „Aufzeichnung" (A. nr. 2); denne sidste, der var holdt i 13 punkter, suppleredes med yderligere 4 punkter indeholdt i et memorandum (A. nr. 6), der den 10. april 1940 afleveredes til udenrigsministeriet.

Idet der vedrørende den holdning, man fra den danske regerings side indtog overfor de tyske krav i almindelighed, nærmere henvises til det i beretning IV. Regering og rigsdag under besættelsen, anførte, bemærkes her, at det i udenrigsministeriets verbalnote af 30. april 1940 til det tyske gesandtskab angående retsgrundlaget for besættelsen (A. nr. 13) under henvisning til det tyske memorandum af 9. april (A. nr. 1) og den samtidig overrakte „Aufzeichnung" (A. nr. 2) udtales:

„Den kongelige danske regering betragter dette memorandum og optegnelsen af 9. april 1940 som grundlag for den nu bestående tilstand. Den regner med, at der både som følge af de allerede stedfundne konferencer mellem repræsentanter for begge regeringerne og ved eventuelle drøftelser, der yderligere måtte blive nødvendige, på det således foreliggende grundlag vil opnås en så gnidningsløs ordning af forholdene som muligt."

De forholdsregler, den tyske rigsregering straks krævede iværksat, gik som anført i ber. IV s. 17 i store træk ud på følgende:

„1. Opråb fra den danske regering til folket og værnemagten om at undlade enhver modstand mod de tyske tropper ved landets besættelse.
2. Ordre til den danske værnemagt om at optage forbindelse med de indrykkende tyske tropper og træffe aftale om loyalt samarbejde. De danske tropper kan beholde deres våben, forsåvidt deres adfærd tillader det. (Hvidt parlamentærflag skal hejses). Oprettelse af forbindelseskommandoer.
3. Ubeskadiget overdragelse af militære indretninger og anlæg (særlig kystforsvarsanlæg).
4. Oplysninger stilles til disposition vedrørende minespærringer.
5. Fuldstændig mørklægning etableres fra om aftenen den 9. april.
6. Samfærdselsmidler og -veje samt efterretningsmidler bevares ubeskadiget og driften sikres. De stilles til disposition for de tyske tropper.
7. Forbud for alle krigs- og handelsskibe mod at sejle til udlandet og startforbud for flyvemaskiner.
8. Foreløbig standsning af person- og godstrafik Danmark—Sverige.
9. Opretholdelse af den meteorologiske efterretningstjeneste, der stilles til rådighed for de tyske tropper. Offentliggørelse af vejrmeldinger undlades.
10. Enhver efterretnings- og postforbindelse med udlandet ad søvejen standses. Det samme gælder efterretningsforbindelsen over England til Færøerne, Island og Grønland.

11. Presse- og radiocensur, forsåvidt angår militære efterretninger. Radiosendere til disposition for de tyske kommandanters bekendtgørelser.
12. Udførselsforbud for krigsmateriel.
13. Viderebefordringen af den danske regerings opråb skal sendes i særlig kode.

De 4 nye punkter, som indeholdes i det senere overleverede memorandum, omfattede følgende:

1. Forholdsregler overfor de officielle og halvofficielle fjendtlige repræsentationer, disses personale og behandlingen af fjendtlig ejendom.
2. Presse og radio.
3. Politi og grænsepoliti samt toldbeskyttelse.
4. Det økonomiske liv."

Som det ses, indeholdtes i de nævnte punkter kun få bestemmelser, der direkte vedrørte justitsministeriet og retshåndhævelsen, nemlig i punkt 8 krav om foreløbig standsning af person- og godstrafik mellem Danmark og Sverige[1]) og i tillægspunkterne (A. nr. 6) bestemmelser om henholdsvis 1. behandlingen af de fjendtlige repræsentationer,[2]), 2. presse og radio[3]) og politi og grænsepoliti[4]).

Forskellige spørgsmål vedrørende retshåndhævelsen blev dog straks ved besættelsen aktuelle.

Allerede den 9. april 1940 havde justitsminister Unmack Larsen i den meddelelse om besættelsen, der udsendtes til politimestrene (A. nr. 3), anmodet „de danske politimyndigheder om, når det ønskes, at træde i forbindelse med de besættende tyske myndigheder og samarbejde med disse". „Iøvrigt", hedder det i nævnte meddelelse, „påhviler det politimyndighederne som hidtil at sørge for opretholdelse af ro og orden i landet". Også mellem rigspolitiet og de tyske militærmyndigheder blev der etableret kontakt. „Efter at den øverstbefalende over de tyske tropper i Danmark, general Kaupisch, dagen efter var kommet til København", lod han, forklarer Thune Jacobsen i sin almindelige redegørelse, A. 110, „mig kalde og gjorde mig ansvarlig for opretholdelse af ro og orden i landet, idet han gjorde opmærksom på, at han i tilfælde af den mindste uro eller uorden ville give den tyske værnemagt ordre til at skyde på befolkningen".

Som følge af de af den tyske værnemagt straks efter ankomsten her til landet foretagne anholdelser af danske statsborgere, hvorom nærmere henvises til kap. 3, blev der ifølge rigspolitichef Thune Jacobsen (jfr. A. 110) gennem udenrigsministeriet optaget forhandling med de tyske myndigheder foruden om de nævnte anholdelser også om jurisdiktionsspørgsmålet mere i almindelighed. Disse forhandlinger, der indledtes på et møde i udenrigsministeriet den 12. april 1940, vil blive nærmere behandlet nedenfor i kap. 10, og i kap. 11 omhandles den samme dag modtagne tyske verbalnote af 11. april 1940 vedrørende forbindelsen mellem de danske politimyndigheder og de tyske militærmyndigheder (A. nr. 8).

Som anført i beretning IV s. 18 havde tyskerne straks sendt et ikke ringe antal civile embedsmænd herop, og i noter af 12. og 13. april (ber. IV A. nr. 21 og 22) meddelte den tyske gesandt, at rigsregeringen „for at gøre det ved de særlig forhold nødvendige snævre samarbejde mellem den tyske gesandt i hans egenskab af det tyske riges befuldmægtigede og den kongelige danske regering så intimt som muligt" påtænkte „at lade flere kommitterede (Beauftragte), der skulle varetage for-

[1]) Se herom kap. 37.
[2]) Se herom kap. 2.
[3]) Se ber. X og nærværende ber. kap. 44.
[4]) Se herom kap. 37.

bindelsen med de enkelte organer indenfor den kgl. danske regerings centraladministration, bistå den tyske gesandt i hans egenskab af rigets befuldmægtigede". (IV A. nr. 21). Medens der på et møde den 15. april 1940 i udenrigsministeriet af centraladministrationens øverste embedsmænd, hvor visse ved den tyske besættelse opståede spørgsmål drøftedes, var enighed om, „at der som almindelig regel ikke burde etableres direkte kontakt mellem vedkommende tyske delegerede og de danske resortmyndigheder, men at forbindelsen burde etableres med udenrigsministeriet som mellemled" (A. nr. 10), lå forholdet anderledes for justitsministeriets (politiets) vedkommende. Under de førnævnte forhandlinger om jurisdiktionsspørgsmålet, jfr. også verbalnoten af 11. april 1940 (A. nr. 8), var fra tysk side fremhævet det ønskelige i en særlig forbindelsestjenestemand mellem det danske politi og tyskerne, og den 15. april 1940 overdroges det til statsadvokat Harald Petersen at varetage denne opgave fra dansk side (A. nr. 49). For oprettelsen af denne stilling, hvis indehaver senere benævntes statsadvokaten for særlige anliggender, redegøres nærmere nedenfor i kap. 8.

Ved verbalnote af samme dag (A. nr. 11) meddelte det tyske gesandtskab, „at Hr. Regierungsvizepräsident Kanstein er beskikket som det tyske udenrigsministeriums kommitterede for anliggender vedrørende den indre forvaltning og i denne egenskab skal bistå gesandtskabet og rigets befuldmægtigede".

2. Interneringen af allierede statsborgere.

„Den 9. april om morgenen blev det britiske, det franske og det polske gesandtskab besat af tysk militær. Gesandtskabernes tilstedeværende medlemmer førtes til Kastellet, men løslodes efter indgriben fra udenrigsministeriets side senere på dagen". (ber. V A. 142). I det tyske (udaterede) memorandum, der den 10. april overraktes udenrigsministeriet (A. nr. 6), krævedes det i bilag 1 (A. 16) bl. a., at disse repræsentationer snarest muligt forlod dansk territorium. Om hjemsendelse af personalet i de nævnte gesandtskaber såvel som i de gesandtskaber, med hvis hjemlande den diplomatiske forbindelse senere blev afbrudt, henvises nærmere til udenrigsministeriets før citerede redegørelse angående helt eller delvis ophør af den diplomatiske forbindelse med en række stater (ber. V A. nr. 7).

På tysk krav gennemførtes desuden en internering af andre britiske statsborgere. Om denne internering har udenrigsministeriet til kommissionen afgivet en redegørelse (A. nr. 15). Ifølge denne redegørelse, hvortil der iøvrigt henvises vedrørende enkeltheder, krævede det tyske gesandtskab den 14. april 1940, „at de engelske, franske og polske journalister, der opholdt sig i Danmark, skulle interneres" (A. 32). Om anholdelsen af de fem englændere skriver Thune Jacobsen (Uriaspost, s. 129):

„Fem engelske journalister blev samme dag (14. april 1940) anholdt af dansk politi og ført til politigården. Jeg var selv tilstede og havde en samtale med dem, hvorunder jeg forsikrede dem, at man fra dansk side vilde gøre alt, hvad man kunde for at bistå dem. Af frygt for, at deres hustruer i depression skulde skade sig selv, blev der sørget for, at sygeplejersker indfandt sig i deres hjem" [1] [2]).

[1]) Eivind Larsen, der den gang var chef for Københavns opdagelsespoliti, er ubekendt med den pågældende episode, men der var, udtaler han (st. 71), „ikke tale om arrestationer, men om noget ganske særligt".

[2]) Om hvorvidt man havde tænkt på lignende foranstaltninger ved interneringen af kommunisterne den 22. juni 1941, se Thune Jacobsen, st. 184.

Ved forhandling fik de franske og polske journalister tilladelse til at forlade landet sammen med deres respektive gesandtskaber, men de fem engelske journalister blev interneret på Bogø.

„Den 23. april 1940 stillede det tyske gesandtskab endvidere krav om, at alle britiske og franske mandlige statsborgere i alderen 17—60 år af militære sikkerhedsgrunde principielt skulle overføres fra Danmark til Tyskland, hvorfor det forlangtes, at de pågældende snarest skulle anholdes" (udenrigsministeriets redegørelse A. 32). Resultatet blev efter indgående drøftelser med tyskerne og „de mest energiske bestræbelser fra dansk side" for at afværge overførsel til Tyskland, at 50 engelske og 12 franske statsborgere (af ialt 263) skulle anholdes og foreløbig overføres til folkekuranstalten ved Hald. Dette skete, dog med enkelte undtagelser.

Fra tysk side gav man udtryk for, at de internerede personer fra Tyskland skulle udveksles med tyske statsborgere, der var interneret i England (A. 32). De krævedes derfor udleveret, og den 17. maj 1940 blev ialt 49 englændere og 12 franskmænd ført sydpå og ved grænsen overgivet til de tyske politimyndigheder i Padborg[1]).

Da sådan udveksling ikke fandt sted, tog udenrigsministeren „herefter gentagne gange spørgsmålet om de til Tyskland deporterede britiske statsborgeres tilbageførsel her til landet op til behandling" (A. 34). Bortset fra to tilfælde lykkedes dette dog ikke (A. 43).

„Den 12. august 1940 forlangte de tyske myndigheder, at de tilbageværende engelske statsborgere skulle interneres". Det lykkedes, jfr. udenrigsministeriets redegørelse, at opnå tysk „tilsagn om, at de af foranstaltningen omfattede englændere kunne forblive her i landet". Interneringen kunne derimod ikke forhindres, men antallet af personer begrænsedes ved naturalisationer, selvom alle ikke opfyldte de betingelser, der sædvanligvis krævedes hertil[2]), og den 20. og 21. august 1940 interneredes de 24 engelske statsborgere[3]). De fleste overførtes til kuranstalten ved Hald, hvortil senere overførtes de 5 på Bogø internerede journalister. Den 1. juli 1941 blev interneringslejren flyttet til herregården „Store Grunnet" ved Vejle. Bevogtningen blev foretaget af fængselsvæsenets personale, men spørgsmål vedrørende behandlingen af de internerede henhørte under udenrigsministeriet og herom udtales i ministeriets redegørelse (A. 33):

„Ved indretningen af herregården „Store Grunnet" for de internerede britiske statsborgere søgte man fra dansk side at skabe de bedst mulige forhold under den internering, som man trods de udfoldede bestræbelser ikke havde været i stand til at forhindre. I årenes løb har de internerede ved talrige lejligheder givet udtryk for deres taknemmelighed for den måde, hvorpå der var blevet sørget for dem"[4]).

---

[1]) Om Signe Jensens protestskrivelser herimod, i hvilke skrivelser hun bl. a. anfører, at der ikke skulle være givet de pågældende tilstrækkelig underretning om udleveringen, se A. nr. 17 og A. nr. 18.

[2]) I ministermøde den 26. juli 1940 (ber. IV A. 425) drøftedes udarbejdelse af en midlertidig bemyndigelseslov, således at indenrigsministeriet kunne ordne hvert enkelt tilfælde. Forholdet blev imidlertid ordnet på de årlige indfødsretslove, hvortil henvises. To love var udelukkende affødt af de særlige forhold, nemlig lov nr. 403 af 2. august 1940 og lov nr. 455 af 31. august 1940 (se herom rigsdagsårbog 1939—40, s. 324—325).

[3]) Tallet varierede gennem besættelsestiden; nogle blev udvekslet, og nogle interneredes hustruer lod sig frivilligt internere, jfr. nærmere A. 33.

[4]) Om sammenligning mellem den anførte behandling og den måde, hvorpå de internerede kommunister blev behandlet, se kap. 24.

En delegeret fra Røde Kors besøgte i 1943 lejren og har afgivet beretning herom (A. nr. 16). Hans konklusion af besøget er følgende (A. 38):

„Interneringslejren „Store Grunnet" kan betragtes som en mønsterlejr. Ikke en eneste klage af nogen art er fremkommet, og alle de internerede er yderst tilfredse med boligforholdene, kosten, beklædningen, fritidsbeskæftigelserne og hygiejnen i lejren; de har bedt det internationale Røde Kors delegerede meddele dette til den danske regering."

I 1943 blev spørgsmålet om internering af amerikanske statsborgere aktuelt. Det hedder herom i den af justitsministeriet fremsendte redegørelse for den virksomhed, der er udfoldet af statsadvokaturen for særlige anliggender:

„I april 1943 krævede den tyske befuldmægtigede overfor udenrigsministeriet internering af de herværende amerikanske statsborgere. Efter stedfundne forhandlinger, hvorved man opnåede undtagelse for visse kategorier under forudsætning af, at de erhvervede dansk statsborgerret inden den 30. juni 1943, blev det endelige resultat, at 17 amerikanere krævedes interneret inden den 15. april 1943, hvilket gennemførtes ved statsadvokatens foranstaltning." (A. 229).

Idet der vedrørende de nævnte forhandlinger henvises til de optrykte aktstykker (A. nr. 19—28), jfr. også ministermødeprotokollerne (ber. IV A. 491), bemærkes, at de amerikanske statsborgere interneredes for sig i Faarevejle[1]) under tilsvarende betingelser som englænderne på „Store Grunnet".

Idet der om de herværende tyske[2]) eller statsløse emigranter[3]) nærmere henvises til justitsministeriets redegørelse (A. 186—189), bemærkes, at tyskerne fremsatte krav dels om udlevering, dels om internering af en række af disse, hvilket blev efterkommet. Det hedder herom i den nævnte redegørelse (A. 187):

„Når man mente at måtte opfylde de tyske krav, skyldtes det, at i hvert fald interneringskravets opfyldelse var uundgåeligt, når begrundelsen var de pågældendes farlighed for besættelsestropperne, da man jo fra dansk side var gået ind på at træffe de fornødne forebyggende foranstaltninger. Dertil kom, at man efter besættelsen af Danmark ikke kunde forvente at kunne give asyl for fremmede statsborgere (jfr. tilfældet med englænderne) og allermindst da for personer, der stadig var tyske statsborgere, eller oprindelig tyske, der var blevet statsløse. Man kunde regne med, at Tyskland vilde respektere Danmarks suverænitet med hensyn til *danske* statsborgere, men man kunde ikke med held protestere mod udlevering af okkupationsmagtens egne statsborgere."

3. De af tyskerne den 9. april 1940 eller i tiden umiddelbart derefter foretagne anholdelser af danske statsborgere.

Straks ved besættelsen havde den tyske værnemagt taget nogle danske statsborgere i forvaring dels i Sønderjylland, dels andetsteds i landet; enkelte var ført over grænsen. „Da dette", udtaler Thune Jacobsen i sin almindelige redegørelse, A. 110 (jfr. også Uriaspost s. 30—32), „efter min opfattelse stred mod det givne tilsagn og ville være ødelæggende for politiets opgave at opretholde ro og orden, anmodede jeg udenrigsministeren om, at der øjeblikkelig måtte blive indledt forhandlinger med den tyske gesandt, og den 12. april fandt et møde sted i udenrigsmini-

[1]) Senere overførtes de til Lekkende ved Præstø (Bentzen st. 551).
[2]) Om udlevering af 3 norske officerer, se A. 189.
[3]) Om standsning af emigranthjælpekomiteernes virksomhed, se A. 188.

steriet, hvor også jeg var tilstede". „Vi satte", udtaler dr. Munch (ber. V A. 11) „meget stærkt ind overfor dette, og det lykkedes i løbet af nogen tid at få næsten alle fri eller overgivet til danske myndigheder; dog undtoges foreløbig enkelte, som tyskerne påstod havde spioneret sammen med tyske grupper." .

Om de herefter indledede forhandlinger om jurisdiktionsspørgsmålet i almindelighed, herunder om sager vedrørende spionage, sabotage og „Zersetzung", henvises til kap. 9, og om den som følge af disse drøftelser stedfundne udnævnelse af en statsadvokat for særlige anliggender, hvorunder alle sager, der særlig angik forholdet til tyskerne, skulle samles, henvises til kap. 8.

I den af justitsministeriet udarbejdede redegørelse for den virksomhed, der udøvedes af statsadvokaten for særlige anliggender (A. nr. 46), anføres det, (A. 181):

„En af de første opgaver for statsadvokatens afdeling var at skaffe oplysninger om de af tyskerne straks efter 9. april 1940 foretagne anholdelser af danske borgere, at få dem udleveret — eventuelt ført tilbage fra Tyskland — og at søge opnået, at eventuelle sigtelser mod dem undersøgtes af danske retsmyndigheder, ligesom naturligvis sigtelserne mod de personer, der af statsadvokaten var anholdt efter tysk begæring. Dette lykkedes i alle disse tilfælde undtagen det ovennævnte, i hvilket der blev afsagt dom af en tysk krigsret over en den 21. maj 1940 anholdt maskinlærling, der havde forsøgt at tilegne sig et maskingevær fra den af tyskerne benyttede luftmarinestation."

Opgaven var som anført ikke alene at få de af tyskerne selv arresterede overført til dansk jurisdiktion, men også de personer, der efter tysk begæring var anholdt af danske myndigheder. To personer (kriminalassistent Peter Dons og redaktør Lausten), der var anholdt på tysk begæring, døde i Kastellet (A. 181). Den 28. maj fremsatte tyskerne krav om, at en del personer, der efter tysk begæring var anholdt i forbindelse med sagen mod Dons, blev overgivet til de tyske myndigheder, hvilket skete, efter at spørgsmålet havde været forelagt justitsministeren og udenrigsministeren (A. 182 og navnlig udenrigsministeriets referat, A. nr. 34). De blev dog „alle enten løsladt af tyskerne eller tilbagegivet til det danske politi til eventuel videre foranstaltning efter straffelovens § 105". (A. 182).

Idet der vedrørende enkeltheder i det arbejde, der blev gjort for at overføre de anholdte til dansk jurisdiktion, henvises til den nævnte redegørelse (A. 181—183) og til de mellem udenrigsministeriet og de tyske myndigheder førte forhandlinger (A. nr. 29—39), bemærkes, at man for at opnå, at de pågældende danske borgere, der var ført til Tyskland, blev ført tilbage og overgivet til dansk jurisdiktion, som det udtales i udenrigsministeriets verbalnote af 7. juni 1940 (A. nr. 36), gentagne gange erklærede „sig rede til at anbringe de pågældende i et dansk fængsel og det uden hensyn til, om anklagematerialet mod dem fra tysk side straks kan fremlægges. Man ville med andre ord være rede til at modtage de pågældende til foreløbig fængsling udelukkende på basis af et herom udtalt tysk ønske" (A. 85).

At en sådan fra dansk side — med den pågældendes samtykke — foretagen internering for at undgå en af tyskerne ellers iværksat frihedsberøvelse fandt sted for flere personers vedkommende, også på et noget senere tidspunkt, omtales i justitsministeriets redegørelse (A. 182—183), hvor det anføres, at interneringen i de nævnte tilfælde „havde vist sig at være en heldig foranstaltning, idet den afværgede alvorligere skridt fra tysk side og efter nogen tids forløb kunne afvikles" (A. 183).

4. Tilintetgørelse af dokumenter i rigspolitiets arkiv i april 1940.

I sin almindelige redegørelse af september 1945 til kommissionen (A. nr. 41) anfører rigspolitichef Thune Jacobsen (A. 110, jfr. også Uriaspost s. 29), at han umiddelbart efter Danmarks besættelse „havde givet sikkerhedspolitiet ordre til at brænde alle de dokumenter i rigspolitiets arkiv, der kunne bringe danske undersåtter eller undersåtter fra de nationer, der var i krig med Tyskland, i fare".

Dette spørgsmål har Thune Jacobsen yderligere uddybet i en særlig redegørelse (A. nr. 40), ligesom der herom er afgivet mundtlig forklaring til kommissionen såvel af rigspolitichefen (st. 26 og 110) som af departementschef Eivind Larsen (st. 83) og kriminaldommer Strøbech (st. 646 og 672). Endelig har den efter anmodning af kommissionen nedsatte kommissionsdomstol (jfr. om denne kap. 50) behandlet det nævnte spørgsmål, og der er herunder endvidere afgivet forklaring af kst. rigspolitichef Begtrup-Hansen.

På grundlag af det således foreliggende materiale kan oplyses følgende:

Strøbech, der havde været politiinspektør under rigspolitichefen og leder af sikkerhedspolitiet fra 1. maj 1939 til han ophørte at fungere engang i marts måned 1940 „på grund af alvorlige uoverensstemmelser"[1]) (Strøbech st. 646), blev hidkaldt af den fungerende leder af sikkerhedspolitiet, vicepolitichef K. Begtrup-Hansen (Strøbech st. 675). „Man fandt, det var rigtigt at få så mange papirer brændt som muligt, og da Begtrup-Hansen ikke var tilstrækkeligt inde i, hvad der lå på det tidspunkt, skulle Strøbech træffe afgørelsen" (Begtrup-Hansen A. 961). Ifølge notits fra justitsministeriet (A. 96) fik rigspolitiet mundtlig meddelelse fra hærens efterretningsafdeling om, „at man dèr havde tilintetgjort arkivsager m. v., der eventuelt kunne skade danske statsborgere, hvis tyskerne senere skulle finde på at sætte sig i besiddelse deraf". Ifølge nævnte notits (A. 96) gik Strøbech herefter sammen med politikommissær Jacobsen til rigspolitichef Thune Jacobsen og forelagde denne problemet. Thune Jacobsen var ifølge Strøbech (st. 647) betænkelig, og han konfererede først med justitsministeren og departementschefen (A. 97) og meddelte derefter først mundtligt (A. 96) og senere skriftligt[2]) (A. 97) Strøbech, „at sikkerhedspolitiet herefter havde tilladelse til efter eget skøn at tilintetgøre en vis del af materialet, dog ikke alt".

Strøbech var formelt ikke længere leder af rigspolitichefens sikkerhedspolitiafdeling, men han handlede på rigspolitichefens vegne, idet han gav ordren videre (Strøbech st. 676), og det blev overladt til ham nærmere at bestemme, hvad der skulle tilintetgøres (Strøbech st. 674—676). Dette skete, forklarer Strøbech (st. 676), „efter den linie, at enhver, der kunne tænkes truet, skulle ud af kartotekerne", og justitsministeriets fornævnte notits (A. 96) oplyser, at

„Der brændtes efter et skøn de akter, der kunde skade danske statsborgere, navnlig spionagesager[3]) for engelsk regning samt sådanne sager, som mere i almindelighed kunde være til skade, således bl. a. oplysninger vedrørende det svenske sikkerhedspoliti. Sikkerhedspolitiets virksomhed var af så ny dato, at der ikke forelå oplysninger af betydning vedrørende de yderliggående partier i dets arkiv."

Om aftenen, formentlig den 10. april 1940, blev jeg, oplyser Thune Jacobsen, „ringet op af presseattaché Frielitz fra det tyske gesandtskab, der gjorde mig opmærk-

[1]) Om forholdet mellem Strøbech og Thune Jacobsen, se Strøbech st. 647 ff.
[2]) Om grunden til, at det forlangtes skriftligt, se Strøbech, st. 648—49.
[3]) Se om et sådant tilfælde, hvor akterne var brændt, A. 181.

som på, at han havde fået sikker underretning om, at man brændte materiale fra politiets registraturer, og han ville gøre mig opmærksom på, at hvis dette var tilfældet, ville jeg blive gjort personlig ansvarlig derfor. Jeg måtte naturligvis svare hr. Frielitz, at jeg intet kendte hertil, at jeg skulle undersøge sagen" (st. 27)[1]).

Spørgsmålet om tilintetgørelse af oplysninger om de yderliggående partier har særlig været fremdraget under kommissionens afhøringer. Strøbech forklarer (st. 672), at materialet vedrørende nazisterne ikke blev tilintetgjort. Derimod blev en del materiale vedrørende kommunisterne ødelagt, men om dette sidste forelå der ingen ordrer (Strøbech st. 672). Om hvorvidt man også „skulle have tilintetgjort kartoteket over de yderliggående retninger, som politiet førte", se Thune Jacobsen st. 27, der udtaler, at „kommunisterne var overhovedet ikke i fare på det tidspunkt, for kommunisterne stod på den bedste fod med Tyskland dengang" (st. 28)[2]). Om hvorvidt rigspolitichefens kartotek blev anvendt ved aktionen mod kommunisterne den 22. juni 1941, se kap. 22.

Kartoteket over kommunister blev ført også efter den 22. juni 1941 (st. 29 og A. 204). Om den af rigspolitichefen til samtlige politimestre udsendte cirkulæreskrivelse af 27. juni 1941 (A. nr. 250) om indhentning af oplysninger om kommunister er afgivet forklaringer for kommissionsdomstolen (A. 960—961), ligesom cirkulæret omtales i justitsministeriets redegørelse for statsadvokaturen for særlige anliggender (A. 204). Et spørgsmål, hvorvidt det var „rigspolitichefen bekendt, at dele af dette arkiv ved det danske politis likvidering overgik i tyske hænder", besvarer Thune Jacobsen benægtende (st. 30).

Departementschef Eivind Larsen, der ligeledes er afhørt om tilintetgørelsen af dokumenter den 10. april 1940, forklarer, at han har hørt om den af Thune Jacobsen anførte tilintetgørelse, men at han iøvrigt ikke kender hertil, idet det drejede sig om rigspolitichefens afdeling. Eivind Larsen oplyser derimod, at han i Københavns politi[3]) på eget initiativ gav ordre til, at enkelte ting blev fjernet fra sager, hvor det kunne lade sig gøre uden at efterlade hul. Det drejede sig navnlig om nogle spionagesager (st. 84)[4]).

---

[1]) Se Strøbech (st. 648 og 673) om, at Thune Jacobsen herefter skal have bebrejdet Strøbech det skete og sagt, det var et dårligt råd, han havde givet ham.

[2]) Om hvorvidt „Rusland og kommunisterne er det samme", se st. 28.

[3]) Om forholdet mellem Københavns politis afd. D. og rigspolitichefens sikkerhedspoliti, se kap. 21.

[4]) At der på et senere tidspunkt før 19. september 1944 blev fjernet en del dokumenter fra politigården, se herom Eivind Larsen (st. 81).

B. Almindelige redegørelser for retsforholdene i hele besættelsestiden.

5. Almindelige redegørelser afgivet af fhv. justitsminister Thune Jacobsen.

Som i indledningen anført har fhv. justitsminister Thune Jacobsen såvel skriftligt som mundtligt afgivet svar på en lang række spørgsmål stillet ham af kommissionen. Desuden har Thune Jacobsen fremsendt en kortere *almindelig redegørelse* (A. nr. 41), der er dateret september 1945, og hvis synspunkter han senere i udvidet form som en mere almindelig redegørelse har forelagt offentligheden i sin bog „Paa en Urias Post"[1]). Endvidere har Thune Jacobsen i en skrivelse til kommissionen af 16. maj 1947 (A. nr. 42) ønsket at imødegå forskellige af de „ondartede angreb, der i dagspressen, i værker fra besættelsestiden eller under retsforhandlinger har været rettet mod mig".

En række af de af Thune Jacobsen såvel i bogen „Paa en Urias Post" som i den nævnte redegørelse af september 1945 (A. nr. 41) fremdragne spørgsmål er behandlet andetsteds i nærværende beretning, men enkelte skal omtales her:

Thune Jacobsen redegør (A. 103 ff.) nærmere for de forbindelser, han allerede fra 1930, da han var chef for opdagelsespolitiet i København, havde haft med *Den internationale Kriminalpolitikommission*, og forklarer, hvorledes han gennem sit bekendtskab med den østrigske politipræsident Skubl fik kendskab til nazisternes metoder i Østrig:

„Metoderne var de samme, som vi senere skulle lære at kende i Danmark, og den kundskab, jeg ved denne lejlighed høstede og i de følgende år inden Østrigs indlemmelse fik rig lejlighed til at supplere, blev for mig særlig betydningsfuld i den stille, men hårde kamp, som jeg i de første år måtte føre mod vore danske nazister. Allerede på dette tidspunkt fik jeg den fuldstændige forståelse af, hvor skæbnesvangert det var for et land, om dets politi, som den betydningsfulde magtfaktor det er, skulle blive inficeret af nazismen."

Gennem Den internationale Kriminalpolitikommission lærte han også *general Arthur Nebe og ministerialrat Zindel*, begge fra Berlin, at kende. I pinsen 1939[2]) besøgte de to tyske politifolk København, og om de oplysninger han herunder fik om, at krigen var besluttet i Tyskland, forklarer han A. 107—108, idet han oplyser, at han efter deres afrejse i skrivelse af 17. juni 1939 underrettede justitsministeriet om, hvad han gennem dem havde erfaret (A. 108). Efter kommissionens anmodning har justitsministeriet ved skrivelse af 12. oktober 1946 (A. nr. 43) fremsendt en genpart af den pågældende indberetning, hvori „rigspolitichefen bebuder, at han ved første lejlighed vil søge mundtlig forhandling angående nogle af ham modtagne informationer fra personligheder i udlandet".

---

[1]) Tidligere havde Thune Jacobsen udgivet en mindre pjece: „Et Tilbageblik. Lovgivning og Justitsvæsen 1941—1942".

[2]) Om general Nebes senere besøg her i landet og om hans samtale bl. a. med politidirektør Stamm, se Thune Jacobsen (st. 37).

Under den førnævnte samtale med general Nebe og Ministerialrat Zindel var også muligheden for en eventuel tysk besættelse af Danmark blevet berørt, og Thune Jacobsen oplyser, at „de lovede mig, at hvis nogen sådant skulde ske, vilde de gøre, hvad de kunde for at hjælpe vort land". (A. 108).

Når Thune Jacobsen så udførligt beskriver sine politiforbindelser i Europa og herunder navnlig sin forbindelse med Nebe og Zindel, er det, siger han (A. 108) for derigennem at fastslå forskelligt, som vil være af betydning for forståelsen af en række senere begivenheder:

„For det første var jeg blevet kendt med nazismen og dens metoder, og min indstilling overfor denne med dens vold, terror og forløjethed måtte derigennem blive afgjort fjendtlig, rent bortset fra at nazismens ideologi var mit livssyn fjernt. For det andet gav mine forbindelser med tyske politifolk og min position i den internationale politikommission mig en sådan stilling, at tyskerne respekterede mig, og at mit ord havde vægt i forhold til dem, hvad den danske regering benyttede sig af, både før og efter, at jeg blev justitsminister. For det tredie, og måske navnlig, medførte den stilling, hvori jeg stod til Nebe og Zindel, hvis antinazistiske indstilling jeg kendte, at den mand, som efter besættelsen af Danmark af tyskerne blev sendt til Danmark som repræsentant for tyske politimæssige interesser, blev dr. Kanstein. Hvad dette kom til at betyde for den uden sidestykke blide medfart, som danske borgere fik i tiden indtil 29. august 1943, lægges hermed for første gang blot."

Om sit forhold til *Kanstein* forklarer rigspolitichefen A. 108—109 og fortæller her også om den Udtalelse, Bovensiepen i sommeren 1944 skal have fremsat overfor politiinspektør Magius: „Kanstein var den store misforståelse, ham skulde De aldrig have haft her i Danmark; hvis vi var kommet her fra begyndelsen, skulde det danske folk have fået noget andet at se" (A. 109).

Sin forbindelse med *Secret Service* og baggrunden for sin *flugt til Sverige* i oktober 1944, herunder om en fond, hvis midler skulle uddeles til enker og pårørende af frihedskæmpere, omtaler Thune Jacobsen A. 116—117, hvortil nærmere henvises, jfr. også omtalen i „Paa en Urias Post".

I den førnævnte *supplerende redegørelse* af 16. maj 1947 (A. nr. 42), hvori Thune Jacobsen imødegår forskellige angreb, omtaler han:

1. sit forhold til dansk-tysk forening,
2. udtalelser af fhv. folketingsmand Hartel under retssagen mod grev Knuth,
3. udtalelser i „stud. jur."s februarnummer 1946 vedrørende en tale af justitsminister Thune Jacobsen, hvori bl. a. frikorpset omtales,
4. udtalelser i Harald R. Martinsens bog „Kampen for Danmark" vedrørende prøvelse af valgbrevet for den i 1943 nyvalgte nazistiske folketingsmand, sysselleder Ejner Jørgensen,
5. bemærkninger af forfatteren Svend Carstensen i dennes bog „7 Aar i Søgelyset" angående dels det forhold, at rigspolitichefen bar uniform, dels en tale, justitsministeren holdt i juni 1943 ved teltholderforeningens årlige fest på Dyrehavsbakken,
6. et af dagbladet „Information" offentliggjort brev fra Thune Jacobsen til general Arthur Nebe,
7. en tale, justitsministeren i juli 1941 holdt for en delegation af tyske politiofficerer.

Om de nævnte spørgsmål henvises nærmere til redegørelsen (A. nr. 42) og til de udtalelser i bogen „Paa en Urias Post", hvortil redegørelsen henviser.

6. Folkeretlige spørgsmål.

Under besættelsen rejste sig ifølge sagens natur forskellige folkeretlige problemer, der navnlig blev aktuelle straks ved besættelsens begyndelse og i dagene omkring den 29. august 1943, da den militære undtagelsestilstand satte ind. For kommissionen foreligger en del materiale, der belyser de synspunkter, der i så henseende fra dansk side anlagdes under forhandlingerne om disse spørgsmål.

Et af de folkeretlige spørgsmål, der straks rejste sig ved besættelsen, var spørgsmålet om jurisdiktionsmyndigheden. Som det fremgår af ber. IV, s. 20, var man fra dansk side på den ene side bange for at komme ind på — som P. Munch udtrykker sig — „noget, der lignede en overenskomst". På den anden side anvendte man under den række forhandlinger, der fandt sted med tyskerne, flere forskellige argumenter. Om hele dette spørgsmål i almindelighed er udførligt gjort rede i ber. IV (s. 19—22)[1]), hvoraf bl. a. fremgår, at daværende justitsminister Thune Jacobsen har hævdet den opfattelse, at der forelå en art frivillig besættelse[2]), — omend under protest —, og at man herudfra søgte at imødegå de tyske krav om, at tyskerne selv skulle behandle sager angående sabotage, spionage og zersetzung.

Jurisdiktionsspørgsmålet blev som anført aktuelt straks ved besættelsens indtræden og taget op til forhandling med de tyske myndigheder allerede den 12. april 1940. Om synspunkterne ved de indledende drøftelser forklarer *P. Munch* (ber. IV A. 45):

„De tyske militærmyndigheder gik egentlig ud fra, at retsplejen hørte under dem i alle besatte områder. De påberåbte sig Haagerkonventionen af 1907 om krigsførelse til lands. Jeg hævdede heroverfor den opfattelse, at reglerne i Haagerkonventionen gjaldt lande, hvor landets regering var fjernet; tyskerne gik selv ud fra, at de ikke var i krig med Danmark; der bestod en dansk regering; under den måtte nødvendigt politi og retspleje høre; i et af de 4 tillægspunkter af 9. april havde tyskerne udtrykkelig udtalt, at de ikke ønskede at begrænse det danske politis virksomhed. De almindelige folkeretsregler tillod iøvrigt kun krigsretter i sager, hvor forbrydelser var begåede af eller mod medlemmer af det pågældende militær."

I et af daværende sekretær i udenrigsministeriet, nu professor i folkeret ved Aarhus universitet, dr. jur. *Max Sørensen* den 24. april 1940 udarbejdet referat[3]) (A. nr. 44) tages spørgsmålet om de tyske okkupationsmyndigheders adgang til at udøve strafferetlig jurisdiktion her i landet op til nærmere undersøgelse. I referatet, der går ud fra den betragtning, at der ingen folkeretlige regler findes om besættelse af neutralt territorium, anføres en række tilfælde, hvoraf nogle angives som utvivlsomme, medens andre anføres som tvivlsomme. Af disse sidste anføres:

„. . . . . .

IV. For handlinger, der begås af personer under dansk jurisdiktion iøvrigt, og som er rettet mod nogen til de tyske tropper hørende person eller mod nogen tysk militær interesse, stiller forholdet sig tvivlsomt.

[1]) Udover de som bilag til den pågældende beretning optrykte aktstykker (ber. IV A. nr. 10—12 og 17—29) foreligger der i de af justitsministeriet fremsendte redegørelser for den virksomhed, der er udfoldet hos statsadvokaten for særlige anliggender (A. nr. 46, 47 og 48), bidrag til belysning af det omhandlede spørgsmål.

[2]) Thune Jacobsen anvender ordene fredelig/frivillig besættelse som enstydige som modsætning til krigerisk besættelse (st. 583 ff.).

[3]) Om den af udenrigsministeriets rådgiver i folkeret, dr. Georg Cohn, foretagne tilføjelse til referatet henvises til ber. IV og til bilagene til nærværende beretning.

a. Hvis lovovertrædelsen har karakter af en almindelig borgerlig forbrydelse uden politisk motiv, som f. eks. berigelsesforbrydelser, legemskrænkelser og i et vist omfang også æreskrænkelser, bør den formentlig forfølges for dansk domstol og pådømmes efter dansk ret. I en note af 17. april 1940 har det tyske gesandtskab imidlertid anført, at tyske militærdomstole vil være kompetente til at pådømme bl. a. handlinger, der „sich unmittelbar gegen die Wehrmacht, ihre Angehörigen oder ihr Gefolge richten", hvilket synes at omfatte også almindelige borgerlige forbrydelser.

Dette standpunkt ville være berettiget, såfremt der var tale om besættelse af et fjendtligt land.

. . . . . .

Hvor det imidlertid drejer sig om besættelse af neutralt område, hvis befolkning ikke indtager en fjendtlig holdning overfor besættelsestropperne, synes en sådan ordning unødigt vidtgående.

. . . . . .

b. Hvad endelig angår handlinger, som har til formål at svække den tyske militærmagt som sådan, f. eks. spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed, eller som iøvrigt modvirker besættelsens formål, handlinger, som normalt vil være foretaget udfra politiske motiver, vil de i ovennævnte tyske note af 17. april 1940 fremsatte krav om også i disse tilfælde at udøve tysk militær jurisdiktion her i landet være vanskeligere at imødegå.

Under besættelsen af Luxembourg stod den tyske regering således fast på det standpunkt, at sådanne handlinger var underlagt tysk militærjurisdiktion.

. . . . . .

Det må derfor indrømmes, at den beskyttelse, der kan ydes af danske domstole under anvendelse af den gældende borgerlige lovgivning, ikke svarer til de krav, der med rimelighed kan stilles af en hær på krigsfod.

På den anden side synes de tyske krav om fuldstændig overtagelse af jurisdiktionen i disse anliggender mere vidtgående end påkrævet og ikke i fuld overensstemmelse med de forudsætninger, hvorunder den danske regering er gået ind på at affinde sig med den tyske besættelse.

. . . . . ".

Om den militære tyske straffelov og dennes forhold til den tilsvarende danske samt om forholdet til Haagerkonventionen af 18. oktober 1907 udtales i den af justitsministeriet udarbejdede redegørelse vedrørende den af statsadvokaten for særlige anliggender under besættelsen udfoldede virksomhed (A. nr. 46):

„Efter den tyske militære straffelov (26. juni 1926, ændret ved lov af 23. november 1934) § 161 straffes en udlænding eller tysker, som i et af tyske tropper besat fremmed område begår en efter Tysklands love strafbar handling mod tyske tropper eller personer knyttet til disse (eller mod en efter rigspræsidentens bestemmelse indsat myndighed), som om handlingen var begået på rigsområdet. Den tyske regerings standpunkt var i overensstemmelse med denne bestemmelse. Efter de tyske procesregler behandles og pådømmes ved tysk krigsret sager mod civilpersoner også i besatte områder, når det drejer sig om bl. a. spionage, friskarevæsen, nedbrydende virksomhed (Zersetzung) og høj- og landsforræderi.

Disse regler afviger principielt ikke fra f. eks. den danske militære straffelovs og retsplejelovs tilsvarende bestemmelser. Der var ikke mulighed for at påberåbe sig, at det ville være folkeretsstridigt, om krigsretterne pådømte handlinger rettet mod den tyske værnemagt her i landet. I det til Haagerkonventionen af 18. oktober 1907 knyttede reglement angående regler og vedtægter for krig til lands findes ingen regler om besættelsesmagtens domsmyndighed, men det er almindeligt antaget, i folkeretlig teori og praksis, at besættelsesmagten er berettiget til ved sine krigsretter at påkende angreb på krigsmagten fra civilbefolkningens side. Ganske vist måtte vel den tyske besættelse af Danmark nærmest betegnes som en fredelig besættelse af Danmark (occupatio pacifica), selv om dens karakter endnu næppe kunde bedømmes med sådan sikkerhed, at nogen slutninger kunde drages deraf. Men folkeretten har ingen regler om fredelig besættelse, og under den tyske be-

sættelse af Luxembourg 1914—18 — det nærmest liggende tilfælde i nyere tid — var strafbare handlinger, hvorved tyske militære interesser i væsentlig grad blev udsat for fare, blevet påkendt af de tyske krigsretter, selvom de var begået af luxembourgske statsborgere i Luxembourg." (A. 153—154).

Man var derfor, siges det videre, henvist til ved aftaler med besættelsesmagten at sikre, at jurisdiktionen i videst muligt omfang blev overladt de danske myndigheder, og ud fra den fra dansk side hævdede argumentation (P. Munch herom, jfr. foran s. 25) fastholdt man, „at det måtte være en følge af de almindelige tilsagn, som fra tysk side ved besættelsen var blevet givet med hensyn til landets politiske uafhængighed, at også sådanne handlinger som de i gesandtens note (A. nr. 12) nævnte (spionage, sabotage og „Zersetzung") skulde pådømmes af danske domstole".

Nogen generel aftale kom imidlertid ikke i stand (jfr. nærmere kap. 9), idet dette stødte på modstand hos den tyske overkommando (A. 155), og man måtte herefter forhandle sig frem og drøfte de enkelte sager.

Da der under den spændte politiske situation i efteråret 1942 (telegramkrisen) var foretaget talrige anholdelser, således at der den 1. december 1942 sad 80 varetægtsarrestanter i tysk fængsel her i landet, blev der i den anledning optaget drøftelser med nimandsudvalget (ber. IV A. 752) og den 7. december 1942 med Kanstein, jfr. direktør Svenningsens og departementschef Eivind Larsens referater (A. nr. 67 og 68). Om den argumentationsform, der ved denne lejlighed anvendtes, udtales i justitsministeriets redegørelse (A. 219):

„Som det fremgår af de 2 mødereferater, argumenterede de danske forhandlere væsentligst ud fra hensigtsmæssighedsgrunde, ikke så meget ud fra principielle betragtninger og navnlig ikke ud fra den betragtning, at den af tyskerne anvendte fremgangsmåde var i strid med folkeretten. Som det senere udtales i cirkulæreskrivelsen af 6. marts 1943 (A. nr. 88), var det iøvrigt udenrigsministeriets og justitsministeriets opfattelse, at der ikke kunne argumenteres ud fra folkeretstridigheden af de tyske krav, men kun ud fra den betragtning, at det var en naturlig følge af besættelsens karakter af occupatio pacifica (fredsmæssig besættelse) og af de forhandlinger, der var ført efter 9. april 1940, at anholdelser skulle foretages af det danske politi alene, anholdte hensættes i dansk fængsel og pådømmelse ske ved dansk ret. At pådømmelse ved tysk krigsret skulle være udelukket ved det tyske tilsagn om at respektere landets politiske uafhængighed, havde man forsøgt at gøre gældende straks efter besættelsens begyndelse, uden at det havde vundet nogetsomhelst gehør, jfr. i det hele redegørelse I, side 151 ff og 167 f. Fra tysk side havde man til stadighed hævdet generalens beføjelse til i det enkelte tilfælde at træffe afgørelse om, hvorvidt sagen kunne overlades til de danske domstole. At det ved dette møde eller under de senere forhandlinger skulle have svækket de danske forhandlere, at de ikke argumenterede ud fra de tyske kravs folkeretsstridighed, kan næppe antages. Tværtimod er det nærliggende at formode, at en sådan argumentation ville have fremkaldt irritation hos tyskerne og gjort spørgsmålet til et prestigespørgsmål, således at man havde opnået mindre, end det nu var tilfældet. Det fremgår af direktør Svenningsens referat (A. nr. 67), at Kanstein ikke ønskede at optage en teoretisk drøftelse, men foretrak at drøfte tingene rent konkret og med hensyn til de enkelte sager stillede sig ret imødekommende. Forhandlingerne gav da også hurtigt gunstigt resultat i en række tilfælde. Da man ikke havde kunnet afdisputere tyskerne denne ret, de hævdede at have til at dømme danske statsborgere, der havde gjort sig skyldige i handlinger rettet mod den tyske værnemagts interesser, en ret, som de havde magten til at hævde, måtte man sætte ind ved forhandlinger om de enkelte sager. Dette skete da også i den følgende tid overfor krigsretten og overfor gesandtskabet fra statsadvokatens og departementschef Eivind Larsens side, ligesom disse spørgsmål af justitsminister Thune Jacobsen drøftedes med Kanstein."

Et fra det førnævnte forskelligt spørgsmål er problemet, om der ikke den 29. august 1943 kom til at foreligge krigstilstand mellem Danmark og Tyskland. Kommissionen har herom fra udenrigsministeriet modtaget et af dr. jur. Brüel udarbejdet responsum (A. 134 ff), hvortil kan henvises. Iøvrigt er der herom efter befrielsen fremkommet en lang række indlæg, hvoraf en del er anført under indholdsfortegnelsen til bilagene til kap. 6.

7. Almindelig redegørelse fra justitsministeriet for statsadvokaturen for særlige anliggender.

Som nærmere omtalt i kap. 22, havde den af justitsministeriet under 3. februar 1947 nedsatte kommissionsdomstol (jfr. om denne kap. 50) ifølge sit kommissorium bl. a. til opgave at foretage „sådanne undersøgelser og afhøringer vedrørende politiets arbejde under besættelsen, som de nærmere omstændigheder i forbindelse med arrestationerne af kommunister den 22. juni 1941 og udsendelsen af to kriminalpolitifolk til Sverige den 27. november 1943 måtte give anledning til" (A. nr. 476).

I forbindelse hermed anmodede kommissionen justitsministeriet om „en redegørelse for den virksomhed, som er udfoldet hos statsadvokaten for særlige anliggender, forsåvidt angår behandlingen af tyske krav i besættelsestiden, særlig også med hensyn til, hvad der er gået forud for kommunisternes arrestation" (A. nr. 45).

Efter at justitsministeriet havde fremsendt en sådan redegørelse (redegørelse I) (A.nr. 46) omhandlende *tiden indtil sommeren 1942*, udbad kommissionen sig denne suppleret med redegørelser for den derefter følgende tid, hvilket skete ved en redegørelse for *tiden fra sommeren 1942 indtil 29. august 1943* (redegørelse II) (A. nr. 47) og en redegørelse for *tiden efter 29. august 1943 indtil politiets opløsning den 19. september 1944* (redegørelse III) (A. nr. 48).

På grund af den stilling, statsadvokaten for særlige anliggender indtog som mellemled mellem danske og tyske myndigheder i spørgsmål, der vedrørte forholdet til besættelsesmagten på retshåndhævelsens område, bliver de nævnte redegørelser samtidig — indirekte — en mere almindelig gennemgang af spørgsmålene vedrørende retshåndhævelsen under besættelsen. Da mange af de i redegørelserne omhandlede spørgsmål er behandlet i andre kapitler i nærværende beretning, er de med redegørelserne modtagne bilag — sammen med senere indhentede supplerende bilag — alle optrykt som selvstændige aktstykker under andre kapitler, men der er bagefter hver af de tre redegørelser indsat en fortegnelse over de bilag, der fulgte med den pågældende redegørelse.

Redegørelse I er inddelt i følgende afsnit:

I. Tyske krav om øget aktivitet fra politiets side og de som følge heraf givne almindelige instruktioner i tiden indtil 22. juni 1941.

II. Almindelig karakteristik af statsadvokatens virksomhed samt statistiske oplysninger til belysning heraf.

III. Forholdet til krigsretten og kampen for bevarelse af jurisdiktionen.

IV. Anholdelse og udlevering af desertører.

V. De den 9. april 1940 af tyskerne eller på deres begæring foretagne anholdelser og de før 22. juni 1941 forekomne tilfælde af internering af danske statsborgere.

VI. Statsadvokatens afdelings forhold til Abwehrstelle. Redegørelse for de til tyske myndigheder givne personoplysninger.

VII. Anholdelse og internering, udvisning eller udlevering af fremmede statsborgere.

VIII. Kommunistaktionen den 22. juni 1941 og tiden indtil august 1942.

Redegørelse II er inddelt på følgende måde:

I. A. De af de danske myndigheder givne instruktioner for politiets arbejde på det under statsadvokaten for særlige anliggender hørende område og baggrunden for disse.

B. De almindelige forhandlinger om jurisdiktionsspørgsmålet.

II. Karakteristik af statsadvokaturens virksomhed i den omhandlede periode og statistiske oplysninger til belysning heraf.

III. Kampen for bevarelse af jurisdiktionen på danske hænder.

IV. Administrationen af kommunistloven, derunder særlig de i den omhandlede periode skete interneringer.

Endelig er *redegørelse III inddelt således:*

I. De for statsadvokatens virksomhed i perioden gældende retningslinier.

II. Den fra tysk side udøvede virksomhed.

III. Almindelig karakteristik af statsadvokatens virksomhed i perioden.

IV. De givne retningsliniers gennemførelse i praksis og afvigelser derfra.

V. Tysk mistillid til politiet.

VI. Tysk bedømmelse af politiets — særlig statsadvokatens afdelings — virksomhed på grundlag af det den 19. september 1944 forefundne materiale.

Idet der iøvrigt vedrørende det nærmere indhold af de nævnte redegørelser foruden til selve redegørelserne henvises til nærværende beretnings øvrige kapitler, bemærkes:

Redegørelse I, afsnit I, og redegørelse II, afsnit I. A., vedrørende de af danske myndigheder givne instruktioner for politiets arbejde er navnlig behandlet i kap. 10, forholdet og samarbejdet mellem dansk og tysk politi m. m.

Redegørelse I, afsnit II, redegørelse II, afsnit II, og redegørelse III, afsnit I og III, der indeholder en almindelig karakteristik af statsadvokatens virksomhed, er navnlig behandlet i kap. 8, oprettelsen af statsadvokaturen for særlige anliggender.

Redegørelse I, afsnit III, redegørelse II, afsnit I. B og III, og redegørelse III, afsnit IV, vedrørende jurisdiktionsspørgsmålet er fortrinsvis omhandlet i kap. 9, spørgsmål vedrørende forholdet mellem dansk og tysk jurisdiktion.

Redegørelse I, afsnit VIII, og redegørelse II, afsnit IV (internering af kommunister), er behandlet nedenfor i kap. 22, arrestationen af kommunister den 22. juni 1941, og i kap. 23, kommunistloven.

C. De i foråret 1940 opståede spørgsmål og deres videre udvikling.

8. Oprettelse af statsadvokaturen for særlige anliggender.

Under de forhandlinger om jurisdiktionsspørgsmålet, der som anført foran i kap. 1 indledes på et møde i justitsministeriet den 12. april 1940, og hvorom nærmere henvises til det nedenfor i kap. 9 og 10 anførte, indgik også det fra tysk side fremsatte „forslag om, at der fra dansk side udnævnes en forbindelsestjenestemand til sikring af samarbejdet mellem de ovennævnte myndigheder (de danske politimyndigheder og de tyske militærmyndigheder) i bestræbelserne for at forhindre spionage, sabotage og „Zersetzung" overfor de tyske tropper" (A. nr. 7).

Om de fra dansk side i den anledning skete overvejelser hedder det i justitsministeriets redegørelse (A. nr. 46):

„Ved de interne danske overvejelser om, hvorledes det fra tysk side krævede samarbejde skulle etableres, blev det af afgørende betydning, at det nylig oprettede sikkerhedspoliti, hvis forhold netop på justitsministeriets initiativ var taget op til drøftelser, der endnu ikke var tilendebragt, ikke var kommet således i gang, at det ansås i stand til at løse denne opgave, der ellers naturligt vilde have tilkommet det. Af betydning var det tillige, at den, der udpegedes som forbindelsesmand på dette område, for at virke tilfredsstillende måtte forene både politimæssige og anklagemæssige beføjelser. Resultatet blev derfor det, som fremgår af justitsministeriets cirkulæreskrivelse af 15. april 1940 til statsadvokaterne, politidirektøren og politimestrene (A. nr. 49). Det særlige hverv blev henlagt til statsadvokaten for København Harald Petersen. Navnet statsadvokaten for særlige anliggender blev først — af praktiske grunde — taget i brug fra juli 1941." (A. 152).

Statsadvokat Harald Petersen blev således den første, hvem dette særlige hverv blev overdraget. Ved hans udnævnelse til justitsminister den 8. juli 1940 „konstitueredes politiinspektør Eivind Larsen i hans sted som statsadvokat. Den 21. juni 1941 overdroges det ham at varetage forretningerne vedrørende politivæsenet som departementschef i justitsministeriet, og politiadvokat Kjalke[1]) blev derefter konstitueret som statsadvokat. Den 15. august 1942 afløstes han af byretsdommer Troels Hoff". (A. 153).

Om det personale, der udpegedes til bistand for statsadvokaten, siges det i redegørelsen (A. 152):

„Det var fra første færd meningen, at statsadvokaten skulde have bistand til løsning af politimæssige opgaver af den daværende chef for Københavns opdagelsespoliti, politiinspektør Eivind Larsen. I den nedennævnte instruks af 8. juni 1940 udtaltes det udtrykkelig, at politiinspektør Eivind Larsen, der samtidig fritoges for hvervet som chef for opdagelsespolitiet, blev stillet til rådighed for statsadvokaten til hans bistand og som hans stedfortræder.

[1]) Om dennes fjernelse i august 1942 se kap. 35.

Det personale, der umiddelbart blev stillet til statsadvokatens rådighed, blev, som det var naturligt under de givne forudsætninger, hentet fra Københavns opdagelsespoliti; i løbet af ret kort tid efter 15. april 1940 således, at det var udskilt som en særlig afdeling, der handlede efter statsadvokatens direktiver og på dennes ansvar uden forbindelse med ledelsen af Københavns opdagelsespoliti. Som leder af dette indsattes chefen for undersøgelseskamrene, politiinspektør O. Krenchel, der den 20. juli 1940, da politiinspektør Eivind Larsen var blevet konstitueret som statsadvokat, konstitueredes og den 1. maj 1943 udnævntes i stillingen. Med hensyn til politipersonalet fandt dog med mellemrum forflyttelser sted mellem statsadvokatens afdeling og opdagelsespolitiet.

. . . . . .

Til tjeneste i afdelingen blev naturligvis fortrinsvis beordret folk, der kunde gøre sig forståelig på tysk."

Angående antallet af personale, der på forskellige tidspunkter var til tjeneste i den særlige afdeling, henvises nærmere til redegørelserne, A. 152 (pr. 1. april 1941), A. 226 (pr. 1. april 1943) og A. 360 (den 1. april 1944). Om den ordning, hvorefter en del af Københavns opdagelsespolitis afd. D's personale[1]) udskiltes som en afdeling D. K., der under statsadvokatens ledelse skulle udføre forretningerne vedrørende overtrædelse af lov nr. 349 af 22. august 1941 (kommunistloven), henvises til A. 203, samt til kap. 23, og om henlæggelse af en del af afd. D. til statsadvokatens afdeling til bekæmpelse af sabotage henvises til A. 226 og kap. 14.

Indholdet af det statsadvokaten overdragne hverv belyses af justitsministeriet (A. 153) således:

„Den opgave, der var pålagt statsadvokaten og det ham underlagte personale, var som anført at sikre samarbejdet mellem dansk politi og tysk militær i bestræbelsen for at modvirke spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed (Zersetzung) overfor de tyske besættelsestropper. Det var forudsat, at et sådant samarbejde skulde finde Sted, og at der kunde blive tale om anholdelser efter tysk begæring. For udøvelsen af statsadvokatens virksomhed blev der af justitsministeriet i skrivelse af 8. juni 1940 (A. nr. 50) givet nærmere retningslinier. Til statsadvokatens hverv henlagdes foruden behandlingen af straffesager angående spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed alle sager angående vold imod, fornærmelser og forulempelser af personer, der hørte til den tyske værnemagts styrker her i landet. Det havde allerede vist sig, at det var disse sager, der talmæssigt vilde komme til at spille langt den største rolle. Det betonedes, at statsadvokatens forhandlinger med de centrale tyske myndigheder skulde føres efter de enkelte tilfældes beskaffenhed i forståelse — eller under samvirken — med justitsministeriet og udenrigsministeriet. Endelig fremhævedes statsadvokatens pligt til at holde justitsministeriet underrettet om alle sager af betydning, derunder om *„enhver af Dem foretagen anholdelse og om grundene herfor"*, samt om almindelige forhold, som justitsministeriet burde være bekendt med. Af notater i justitsministeriet kan det ses, at man med den fremhævede vending særlig har tænkt på anholdelser foretaget efter de tyske myndigheders begæring.

Når dette hverv var overdraget statsadvokaten, var det givetvis ikke meningen, at samarbejdet med de tyske myndigheder på disse områder skulde saboteres. Man var fra regeringens side indstillet på at imødekomme det tyske krav om samarbejde på disse omrader, for så vidt det var nødvendigt for at undgå de alvorlige følger, der som følge af handlinger af den nævnte art kunde opstå for de enkelte og for landets stilling i det hele, og for at bevare jurisdiktionen på danske hænder. Det fremgår bl. a. af de forhandlinger, der førtes angående jurisdiktionsspørgsmålet."

og hvad angår statsadvokatens virksomhed med hensyn til tyske krav, siges det (A. 155):

[1]) Om afdeling D se kap. 21.

„Spørger man om statsadvokatens virksomhed med hensyn til tyske krav, må man have i erindring dels indholdet af det statsadvokaten givne hverv, hvorefter det indenfor det politimæssige og strafferetlige område var pålagt ham at samarbejde med de tyske myndigheder og altså i vidt omfang imødekomme krav fra disse, dels at statsadvokatens stilling udenfor disse tilfælde var et forbindelsesled, og at han selv indenfor dette område i overensstemmelse med sin instruks efter det enkelte tilfældes beskaffenhed, d. v. s. i alle principielle spørgsmål eller sager af større betydning, handlede i forståelse eller samvirke med justitsministeriet og udenrigsministeriet, hvis afgørelse naturligvis måtte være bindende for ham. Det var derfor ikke alle tyske krav, der stilledes til statsadvokaten. Det forekom, at krav — også af politimæssig eller strafferetlig art — var rejst overfor udenrigsministeriet eller justitsministeriet, og at statsadvokaten fik ordre til at imødekomme dem. Og med hensyn til krav, der rejstes overfor statsadvokaten, traf denne i vidt omfang ikke selv afgørelsen af, hvorvidt og eventuelt på hvilken måde de skulde imødekommes."

Vedrørende spørgsmålet om, med hvilke myndigheder statsadvokaten havde forbindelse, forklares (A. 155):

„De centrale tyske myndigheder, med hvilke statsadvokaten havde forbindelse, var navnlig

1. Gericht beim Wehrmachstsbefehlshaber Dänemark.
2. Abwehrstelle.
3. Det tyske gesandtskab (Der Beauftragte für Fragen der inneren Verwaltung).
4. Intendanterne hos den tyske øverstbefalende.

Gennem politimestrene havde statsadvokaten endvidere forbindelse med og forhandling med de lokale tyske kommandanter."

Idet der om den virksomhed, der udøvedes af statsadvokatens afdeling, nærmere henvises foruden til følgende kapitler til justitsministeriets redegørelser (A. nr. 46, 47 og 48), bemærkes, at retningslinier for udførelsen af det statsadvokaten for særlige anliggender overdragne hverv først fastsattes ved justitsministeriets skrivelse af 8. juni 1940 (A. nr. 50) således:

„1. Hvervet omfatter behandlingen af alle straffesager, hvori der rejses sigtelse for spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed overfor de tyske besættelsestropper eller for overtrædelse af straffelovens § 108. Endvidere omfatter hvervet sager angående overtrædelse af straffelovens kap. 25, 26 eller 27, og andre fornærmelser eller forulempelser af personer, der hører til den tyske værnemagts styrker her i landet.

2. Alle henvendelser fra centrale tyske myndigheder vedrørende sager af den ovennævnte beskaffenhed rettes til Dem, og de deraf følgende forhandlinger føres af Dem, efter de enkelte tilfældes beskaffenhed i forståelse — eller under samvirken — med justitsministeriet og udenrigsministeriet.

3. Sagernes politimæssige behandling sker under Deres ledelse og ved de politimyndigheder, De bestemmer. Rigspolitichefen, politidirektøren i København og samtlige politimestre vil herved have at yde den fornødne bistand og at stille personale til Deres rådighed i det omfang, De finder det påkrævet.

Det påhviler rigspolitichefen, politidirektøren i København og samtlige politimestre aldeles omgående at give Dem underretning om enhver sag af den under pkt. 1 nævnte art, som opstår, og om enhver henvendelse fra lokale tyske myndigheder, således at der forinden ikke foretages andet end uopsættelige skridt.

På samme måde påhviler det de nævnte polititjenestemænd at holde Dem underrettet om alle almindelige forhold eller særlige begivenheder, det har betydning

for Dem at have kendskab til ved bestridelsen af Deres hverv, derunder om alle specielle eller generelle politimæssige foranstaltninger til modvirkning af overtrædelser af den i pkt. 1 nævnt art.

4. Ved den retslige behandling af sagerne kan De i det omfang, De ikke selv giver møde, overdrage dette til en efter retsplejelovens almindelige regler mødeberettiget.

5. Det påhviler Dem at holde justitsministeriet underrettet om alle sager af betydning, derunder om enhver af Dem foretagen anholdelse og om grundene herfor, samt om almindelige forhold, som justitsministeriet bør være bekendt med.

6. Til Deres bistand og som Deres stedfortræder stilles til rådighed for Dem politiinspektør Eivind Larsen."

Ved justitsministeriets cirkulæreskrivelse af 29. august 1940 til politidirektøren i København og politimestrene (A. nr. 61) blev det pålagt disse at foretage indberetning til statsadvokaten om:

„1) de i justitsministeriets cirkulæreskrivelse af 8. juni 1940 under nr. 1 nævnte sager,

2) ethvert sammenstød eller episode mellem befolkningen og personer tilhørende besættelsestropperne, selv om der endnu ikke er rejst sigtelse mod nogen bestemt person,

3) henvendelser fra tysk side med klage over enkelte personers optræden eller forholdene i politikredsen iøvrigt,

4) klage eller kritik fra tysk side over politiet,

5) henvendelser fra befolkningen med klage over forhold, der vedrører den tyske værnemagt eller de til denne hørende personer, samt forhold af denne art, som politiet eventuelt måtte blive opmærksom på,

6) andre forhold, som det til opfyldelse af justitsministeriets ønske om at være informeret på disse områder vil være af betydning, at ministeriet får kundskab om."

I forbindelse med denne cirkulæreskrivelse udsendtes en fortrolig vejledning indeholdende retningslinier med hensyn til, hvorledes der fra politiets side skulle forholdes i de ovennævnte tilfælde. Der kan herom foruden til vejledningen (A. nr. 62) henvises til justitsministeriets redegørelse (A. 162).

Ved en anden cirkulæreskrivelse ligeledes af 29. august 1940 (A. nr. 182) blev det „overdraget statsadvokaten ved forhandling med vedkommende tyske myndigheder at søge erstatningsspørgsmålet ordnet i sager, hvor medlemmer af den tyske værnemagt var impliceret i færdselsuheld her i landet". (A. 162).

Ved justitsministeriets cirkulæreskrivelse af 22. januar 1941 blev sager angående overtrædelse af lov nr. 14 af 18. januar 1941 (Ørumloven)[1]) henlagt til det statsadvokaten overdragne hverv. Det siges herom (A. 170):

„Da hvervet i forvejen omfattede sabotage, spionage og Zersetzung overfor besættelsestropperne, betød dette kun en udvidelse, forsåvidt angik lovens § 1 om udbredelse af rygter egnede til at skade landets interesser i forhold til udlandet. Overtrædelse af lovens øvrige bestemmelser påtaltes kun efter justitsministeriets bestemmelse, hvorfor alle sager, i hvilke der kunde rejses spørgsmål om at rejse tiltale efter disse bestemmelser, har været forelagt justitsministeriet til tiltalebeslutning."

[1]) Se om denne kap. 18.

Om statsadvokatens forhold til arrestationerne af kommunister den 22. juni 1941[1]) udtales (A. 203):

„Som nævnt deltog hele opdagelsespolitiets personale i anholdelserne den 22. juni 1941, men de givne instruktioner var underskrevet „statsadvokaten for København", og det blev faktisk denne, der i den følgende tid havde ledelsen af behandlingen af disse sager. Først ved justitsministeriets cirkulæreskrivelse af 4. september 1941 (A. nr. 268), blev sager vedrørende overtrædelse af lov nr. 349 af 22. august 1941 formelt henlagt til statsadvokaten. Også spørgsmålet vedrørende interneringer og opløsningen af de kommunistiske foreninger behandledes gennem statsadvokaten. Indstilling til justitsministeriet vedrørende opløsning af en række kommunistiske foreninger i København blev dog faktisk underskrevet af chefen for Københavns opdagelsespoliti (O. Krenchel), men det afklaredes senere, at også disse spørgsmål skulde henhøre under statsadvokaten. Det direkte til rådighed for statsadvokaten stående personale kunde ikke overkomme den forøgede arbejdsbyrde og havde heller ikke fornøden sagkundskab, og ordningen blev da den, at en del af afdeling D's personale, der udskiltes som en afdeling D.K., under statsadvokatens ledelse skulde udføre de herhenhørende forretninger."

Som forbindelsesled mellem tyske og danske myndigheder fik statsadvokatens afdeling opgaver af mange forskellige arter. Et hovedspørgsmål blev som det anføres — foruden den stadige kamp for i så høj grad som muligt at holde jurisdiktionen på danske hænder — i tiden indtil den 29. august 1943 den stærkere og stærkere tiltagende sabotage, jfr. herom bl. a. kap. 14 og 43.

Efter begivenhederne den 29. august 1943[2]) kunne, siges det (A. 327), de hidtil fastsatte „retningslinier faktisk ikke længere være normgivende for politiets eller statsadvokaten for særlige anliggenders virksomhed, skønt de formelt stadig var gældende og ikke afløst af andre", og det udtales videre (A. 327):

„Efter proklamationen af den militære undtagelsestilstand i henhold til (im Sinne — rettelig på Dansk: i medfør af analogien af) artiklerne 42—56 i Haagerlandkrigsreglementet kunde Danmark ikke betragtes som en i forhold til besættelsesmagten neutral stat. Det samarbejde med tysk militær til bekæmpelse af spionage, sabotage og Zersetzung, som havde fundet sted indtil 29. auguat 1943 som et led i regeringens politik og efter dens direktiver, måtte ophøre, efter at regeringen var sat ud af funktion."

Allerede den 29. august 1943 havde departementschef Eivind Larsen alene og den 30. august sammen med direktør Svenningsen, som det nærmere fremgår af departementschefens referat (A. nr. 89), forhandlinger med Kanstein, hvorunder man fremhævede de førnævnte synspunkter. For personalet i statsadvokatens afdeling føltes den 29. august 1943 som en lettelse (A. 359):

„For dem, der gjorde tjeneste i statsadvokaten for særlige anliggenders afdeling, føltes begivenhederne den 29. august 1943 som en lettelse. Man regnede straks med, at afdelingens virksomhed helt vilde ophøre, idet man gik ud fra den tilkendegivelse, departementschef Eivind Larsen havde fremsat overfor Kanstein om, at de opgaver, der hidtil havde været løst af dens personale, ikke fremtidig kunde varetages af dansk politi."

Når afdelingen dog ikke blev nedlagt, skyldtes det flere grunde (A. 359):

„For det første var afdelingens virksomhed, som det fremgår af de tidligere redegørelser, ingenlunde begrænset til opgaver, som særlig var i tysk interesse, men

[1]) Se herom kap. 22.
[2]) Se herom kap. 39.

afdelingens virksomhed tjente i meget vidt omfang rent danske interesser, således f. eks. ved påtale af overgreb mod danske borgere fra tyske soldaters side, behandlingen af erstatningsspørgsmål m. v. Hertil kom, at det hurtigt — navnlig gennem de afsagte tyske standretsdomme — blev klart, at hvis man fuldstændig overlod undersøgelsen og derved også pådømmelsen af sager, i hvilke tyske interesser var impliceret, til tyske myndigheder, vilde det være en ulykke for den danske befolkning eller dog for de borgere, der blev ramt af standretternes meget strenge domme, og deres pårørende. Såfremt man fortsat behandlede visse småsager ved dansk ret, vilde man kunne sikre de pågældende en langt mildere behandling i lighed med, hvad der hidtil havde været tilfældet. Fremdeles fandtes det overfor det tyske ønske om den videst mulige medvirken fra dansk politis side ikke hensigtsmæssigt at afslå enhver medvirken, hvorfor man gik ind i de foran i afsnit I[1]) omtalte overenskomstforhandlinger og herunder tilbød vedblivende at behandle sager angående fornærmelser, demonstrationer, ulovlig udrejse m. v., ligesom man vilde behandle sager, i hvilke man fra tysk side bestemt havde erklæret sig enig i, at tiltale rejstes ved dansk domstol. Til behandling af disse sager måtte afdelingen opretholdes. Endelig havde erfaringen vist, at det var praktisk at have en kontakt til de forskellige tyske myndigheder gennem statsadvokaten. Det vilde det formentlig også være fremtidig, og nedlagde man institutionen, der havde disse kontakter, måtte man eventuelt skabe en ny, som sikkert vilde have vanskeligere ved at opnå kontakt, når man fra dansk side var interesseret deri, *eller* man måtte give afkald på den fordel, det kunde være at have en mellemmand."

„Den 29. august betød dog", siges det (A. 359), „en væsentlig omlægning af afdelingens arbejde, navnlig i den første tid efter 29. august. Først efterhånden blev man klar over, at afdelingens virksomhed på mange punkter måtte fortsættes uændret".

Den væsentligste grund til omlægningen var „den, at det danske politi efter overenskomstforhandlingerne ikke skulde befatte sig med illegal virksomhed, og det tyske sikkerhedspolitis voldsomme aktivitet på disse områder" (A. 360). Samtidig blev afdelingens virksomhed udvidet på et andet felt, idet „den så det som sin opgave i videst muligt omfang at følge de af de tyske myndigheder anholdte danske statsborgere, søge, hvor særlige forhold forelå, at opnå lempelser og yde pårørende bistand til fremskaffelse af oplysninger og vejledning med hensyn til besøg, benådningsandragender o. s. v." (A. 360, jfr. også A. 363 ff.). Fra 1. november 1943 blev politikommissær Wolf og fra 19. februar 1944 politikommissær hos rigspolitichefen Thorkild Jacobsen konstitueret som politiinspektører med det formål at bistå statsadvokaten i dennes forhandlinger med tyskerne, da statsadvokaten ikke alene kunne overkomme arbejdet med den i forbindelse med dette forsorgsarbejde nødvendige fremskaffelse af oplysninger hos tyskerne (A. 364). Om det danske arbejde til fordel for de fængslede kan foruden til A. nr. 48 henvises til kap. 41.

9. Spørgsmål vedrørende forholdet mellem dansk og tysk jurisdiktion.

De almindelige forhandlinger i foråret 1940.

De ved besættelsens begyndelse af tyskerne foretagne anholdelser af danske statsborgere (jfr. herom kap. 3) gjorde straks spørgsmålet om jurisdiktionen aktuelt.

Om tyskernes opfattelse skriver P. Munch (ber. V. A. 11):

„De tyske militærmyndigheder gik egentlig ud fra, at retsplejen hørte under dem i alle besatte områder. De påberåbte sig Haagerkonventionen af 1907 om krigsførelse til lands. Jeg hævdede heroverfor den opfattelse, at reglerne i Haagerkon-

[1]) A. 327 ff.

ventionen gjaldt lande, hvor landets regering var fjernet; Tyskerne gik selv ud fra, at de ikke var i krig med Danmark; der bestod en dansk regering; under den måtte nødvendig politi og retspleje høre; i et af de 4 tillægspunkter af 9. april havde tyskerne udtrykkelig udtalt, at de ikke ønskede at begrænse det danske politis virksomhed. De almindelige folkeretsregler tillod iøvrigt kun krigsretter i sager, hvor forbrydelser var begåede af eller mod medlemmer af det pågældende militær."

Der bragtes på dansk initiativ et møde i stand med bl. a. den tyske gesandt den 12. april 1940. Samme dag havde udenrigsministeriet modtaget en verbalnote[1]) af 11. april 1940 (A. nr. 8), hvori bl. a. omtales ønske om en særlig forbindelsesmand fra politiet.

Om mødets forløb udtaler P. Munch (ber. V. A. 11):

„Den 12. april fandt en forhandling sted i udenrigsministeriet under deltagelse af repræsentanter for politi og justitsministerium. Tyskerne syntes her til sidst at gå ind på, at selv sager, hvori det tyske militær var særlig interesseret: Spioneri, sabotage og nedbrydende virksomhed overfor værnemagten, skulde behandles af de danske myndigheder; de var imidlertid interesseret i, at sager, der vedrørte dem, skulde samles under een myndighed, og den 15. april udnævntes da en statsadvokat[2]) for særlige anliggender til behandling af sådanne sager."

Om resultatet af samme møde udtales i justitsministeriets redegørelse (A. 152):

„Under drøftelserne blev det fastslået, at arbejdet med bekæmpelsen af de nævnte forbrydelser skulde ske i samarbejde mellem det tyske militær og det danske politi, men således at selve den politimæssige undersøgelse og eventuel anholdelse og fængsling af personer skulde foretages af danske politimyndigheder, samt at eventuelt anholdte og fængslede skulde hensættes i danske fængsler."

Imidlertid forbeholdt tyskerne sig i en note af 17. april 1940 (A. nr. 12), at sager vedrørende spionage, sabotage og „Zersetzung" skulle behandles ved tysk domstol. „Jeg gjorde", forklarer P. Munch (ber. V. A. 12), „bestemt indsigelse mod denne undtagelse, og det kom til en række nye forhandlinger mellem tyskerne og repræsentanter for udenrigsministeriet og justitsministeriet". Under et møde den 17. april 1940 i udenrigsministeriet (A. nr. 52) gjorde man, udtales det i justitsministeriets redegørelse (A. 154),

„fra dansk side gældende, at det måtte være en følge af de almindelige tilsagn, som fra tysk side ved besættelsen var blevet givet med hensyn til landets politiske uafhængighed, at også sådanne handlinger som de i gesandtens note nævnte skulde pådømmes af danske domstole og efter dansk straffelov. Man erklærede sig villig til at søge tilvejebragt lovhjemmel i det omfang, i hvilket de nævnte forbrydelser ikke på tilstrækkelig effektiv måde kunde straffes efter den gældende danske straffelov, og henviste til, at man til udførelse af anklagemyndighedens opgaver allerede havde udpeget statsadvokat Harald Petersen. På tilsvarende måde kunde der oprettes en særdomstol til påkendelse af disse sager."

Den tyske gesandt måtte først indhente bemyndigelse fra Berlin, men den 24. april 1940 kunne han i et aide-mémoire (A. nr. 54) meddele, at man fra tysk side

---

[1]) Om det i denne anvendte udtryk, at „det danske ministerium havde udtalt sin principielle indforståelse" med at ville „bidrage sit til at garantere sikringen af de tyske militære enheder i Danmark", se P. Munch (A. nr. 9) og ber. IV. s. 18.

[2]) Se herom foran kap. 8.

var villig til med den danske regering „at drøfte spørgsmålet om danske og andre udenlandske statsborgeres domfældelse ved danske særdomstole for fjendtlige handlinger mod den tyske krigsmagt eller dennes interesser", dog under visse forudsætninger, hvorom det i justitsministeriets redegørelse (A. 154) anføres:

„Som en forudsætning for forhandlingerne krævedes, at de danske straffebestemmelser i alle væsentlige punkter måtte svare til den tyske krigsstrafferet, navnlig også med hensyn til straffens størrelse, og de tyske regler om fremgangsmåden i krigsretssager. Endvidere måtte kræves hurtig gennemførelse af sagerne, aktindsigt og adgang for værnemagtens repræsentanter til at overvære domsforhandlingen; tyske soldater skulde kun kunne føres som vidner i dansk ret med generalens sanktion. Endelig måtte der ikke træffes bestemmelse om dommens retskraft eller om benådning uden generalens samtykke. Man forbeholdt sig derhos, at den ordning, der måtte blive truffet, til enhver tid skulde kunne opsiges til øjeblikkelig ophør fra tysk side."

Det danske svar herpå fandt udtryk i udenrigsministeriets note af 1. maj 1940 (A. nr. 55),
hvori den danske regering erklærede sig principielt villig til at gennemføre den fornødne ændring i de danske straffelove, dog toges der forbehold overfor visse punkter i det tyske aide-mémoire:

„man måtte anse det for ønskeligt at finde en ordning, der tog hensyn til Hans Majestæt Kongens ret til at benåde, og der måtte forhandles nærmere om enkeltheder, derunder navnlig om begrebet „Bestätigung" (af dommen — den bestemmelse, hvorved den gøres retskraftig), der ikke kendes i dansk ret. Endvidere håbede man under forhandlingerne at kunne få indføjet en vis opsigelsesfrist for ordningen. Endelig tog man forbehold med hensyn til indførelse af dødsstraf." (Justitsministeriets redegørelse A. 154).

Der blev herefter udarbejdet et udkast til en særlig straffelov (A. nr. 56). Dette, der indeholdt strenge straffebestemmelser for spionage, og, som det hedder i justitsministeriets redegørelse (A. 154), „for særligt karakteriserede handlinger, der skulde dække de tyske begreber „Feindbegünstigung", „Zersetzung", „Wehrmittelbeschädigung" og sabotage", blev i tysk oversættelse (A. nr. 56) overgivet til det tyske gesandtskab.

Der kom imidlertid — oplyses det videre (A. 155) — ikke noget svar fra tysk side, og på forespørgsler svaredes der, at sagen var under overvejelse i Berlin. Det kunde — som det senere oplystes under forhandlingerne, der førte til lov nr. 14 af 18. januar 1941 — ikke lade sig gøre at gennemføre en overenskomst om, at de danske domstole overtog pådømmelse i alle sager vedrørende forbrydelser mod den tyske værnemagt, idet den tyske overkommando havde krævet, at visse forbrydelser, nemlig spionage, Landesverrat og Freischärlerei vedblivende skulde høre under tysk krigsret."

Tiden indtil august 1942.

Om den udvikling, der i tiden indtil august 1942 herefter fandt sted, oplyses (A. nr. 46, 47 og 48) følgende:

Bortset fra en enkelt krigsretsdom[1]), den 24. maj 1940 (A. nr. 58 og 118), blev alle sager i 1940 pådømt ved dansk ret. I justitsministeriets redegørelse siges det (A. 155):

---

[1]) En 17-årig maskinlærling, der forsøgte at stjæle et maskingevær fra luftmarinestationen (A. 155). Afsoningen skete i dansk fængsel.

„Statsadvokatens opgave måtte under disse omstændigheder blive den ved udøvelsen af det ham pålagte samarbejde med de tyske myndigheder at søge at bevare jurisdiktionen på danske hænder, hvilket ikke var muligt uden udfoldelse af en virkelig politimæssig og anklagemæssig indsats, og på den anden side at opnå det ønskede resultat på den for den danske befolkning og for de enkelte under hensyn til helhedens interesser lempeligst mulige måde — uden anvendelse af for strenge straffe."

og statsadvokatens virksomhed, som den udfoldede sig i den første del af besættelsestiden, uddybes nærmere[1]) (A. 162) således:

„Et indtryk af statsadvokatens virksomhed, som den formede sig i den første del af besættelsen, giver den med justitsministeriets cirkulæreskrivelse af 29. august 1940 (A. nr. 61) udsendt fortrolige vejledning (A. nr. 62). Som det fremhæves, var de hyppigst forekommende sager mindre sammenstød mellem danskere og tyske soldater på offentlige steder. Disse søgtes, når de forelå klart, fremmet hurtigst muligt, fordi det taktisk kunde være en fordel at have taget et initiativ og eventuelt opnået en afgørelse i sagen, inden der fra tysk side fremkom henvendelse derom. På den anden side lærte man efterhånden at følge en taktik, som begrænsede antallet af de sager, der måtte rejses, så meget som muligt, begyndende med optagelsen af rapporten, hvorved det passerede på forskellig måde kunde reduceres og forklares, navnlig under henvisning til sproglige misforståelser, spirituspåvirkethed eller lign., eller der kunne skabes tvivl om, hvorvidt den sigtede eller en anden havde fremsat den omhandlede udtalelse. Var anledningen til rapportoptagelse en henvendelse fra en tysk soldat under sådanne forhold, at man havde nogen grund til at tro, at han ikke vilde gøre anmeldelse til sit militære tjenestested, og at tysk krigsret altså ikke vilde blive bekendt med den, blev sagen stillet i bero og kun taget op, hvis der kom henvendelse fra tyskerne. Dette var selvfølgelig noget risikabelt, men det lod sig lettere gøre, efter at det var blevet gjort til pligt for soldaterne at foretage anmeldelse. Kom den tyske anmeldelse, eller mente man sig alligvel nødsaget til at gøre tyskerne bekendt med sagen, kunde den i mange tilfælde forhales endnu et stykke tid ved foretagelse af supplerende afhøringer og anmodning til krigsretten om afhøring af de implicerede tyskere om det fremkomne, hvilket på grund af troppernes hyppige forflyttelse ofte var forbundet med vanskelighed og undertiden fik sagen til at strande. I andre tilfælde søgte man i lange „forsvarsskrivelser" at bevæge krigsretten til at frafalde kravet om tiltale, hvilket undertiden lykkedes og i hvert fald oftere bevirkede, at sagen kunde afgøres på en for den sigtede lempeligere måde. Det var et stort antal sager, der henlagdes eller sluttedes uden tiltale, undertiden med advarsel meddelt af politiet. I de tilfælde, hvor sagerne blev fremmet, var straffene vel nok undertiden strenge — navnlig, hvor der var øvet vold mod tyske soldater — men langt den overvejende del var dog hæftestraffe på 30 dage eller mindre.[2]) Ved administrationen af retsplejen i disse sager måtte man på den anden side stadig have for øje, at der, hvis den blev for slap, således at for mange tilfælde, som tyskerne kendte, blev ustraffet, eller straffene blev altfor milde, bestod en virkelig risiko for, at krigsretten selv ville overtage sagerne, og tillige, at det uden en vis — ikke for svag — repression overfor de forskellige demonstrationer mod tyskerne ikke vilde være muligt at holde dem nede på et sådant niveau, at en væsentlig forværring af forholdet mellem befolkningen og besættelsestropperne med deraf flydende uheldige følger kunde undgås.

Statsadvokatens forbindelse med den tyske krigsret omtales i redegørelsen (A. 166) således:

„det samarbejde, der efter aftalerne skulde være mellem statsadvokatens embede og de tyske myndigheder, navnlig den tyske krigsret hos den øverstkommanderende for de tyske tropper, forløb uden væsentlige gnidninger og tog den form, som det i det væsentlige senere bevarede til den 29. august 1943. Princippet bestod

[1]) Om de pådømte sagers art og de idømte straffe, se A. 165.

[2]) Efter besættelsens ophør har justitsministeriet foranlediget de hos statsadvokaten for særlige anliggender behandlede sager gennemgået, og disse er foranlediget slettet i strafferegistre og politiets registraturer.

i, at krigsretten fremsendte anmeldelser om sammenstød m. v. til statsadvokaten, og at der af denne blev foranlediget undersøgelse, hvis en sådan ikke allerede var foretaget af det stedlige politi. Af rapporterne tilstilles der krigsretten genparter med bemærkning om, hvad der agtedes foretaget i sagen, og når dom var afsagt, gaves der meddelelse om domsresultatet. På den anden side fremsendtes rapporter vedrørende tyske soldaters overgreb m. v. af statsadvokaten til krigsretten med anmodning om undersøgelse og underretning om dennes resultat.

I slutningen af august 1940 fremsatte krigsretten overfor statsadvokat Eivind Larsen anmodning om at få adgang til at tage stilling til spørgsmålet om anke af domme i sager, der berørte den tyske værnemagts interesser. Spørgsmålet blev imidlertid forelagt justitsministeriet og på dettes foranledning taget op med det tyske gesandtskab gennem udenrigsministeriet, og det lykkedes derved at opnå, at sagen blev stillet i bero indtil videre. Senere måtte man dog — først i enkelte sager, senere generelt — gå med dertil.[1])"

Allerede den 1. august 1940 havde general Keitel som chef for den samlede tyske værnemagts overkommando udstedt en forordning (A. nr. 60), hvorefter Danmark var „at anse for operationsområde, og afgørelsen af, om en sags undersøgelse og pådømmelse ved krigsret var påkrævet eller kunne overlades de danske retsmyndigheder, var overladt Befehlshaber der deutschen Truppen in Dänemark" (A. 167). Dette blev, siges det A. 167, „selv i småsager holdt statsadvokaten for øje", og det anføres (A. 167), at „senere benyttedes til de skrivelser, hvormed krigsretten fremsendte anmeldelser og tyske afhøringer til statsadvokaten, en duplikeret formularblanket, hvori det nævnte forbehold med hensyn til sagens pådømmelse ved dansk ret var optaget." (A. 168).

Med undtagelse af en episode i august 1940 i Frederikshavn (A. 166), hvor det ved tilsagn om hurtig og energisk indgriben fra dansk side lykkedes at afværge et krav om krigsretsbehandling, opstod der ikke før i december 1940 noget alvorligt tvistspørgsmål om jurisdiktionen.

Den 7. december 1940 blev den danske oberstløjtnant Ørum anholdt i Berlin sigtet for spionage. Om de forhandlinger, der for at afværge tysk krigsretsbehandling og en sådan sags sandsynlige resultat (dødsdom) førte til gennemførelse af lov nr. 14 af 18. januar 1941 om tillæg til borgerlig straffelov, henvises til justitsministeriets redegørelse (A. 168 ff.) og det nedenfor i kap. 18 anførte.

Under forhandlingerne om denne lov oplyste dr. Stalmann ifølge justitsministeriets redegørelse (A. 169),

„at det i sin tid udarbejdede udkast til en overenskomst ikke var blevet godkendt, idet den tyske overkommando bl. a. stod fast på, at landsforræderi, spionage og Freischärlerei skulde forblive under tysk militær jurisdiktion. Da man ved en overenskomst på dette grundlag ikke vilde opnå det, man ønskede, anså gesandtskabet forudsætningerne fra dansk side for en overenskomst for bristede og havde i stedet bestræbt sig for så vidt muligt at få alle sager henlagt under de danske myndigheder, hvilket også med en enkelt undtagelse var lykkedes. Han bekræftede, at det nye forslag var et udtryk for, at man stadig og i endnu højere grad vilde overlade de danske myndigheder pådømmelsen, således som det jo vilde ske med Ørumsagen. Nogen overenskomst anså han derimod ikke for mulig, da overkommandoen i så fald sikkert vilde tage det samme forbehold som tidligere."

Bortset fra 2 tilfælde, hvor der afsagdes krigsretsdom[2]), blev da også alle sager i 1941 pådømt ved dansk ret (A. 170). Dette skete dog ikke uden gnidninger. Under et møde den 6. juni 1941, hvor man fra tysk side besværede sig over forskellige

[1]) Om forskellige aftaler vedr. sammenstøds- og fornærmelsessager, se A. 166.

[2]) Det ene tilfælde drejede sig om hjælp til desertører, jfr. A. 180, om det andet se nedenfor. s. 40.

fornærmelser mod værnemagten, bemærkede Kanstein således, at man „måtte vente, at værnemagten nu vilde overtage den slags sager og lade dem pådømme ved krigsretten" (A. 160), og samtidig overtog krigsretten pådømmelsen[1]) i en sag angående overklipning af et telefonkabel (A. 161). Overfor de danske myndigheders protest mod denne overtagelse erklærede Kanstein, „at værnemagten ikke havde noget ønske om at gøre nogen principiel ændring i den hidtidige tilstand, men under hensyn til den skete uheldige udvikling ønskede man at statuere et eksempel" (A. 161).

„Skønt jurisdiktionen", anføres det i redegørelsen (A. 171), „således i det væsentlige lå helt på danske hænder, foretog krigsretten dog også afhøringer af danskere, navnlig i sager, i hvilke tyske eller tysk-ansatte personer var sigtet, og dette gav undertiden anledning til gnidninger," og det forklares videre:

„Selv om det var det normale, at danske statsborgere, der ønskedes afhørt, afhørtes af dansk politi efter anmodning fra krigsretten, forekom det dog også, at tyske myndigheder selv hentede danskere ind til afhøring[2]); der blev med krigsretten ved dr. Johannsen truffet den aftale, at han, hvor der forelå afgørende militære grunde for, at de danske myndigheder ikke selv kunde få overladt at foretage det fornødne, skulde henvende sig til statsadvokaten for særlige anliggender (København) eller i provinsen til vedkommende politimester med anmodning om fornøden bistand".

„I slutningen af 1941 og begyndelsen af 1942 begyndte tonen i forhandlingerne med krigsretten at blive skarpere" (A. 172).

„De tyske krigsretter viste i sager mod tyske soldater, der var sigtet i sammenstød med danske borgere, en meget stor tilbøjelighed til at tilsidesætte de danske vidners forklaring og udelukkende fæste lid til den af sigtede og eventuelt tyske vidner givne forklaring. I talrige tilfælde blev der truffet „Einstellungsverfügung" med den begrundelse, at den sigtede havde handlet i nødværge, og frifindelser med denne begrundelse forekom også i alvorlige sager."

I begyndelsen af 1942, omtales det (A. 173), „forekom også nogle spredte tilfælde af tyske anholdelser af danske borgere, og der mærkedes fra de tyske myndigheders side en tilbøjelighed til at understrege, at militære hensyn kunde være til hinder for at overlade undersøgelse og pådømmelse til de danske myndigheder." Der henvises til de sammesteds anførte enkelttilfælde, hvor anholdte mod protest blev udleveret.

Under forhandlingerne om la Cour (jfr. herom nærmere kap. 31) blev der fra tysk side fremsat trusler om krigsrettens overtagelse af jurisdiktionen (A. 174). Vanskeligheder voldte også sagen i forbindelse med den såkaldte Churchill-klub (A. 174), og „alvorlige trusler om tyskernes overtagelse af jurisdiktionen blev fremsat i forbindelse med Christmas Møllers flugt til London"[3]) (A. 174). Trusler i anledning af foredrag (Peter de Hemmer Gudme) og akademiske blades „Hetz" nævnes ligeledes i redegørelsen (A. 175—177), der derefter (A. 177) omtaler anholdelsen og tvungen udlevering af 2 bogtrykkere i juni—juli 1942.

Om den indtil august 1942 stedfundne udvikling anføres det herefter i redegørelsen:

---

[1]) Afsoningen skete i dansk fængsel.
[2]) Se A. 171, hvor eksempler nævnes.
[3]) Jfr. herom også ber. IV afsnit F.

„Disse to tilfælde dannede afslutningen og klimaks på den her skildrede periode indtil august 1942, i hvilken princippet om sagernes undersøgelse og pådømmelse ved danske retsmyndigheder kun i 3 tilfælde blev brudt, trods stadige og i intensitet tiltagende trusler derom. De anslog samtidig den tendens, som under de spændte politiske forhold i efteråret 1942 (telegramkrisen) en tid truede med at blive fremherskende, og som, skønt forhandlinger og afspændingen i den politiske situation hidførte en bedring, dog veblivende gjorde sig gældende, indtil den 29. august 1943 hidførte en afgørende ændring, hvorefter pådømmelsen ved tysk krigsret eller anden tysk afgørelse blev den altovervejende hovedregel, pådømmelse ved dansk ret den sjældne undtagelse." (A. 177).

Tiden august 1942 — 29. august 1943.

De i dette tidsrum stedfundne almindelige forhandlinger om jurisdiktionsspørgsmålet omtales i justitsministeriets redegørelse II (A. nr. 47), afsnit I. B. (A. 216 ff.), og i afsnit III (A. 241 ff.) foretages en gennemgang af de enkeltsager, der i den omhandlede periode fra august 1942 til 29. august 1943 har været behandlet af statsadvokatens afdeling eller i provinsen under statsadvokatens ansvar indenfor hans embedsområde, og det bemærkes i redegørelsen (A. 241), at „samtlige tilfælde, i hvilke danske statsborgere er anholdt i det omhandlede tidsrum og i forbindelse dermed på noget tidspunkt har været udleveret til tyskerne til undersøgelsesfængsel eller er blevet stillet for tysk krigsret, er refereret, med undtagelse af de tilfælde, i hvilke de pågældende hørte til Wehrmachtsgefolge og er dømt for almindelige borgerlige forbrydelser eller lignende."

I perioden behandledes bl. a. sagerne mod De frie Danske og sagerne i forbindelse med „Frit Danmark". Endvidere opstod i denne periode spørgsmålet om faldskærmsagenter (jfr. herom kap. 27), ligesom spørgsmålet om sabotagebekæmpelsen fik øget aktualitet.

I løbet af efteråret 1942 blev de tilfælde, hvor overførsel til tysk undersøgelsesfængsel fandt sted[1]), hyppigere (A. 219):

„I de tilfælde, i hvilke danske varetægtsfanger var ført til tysk undersøgelsesfængsel, blev der protesteret i hvert enkelt tilfælde overfor krigsretten af statsadvokaten, og de enkelte sager blev ligeledes af justitsministeriet taget op overfor det tyske gesandtskab til en almindelig behandling under medvirken af udenrigsministeriet."

Anholdelserne vakte uro i politiet (A. 238):

„Den række anholdelser til tysk fængsel, som kulminerede i løbet af november måned 1942, medførte betydelig uro indenfor politifolkenes rækker. Forhandlingerne med tyskerne om jurisdiktionsspørgsmålet havde hidtil ikke kunnet fremmes i videre omfang på grund af den som følge af telegramkrisen opståede situation, men var nu umiddelbart forestående. I forståelse med justitsministeriet fremsendte statsadvokaten den 1. december 1942 til ministeriet en redegørelse (A. nr. 66) for den stedfundne udvikling. Med denne redegørelse blev også politikerne gennem nimandsudvalget gjort bekendt, og redegørelsens indhold kom derved ud i videre kredse, således at det navnlig blev almindelig bekendt, at der nu hensad 80 danske statsborgere i tyske fængsler her i landet."[2])

[1]) Om behandlingen her, se A. 233 og kap. 41.

[2]) Thune Jacobsen udtaler, Uriaspost s. 58: „Såvel regeringen som rigsdagens samarbejdsudvalg blev i hele tiden til august 1943 nøje informeret om de af tyskerne foretagne anholdelser og domfældelser, men begge var indforstået med, at jeg måtte arbejde videre på den linie, jeg fulgte, og dette lod jeg som omtalt (Uriaspost, s. 56) fastslå i 1943 ved en udtalelse til statsrådsprotokollen".

Efter at telegramkrisen i oktober-november 1942 var overstået, fandt der den 7. december 1942 en forhandling sted med Kanstein (A. nr. 67 og 68). I direktør Svenningsens referat (A. nr. 67) anføres herom bl. a.:

„Vi rekapitulerede i store træk de forhandlinger, der kort efter den 9. april 1940 var blevet ført med de tyske myndigheder angående disse spørgsmål, og fremhævede stærkt den meget store vægt, man fra dansk side lagde på, at man snarest kom tilbage til den hovedlinie, der i det store og hele — med nogle få beklagelige undtagelser — var blevet fulgt i tiden fra besættelsens begyndelse indtil sommeren 1942. I de senere måneder var der beklageligvis i mange sager sket brud på denne hovedlinie. Medens der medio juli ikke sad en eneste dansk statsborger i tysk undersøgelsesfængsel, var forholdet nu det, at der i tysk varetægt sad omkring 80 danskere. Både af principielle grunde og — ikke mindst — af hensigtsmæssighedsgrunde måtte man fra dansk side meget indtrængende henstille, at såvidt muligt alle sager om forbrydelser mod værnemagten blev overgivet til danske myndigheder og dansk jurisdiktion. Den seneste tids praksis, hvorefter det danske politi havde måttet arrestere folk og foretage de indledende undersøgelser, for at sagerne derefter kunde blive overgivet tyskerne til pådømmelse ved tysk krigsret, skabte uro og misstemning i store kredse i befolkningen og havde navnlig en dårlig virkning inden for politiet."

Under samtalen oplyste Kanstein, at der for tiden foregik forhandlinger mellem civile og militære tyske myndigheder. Et resultat af disse interne forhandlinger blev, at gesandtskabet, der efter general Keitels Erlass af 26. august 1940 (A. nr. 60) ingen indflydelse havde haft på, om en sag skulle pådømmes ved dansk ret eller ved tysk krigsret, nu af krigsretten kunne få forelagt sådanne sager til afgørelse af, om strafforfølgning kunne ske ved dansk ret[1]) (A. 220).

Den 15. februar 1943 henvendte Kanstein sig til justitsministeren og meddelte, idet han på dr. Bests vegne henviste til den stærke stigning i sabotagetilfældene, at det var under overvejelse at indsætte tyske krigsretter til disse sagers behandling; der ville da ikke alene blive afsagt dødsdomme, men disse ville også blive fuldbyrdet. Man overvejede endvidere at sætte befolkningen til vagttjeneste og pålægge kommunerne bod. Det nævnte møde og et dagen efter afholdt møde hos general v. Hanneken en er refereret af departementschef Eivind Larsen (A. nr. 147 og 148):

„Jævnsides med de forhandlinger, der førtes for at opnå varetægtsfangers overførelse fra tysk til dansk fængsel og for at opnå, at de enkelte sager blev pådømt ved dansk ret i stedet for ved tysk krigsret, drøftedes også med krigsretten spørgsmålet om afsoning her i landet af tugthusstraf idømt ved tysk krigsret og tilbageførelse hertil af de 9 domfældte, der var ført til Tyskland til afsoning." (A. 221, jfr. A. nr. 328).

Da der for en tilbageførelse krævedes ændrede afsoningsregler, gennemførtes sådanne ved anordning af 30. marts 1943, og der fastsattes særregler angående behandlingen af disse fanger (A. nr. 329)[2])

Den 3. august 1943 anmodede tyskerne om offentliggørelse af en meddelelse om, at 8 sabotører af krigsretten var idømt høje tugthusstraffe, og at de alvorlige af disse ville blive afsonet i Tyskland. Denne offentliggørelse blev efter forhandlinger (jfr. nærmere A. 222—224) frafaldet.

Om resultatet af de førte forhandlinger gøres i justitsministeriets redegørelse (A. 224) følgende almindelige bemærkninger:

---

[1]) Se A. 221 og A. nr. 77 om tidl. fastsatte tyske retslinier for behandlingen af strafbare handlinger.

[2]) Jfr. i det hele kap. 28.

„Som nævnt sad 1. december 1942 80 personer i tysk fængsel her i landet. Den 12. januar 1943 var antallet af varetægtsfanger i tysk fængsel nedbragt til 70, den 6. marts til 16, den 2. april til 11, den 18. maj var tallet steget til 23, den 18. juni til 29, medens det pr. 14. august 1943 udgjorde 17; i dette tal skete ingen forandringer i tiden indtil 29. august 1943. Nedgangen i antallet af varetægtsarrestanter ved tysk krigsret skyldtes naturligvis for en del løsladelser og tilbageførelser til dansk fængsel med henblik på pådømmelse ved dansk domstol, men til dels også at nogle af de pågældende blev dømt af tysk krigsret og *derefter* overført til afsoning i dansk fængsel. De nævnte tal må derfor suppleres med antallet af anholdelser inden for de enkelte måneder i året 1943. I løbet af december 1942 fandt 22 anholdelser sted til tysk fængsel („anholdelser til tysk fængsel" anføres her omfattende både de tilfælde, i hvilke danske varetægtsfanger krævedes overført til tysk undersøgelsesfængsel, og de tilfælde, i hvilke hensættelsen i tysk undersøgelsesfængsel skete straks ved anholdelsen). I januar 1943 fandt 23 sådanne anholdelser sted, i februar 6, i marts 8, i april 29, i maj 23, i juni 8, i juli 12, i august indtil 29. august 19. Af fremstillingen i afsnit III vil det kunne ses, at „omløbshastigheden" har været meget betydelig, således at adskillige af de anholdte ganske kort tid har hensiddet i tysk varetægtsfængsel for derefter enten at blive løsladt eller ført (tilbage) til dansk jurisdiktion.

Der førtes hele tiden løbende forhandlinger med krigsretten og med gesandtskabet for at nedbringe antallet af varetægtsfanger i tysk fængsel og antallet af sager, i hvilke dom blev fældet af tysk krigsret, navnlig da anholdelserne påny tog til og antallet af varetægtsfanger i tysk fængsel atter steg."

Stillingen pr. 29. august 1943 var (A. 316) således:

„I varetægtsfængsel hos tyskerne havde i tiden fra 9. august 1940 til 29. august 1943 ifølge et af statsadvokatens afdeling den 1. december 1942 oprettet kartotek 315 danske borgere været, heraf 235 anholdt efter 1. december 1942. Af disse 315 var dog en del medlemmer af Wehrmachtsgefolge, så tallet for hele perioden bortset fra Wehrmachtsgefolge udgjorde omkring 250.

Som nævnt i redegørelse I, A 163 ff.), var der i tiden indtil august 1942 afsagt dom af tysk krigsret over danske borgere her i landet i 3 tilfælde, over 10 personer, hvoraf de 8 ikke kom til at afsone straffen, medens de to kom til at afsone i dansk fængsel. Efter august 1942 og til 29. august 1943 blev der, som det fremgår af foranstaaende, afsagt 13 tyske krigsretsdomme, ved hvilke 32 personer blev dømt. 4 af disse hensad til afsoning i Tyskland, de øvrige i dansk fængsel. Endvidere var 4 faldskærmsagenter blevet ført til Tyskland. Een dødsdom var blevet fuldbyrdet den 28. august 1943 (dommen over Poul Edvin Kjær Sørensen, jfr. A 265, men meddelelse herom blev først givet danske myndigheder den 3. september 1943. I tysk undersøgelsesfængsel sad 17 personer, hvoraf nogle blev ført tilbage til dansk fængsel den 30. august 1943. Også i dansk varetægtsfængsel sad som fremhævet foran en del sabotører, hvoraf nogle — som det fremgår af fremstillingen foran — blev krævet udleveret til tysk undersøgelsesfængsel og dømt ved tysk krigsret i tiden *efter* 29. august 1943."

Tiden efter 29. august 1943.

De den 29. august 1943 fremsatte krav til den danske regering, der førte til regeringens afgang, er behandlet i ber. IV, hvortil henvises.

For forholdene, som de udviklede sig i tiden fra 29. august 1943 til politiets fjernelse den 19. september 1944, har justitsministeriet gjort rede i sin redegørelse III (A. nr. 48), hvoraf hidsættes følgende:

Efter proklamationen af den militære undtagelsestilstand måtte, siges det (A. 327), „det samarbejde med tysk militær til bekæmpelse af spionage, sabotage og Zersetzung, som havde fundet sted indtil 29. august 1943 som et led i regeringens politik og efter dens direktiver, ... ophøre, efter at regeringen var sat ud af funktion."

Der fandt derfor drøftelser sted med de tyske myndigheder om en afgrænsning af politiets virksomhed (A. 328 ff.).

Tiden karakteriseredes iøvrigt især ved stigende virksomhed fra tysk side, jfr. redegørelsen (A. 350 ff.), hvor det nærmere omtales, at der nu indsattes *tyske politisoldater* (A. 350) og udlovedes *dusører* i forøget målestok (A. 350). *Forhørsmetoderne* nævnes (A. 351), ligesom det omtales, at der skete en skærpelse af *straffene* (A. 351), der nu praktisk talt alle kom til *afsoning i Tyskland* (A. 351). Hertil kom de hyppige *dødsdomme*[1]) (A. 351). En tid indsattes en særlig *SS- und Polizeigericht* (A. 353). Endnu mere chokerende end krigsretsdommene virkede de *deporteringer* til koncentrationslejre i Tyskland, som fandt sted uden lov og dom (A. 353). Også andre fænomener som *gidseltagning* blev taget i anvendelse (A. 355), og *drab under flugtforsøg* blev praktiseret (A. 356). De voldsomme *terrormetoder*, man fra tysk side tog i anvendelse, berøres i redegørelsen (A. 356), der herefter anfører nogle træk vedr. *Schalburgkorpset* til belysning af den frygt, man fra dansk side nærede for, at dette korps skulle blive sat ind med politimæssige opgaver (A. 356—358).

Retningsgivende for den fra dansk side i denne periode udfoldede virksomhed blev det under de førnævnte drøftelser med de tyske myndigheder udarbejdede overenskomstudkast af 2. oktober 1943[2]) (A. 333). Disse retningsliniers gennemførelse i praksis og afvigelserne derfra omtales i redegørelse III, afsnit IV (A. 368 ff.), hvor der med udgangspunkt i overenskomstudkastet foretages en gennemgang af praksis med hensyn til efterforskningen og påtale indenfor de forskellige grupper af sager. Indledningsvis anføres her (A. 368) sager vedrørende *forsøg på ulovlig udrejse* og *bistand til flugt* og derefter omtales sagerne angående *spionage* rettet mod Tyskland, *Zersetung, sabotage og bistandsydelse til sabotører eller spioner* (A. 369 ff.), hvorefter følger sager vedrørende *angreb på værnemagtsmedlemmers liv og legeme* (A. 380 ff.) og de mange *drab og drabsforsøg*, som prægede perioden (A. 383). Endelig anføres sager angående *kommunistisk virksomhed* (A. 386) og *udbredelse af illegale skrifter* (A. 388) og der omtales de gnidninger, der opstod som følge af tyske krav om politiets medvirken til *eftersøgning og anholdelse af faldskærmsagenter eller fremmede eller danske militærpersoner* (A. 390 ff.).

10. Forholdet mellem dansk politi og de tyske myndigheder.

I det tyske (udaterede) memorandum (A. nr. 6), der den 10. april 1940 overraktes udenrigsministeriet, udtaltes i bilag 3 (A. nr. 17), at de tyske militære myndigheder ikke havde „til hensigt at foreslå en indskrænkning af de opgaver, der påhviler det danske politi".

Den 12. april 1940 fandt som tidligere omtalt drøftelser sted i udenrigsministeriet, og i den skrivelse af samme dato (A. 7), hvori udenrigsministeriet til justitsministeriet fremsender en samme dag fra det tyske gesandtskab modtaget verbalnote af 11. april (A. nr. 8), udtales det:

„Under drøftelserne blev det fastslået, at arbejdet med bekæmpelsen af de ovennævnte forbrydelser skulde ske i samarbejde mellem det tyske militær og det danske politi, men således at selve den politimæssige undersøgelse og eventuel anholdelse og fængsling af personer skulde foretages af danske politimyndigheder, samt at eventuelt anholdte og fængslede skulde hensættes i danske fængsler."

---

[1]) I justitsministeriets redegørelse (A. 290) udtales: „I tilfælde, hvor anholdelse er foretaget af det danske politi, har henrettelse aldrig fundet sted".

[2]) Om forhandlingerne herom se nedenfor kap. 11.

Til det af tyskerne ønskede særlige hverv som forbindelsesmand mellem dansk politi og tysk militær udpegedes ved justitsministeriets skrivelse af 15. april 1940 (A. nr. 49) statsadvokat Harald Petersen, og ved cirkulære af 8. juni 1940 (A. nr. 50) fastsattes retningslinier for dette særlige hverv. Om opgaven udtales det i justitsministeriets redegørelse (A. 153):

„Den opgave, der var pålagt statsadvokaten og det ham underlagte personale, var som anført at sikre samarbejdet mellem dansk politi og tysk militær i bestræbelsen for at modvirke spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed (Zersetzung) overfor de tyske besættelsestropper. Det var forudsat, at et sådant samarbejde skulde finde sted, og at der kunde blive tale om anholdelser efter tysk begæring. For udøvelsen af statsadvokatens virksomhed blev der af justitsministeriet i skrivelse af 8. juni 1940 (A. nr. 50) givet nærmere retningslinier. Til statsadvokatens hverv henlagdes foruden behandlingen af straffesager angående spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed alle sager angående vold imod, fornærmelser og forulempelser af personer, der hørte til den tyske værnemagts styrker her i landet."

. . . . . .

„Endelig fremhævedes statsadvokatens pligt til at holde justitsministeriet underrettet om alle sager af betydning, derunder om *„enhver af Dem foretagen anholdelse og om grundene herfor"*, samt om almindelige forhold, som justitsministeriet burde være bekendt med. Af notater i justitsministeriet kan det ses, at man med den fremhævede vending særlig har tænkt på anholdelser foretaget efter de tyske myndigheders begæring."

I besættelsens første år var, jfr. justitsministeriets skrivelse af 14. august 1945 (A. nr. 82) „de tyske instanser, der stod i forbindelse med justitsministeriet og det danske politi: 1) Det tyske gesandtskab med vicepræsident Poul Kanstein som særlig tilforordnet for indenrigs- og justitsministeriets område. 2) Den tyske overkrigsret. 3) Abwehrstelle (en militær kontraspionage og efterretningsorganisation). Til gesandtskabet var fra første færd knyttet enkelte tyske politimænd, og disses tal øgedes efterhånden noget."

Tiden indtil 22. juni 1941.

I den fra justitsministeriet modtagne redegørelse for statsadvokaturen for særlige anliggender (A. nr. 46) omhandles i afsnit I de tyske krav om øget aktivitet fra politiets side og de som følge heraf givne almindelige instruktioner i tiden indtil 22. juni 1941, og der anføres herom følgende:

De første måneder af besættelsen måtte betegnes som meget rolige, praktisk talt uden vanskeligheder i forholdet til de tyske tropper. Det varede dog ikke længe, før der begyndte at forekomme mindre episoder og sammenstød og tyske besværinger i den anledning (A. 156, hvor nogle eksempler nævnes), dog gav Kanstein endnu under en drøftelse den 21. juni 1940 „udtryk for, at han i det store og hele fandt forholdet mellem værnemagten og befolkningen særdeles godt. De undtagelsestilfælde, hvor der måtte opstå gnidninger, var han ikke tilbøjelig til at tillægge større vægt" (A. 157).

Men allerede i august 1940 besværer den tyske gesandt sig i et aide-mémoire (A. nr. 130) i anledning af bl. a. overfald på tyske soldater over de danske forvaltningsmyndigheder. „Navnlig viste politiet efter hans mening dels udygtighed, dels mangel på god vilje. Således var det i det store og hele ved overfaldene på tyske soldater i København kun lykkedes politiet at arrestere en enkelt af de danske

urostiftere. Det ville være heldigt, om vedkommende minister kunne instruere de underordnede organer." (A. 157).

I udenrigsministeriets svar (A. nr. 132) herpå udtales bl. a.:

„Hvad særlig angår de underordnede danske politimyndigheders holdning, så er dette spørgsmål blevet gjort til genstand for indgående drøftelser med hr. justitsministeren. Det må uden videre indrømmes, at politiets virksomhed i visse isolerede tilfælde ikke har svaret til regeringens ønske om øjeblikkelig og energisk indgriben; men også i denne forbindelse mener regeringen at kunne sige, at det her ikke drejer sig om en almindelig tendens, men om beklagelige enkelttilfælde. De pågældende polititjenestemænd har fået de nødvendige instrukser.

For — om påkrævet — at hidføre en almindelig bedring i politimyndighedernes holdning, har hr. justitsministeren i anledning af de tyske klager udstedt nye instrukser til politimestrene. Derved tilsigtes bl. a. opnået garanti for et nøje hurtigt samarbejde med centralkontoret i København (hr. overstatsadvokat Eivind Larsen).

. . . . . .

Men dermed være ikke sagt, at skylden i nogle forekomne episoder ikke skulde ligge hos medlemmer af værnemagten, og for andre episoders vedkommende tør det uden tvivl påstås, at de implicerede tyskere og danske i forening må bære skylden."

De i udenrigsministeriets skrivelse omtalte nye instrukser er justitsministeriets cirkulæreskrivelse af 29. august 1940 (A. nr. 61) og den i forbindelse dermed udsendte fortrolige vejledning (A. nr. 62), hvortil henvises.

På et den 29. maj 1941 afholdt møde med tyskerne (jfr. A. 159) beklagede disse sig påny over politiet og dets utilstrækkelige indgriben i forskellige episoder, og det hævdedes, at politiet ikke var meget for at gribe ind overfor flyveblade. Om den i anledning af sidstnævnte besværing udsendte cirkulæreskrivelse henvises til kap. 14 og 15.

Om den på et møde den 6. juni 1941 (A. 160) krævede indskriden mod engelskvenlige demonstranter henvises til kap. 16, og om den af tyskerne fremførte anke, at der bl. a. ved et tilfælde var „afsunget smædesange, uden at politiet havde grebet ind" (A. 160), henvises til kap. 14 og den i den anledning udsendte bekendtgørelse (A. nr. 162) og det dertil knyttede cirkulære (A. nr. 163.)

Hvad iøvrigt politiets forhold til de tyske myndigheder angår, var som nævnt det samarbejde, der forudsattes at bestå, etableret gennem statsadvokaten for særlige anliggender og hans afdeling.

Under drøftelserne den 12. april 1940 blev det fastslået, at arbejdet med bekæmpelse af spionage, sabotage og Zersetzung skulle ske i samarbejde med de tyske myndigheder, men det var samtidig fastslået, at *„selve den politimæssige undersøgelse og eventuel anholdelse og fængsling af personer skulle foretages af danske politimyndighder, samt at eventuelt anholdte og fængslede skulle hensættes i danske fængsler."* (A. 152), men det var (A. 153) forudsat, at der kunne blive tale om anholdelse efter tysk begæring.

De stedfundne anholdelser og udleveringer af desertører er nærmere omtalt i kap. 20 (jfr. A. 177 ff.).

Foran i kap. 3 er omtalt, at tyskerne den 9. april 1940 foretog en del anholdelser af danske statsborgere. På lignende måde måtte der af statsadvokaten efter tysk begæring foretages en del anholdelser af danske statsborgere, der af tyskerne var sigtet for spionage (jfr. herom nærmere A. 181 ff.).

Statsadvokatens afdelings forhold til Abwehrstelle, herunder navnlig de oplysninger, politiet i talrige tilfælde måtte give til de tyske myndigheder, vil blive særskilt behandlet nedenfor i kap. 11, hvortil henvises.

De tyske krav, der blev fremsat med hensyn til internering og overførsel til Tyskland af herværende udlændinge, der var tyske statsborgere eller statsløse af tysk oprindelse, og visse andre fremmede statsborgere omtales i justitsministeriets redegørelse (A. 186 ff.), hvor det nævnes, at tyskerne ønskede foretaget en almindelig optælling af de herværende udlændinge og statsløse, og at en række navngivne emigranter efter tysk krav anholdtes og interneredes i Horserød. I en del tilfælde blev der fra tysk side stillet krav om de pågældendes overførsel til Tyskland, og disse krav blev imødekommet. Om begrundelsen herfor henvises til A. 187, jfr. også kap. 3.

Den 22. juni 1941 og tiden indtil august 1942.

Ved den tysk-russiske krigs udbrud den 22. juni 1941 fremsatte tyskerne krav om arrestation af en række kommunister. Om denne såkaldte kommunistaktion henvises nærmere til justitsministeriets redegørelse (A. 189 ff.) og det nedenfor i kap. 22 anførte, og om de i henhold til bestemmelserne i loven af 22. august 1941 (kommunistloven) i den følgende tid foretagne interneringer til nævnte redegørelse (A. 198 ff.) og kap. 23. Her anføres, at kommissionen til den daværende udenrigsminister, Erik Scavenius, og den daværende justitsminister, Harald Petersen, har stillet følgende spørgsmål: „Hvordan kan det forklares, at samtidig med, at regeringen officielt hævdede, at retsplejen var på danske hænder, foretog det tyske og det danske politi i forening arrestationer?" (Borgerrepræsentant Johs. Hansen og folketingsmand Martin Nielsen blev den 22. juni 1941 arresteret af dansk politi, der var ledsaget af en gestapomand).

Om „Gestapo" hedder det i en justitsministeriel skrivelse af 14. august 1945 (A. nr. 82), at der til gesandtskabet fra første færd var knyttet enkelte tyske politimænd, og disses tal øgedes efterhånden noget, men om tilstedeværelse af Gestapo i egentlig forstand og officielt i forhold til danske myndigheder blev der først tale efter 29. august 1943. Hvad iøvrigt angår den omtalte episode, erklærer Scavenius i sin svarskrivelse (A. nr. 83), at denne er ham ubekendt. Harald Petersen besvarer spørgsmålet således (A. nr. 84):

„Det har ikke i min tid som justitsminister været tilladt, at tysk politi ledsagede det danske, når dette var i funktion. Såfremt der i de anførte tilfælde har været en tysk politimand tilstede, har politiet handlet på egen hånd, og da sagen ikke i sin tid er blevet indberettet til mig, kan jeg ikke udtale mig om, udfra hvilke bevæggrunde politiet har tilladt dette.

Det tilføjes, at den omstændighed, at de pågældende interneringer har været overværet af en tysk politimand[1]), efter min opfattelse ikke kan ændre den kendsgerning, at selve interneringshandlingen er foretaget af de danske myndigheder. Men disse handlede i en tvangssituation og ud fra den indstilling, at det — alt taget i betragtning — var det rigtigste både af hensyn til de pågældende mennesker og af hensyn til landet som helhed at handle som sket."

Hovedlinien var som foran omtalt, at *selve den politimæssige undersøgelse og eventuel fængsling af personer skulle foretages af de danske politimyndigheder.* Et

[1]) Se bl. a. Odmar (st. 359) om, at tyskerne i det her nævnte tilfælde havde stillet bestemt krav om, at der „skulle en tysk politimand med de danske politimænd som observatør". — jfr. herom også kap. 22.

i sommeren 1942 fra tysk side fremsat krav om et intimere samarbejde, således at tyske politifolk deltog i konkrete undersøgelser, blev således afvist (A. 204, jfr. A. 201 og A. 490). Enkelte tilfælde forekom dog (A. 204):

„I skibssabotagesagen mod Richard Jensen m. fl. fandt et vist samarbejde sted med tyske politimænd fra Hamborg, idet sagens opklaring på daværende tidspunkt skyldtes et samarbejde mellem svensk, dansk og tysk politi og der som foran berørt af kriminalinspektør Krauss var vist denne sag særlig interesse" (jfr. A. 489).

Også i sagen vedrørende drabet på esteren Eltermann i Kongelunden fandt et vist samarbejde sted, forsåvidt tyskerne førte den ene af de i drabet delagtige herop og sagens opklaring udelukkende skyldtes hans overfor det danske politi gentagne tilståelse. Den anden hovedmand Meeritz, kaldet Looring, der blev udleveret fra Sverige, blev efter tysk krav og med sit samtykke udlånt til tyskerne til afhøring og blev samme dag tilbageleveret til dansk politi." (jfr. A. 267 og A. 489).

Om sagen mod „De frie danske", der er udførligt omtalt A. 244 ff., siges det i justitsministeriets skrivelse af 14. august 1945 (A. 490):

„Bortset fra en enkelt sag — sagen angående „De frie Danske"[1]), i hvilken man af særlige grunde gik med dertil — har blandede tysk-danske undersøgelser ikke fundet sted. Lykkedes det ved forhandling at opnå en sags tilbageførelse til dansk jurisdiktion, har selvfølgelig det danske politi måttet fuldføre den fra tysk side påbegyndte undersøgelse, idet der altid foretoges selvstændige afhøringer, således at de tyske rapporter ikke lagdes til grund under retssagen."

Det føromtalte krav fra tysk side om et intimere samarbejde fandt udtryk under en samtale, udenrigsministeriets direktør den 16. juni 1942 havde med Kanstein, der (A. 201) „fremsatte nogle betragtninger om det danske politis holdning med udgangspunkt i nogle undvigelser bl. a. af 3 kommunister" (jfr. skrivelse fra udenrigsministeren til statsministeren og justitsministeren med direktørens notits (A. 85 med bilag)), og det siges videre i justitsministeriets redegørelse (A. 201):

„Disse henvendelser kulminerede foreløbig i sommeren 1942, i fremsættelsen af bestemte krav om styrkelse og omorganisation af det politiske politi. Indholdet af de fremsatte krav fremgår af den fra Kanstein modtagne notits (A. nr. 86), der med skrivelse af 27. juli 1942 (A. nr. 86) fra udenrigsministeren oversendtes til justitsministeren. Man ønskede fra tysk side navnlig en „stärkere Beteiligung der deutschen Dienststellen und eine bessere Ausnützung der Erfahrung der deutschen Beamten". Kravet understregedes ved et besøg i august 1942 af statssekretær Stuckart fra Berlin. Fra dansk side gav man en redegørelse for de skridt, der var foretaget, idet man mest muligt reducerede den kommunistiske virksomheds betydning i Danmark og understregede regeringens ønske om at bekæmpe den og den betydelige indsats, der af politiet blev gjort for at komme den illegale propagandavirksomhed til livs og forebygge og opklare sabotagehandlinger, hvorhos man henviste til, at kriminalpolitiet vilde blive forøget med henblik på disse opgavers effektive varetagelse. Man henviste til, at en enhedsorganisation allerede forelå ved sagernes henlæggelse til statsadvokaten for særlige anliggender, og til det samarbejde med tyske tjenestesteder, som allerede eksisterede, idet man faktisk afviste kravet om en udvidelse af dette samarbejde. Også kravet i notitsens pkt. 5 om en ændring i kommunistloven afvistes som overflødig. Der blev herefter indtil videre ikke rørt ved spørgsmålet fra tysk side."

Tiden august 1942—29. august 1943.

Det var endvidere fastslået, at *eventuelt anholdte og fængslede skulle hensættes i danske fængsler.* Herom udtales i justitsministeriets redegørelse (A. 217—218):

[1]) Jfr. herom s. 68.

„Denne aftale forelå kun mundtlig. Som gesandt i Berlin har udenrigsministeriets tidligere direktør Mohr i et brev af 22. december 1944 til direktør Svenningsen meddelt, at man fra tysk side ønskede at lade det bero ved den mundtlige aftale, da man fra Berlin ønskede at tage forbehold i jurisdiktionsspørgsmålet med hensyn til sabotage og angreb på værnemagtsmedlemmer. Mohr havde dengang udtalt, at få mennesker var så samvittighedsfulde, at glemsomheden ikke kom til at spille en rolle. Han kunde tænke sig, at udenrigsministeren vilde insistere på at få overenskomsten fastlagt skriftligt, omend den regulerede sig selv, da det danske politis arbejde på det pågældende område jo blev standset, hvis aftalen om anbringelse i dansk fængsel ikke blev overholdt. Han havde spurgt, hvorledes man iøvrigt havde tænkt sig at overholde aftalen om dansk fængsel, inclusive undersøgelsesfængsel, når forhøret i tilfælde af en spionagesag skulde føres ved tysk krigsret. Hertil havde Renthe-Fink svaret, at den tyske krigsret i så fald måtte låne spionerne i det danske fængsel og levere dem tilbage efter endt afhøring. Mohr havde bemærket, at de i så fald måtte ledsages af dansk politi, der ventede på stedet og derefter førte dem tilbage, så der ikke blev tale om at overnatte i tysk fængsel. Renthe-Fink mente, at Mohr var noget for nøjeregnende. Man kunde i alt fald ikke tillade, at de danske politifolk overværede forhøret. Af samtalen fremgår, at man allerede dengang havde på fornemmelsen, at aftalen var skrøbelig og ikke kunde ventes stricte overholdt. På den anden side havde altså udenrigsministeriets daværende direktør tilkendegivet som sin opfattelse, at det danske politis arbejde på dette område vilde blive standset, hvis aftalen om anbringelse i dansk fængsel ikke blev overholdt. Man kan spørge, om dette burde være sket, hvilket vil sige, om regeringen burde have givet politiet ordre dertil; thi aftalen var i hvert fald ikke af en sådan art, at politiet uden ordre dertil i henhold til aftalen kunde indstille virksomheden."

Det siges videre i redegørelsen (A. 217—218):

„Da spørgsmålet blev aktuelt i efteråret 1942, var aftalen ..... allerede gentagne gange tilsidesat, således bl. a. i Ørumsagen ..... og senere med hensyn til la Cour. Man skulde altså eventuelt allerede dengang — i december 1940 — have taget den konsekvens af afvigelsen fra aftalen, at det danske politi ikke længere skulde øve nogen virksomhed på det område, for hvilket aftalen gjaldt. Det vilde have betydet, at man fra tysk side kunde anse sig for løst fra sin del af aftalen, og at tysk politi allerede da var blevet sat ind her i landet i stedet for dansk politi på dette område, og vilde i det hele have haft uoverskuelige følger for udviklingen her i landet. Man drog ikke denne konsekvens dengang, og i de tilfælde, i hvilke brud på aftalen var sket, blev de fængslede ført tilbage til dansk varetægtsfængsel og sat under tiltale og dømt ved dansk domstol — bortset fra de ovennævnte 3 tilfælde. Man drog heller ikke den nævnte konsekvens af de brud på aftalen, der fandt sted i efteråret 1942. Om grunden hertil og til, at man heller ikke drog den mindre vidtrækkende konsekvens, det vilde have været at nægte politiets medvirken til anholdelsen af personer, der ønskedes hensat i tysk undersøgelsesfængsel, blev oplysning givet i justitsministeriets fortrolige cirkulæreskrivelse af 6. marts 1943 til politidirektøren i København og samtlige politimestre (A. nr. 88)."

Som det nærmere anføres i justitsministeriets redegørelse (A. 241 ff.), måtte det danske politi[1]) fra efteråret 1942 i stigende grad anholde eller udlevere[2]) danske statsborgere til tysk undersøgelsesfængsel[3]), og om politiets reaktion udtales det (A. 238):

„Det var et ubehageligt hverv for de politimænd, der arbejdede i statsadvokatens afdeling, at skulle forsøge at pågribe de landsmænd, der modarbejdede den tyske værnemagt udfra følelser overfor denne, som de pågældende politimænd delte. Sålænge der ikke var praktisk tvivl om, at de pågældende skulde stilles for dansk ret og straffes i overensstemmelse med dansk lovgivning, faldt det dog ikke vanskeligt at se, at dette politiarbejde måtte ske i overensstemmelse med de straks efter 9. april 1940 trufne aftaler og den af regeringen førte politik, og var en betingelse for realiseringen af denne politiks formål.

---

[1]) Undertiden foretog krigsretten også anholdelser på egen hånd (A. 282).

[2]) Se svarskrivelse fra Thune Jacobsen (A. nr. 332), om hvorvidt tyskerne ved selvtægt har fjernet fanger fra danske fængsler (jfr. også st. 130).

[3]) Om provokationer, se bl. a. A. 202 og A. 300.

Vanskeligere blev det, når det, der krævedes af personalet, var anholdelse direkte til tysk undersøgelsesfængsel eller anholdelse til dansk fængsel med udsigt til, at de pågældende senere blev forlangt udleveret til tysk undersøgelsesfængsel. Den række anholdelser til tysk fængsel, som kulminerede i løbet af november måned 1942, medførte betydelig uro indenfor politifolkenes rækker."

Om grundene til, at man mente at måtte medvirke til anholdelse af personer, der ønskedes hensat i tysk undersøgelsesfængsel, udtales yderligere (A. 231—232), at disse, der er antydet i justitsministeriets cirkulæreskrivelse af 6. marts 1943 (A. nr. 88), var følgende:

„Frygten for, at tyskerne så selv vilde afhente de pågældende, uden at danske myndigheder havde kendskab dertil eller føling dermed, og den almindelige retsusikkerhed, som vilde blive følgen heraf, samt den omstændighed, at man derved vilde afskære sig fra at forhandle om de enkelte sagers pådømmelse ved dansk domstol, idet man ikke vilde blive underrettet om deres videre forløb. Dertil kom, at man ikke alene ikke vilde blive underrettet om de enkelte sagers forløb, men vilde blive afvist, hvis man henvendte sig med forespørgsel om en sag, under henvisning til, at man havde afslået at beskæftige sig med sagen, og at nægtelse af medvirken eventuelt kunde få langt videregående følger. Som det videre hedder i cirkulæreskrivelsen, søgte man stadig ved forhandling at opnå, at undersøgelser og pådømmelser kunde overgå til dansk politi og danske domstole, og protesterede i de enkelte tilfælde. Det blev tilkendegivet de pågældende, at anholdelsen blev foretaget til foranstaltning for den tyske krigsret på dennes ansvar og efter tyske regler.

Cirkulæreskrivelsen gør ingen sondring mellem de tilfælde, hvor den pågældende krævedes udleveret efter at være anholdt af dansk politi og hensat i dansk varetægtsfængsel, og de tilfælde, hvor anholdelsen skete på tysk forlangende, således at den pågældende straks krævedes afleveret til tysk undersøgelsesfængsel. Principielt var der heller ingen grund hertil, men praktisk gjorde der sig en vis forskel gældende. I den omhandlede periode var det først de førstnævnte tilfælde — „udleveringstilfældene" —, der gjorde sig gældende. Det principielle standpunkt var her, at man fra dansk side protesterede imod udleveringen og følgelig ikke vilde medvirke til den. Man vilde altså lade tyskerne selv om at afhente de pågældende, omend man ikke ligefrem med magt vilde modsætte sig afhentningen. Undtagelsesfrit er denne fremgangsmåde dog ikke blevet anvendt. Det er forekommet, at de pågældende er blevet udleveret af fængselsvæsenet, og det er også forekommet, at politiet har udtaget varetægtsfanger af fængslet og overført dem til tysk undersøgelsesfængsel. De praktiske ulemper, der for de danske myndigheder og undertiden vel også for de pågældende eller medfanger kunde være forbundet med at lade tyskerne afhente dem, har ført til, at den fremgangsmåde, der principielt blev anset for den rigtige, er blevet fraveget, og det principielle standpunkt, den skulde udtrykke, er derved blevet tilsløret. Der har på dette område foreligget en kompetencestrid mellem fængselsfolkene og politifolkene, idet man fra begge sider gerne så sig fritaget for det ubehagelige hverv. Udfra det principielle synspunkt, at der var tale om en afhentning, måtte det være fængselsvæsenet, som var til stede ved udleveringen. Men det er klart, at der, når man ikke vilde modsætte sig udleveringen med magt, rent praktisk måtte blive tale om en vis positiv medvirken, åbning af døre, udpegning af de pågældende o. s. v. Hovedvægten måtte derfor ligesom i den anden gruppe af tilfælde — „anholdelsestilfældene" — ligge i den fremsatte *protest*. Protestens form var meget varierende. I nogle tilfælde blev der afgivet en skriftlig protest, eventuelt dikteret til en protokol. I andre tilfælde blev protesten blot fremsat mundtlig dels af de pågældende fængsels- eller politimænd, dels af statsadvokaten overfor krigsretten eller Abwehrstelle samt fra justitsministeriet eller udenrigsministeriet overfor det tyske gesandtskab i forbindelse med løbende forhandlinger om spørgsmålet i almindelighed eller i det enkelte tilfælde. Det er klart, at det for den enkelte anholdte ofte kunde komme til at tage sig ud, som om der kun skrømtvis blev protesteret eller overhovedet ikke blev protesteret. Det er muligt, at det vilde have været at foretrække, om man havde anvendt en mere ensartet formel fremgangsmåde i alle tilfælde. Nogen virkelig forskel vilde det dog næppe have gjort; når man ikke kunde modsætte sig afhentning med magt, hvilket —

bortset fra at modstanden ikke vilde kunne gennemføres — vilde have slået grunden bort under de igangværende forhandlinger, måtte det i virkeligheden være af mindre betydning, undtagen for så vidt angik det indtryk, det kunde gøre på den fængslede selv, på hvilken måde protesten blev fremført, såvel som hvorledes udleveringen fandt sted. Den protest, der blev fremført over for underordnede funktionærer, som kom for at hente de pågældende, kunde næppe påregnes at gøre nogen større virkning. Vægten måtte lægges på den protest, der overfor de *overordnede* myndigheder fremsattes af statsadvokaten og af justitsministeriet og udenrigsministeriet. Hertil bidrog naturligvis i høj grad den omstændighed, at det ikke blev ved en enkelt udlevering eller en enkelt anholdelse. Det er klart, at når protest er fremsat flere gange uden at være taget til følge, har den protest, der fremsattes i et nyt tilfælde, ikke samme kraft som første gang, den blev fremsat, og gør heller ikke samme virkning. Ingen af parterne kan frigøre sig for bevidstheden om, at protesten er en formalitet. Men det var naturligvis dog af betydning, at denne formalitet blev iagttaget i hvert enkelt tilfælde.

Når dansk politi efterkom tysk krav om at foretage eller medvirke til anholdelse af danske statsborgere, der straks blev hensat i tysk undersøgelsesfængsel, måtte protesten herimod nødvendigvis blive endnu mindre virkningsfuld, idet den ikke som i de fornævnte tilfælde kunde understreges symbolsk, ved at de pågældende blev afhentet af de tyske myndigheder; også her måtte hovedvægten lægges på den af de overordnede myndigheder overfor de overordnede tyske myndigheder fremsatte protest."

Et hovedspørgsmål for politiet blev i tiden indtil den 29. august 1943 sabotagen[1]). Denne medførte også stigende overførsler til tysk fængsel, og det udtales i redegørelsen (A. 236):

„Den forskel i resultaterne, der bl. a. beroede på den tilstedeværende forskel i behandlingen i dansk og tysk undersøgelsesfængsel, var man naturligvis opmærksom på fra tysk side, og det medvirkede til at forøge antallet af tilfælde, i hvilke fanger krævedes overført — i hvert fald for et stykke tid — til tysk undersøgelsesfængsel."

. . . . . .

„En anden grund til, at det ikke var muligt at øge politiets resultater, var den, at det ikke for politiet var muligt at opnå de dertil fornødne oplysninger. Det gælder om mange forbrydelser, men det gælder i ganske særlig grad om sabotagehandlinger og lignende, at de kun kan opklares, hvis politiet får den fornødne bistand fra befolkningen, der er i stand til at give oplysninger, som kan lede på sporene af gerningsmændene, men jo længere besættelsen varede, jo vanskeligere blev det for politiet at få de nødvendige oplysninger, ikke mindst efter at man fra tysk side var begyndt at overtage sager til pådømmelse ved tysk krigsret."

Og om politiets indsats og dets resultater siges det (A. 240):

„At forøge politiets indsats og dets resultater var imidlertid under disse omstændigheder ikke gørligt. Politifolkene var tidligere end mange blandt befolkningen, og i højere grad, gennem deres arbejde kommet i berøring med illegale kredse. Dette i forbindelse med, at tyskerne i stigende omfang selv overtog behandlingen af de sager, i hvilke politiet fra først af havde gjort et arbejde, begunstigede i stigende grad tvivl om holdbarheden af den førte politik og betimeligheden af at fortsætte virksomheden i samarbejde med tysk militær. Der er ikke tvivl om, at politiet, om det havde haft hjertet med i arbejdet, kunde have virket mere effektivt overfor sabotagen, end tilfældet var. Ingen vil vel bebrejde politiet det nu, og også dengang forstod utvivlsomt regering og rigsdag politiets vanskelige stilling og bifaldt den usikre mellemvej, man valgte at gå. Den opgave på den ene side at virke tilstrækkeligt effektivt til at sikre, at jurisdiktionen blev på danske hænder, og på den anden side at fare med lempe over for landsmænd, var imidlertid — hvor det drejede sig om disse alvorligere sager — i virkeligheden uløselig. Resultatet måtte derfor blive, at jurisdiktionen stadig mere gik over til tyskerne."

[1]) Om de herom givne instruktioner henvises til justitsministeriets redegørelse (A. 209 ff.), jfr. også nedenfor kap. 14.

Efter proklamation af den militære undtagelsestilstand måtte, udtales det i justitsministeriets redegørelse (A. 327), „det samarbejde med tysk militær til bekæmpelse af spionage, sabotage og Zersetzung, som havde fundet sted indtil 29. august 1943 som et led i regeringens politik og efter dens direktiver ..... ophøre, efter at regeringen var sat ud af funktion".

Allerede under et møde hos justitsministeren den 28. august 1943 havde danske polititjenestemænd drøftet politiets stilling, såfremt tyske myndigheder overtog ledelsen her i landet (A. 327). Der var her „enighed om, at det danske politi ikke kunne påtage sig opgaver, der havde til formål at pågribe danskere, der skulle dømmes af tysk krigsret, og at ordenspolitiet ikke kunne indsættes mod folk,der demonstrerede i anledning af forhold, der stod i forbindelse med besættelsen" (A. 328), og i overensstemmelse hermed udtalte Eivind Larsen (jfr. dennes referat, A. nr. 89) den 29. august 1943 overfor Kanstein, at der måtte ske en afgrænsning af politiets virksomhed. De forhandlinger, der førtes med henblik herpå, hvorom nærmere henvises til justitsministeriets redegørelse (A. 328 ff.), resulterede den 2. oktober 1943 i følgende:

»Udkast til overenskomst angående politiets arbejdsområde og virksomhed i den nuværende situation.[1])

1. Det danske politi varetager som hidtil opretholdelse af ro og orden. Overtrædelser af særlige ordensbestemmelser i forbindelse med undtagelsestilstand påses overholdt af det danske politi i det omfang, i hvilket de kan straffes i henhold til nugældende dansk ret.
   Det danske politi sørger også, såvidt det er det muligt, for opretholdelse af ro og orden ved opløb o. l. Såfremt tysk militær eller politi sættes ind *i sådanne tilfælde,* trækkes det danske politi tilbage fra det område, i hvilket indsættelsen sker.
2. Det danske politi varetager fremdeles efterforskningen i alle kriminelle sager, der ikke står i forbindelse med landets besættelse.
3. Med hensyn til handlinger rettet mod den tyske værnemagt eller tyske interesser iøvrigt gælder følgende:

   a. I sager angående spionage rettet mod Tyskland, „Zersetzung", sabotage, bistandsydelse til sabotører eller spioner („Feindbegünstigung"), angreb på værnemagtsmedlemmers liv og legeme, *angreb på den tyske værnemagts materiel („Wehrmittelbeschädigung"),* kommunistisk virksomhed, udbredelse af illegale skrifter og *handlinger af lignende art* foretages alle politimæssige skridt af de tyske myndigheder alene.
   Såfremt politiet kommer til kundskab om planlagte angreb mod den tyske værnemagts personer eller materiel, gives der dog straks de tyske myndigheder underretning. *Antræffer det danske politi nogen under forsøg på eller udøvelse af angreb mod den tyske værnemagts personer eller materiel eller sabotagehandlinger, skal handlingen søges forebygget eller hindret og gerningsmanden søges pågrebet.*
   Antræffer det danske politi nogen under forsøg på eller udøvelse af andre af de under 3 a, 1. stk., nævnte handlinger, skal handlingen søges forebygget eller hindret.
   Ved sabotage rettet mod danske virksomheder kan politiet modtage anmeldelse til videregivelse til de tyske myndigheder og rykke ud til gerningsstedet og foretage afspærring og eventuelt optage rapport til konstatering af skadens omfang og antagelige årsag. Sikring af spor og efterforskning efter gerningsmændene foretages derimod alene af de tyske myndigheder.

[1]) Det kursiverede angiver afvigelser fra et tidligere udarbejdet udkast (jfr. om dette A. 329).

b. Eftersøgning og anholdelse af faldskærmsagenter eller fremmede eller danske militærpersoner foretages alene fra tysk side.
Anmeldelse fra befolkningen om faldskærmsagenter eller fremmede militærpersoners tilstedeværelse, som indgår til politiet, videregives til den tyske værnemagt.

c. Sager angående sammenstød mellem danske og medlemmer af den tyske værnemagt, der hidtil har været pådømt ved dansk domstol som overtrædelse af straffelovens § 244, stk. 1, politivedtægt eller bekendtgørelse nr. 254 af 9. juni 1941, kan under forudsætning af, at de kan pådømmes af dansk domstol i overensstemmelse med den hidtil anvendte praksis, også fremtidig behandles af det danske politi.

4. Når det stiller sig tvivlsomt, om der foreligger nogen forbrydelse mod den tyske værnemagt eller tyske interesser, eller om den er begået af nogen dansk gerningsmand, kan der i de enkelte tilfælde forhandles om formen for og omfanget af politiets medvirken til sagens opklaring, f. eks. ved teknisk undersøgelse.

5. Det danske politi meddeler efter anmodning til brug ved verserende undersøgelser oplysning om bestemte personer på grundlag af politiets registre."

Da tyskerne stadig ønskede, at politiet skulle påtage sig behandlingen af sabotagesager, udarbejdedes efter forskellige drøftelser — bl. a. i nimandsudvalget — et memorandum vedrørende det danske politis behandling af sabotagesager (A. 336), hvori opstilledes det grundlag, på hvilket der fra dansk side kunne være spørgsmål om at genoptage behandlingen af sabotagesager.

Herefter udarbejdedes efter yderligere forhandling, hvorunder meningerne var stærkt delte, et nyt overenskomstudkast (af 22. december 1943), der nu fik den under A. 341 anførte ordlyd, og som den 7. januar 1944 blev overgivet politigeneral Pancke.

Man var imidlertid nu fra tysk side blevet betænkelig ved overenskomsten, og den blev heller ikke tiltrådt (A. 343—344).

„Fra dansk side havde man", siges det i justitsministeriets redegørelse (A. 343), „stadig handlet ud fra de retningslinier, der var nedlagt i de oprindelige overenskomstudkast; og det var rigtigt, at disse retningslinier stort set var blevet accepteret i praksis af tyskerne. Da man fra dansk side gik ind i en forhandling om politiets eventuelle medvirken i sabotagesager, fastholdt man som en selvfølgelighed de tidligere retningslinier, indtil overenskomst eventuelt var sluttet, og man fortsatte dermed, også efter at forhandlingerne var strandet. Det er således de indledende forhandlinger og overenskomstudkast, der navnlig har interesse som retningslinier for politiets og statsadvokaten for særlige anliggenders virksomhed", og det forklares videre, at „de senere politiforhandlinger var præget af, at tyskerne havde mistet interessen for det danske politis medvirken i sabotagesager og nu mere var interesseret i sabotagebevogtningen" (se om denne A. 343 ff. og nedenfor kap. 43), men, udtales det (A. 348):

„For statsadvokaten for særlige anliggenders virksomhed og i det hele politiets medvirken i efterforskningsarbejde havde disse senere forhandlinger efter januar 1944 som nævnt ingen betydning. Det var stadig de oprindelige overenskomstudkast, hvis regler var vejledende.

Disse regler var ganske vist ikke udsendt til politimyndighederne officielt, det kunde man selvfølgelig ikke gøre, da der jo kun forelå et udkast til en overenskomst. Men udkastet var gennem organisationerne blevet politimyndighederne over hele landet bekendt, så at det med rette kan siges, at det i den omhandlede periode var den vigtigste instruktion, der blev givet politiet. Naturligvis trængte den i høj

grad til udfyldning. Det skete navnlig gennem besvarelser i konkrete tilfælde af forespørgsler til justitsministeriet, rigspolitichefen eller statsadvokaten for særlige anliggender. Disse afgørelser blev optaget i den daglige situationsmelding[1]), der efter den 29. august 1943 blev udsendt af rigspolitichefen til alle politikredse."

Bortset herfra blev der, forklares det (A. 348), kun i ringe omfang gennem cirkulærer og lignende givet retningslinier af interesse i denne forbindelse, og det udtales videre:

„Nævnes skal dog justitsministeriets cirkulæreskrivelse af 31. august 1943 (A. nr. 371) angående det tilbagetrådte ministeriums af Hans Majestæt Kongen bifaldne opfordring til tjenestemændene til at forblive på deres poster og søge undgået, at der opstod gnidninger mellem statens organer og de tyske autoriteter, og rigspolitichefens efter aftale med justitsministeriet udsendte fortrolige cirkulæreskrivelse af 30. september 1943 (A. nr. 91) angående politiets stilling overfor de tyske besættelsestropper.

Der kan formentlig også være grund til at nævne rigspolitichefens cirkulæreskrivelse af 20. januar 1944 (A. nr. 100) vedrørende oprettelsen af dansk-tyske udrykningskommandoer i Storkøbenhavn, skønt disse ikke vedrørte statsadvokaten for særlige anliggender. Initiativet til disse udrykningskommandoer tog Pancke først mundtlig overfor de storkøbenhavnske jurisdiktionschefers forbindelsesofficer og derefter i en skrivelse af 5. januar 1944 (A. nr. 99) til rigspolitichefen („um das Einschreiten der dänischen Polizei gegenüber deutschen Uniformträgern erfolgreicher zu gestalten"[2])). Som det fremgår af skrivelsen, var udrykningskommandoernes opgave mindre politiuordener, hvori tyskere var impliceret. I den form, hvori de blev accepteret fra dansk side, var de afgjort til fordel for danske interesser, idet det kun på denne måde var muligt at gribe effektivt ind over for tyske urostiftere.

Endelig skal nævnes justitsministeriets cirkulæreskrivelse af 31. marts 1944 (A. nr. 103) vedrørende politiets forholden overfor militærpersoner fra lande i krig med Tyskland, i hvilken det udtrykkeligt udtaltes, at politiet ikke skulde medvirke til eftersøgning af fremmede militærpersoner."

De givne retningsliniers gennemførelse i praksis og afvigelser derfra omtales udførligt i sammenhæng i justitsministeriets redegørelse (A. 368 ff.), hvortil nærmere henvises.

Spørgsmålet om de tyske myndigheders bedømmelse af politiets holdning og om den mistillid fra tysk side, der førte til politiets fjernelse den 19. september 1944, vil blive nærmere omtalt nedenfor i kap. 47.

11. Dansk politis indberetninger til tyske myndigheder.

En speciel følge af det fra besættelsens begyndelse med udgangspunkt i forhandlinger vedrørende jurisdiktionsspørgsmålet (jfr. kap. 9) etablerede samarbejde mellem dansk og tysk politi (jfr. herom kap. 10) var, at dansk politi — navnlig statsadvokaten for særlige anliggenders afdeling — i talrige tilfælde måtte afgive oplysninger og indberetninger til tyske myndigheder.

De indberetninger, der fra statsadvokatens afdeling skete til *den tyske krigsret* særligt i sager, der vedrørte den tyske værnemagts interesser, er berørt foran i kap. 9. Her skal kun bemærkes, at det herom i justitsministeriets redegørelse (A. 166, jfr. også A. 230) hedder, at samarbejdet

---

[1]) Se om disse Herfelt i værket »Danmark under Verdenskrig og Besættelse« III, s. 157.

[2]) I oversættelse: „for at gøre det danske politis indskriden overfor personer i tysk uniform mere effektiv".

„tog den form, som det i det væsentlige senere bevarede til den 29. august 1943. Princippet bestod i, at krigsretten fremsendte anmeldelser om sammenstød m. v. til statsadvokaten, og at der af denne blev foranlediget undersøgelse, hvis en sådan ikke allerede var foretaget af det stedlige politi. Af rapporterne tilstilledes der krigsretten genparter med bemærkning om, hvad der agtedes foretaget i sagen, og når dom var afsagt, gaves der meddelelse om domsresultatet. På den anden side fremsendtes rapporter vedrørende tyske soldaters overgreb m. v. af statsadvokaten til krigsretten med anmodning om undersøgelse og underretning om dennes resultat."

Også herudover fandt der, som det navnlig omtales i justitsministeriets redegørelse (A. nr. 46) afsnit VI[1]), indberetning sted i mange tilfælde (A. 184).

Som det siges i nævnte afsnit, var det „oprindelig navnlig Abwehrstelle, med hvilket et samarbejde var forudsat, et samarbejde, som man fra tysk side ønskede meget snævert, hvilket bl. a. gav sig udtryk i, at der efter tysk ønske og for tysk regning etableredes en direkte telefonforbindelse mellem Abwehrstelle på hotel Cosmopolite og statsadvokatens afdeling på politigården." (A. 184).

Instruktion om indberetning af *iagttagelse af ikke-tyske flyvemaskiner* gaves ved justitsministeriets cirkulæreskrivelse af 20. juni 1940[2]) (A. nr. 104), hvorom i førnævnte redegørelse udtales:

„I anledning af et i begyndelsen af juni 1940 overfor udenrigsministeriet rejst krav om meddelelse fra politimestrene til den stedlige tyske kommandant om forhold af militær interesse (iagttagelse af fjendtlige og ikke-tyske flyvemaskiner, miner, undervandsbåde o.s.v.) blev der, da man ikke mente at kunne nægte at imødekomme det fremsatte krav, ved cirkulæreskrivelse af 20. juni 1940 givet politimestrene instruktion om at videregive sådanne oplysninger, »såfremt De måtte være kommet til kundskab« derom." (A. 184).

Ligeledes gaves instruktion om melding af *iagttagelser vedrørende lyssignaler, nedkastning af pakker m. v. fra flyvemaskiner*, jfr. A. 184, hvor det siges:

„Ved skrivelse af 30. august 1940, hvoraf afskrift vedlægges som bilag, anmodede Abwehrstelle om, at politimestrene måtte blive anmodet om til Abwehrstelle at melde iagttagelser vedrørende lyssignaler, nedkastning af pakker m. v. fra flyvemaskiner. Kravet blev imødekommet ved udsendelse af en cirkulæreskrivelse af 4. september 1940, der vedlægges som bilag." (A. 108).

Om *sager vedrørende spionage og sabotage* udtales (A. 184, jfr. også A. 230):

„Om sager vedrørende spionage og sabotage skulle Abwehrstelle straks underrettes. Der henvises til en til politimestrene fra statsadvokaten den 6. maj 1941 udsendt cirkulæreskrivelse, hvoraf afskrift vedlægges som bilag". (A. nr. 109).

For de af statsadvokaten til forskellige tyske myndigheder givne *personoplysninger* er der i førnævnte afsnit VI (A. 184) givet en samlet redegørelse. I denne, hvortil der nærmere henvises, bemærkes bl. a.:

„Navnlig fra Abwehrstelle, men i et vist omfang også fra det tyske gesandtskab, modtog statsadvokaten i stadig stigende tal forespørgsler angående personer, idet der ønskedes oplysning om de pågældendes generalia, opholdssted, statsborgerforhold, om de var politiet bekendt i kriminel eller politisk henseende, senere også

[1]) Statsadvokatens afdelings forhold til Abwehrstelle. Redegørelse for de til tyske myndigheder givne personoplysninger.

[2]) Forelagt i ministermøde 19. juni 1940, jfr. ber. IV A. 420.

undertiden om afstamningsforhold (om de pågældende var af jødisk afstamning). Ofte spurgtes kun om et enkelt af de nævnte forhold." (A. 184).

Om besvarelse af forespørgslerne siges det bl. a.:

„Da det var pålagt statsadvokaten at samarbejde med Abwehrstelle på dette område, måtte disse forespørgsler besvares, hvilket som regel skete ved meddelelse af de i politiets registraturer foreliggende oplysninger, eventuelt suppleret med en rapportafhøring, oftest af den pågældende selv." (A. 184),

og det udtales yderligere:

„Nægtelse af at give sådanne oplysninger vilde have betydet en nægtelse af det lovede samarbejde, som vilde have væltet den trufne ordning over ende og hurtigt ført til oprettelse af et tysk politi og dettes overtagelse af sagernes behandling samt tysk jurisdiktion; det lod sig ikke gøre fra første færd at hævde, at politiet ikke sad inde med sådanne oplysninger, thi derom vidste tyskerne besked og havde iøvrigt også danske hjemmelsmænd, der kunde give dem besked derom (f. eks. Pelving)." (A. 185).

Anmodningerne om „Personenüberprüfung" tog stadig til i tal (A. 185).

De oplysninger, der søgtes, var dels om *danske arbejdere, der var hvervet til arbejde i Tyskland*, dels om *personer, der var antaget til arbejde for tyskerne her i landet.* Om den i den anledning trufne ordning henvises nærmere til redegørelsen (A. 185—186).

Af forespørgsler vedrørende andre[1]) anføres (A. 186): „En anden senere tilkommende gruppe forespørgsler (fra det tyske gesandtskab) vedrørte *danske kvinder, der agtede at indgå ægteskab med tyske soldater.* Endvidere søgtes oplysninger om personer, der søgte *udrejsetilladelse* til Sverige eller til Tyskland, og om indehavere af danske firmaer, der søgte eller havde opnået *forretningsforbindelse* med Tyskland. I disse tilfælde søgtes også som regel oplysning om, hvorvidt de pågældende var af jødisk herkomst."

Om de af tyske myndigheder fremsatte anmodninger om oplysninger om bestemte personer, „der var eller angaves at være *kommunister*", siges det (A. 189), at „disse forespørgsler fremtrådte ikke som udsprunget af en speciel interesse for kommunistiske forhold, men som et led i afværgebestræbelserne mod spionage og sabotage m. v." Der kan herom nærmere henvises til redegørelsen (A. 189—191).

Med den *29. august 1943* skete en ændring i politiets og statsadvokatens stilling. Der optoges (jfr. foran kap. 9 og 10) drøftelser angående politiets arbejdsområde og virksomhed. Idet der om disse drøftelser og de foreliggende overenskomstudkast nærmere henvises til justitsministeriets redegørelse (A. nr. 48), bemærkes, at der efter overenskomstudkastets bestemmelser

„af det danske politi skulle gives de tyske myndigheder *underretning om planlagte angreb* mod den tyske værnemagts personer eller materiel, som politiet måtte få kundskab om",

men — udtales det —,

„Politiet synes ikke at være kommet til kundskab om nogen planlagte angreb" (A. 388),

[1]) Om anmodningen om udlevering af Matteottifondens regnskab, se A. 189.

og om *sabotagehandlinger* siges det i redegørelsen:

„En tilsvarende bestemmelse fandtes ikke med hensyn til sabotagehandlinger i almindelighed, men disse skulde derimod ligesom de omtalte angreb søges forebygget eller forhindret, hvis politiet kom til, og politiet skulde „ved sabotage rettet mod danske virksomheder *modtage anmeldelse til videregivelse til de tyske myndigheder*"." (A. 388).

Om begrundelsen for, at sådanne bestemmelser opretholdtes efter 29. august 1943, udtales det (A. 389):

„Grunden til, at disse bestemmelser var optaget i udkastet, var den, at der i en tysk bekendtgørelse af 5. september 1943 (A. nr. 375) var fastsat dødsstraf eller hård frihedsstraf for undladelse af at give meddelelse til de tyske myndigheder om spioner, sabotage eller anden begunstigelse af fjenden, når man var kommet til kundskab derom. Nægtede politiet at videregive en sådan meddelelse, og nåede den ad anden vej frem til tyskerne, vilde en overtrædelse af bekendtgørelsen være konstateret. — Abwehrstelle understøttede overfor sikkerhedspolitiet i Aarhus den 7. marts 1944 udtrykkelig sit krav om videregivelse af anmeldelser med henvisning til Befehlshabers bekendtgørelse."

For det danske politis stilling til „henvendelser fra *personer, der anmeldte, at de havde fået kendskab til sabotage eller anden illegal virksomhed*", redegøres nærmere A. 389—390, hvor det bl. a. forklares, at

„statsadvokaten drøftede med rigspolitichefen og med justitsministeriet muligheden af at udsende en fortrolig instruks til politimestrene om, hvordan de skulle bære sig ad i sådanne tilfælde. Man fandt det ikke muligt at give en sådan instruks, heller ikke i fortrolig form, men justitsministeriet fandt den 1. april 1944 ud fra overenskomstudkastet" at kunne komme til følgende interne retningslinier:

„at 1. anmeldelser vedrørende spionage, „Zersetzung", kommunistisk og anden illegal virksomhed m. v. ikke skulde videregives.
at 2. anmeldelser om *planlagte* angreb mod Wehrmachtsangehörige og indretninger under tysk bevogtning skulde videregives, medens modsætningsvis anmeldelser vedrørende *allerede* begåede angreb af denne art ikke skulde videregives, og
at 3. anmeldelser om faldskærmsagenter og fremmede militærpersoner skulde videregives.
4. Da der ikke var truffet overenskomst om sabotagebekæmpelse, skulde anmeldelser og meddelelser med bidrag til opklaring af sabotagehandlinger o. lign. *ikke* videregives til tyskerne, i alt fald når det ikke var et led i afværgelsen af planlagte angreb."

I det førnævnte overenskomstudkast vedrørende politiets stilling efter 28. august 1943 var også optaget bestemmelse om politiets fortsatte pligt til at give *oplysninger om bestemte personer:*

„Når der i overenskomstudkastet fra første færd var optaget bestemmelse — i pkt. 5 — om, at det danske politi efter anmodning til brug ved verserende undersøgelser skulde give oplysning om bestemte personer på grundlag af politiets registre, skyldtes det, at der hidtil var givet sådanne oplysninger, redegørelse I, s. 184 ff., og redegørelse II, s. 230. Konsekvensen af nu at nægte at give sådanne oplysninger kunde eventuelt blive, at tyskerne selv satte sig i besiddelse af registraturer og akter eller krævede dem udleveret. Desuden måtte man jo tilbyde *noget*, hvis tyskerne overhovedet skulde være interesseret i opnåelsen af en overenskomst, der ellers væsentlig indeholdt indrømmelser til de danske synspunkter.

Imidlertid blev det i udkastet givne tilbud ikke opfyldt, idet man faktisk blev mere tilbageholdende med at give registraturoplysninger og navnlig tilbageholdt oplysninger af politisk art.

Den 30. december 1943 anmodede departementschef Eivind Larsen statsadvokat Hoff om at drage omsorg for, at besvarelser af personforespørgsler fra tyske tjenestesteder fremtidig kun omfattede rent borgerlige lovovertrædelser; oplysninger fra afdeling D burde således ikke medtages, hverken hvis den pågældende var kendt som kommunist eller som nationalsocialist. Hvis der i rigsregistraturen fandtes politiske oplysninger eller politiske straffe, burde disse ej heller medtages. Herom blev statsadvokatens afdelings personale og afdeling D underrettet den 31. december 1943. Der blev ikke af justitsministeriet eller statsadvokaten udsendt noget cirkulære til politimestrene derom. Man anså det dels for *upåkrævet*, fordi sådanne oplysninger normalt ikke blev givet af politimestrene, idet forespørgsler henvistes til statsadvokaten, dels for *betænkeligt* at give instruktion til politimestrene, idet det kunde føre til, at de afslog under henvisning til instruksen, og man turde ikke gøre tyskerne bekendt med ændringen." (Justitsministeriets redegørelse A. 393).

Om *andre oplysninger i politiets registre* forklares (A. 393):

„Også andre oplysninger, der forefandtes i hos politiet eksisterende registre, gav man på forlangende tyskerne. Efter praksis gav man dem således på forlangende oplysninger, der fandtes i motorregistrene, hvorimod man afviste krav om fremskaffelse af en fortegnelse over heste og hestekøretøjer."

Vedrørende *oplysninger fra folkeregistrene* hedder det (A. 394):

„Med hensyn til oplysninger fra folkeregistrene opretholdtes den praksis, at de tyske myndigheder rettede henvendelse ikke direkte til folkeregistrene, men til politiet, og at folkeregistrene henviste direkte forespørgsler til politiet eller — hvis de var skriftlige — overgav dem til politiet. I København blev oplysninger i et vist omfang søgt af det tyske sikkerhedspoliti direkte fra folkeregistret."

Et fra tysk side flere gange rejst krav om adgang til at gøre sig bekendt med *hotelmeldingerne* måtte, efter tidligere at være afvist, imødekommes i august 1944. Om den måde, hvorpå dette skete, henvises nærmere til redegørelsen (A. 394).

12. Det af justitsministeriet den 12. april 1940 udstedte mødeforbud.

I et af justitsministeriet udarbejdet notat af 16. september 1940 (A. nr. 114) oplyses, at justitsministeriet ved krigsudbrudet havde behandlet et af krigsministeriet udarbejdet lovforslag om belejringstilstand[1]).

Kort efter besættelsen betragtede man i ministeriet med megen bekymring forholdene i Sønderjylland (P. Munch ber. V A. 14), og man fik ifølge førnævnte notat i justitsministeriet „oplysninger om, at det tyske mindretal ville arrangere møder, der kunne medføre uro" (A. 557).

Spørgsmålet om gennemførelse af et lovforslag om en art belejringstilstand blev derfor pånyt rejst i justitsministeriet, idet det hermed „navnlig var hensigten at søge tilvejebragt en godkendelse fra rigsdagen af et forbud mod offentlige møder" (A. 557). Tanken herom blev imidlertid opgivet, efter at spørgsmålet havde været drøftet i et ministermøde, hvor „justitsministeren bemyndigedes til at udstede be-

[1]) Se om udkast til undtagelseslovgivning endvidere kap. 29.

kendtgørelse om forbud mod offentlige møder". (Ministermødeprotokollerne, ber. IV A. 412).

Herefter udstedtes justitsministeriets cirkulære af 12. april 1940 (A. nr. 113), hvori politimestrene anmodedes om at udstede dels forbud mod afholdelse af offentlige møder[1]), dels forbud mod offentlige optog og demonstrationer af enhver art samt mod enhver form for sammenstimlen.

Dette forbud[2]) betegner en tilsidesættelse af grundlovens § 86, hvorefter borgerne har ret til at samle sig ubevæbnede. I en i justitsministeriet udarbejdet redegørelse (A. nr. 112), hvori spørgsmålet om mødeforbudets grundlovsmæssighed behandles, hedder det bl. a.:

„Efter grundlovens § 86 kan alene forsamlinger under åben himmel forbydes, når de kan medføre fare for den offentlige fred, men et sådant mere begrænset forbud har man under den foreliggende situation ikke ment at kunne nøjes med..... Spørger man da[3]), om regeringen har hjemmel til at gøre begrænsninger i sådan grundlovsmæssigt hjemlede rettigheder, må svaret blive, at grundlovens bestemmelser ikke kan have ubetinget gyldighed til en hvilken som helst tid og under en hvilken som helst situation. Der kan foreligge tilstande i et land som følge af krig, oprør, voldsomme naturkatastrofer o. lign., under hvilke det kan være ubetinget nødvendigt for statsmagten af hensyn til landets forhold til fremmede magter eller af hensyn til opretholdelsen af den indre orden og sikkerhed at gøre indgreb i grundlovsmæssigt hjemlede rettigheder, tilstande, under hvilke det vil stå klart for enhver samfundsmæssigt indstillet borger, at her må hensynet til hans egne interesser vige for landets tarv, og at derfor selv rettigheder, som han under normale forhold anser for fundamentale og som udtryk for hans stilling som fri borger i et velordnet samfund, må tåle betydelige indskrænkninger.

Grundloven selv indeholder ganske vist ingen udtrykkelig bestemmelse om, at dens regler kan tilsidesættes under sådanne særlige forhold ved en almindelig lovbestemmelse, eller endog blot ved et af øvrigheden udstedt påbud, men i dansk statsretlig teori er der enighed om, at regeringen i kraft af det almindelige nødretsprincip må kunne suspendere de gældende grundlovsbestenmelser."

Imidlertid opstod der hurtigt *tysk utilfredshed med mødeforbudet.*

„Genforeningsdagen[4]) den 15. juni 1940 gav", forklarer P. Munch (ber. V A. 15), „anledning til en bevæget forhandling". Tyskerne var først imod genforeningsartikler i de danske blade, senere viste den tyske gesandt, v. Renthe-Fink, sig betænkelig ved alt, hvad der hed *genforeningsfester*, og der udstedtes sluttelig et almindeligt forbud mod sådanne.

Anderledes så tyskerne på forholdet, når det drejede sig om det tyske mindretal. Da mindretallet påtænkte at afholde *Knivsbjergfest*, måtte det forinden ind-

---

[1]) Ved cirkulæret var gudstjenester og møder i kirker undtagne og ved et cirkulære af 13. september 1940 udtales, „at der i almindelighed intet vil være til hinder for, at der af politiet gives tilladelse til afholdelse af religiøse møder i missionshuse o. lign., når der ikke skønnes at kunne være fare for forstyrrelse af den offentlige orden, fred og sikkerhed".

[2]) Se om mødeforbudet fhv. justitsminister Harald Petersen i værket „Danmark under Verdenskrig og Besættelse" III. s. 17 ff. og s. 62 ff.

[3]) Dette anerkendes også af domstolene. I Østre Landsrets dom af 2. august 1940 (mod nazisten købmand Jørgensen) udtales det således, at „grundlovens § 86 ikke findes at kunne være til hinder for, at der under de herskende ekstraordinære forhold efter ordre fra regeringen i henhold til de gældende politilove udstedes midlertidigt forbud mod afholdelse af offentlige møder".

[4]) Vedr. grundlovsfester bemærkes, at justitsministeriet i anledning af en forespørgsel fra en politimester, hvorvidt der burde meddeles tilladelse til afholdelse af offentlige uden- og indendørsmøder i anledning af grundlovsdage, i skrivelse af 23. maj 1940 havde meddelt, at der ikke burde gives sådan tilladelse (Besættelsestidens Fakta, s. 12).

hente tilladelse fra justitsministeren. Da denne udtalte ønske om, at der ikke blev deltagelse af tysk militær eller fra Tyskland, henvendte den tyske gesandt sig til udenrigsministeren og ytrede ønske om, at de to krav frafaldtes. Mindretallet opgav imidlertid at afholde festen. (P. Munch, ber. V A. 15).

I den følgende tid blev der fra dansk nationalsocialistisk side foranstaltet en række optøjer med det øjensynlige formål at tilsidesætte mødeforbudet og samtidig provokere politi og regering og derigennem eventuelt bevirke, at tyskerne blandede sig i tingene. (Harald Petersen, s. 62 i det foran s. 59, note 2, anf. værk).

Den første egentlige *demonstration* fandt sted søndag den 30. juni 1940 i Roskilde. Herom[1]) udtaler Thune Jacobsen (A. 112):

„Nazisterne havde ..... holdt et politisk møde på Roskilde Højskolehjem og drog derefter i procession gennem Roskildes gader. I togets bagtrop befandt sig imidlertid en del tyske soldater. Da politiet nu greb ind — det var ikke tilladt at gå i procession — sluttede den tyske værnemagt op om nazisterne, og i forening drev de politiet på flugt."

Disse optøjer gav anledning til forhandling mellem udenrigsministeren og den tyske gesandt, og der blev fra tysk side udstedt forbud mod, at tyske soldater deltog i møder og demonstrationer (P. Munch, ber. V A. 17). Der blev rejst sag mod mødets leder, en kendt nazist, købmand Jørgensen fra Glostrup, der ved Roskilde kriminalrets dom af 3. juli 1940 idømtes 20 dages hæfte for overtrædelse af mødeforbudet, hvilken dom stadfæstedes af Østre Landsret den 2. august 1940. Underrettens præmisser, hvori det hed, „at den her i landet siden den 9. april d. å. foreliggende situation er af en sådan art, at det var tvingende nødvendigt for det offentlige straks at sikre sig den størst mulige ro og orden i befolkningen, således at enhver udæskende optræden kunne søges undgået", gav straks anledning til tysk reaktion, idet det anførtes, at der herved kun kunne tænkes på den tyske hærs tilstedeværelse, hvilket var en grov fornærmelse mod værnemagten. Tyskerne ville derfor have, „at dommen skulde appelleres, og der skulde lægges pres på domstolen for at få det udtryk fjernet" (Harald Petersen, st. 9). Dette krav afvistes med, „at det var umuligt, vi kunde ikke blande os i domstolenes affærer" (Harald Petersen, st. 9). Samtidig fremsattes (i notits af 5. juli 1940) krav om ophævelse af mødeforbudet, og da det i første omgang afvises af justitsministeren, fremsattes kravet pånyi et memorandum af 23. august 1940 (A. nr. 115), hvori det anføres:

„Det er allerede konstateret og ved notits af 5. juli 1940 blevet meddelt den kgl. danske regering, at forbudet ikke er blevet krævet fra tysk side og heller ikke anses for nødvendigt. Forbudets fortsatte beståen er egnet til at fremkalde det indtryk, at de tyske troppers tilstedeværelse skulde være i stand til at genere fortsættelsen af det offentlige liv i Danmark. Forbudet bliver praktisk talt lagt den tyske værnemagt til last, skønt der netop fra tysk side atter og atter er blevet lagt vægt på, at det offentlige liv, som i begyndelsen uundgåeligt blev påvirket af tyske troppers indmarch, så hurtigt og i så vidt omfang som muligt igen kan føres ind på normale baner."

Da der også fra dansk politisk side fremkom henvendelser om, at forbudet virkede uheldigt, drøftedes spørgsmålet om en lempelse bl. a. i ministermøder (se ministermødeprotokollerne ber. IV A. 428). Man var fra dansk politisk side interesseret i, at det tillodes forskellige politiske foreninger at slå sig sammen og afholde

[1]) Om nazisternes mislykkede cykle-demonstrationstog den 2. juli 1940, se Harald Petersen (anf. værk s. 66).

politiske fællesmøder. Da dette ikke kunne gavne de mindre oppositionspartier, idet ingen kunne tænkes at holde politiske fællesmøder med dem, foretoges der ved bekendtgørelse af 12. september 1940 en lempelse i denne retning.

Denne lempelse tilfredsstillede imidlertid ikke tyskerne, der tværtimod blev rasende. Nye forhandlinger måtte optages, og som resultat heraf udsendtes bekendtgørelse[1]) nr. 518 af 18. oktober 1940[2]). Efter bekendtgørelsen kunne indendørsmøder afholdes uden særlig tilladelse, dog at de skulle være afsluttet 1½ time før den i politikredsen gældende lukketid for beværtninger, og der var fastsat særlige regler for anmeldelse af møderne. De udstedte forbud mod møder under åben himmel, mod offentlige optog og demonstrationer af enhver art og mod enhver form for sammenstimlen forblev i kraft.

Den måde, hvorpå forhandlingerne om mødeforbudets ophævelse var foregået, var en af grundene til tyskernes utilfredshed[3]) med justitsminister Harald Petersen. Under forhandlingerne om hans fratræden, der fandt sted den 9. juli 1941, jfr. indledningen, udtaler udenrigsministeren[4]) (Scavenius) således ifølge nimandsudvalgets protokol: „Tysk utilfredshed med justitsministeren stammer fra forhandlinger om ophævelse af mødeforbudet" (ber. IV A. 574).

13. Danske udtalelser om ro og orden m. v.

Af de af regering og rigsdag under besættelsen fremsatte udtalelser er som bilag til nærværende beretning optrykt forskellige opråb m. v., som, da de drejer sig om opretholdelse af ro og orden m. v., særligt angår det i denne beretning omhandlede emne, justitsministeriet og retshåndhævelsen under besættelsen. Der henvises til de enkelte udtalelser og til øvrige kapitler i nærværende beretning, navnlig kap. 14, befolkningens holdning overfor besættelsesmagten, sabotagen m. v.[5])

---

[1]) Medens cirkulæret af 12. april 1940 gik ud fra lov nr. 21 af 4. februar 1871 indeholdende bestemmelser om politiet udenfor Kjøbenhavn og lov af 11. februar 1863 angående omordning af Kjøbenhavns politi m. v., hvorfor hver politimester anmodedes om at udstede forbud, udstedtes der nu bekendtgørelse for hele landet under eet, idet der i mellemtiden var vedtaget en særlig lov nr. 219 af 1. maj 1940.

[2]) Denne bek. var gældende besættelsestiden ud, idet den først ophævedes ved bek. nr. 236 af 18. maj 1945.

[3]) Om det såkaldte Haderslevmøde, se kap. 17, og om „Ørum-loven", se kap. 18.

[4]) Se herom også Harald Petersen, ber. IV.

[5]) Se endvidere den udførlige omtale i justitsministeriets redegørelse (A. 117-128).

D. Spørgsmål opstået i tiden fra sommeren 1940 til den tysk-russiske krigs udbrud i 1941 og disse forholds videre udvikling.

14. Befolkningens holdning overfor besættelsesmagten, sabotagen m. v.

Det heromhandlede emne er navnlig belyst i justitsministeriets redegørelse for statsadvokaten for særlige anliggenders virksomhed (A. nr. 46, 47 og 48) og i fhv. justitsminister Thune Jacobsens almindelige redegørelse (A. nr. 41).

Herudover foreligger som anført i indholdsfortegnelsen over de til nærværende kapitel optrykte bilag en række aktstykker også fra andre af kommissionens beretninger.

Endelig kan af den omfattende litteratur, der foreligger til belysning af dette spørgsmål, foruden til Thune Jacobsens bog „På en Urias Post" navnlig henvises til „Besættelsestidens Fakta", der bl. a. indeholder et omfattende statistisk materiale vedrørende de i besættelsestiden stedfundne sabotagehandlinger.

På grundlag af det således foreliggende materiale, hvortil henvises vedrørende de fleste enkeltheder, fremdrages følgende:

I *kongens opråb* til det danske folk af 9. april 1940 (A. nr. 117) udtales:

„Under disse for vort fædreland så alvorlige forhold opfordrer jeg alle i by og på land til at vise en fuldtud korrekt og værdig optræden, da enhver uoverlagt handling eller ytring kan have de alvorligste følger."

Som et led i regeringens bestræbelser for at undgå uroligheder blev der samme dag ved bekendtgørelse nr. 159 af 9. april 1940 udfærdiget *forbud mod salg og udlevering af spiritus*, og den 12. april 1940 blev der for at undgå optog, demonstrationer og sammenstimlen af justitsministeren udstedt cirkulære vedrørende *mødeforbud*, hvorom nærmere henvises til det foran under kap. 12 bemærkede.

De første måneder efter den 9. april forløb roligt, jfr. justitsministeriets redegørelse (A. 156), hvor det anføres:

„De første måneder af besættelsen måtte betegnes som meget rolige, praktisk talt uden vanskeligheder i forholdet til de tyske tropper. Det varede dog ikke længe, før der begyndte at forekomme mindre episoder og sammenstød og tyske besværinger i den anledning" (jfr. om disse episoder justitsministeriets redegørelse (A. 156—157).

Af Thune Jacobsens førnævnte redegørelse (A. 111) fremgår, at den tyske gesandt til Thune Jacobsen, der da var rigspolitichef, skal have udtalt, at „den kulde, hvormed befolkningen mødte værnemagten, havde virket forstemmende i Berlin", og „at det nu var en opgave for det danske politi at formidle et venskabeligt forhold mellem værnemagten og den danske befolkning".

En tysk krigsretsdom af 24. maj 1940 (A. nr. 58) over en 17-årig maskinlærling, der havde forsøgt at stjæle et maskingevær fra luftmarinestationen, gav herefter justitsministeren anledning til at udsende en alvorlig *advarsel* (A. nr. 118), hvori det bl. a. hedder:

„Ministeriet skal derfor på det alvorligste advare befolkningen mod alle handlinger af denne art og naturligvis i endnu højere grad mod de grove forulempelser af værnemagten, spionage, sabotage o. l. Sådanne handlinger rummer en meget alvorlig risiko for gerningsmanden selv, og de kan desuden bringe forstyrrelse i det gode og korrekte forhold mellem den danske befolkning og den tyske værnemagt, som er af indgribende betydning såvel for samfundet som helhed som for de enkelte borgere."

En underhåndshenvendelse om, at tyske myndigheder „havde drøftet, om der ikke var anledning til at anmode de danske myndigheder om overfor befolkningen at indskærpe påbudet om en korrekt holdning", førte endvidere til, at udenrigsministeriet drøftede spørgsmålet med Kanstein, der dog var imod en sådan udsendelse, og det oplyses endvidere (A. 157):

„Under denne samtale, der fandt sted den 21. juni 1940, gav Kanstein udtryk for, at han i det store og hele fandt forholdet mellem værnemagten og befolkningen særdeles godt. De undtagelsestilfælde, hvor der måtte opstå gnidninger, var han ikke tilbøjelig til at tillægge større vægt."

Forskellige episoder[1]), hvor der fandt sammenstød sted mellem danske personer og tyske soldater, gav imidlertid allerede anledning til *tyske beklagelser i august 1940*. Der udtales herom i justitsministeriets redegørelse (A. 157):

„Medens man således fra tysk side i juni 1940 havde givet udtryk for tilfredshed med forholdet til besættelsestropperne, lød der allerede i august 1940 fra samme side helt andre toner i et aide-mémoire, der afleveredes af gesandten den 13. august 1940 (A. nr. 130). I tilknytning til overrækkelsen udtalte gesandten i overensstemmelse med notens indhold sin bekymring i anledning af det omslag i stemningen, som man havde konstateret, og som bl. a. havde givet sig udslag i overfald på tyske soldater den 10. og 11. august i en københavnsk café (i Viborggade), overfald på gaden og fornærmelser og skældsord mod tyskerne, og hævdede som sin opfattelse, at skylden — i hvert fald tildels — lå hos de danske forvaltningsmyndigheder, der intet gjorde for at arbejde på det bedst mulige forhold til de tyske besættelsestropper. Navnlig viste politiet efter hans mening dels udygtighed, dels mangel på god vilje."

Som svar tilstillede udenrigsministeriet den 6. sept. 1940 den tyske gesandt et memorandum (A. nr. 132), og der udsendtes af justitsministeriet en cirkulæreskrivelse til politimestrene (A. nr. 131), ledsaget af en fortrolig vejledning (A. nr. 62). I forbindelse med en episode den 14. september 1940 (jfr. herom A. 157) henledte statsadvokaten i en indberetning til justitsministeriet af 19. september 1940 (A. nr. 133) „opmærksomheden på, at der — som det fremgik af en skrivelse fra Der Standortälteste, Kopenhagen, til politidirektøren i København — var givet tyske soldater den forholdsregel, at de ikke skulle finde sig i nogen fornærmelse fra befolkningens side, men tværtimod „med alle midler" hævde værnemagtens ære, en forholdsordre, som efterlevet af mindre besindige, eventuelt spirituspåvirkede soldater kunne føre til højst uheldige resultater." (A. 157—158).

[1]) Herunder en episode (slagsmål i Frederikshavn), hvor tyskerne forlangte krigsretsbehandling, hvilket det dog „ved tilsagn om hurtig og energisk indgriben fra dansk side" lykkedes at undgå, jfr. A. 166.

Som følge af denne indberetning fra statsadvokaten udsendtes kongens opråb af 9. april 1940 pány til befolkningen den 27. september 1940 med følgende tilføjelse af statsminister Stauning (A. nr. 119):

„Forskellige begivenheder i den senere tid har bevirket, at regeringen føler sig foranlediget til at minde befolkningen om disse kongens ord, der for os alle stadig må være den afgørende retningslinie for hele vor færden. Lad ro og orden præge landet. Vis loyal optræden overfor alle, som har en myndighed at udøve.",

og på møder i udenrigsministeriet den 7. oktober og 15. oktober 1940 (A. nr. 134—135) toges spørgsmålet op overfor Kanstein, idet man

„overrakte tyskerne en fortegnelse over tilfælde, i hvilke tyske soldater havde misbrugt deres våben eller på anden måde var gået til håndgribeligheder overfor danske borgere, og henstillede, at der blev gjort noget for at lægge en dæmper på de urolige gemytter blandt soldaterne." (A. 158).

I 1940, 1941 og de første måneder af 1942) forekom sabotage[1]) af noget større omfang praktisk talt ikke (jfr. A. 163 med henvisning til B. F. s. 1203 ff.). Den tids typiske sabotagehandlinger var *overklipning af tyske telegrafkabler*. Om nogle sådanne tilfælde siges (justitsministeriets redegørelse A. 158):

„Da der i tiden fra 23. oktober 1940 i Jylland var forekommet 4 tilfælde af overklipning af tyske telegrafkabler (den tids typiske sabotagehandling), skrev Abwehrstelle den 18. november 1940 til statsadvokaten:

„Sabotagerne mod ejendom og anlæg, der tilhører den tyske værnemagt i Jylland, antager i den sidste tid et stadigt stigende omfang. Det drejer sig navnlig om udklipning eller overklipning af tråd- og kabelledninger, der tilhører værnemagten.

. . . . . .

Abwehrstelle anmoder om atter at forsyne alle politimestre med de skarpeste instrukser, for at yderligere sabotager kan forhindres.

Der må henvises til, at den tyske værnemagt aldeles ikke kan tolerere, at sabotagerne på værnemagtsanlæg stadig gentager sig, og at den lige så lidt kan tolerere, at de derværende myndigheder i de sidste tilfælde hidtil endnu ikke har kunnet udfinde, hvem der er gerningsmænd.

Abwehrstille er nødsaget til at erklære, at den tyske værnemagt på eget initiativ må gribe til forholdsregler, hvis der skulle indtræde gentagelsestilfælde af sabotage.""[2])

I foråret 1941 skete der, som det anføres i justitsministeriets redegørelse (A. 159), „en stramning af situationen"[3].) Efter gentagne besværinger fra tysk side

[1]) Se Thune Jacobsen, Uriaspost s. 33, om at tyskerne troede, at en Storebæltsfærge, der var minesprængt den 20. april 1940, havde været genstand for sabotage.

[2]) Se endvidere A. 166, om at Abwehrstelle i skrivelse af 29. juli 1940 (A. nr. 59) havde gjort „opmærksom på, at gennemskæring af kabler kan ikke anses for at være forholdsvis uskyldige retsbrud. I tilfælde af fjendtlige angreb, navnlig også større angreb af det fjendtlige luftvåben, som man til enhver tid kan regne med, må netop kabelbeskadigelser medføre de alvorligste ulemper, eftersom de gør et rettidigt forsvar problematisk. Det må forudses, at det ikke så meget vil blive den tyske værnemagt, men netop den danske civilbefolkning, der kommer til at lide skade. Det vil derfor, navnlig da der allerede igen foreligger meldinger om nye tilfælde, i fremtiden være i den danske befolknings interesse, at der skrides endnu skarpere ind, og at der fældes afskrækkende domme. I tilfælde af beskadigelse af militært materiel ville der af tyske krigsretter kunne ikendes dødsstraffe."

[3]) Efter tysk henvendelse måtte justitsministeriet (jfr. cirkulæreskrivelse af 26. marts 1941) udstede forbud mod offentlige møder den 9. april 1941. Se endvidere 9-mandsudvalgets protokol (ber. IV. A. 561) om, at tyskerne ikke på denne dag „ville tolerere flagning eller sørgedragt".

„over udviklingen og politiets virksomhed" afholdtes den 29. maj 1941 et møde med tyske repræsentanter under ledelse af daværende kontorchef Herfelt (jfr. nærmere A. 159):

„De tyske herrer gjorde gældende, at det for at undgå „større komplikationer" var nødvendigt at få fjernet den fjendtlige stemning, der i store dele af befolkningen herskede mod Tyskland."

I mellemtiden var en sag fra Frederikshavn, hvor en 16-årig pige af en tysk soldat var anmeldt for at have sagt „Åh Hitler, det dumme svin" blevet aktuel[1]), og et nyt møde aftaltes med Kanstein den 6. juni 1941. På mødet uddybede (justitsministeriets redegørelse A. 160) Kanstein „den foreliggende misstemning hos værnemagten." og

„han nævnede en 6—7 tilfælde, der var forekommet i den senere tid, herunder episoden under fodboldkampen den 5. juni og et tilfælde på cyklebanen i Ordrup den 2. juni, hvor der var blevet afsunget en smædesang, uden at politiet havde grebet ind. Han fremhævede, at man havde det bestemte indtryk, at stemningen i den senere tid navnlig i København var blevet afgjort fjendsk overfor tyskerne. De af ham nævnte tilfælde var kun eksempler derpå, der forelå mange andre mindre fornærmelser og forulempelser. Han var selv, når han færdedes i uniform, stadig udsat for fornærmelser, og det samme gjaldt efter hans mening alle tyske i uniform. Værnemagten havde nu i over 1 år fundet sig i de forekommende tilfælde og havde håbet på bedring, men nu havde man tabt tålmodigheden." (A. 160).

Om udfaldet af mødet siges det:

„Som resultat af forhandlingerne udsendtes justitsministeriets bekendtgørelse af 9. juni 1941 angående forbud mod visse demonstrationer[2]) (A. nr. 162), og i forbindelse dermed efter tysk ønske en gennem Ritzau udsendt meddelelse, hvis indhold er gengivet i cirkulæreskrivelse af samme dato (A. nr. 163). Den 11. juli 1941 udsendtes en cirkulæreskrivelse (A. nr. 63) med de i mødet den 29. maj 1941 omtalte instruktioner angående politiets virksomhed med hensyn til udtalelse på møder, flyveblade m. v." (A. 160).

Om de tyske krigsretters tilbøjelighed til i sammenstødssager, hvor tyske soldater var sigtet, „at tilsidesætte de danske vidners forklaring og udelukkende fæste lid til den af sigtede og eventuelt tyske vidner givne forklaring" og til i talrige tilfælde at træffe „Einstellungsverfügung" med „den begrundelse, at den sigtede havde handlet i nødværge", se A. 172.

Et forhold, der straks vakte befolkningens forbitrelse var de *danske nationalsocialisters*[3]) *udnyttelse af besættelsen* til provokatorisk optræden og tilsidesættelse af gældende love. Allerede den 30. juni 1940 havde der således fundet optøjer sted i Roskilde, hvor nazisterne trods meddelelse fra politimesteren satte sig ud over det gældende mødeforbud (jfr. herom kap. 12). Medens politiet ved hurtig indskriden og anholdelse af 153 nazister forhindrede en påtænkt cykledemonstration i København

---

[1]) Tyskerne forlangte, at pigen, der af politimesteren havde fået en advarsel, skulle møde for tysk krigsret, jfr. nærmere A. 159—160.

[2]) Forbud mod „Demonstrationer i ord og gerning, som er egnede til at skade forholdet til de udenlandske militære styrker, der efter overenskomst med den danske regering befinder sig her i landet".

[3]) Om det tyske mindretals (Schleswigsche Kameradschafts) udnyttelse af besættelsen til at opnå lempelser i uniforms- og våbenlovens bestemmelser, se kap. 30.

den 2. juli 1940, fandt en march fra Forum — hvor Frits Clausen havde afholdt en såkaldt mindeappel — til Landsoldaten på Vestre Boulevard sted med politidirektørens tilladelse, hvad der i vide kredse vakte stor forbitrelse (se bl. a 9-mandsudvalgets protokol ber. IV A. 524). Den 8. december 1940 fandt de i kap. 17 omtalte spadedemonstrationer sted i Haderslev, hvor nazisterne under vold mod politiet foruden at overtræde mødeforbudet tilsidesatte våbenloven og uniformsloven. Nazisternes provokatoriske benyttelse af bombeattentater til at udstille uniformerede vagtposter ved deres partikontorer omtales af Thune Jacobsen i dennes redegørelse (A. 113), og i kap. 36 (Frits Clausens åbne brev af 8. september 1942) omhandles bombeattentater, som nazisterne mistænktes for selv at have arrangeret.

I foråret 1941 udgav dr. *la Cour* forskellige pjecer. Herom og om de nærmere omstændigheder ved hans anholdelse i februar 1942 henvises til det nedenfor under kap. 31 anførte.

Danmarks tiltrædelse af *Antikominternpagten* er nærmere omtalt i ber. V. Udenrigsministeriet under besættelsen. Som det er anført i den af udenrigsministeriet udarbejdede gråbog om pagten, gav Danmarks tiltræden anledning til studenterdemonstrationer i København i november 1941.

Som et eksempel på stemningen blandt ungdommen kan nævnes den i Aalborg af skoleelever dannede *Churchillklub*. Om denne udtales i justitsministeriets redegørelse (A. 174) bl. a.:

"I begyndelsen af maj 1942 blev 8 skoleelever, overvejende fra Aalborg kathedralskole, og 2 voksne, den såkaldte Churchillklub, pågrebet af det danske politi. De havde forøvet en lang række våbentyverier og mindre sabotagehandlinger. Det var den første større sabotagesag."

Den 1. maj 1942 rejste *Christmas Møller* til England, hvor han blev en hyppig taler i B.B.C.'s udsendelser på dansk. For de nærmere omstændigheder ved hans udrejse er redegjort i ber. IV, og at der i forbindelse med denne sag blev fremsat „alvorlige trusler om tyskernes overtagelse af jurisdiktionen", omtales i justitsministeriets redegørelse (A. 174—175).

Udtalelser på møder gav stadig anledning til tysk utilfredshed. Som et eksempel anføres det af det tyske gesandtskab den 1. juni 1941 rejste krav (jfr. A. nr. 142) om øjeblikkelig indskriden overfor redaktør Peter de Hemmer Gudme og Arne Sørensen „i anledning af, at førstnævnte i et møde i Grundtvigs Hus, afholdt den 22. maj 1942 af dansk samling, havde holdt et foredrag om Finland. Med den tyske notits (A. nr. 142) fulgte, som det nærmere omtales i justitsministeriets redegørelse (A. 175—176), hvortil henvises, anonyme referater af foredraget (A. nr. 143 og 144).

I sommeren 1942 vendte gesandtskabet, (jfr. herom A. 176) „stadig tilbage til den „Hetz", der udfoldedes i forskellige *akademiske tidsskrifter*" og som eksempel nævnes en skrivelse af 14. juli 1942 (A. nr. 140) vedrørende „Akademisk Tidsskrift".

„Det lykkedes dog i alle tilfælde af denne art at undgå direkte tysk indgriben, i mange tilfælde således, at man kun — efter henvendelse fra tysk side — foretog en „beslaglæggelse" af den pågældende publikation — oftest var der kun ganske få eksemplarer tilbage —, og hvor tiltale blev nødvendig, at gennemføre den ved dansk ret. Dette gjaldt således også en sag mod udgiverne af „Stud. merc.", som man fra tysk side kraftigt truede med at overtage til pådømmelse"[1]) (A. 176).

[1]) Jfr. herom også A. 292.

I efteråret 1942 gav *Frikorps Danmarks orlov* og provokerende optræden fra de frivillige, der blev meget ildeset af befolkningen, anledning til en række alvorlige episoder og uroligheder, hvorom nærmere henvises til kap. 32, hvortil en af kommissionen fra justitsministeriet modtaget samlet redegørelse for frikorps Danmarks orlov og den derved opståede uro er optrykt som bilag (A. nr. 346).

I *sommeren 1943* opstod rundt om i landet *større uroligheder og strejker*. I bogen „Danmark under verdenskrig og besættelse" skriver daværende kontorchef i justitsministeriet Herfelt herom som indledning til en skildring af de nævnte uroligheder:

„I sommeren 1943 kom den latente spænding mellem den danske befolkning og besættelsesmagten til udbrud, og i juli—august var der store uroligheder rundt om i landet. Det var, som om befolkningen nu havde mistet tålmodigheden. Medvirkende hertil var sikkert, at krigen havde taget en for Tyskland afgjort ugunstig vending, og mange ventede, at Tyskland i løbet af kort tid måtte bryde sammen. Frikorpsfolkenes stadige provokationer bidrog også stærkt til uroen, og blandt de tyske soldater, der ofte kom her til landet fra Østfronten eller fra anden fronttjeneste, var disciplinen blevet dårligere. Endelig havde sabotagen og måske også krigsudviklingen medført en større tilbøjelighed hos tyskerne til at sætte hårdt mod hårdt. — I denne forbindelse kan nævnes, at der i juni måned ankom en bataillon politisoldater til landet. Kanstein udtalte på forespørgsel, at formålet kun var opretholdelse af ro og orden blandt de tyske soldater samt tysk vagttjeneste o. lign." (anf. værk III, s. 140).

Der kan om de nævnte uroligheder henvises — foruden til ber. IV — til nærværende ber., kap. 38, og om *den militære undtagelsestilstand*, der fulgte, til kap. 39 (jfr. også ber. IV med en af udenrigsministeriet herom udarbejdet gråbog).

Om den *folkestrejke*, der fandt sted i juli 1944, og som begyndte som en direkte følge af den af tyskerne indførte spærretid, henvises til det nedenfor under kap. 46 anførte.

Illegale blade.

Som det nærmere omtales nedenfor i kap. 15, var der allerede i begyndelsen af besættelsestiden fremkommet en del *flyveblade*. En egentlig illegal presse fremkom derimod først på et noget senere tidspunkt, jfr. herom justitsministeriets redegørelse (A. 201), hvor følgende udtales:

„om en egentlig illegal presse havde der før 22. juni 1941 slet ikke været tale (jfr. besættelsestidens fakta s. 1293 ff., Frit Danmarks hvidbog s. 296). Der var tidligere kun fremkommet nogle flyveblade[1]) med ret begrænset udbredelse. Begivenhederne den 22. juni 1941 gav signalet til udfoldelsen af en meget kraftig propagandavirksomhed og udsendelsen af regelmæssige — fra først af rent kommunistiske-illegale publikationer. Denne Propagandavirksomheds omfang og stærke vækst belyses godt af de på de citerede steder givne oplysninger. Navnlig „Land og Folk" og det under stærk kommunistisk medvirken udgivne „Frit Danmark", der begge udkom også i trykt udgave, fik hurtigt en betydelig udbredelse. Da disse skrifter m. v. for en meget stor del var rettet mod tyskland, den tyske nationalsocialisme og besættelsestropperne og indeholdt opfordringer til sabotage eller boykot over for tyske interesser og personer, der støttede disse, var man fra tysk side meget ivrig i sine krav om, at politiet på virksom måde skulde skride ind over for denne virksomhed. Som tidligere nævnt havde man jo fra tysk side straks efter den 9. april 1940 overfor regeringen udtalt sin forventning om, at danske myndigheder vilde drage omsorg for at hindre udbredelsen af antitysk propaganda."

---

[1]) Jfr. herom kap. 15.

De illegale blades virksomhed og indflydelse var imidlertid „stadig stigende, og den tyske misfornøjelse med, at politiet ikke kunne fremvise virkelige resultater i bekæmpelsen — navnlig efter at bladene også var begyndt at indeholde opfordringer til sabotage — stadig stigende. Medens politiet nok fik fat i nogle uddelere og andre mindre betydende led i bladorganisationerne, havde det aldrig gjort noget virkelig betydende kup" (A. 177). I juni—juli 1942 anholdtes imidlertid to bogtrykkere, jfr. herom justitsministeriets redegørelse (A. 177):

„I slutningen af juni 1942 anholdt det danske politi imidlertid en bogtrykker i Glumsø, der havde trykt 8000 eksemplarer af „Frit Danmark", bl. a. indeholdende opfordringer til sabotage, og nogle medhjælpere. Der blev gjort indstilling til justitsministeriet om tiltale, men inden tiltalebeslutningen foreå, blev det af krigsretten meddelt, at Befehlshaber ikke så sig i stand til at lade den videre undersøgelse (Ermittlungsverfahren) ske ved dansk ret[1]), da indholdet af tidsskriftet umiskendeligt faldt ind under den tyske militære straffelovs bestemmelse om „Kriegsverrat" og anstiftelse til sabotage. De anholdte krævedes derfor udleveret. Der blev gjort forestillinger herimod, såvel overfor krigsretten som overfor gesandtskabet (Kanstein), og protesteret derimod, men de pågældende blev tvangsmæssig afhentet af tysk feltgendarmeri[2]). En anmodning fra statsadvokaten om i hvert fald at få lejlighed til at overvære afhøringerne blev afslået „på sagens nuværende stadium". Da de pågældende endelig, efter at man gang på gang overfor gesandtskabet og generalen havde fremdraget sagen, i begyndelsen af februar 1943 blev ført tilbage til dansk fængsel for senere at blive dømt ved dansk ret, oplyste de, at de i lang tid — siden august og september — overhovedet ikke havde været afhørt.[3])

Inden forhandlingerne i denne sag var afsluttet, havde det danske politi den 30. juli 1942 anholdt endnu en bogtrykker, Hartvel, der sigtedes for at have fremstillet det sidste nummer af „Frit Danmark". Krigsretten fik — efter udtrykkeligt forlangende — underretning om denne anholdelse, og skønt man såvel overfor krigsretten som overfor gesandtskabet gjorde indtrængende forestillinger overfor kravet, der fra krigsretten fremsattes om hans udlevering til tysk Ermittlungsverfahren, idet man navnlig fremhævede, at en sådan indgriben af de tyske myndigheder vilde medføre, at politiets mulighed for at gennemføre efterforskningen vilde blive svækket og tilsidst indskrænket på afgørende måde, fastholdtes kravet, og Hartvel blev under protest afhentet af tysk feltgendarmeri i Vestre Fængsel. Også Hartvel blev senere ført tilbage til dansk jurisdiktion."

De foran nævnte anholdelser omtales sammen med henvendelser fra krigsretten (A. nr. 136 og 137) nærmere i justitsministeriets redegørelse (A. 242), og de mod udlevering til tyskerne fremsatte protester omtales, jfr. A. nr. 138 og 139, hvorpå det efter oplysninger om anholdelse på tysk begæring af en tjener og en mejerist den 25. september 1942 og en stud. med. den 20. oktober 1942 udtales:

„Iøvrigt var det fra september 1942 navnlig „*De frie Danske*", der var genstand for tyskernes interesse" (A. 244).

I justitsministeriets redegørelse anføres (A. 247), at det skyldtes

„stikkermeddelelser til tyskerne, at sagen kunde „rulles op" — naturligvis i forbindelse med de anholdtes forklaringer og det forefundne skriftlige materiale. Fra det danske politis side blev der ikke udfoldet noget initiativ, men kun handlet efter de fra tysk side givne direktiver, som regel således at tyskerne deltog i de ønskede skridts gennemførelse."

Idet der om „De frie Danske" iøvrigt henvises til den udførlige omtale i redegørelsen (A. 244—251), herunder til begrundelsen for, at man „mente at måtte

---

[1]) A. nr. 65, 136 og 137.

[2]) A. nr. 138 og 139.

[3]) Se om »Glumsø-sagen« også Thune Jacobsen (A. nr. 65 og st. 233).

imødekomme denne begæring til trods for, at de pågældende skulde anbringes i tysk undersøgelsesfængsel" (A. 244), oplyses, at de i efteråret 1942 i denne sag fængslede efterhånden alle blev overført til dansk fængsel, og at der den 11. februar 1943 blev afsagt dom i sagen. Dommen blev gjort til genstand for omtale i en gennem udenrigsministeriets pressebureau udsendt meddelelse (A. nr. 150).

I justitsministeriets redegørelse udtales det om dommen:

„Tolv implicerede idømtes fængselsstraffe fra 60 dage til 2 år. Tre personer, der ved samme dom dømtes for overtrædelse af lov nr. 14 af 18. januar 1941 § 3 ved at have forsøgt at stille en af den ene af dem foretagen krigsteknisk opfindelse (uden værdi) til rådighed for England, blev anset med henholdsvis 2½ og for to domfældtes vedkommende 1 års fængsel. Fra tysk side var man utilfreds med, at hovedmændene ikke var blevet dømt efter lov af 18. januar 1941 (Ørumloven), og dommen ønskedes derfor anket for 7 domfældtes vedkommende, hvilket efter justitsministeriets bestemmelse skete direkte til Højesteret. Der henvises til Ugeskrift for Retsvæsen 1943 A p. 819—835." (A. 247).

I „nøje forbindelse med anholdelsen af Aksel Larsen" (jfr. herom kap. 25) og med de oplysninger, han havde set sig nødsaget til at give vedrørende blad t „Frit Danmark", stod anholdelserne i december 1942 af professor Chievitz, landsretssagfører Prytz, biblioteksdirektør Døssing, dr. Neukirch, godsejer Jarl og landsretssagfører Ernst Petersen, Odense. Behandlingen af denne sag er nærmere omtalt i justitsministeriets redegørelse (A. 274—278, jfr. også A. nr. 70), hvortil henvises.

Den 10. december 1942 udsendtes gennem udenrigsministeriets pressebureau en meddelelse om disse anholdelser (A. nr. 71), hvori det bl. a. hedder:

„Blandt de anholdte er professor Ole Chievitz, der over for det danske politi har afgivet en forklaring om sit forhold til nævnte bevægelse. Det fremgår af denne forklaring, at professoren — skønt han ikke er kommunist — for at modarbejde regeringens politik bevidst har samarbejdet med den illegale kommunisme her i landet, hvis formål, som det også fremgår af bladet „Frit Danmark", er at organisere modstand mod de tyske besættelsestropper. Professor Chievitz har under dette arbejde haft sammenkomster — også i sit hjem — med ovennævnte Aksel Larsen, forhenværende folketingsmand Christmas Møller og andre og efter aftale med disse været virksom for at skaffe den omhandlede illegale virksomhed pengemidler. Ved sin virksomhed til støtte for denne bevægelse har professor Chievitz direkte gjort sig skyldig i grov overtrædelse af gældende lov og vil nu ved rettergang ved dansk domstol blive draget til ansvar herfor."

En af fhv. justitsminister Thune Jacobsen under afhøring i kommissionen (st. 221) afgiven forklaring om, at anholdelsen af Chievitz var en ren tysk foranstaltning, gav anledning til, at kommissionen skriftligt forespurgte Thune Jacobsen bl. a., hvorledes dette stemmer med erklæringens ord: „Chievitz, der overfor det danske politi har afgivet en forklaring". Thune Jacobsen har herom afgivet skriftlig besvarelse (A. nr. 69), og i justitsministeriets redegørelse (A. 275) hedder det herom:

„Såsnart der forelå tilsagn fra tysk side om, at sagen mod Chievitz skulde behandles ved dansk ret, og at han vilde blive overført til den danske fængselsafdeling, udsendtes den 10. december 1942 gennem udenrigsministeriets pressebureau en meddelelse om anholdelsen og om, at professor Chievitz ved rettergang ved dansk domstol vilde blive draget til ansvar. I meddelelsen hed det, at professor Chievitz „overfor det danske politi havde afgivet forklaring om sit forhold til bevægelsen „Frit Danmark"." Dette var rigtigt, idet man, da man den 10. december 1942 havde modtaget de tyske rapporter, fra justitsministeriets side ønskede,. at Chievitz over for dansk politi skulde udtale sig om sin forklarings rigtighed, inden man stillede i udsigt, at sagen vilde kunne gennemføres til dom ved dansk domstol, hvilket var en

forudsætning for, at overførslen til dansk fængsel kunde ske. 2 danske kriminalpolitimænd fik derfor lejlighed til at tale med Chievitz, der i overværelse af dem og Kriminalkommissar Span gennemlæste de tyske rapporter og erklærede, at disse helt dækkede den af ham givne forklaring. De to danske politimænd havde derefter lejlighed til en ukontroleret samtale med Chievitz, under hvilken han gentog, at det i rapporterne indeholdte var den af ham givne forklaring, og erklærede, at han over for de danske politimænd vilde have godkendt disse forklaringers rigtighed, også hvis der ikke havde været nogen tysker tilstede."

Om den i sagen afsagte dom og om den efter tysk indsigelse herimod foretagne „frivillige" internering af biblioteksdirektør Døssing henvises til justitsministeriets redegørelse (A. 276—278).

Vedrørende anholdelsen af „den kvindelige bogtrykker i Hundested", hos hvem „Land og Folk" blev trykt i 10 000 eksemplarer, samt hendes medhjælpere, henvises til det i samme redegørelse (A. 278—279) anførte.

Sabotagen.

Som omtalt i justitsministeriets redegørelse (A. 153) var det pålagt statsadvokaten for særlige anliggender at „sikre samarbejdet mellem dansk politi og tysk militær i bestræbelsen for at modvirke spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed (Zersetzung) overfor de tyske besættelsestropper".

De i begyndelsen af besættelsestiden forefaldne sabotagehandlinger drejede sig, jfr. ovenfor, væsentlig om overklipning af tyske telegrafkabler o. lign.

I maj 1942 forekom den første større sabotagesag (Churchillklubben i Aalborg), og snart begyndte sabotagen at tage et større omfang. Den 5. september 1942 holdt Christmas Møller i den engelske radio sin tale, hvori han opfordrede til sabotage (A. nr. 141).

Om politiets og statsadvokaten for særlige anliggenders arbejde på dette område hedder det i justitsministeriets redegørelse (A. 209):

„Medens tilfældene af sabotage hidtil havde været relativt få og ubetydelige, skete der i sidste halvdel af 1942 en afgørende ændring heri. Det blev spørgsmålet om sabotagebekæmpelsen, der nu kom i forgrunden. Det var — som nævnt — statsadvokatens opgave at behandle sager vedrørende spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed over for de tyske besættelsestropper og sikre samarbejdet mellem dansk politi og tysk militær på dette område. Regeringen var fra første færd indstillet på, at man måtte imødekomme det tyske krav om samarbejde på disse områder, og gav udtryk for, at der virkelig skulde gøres en indsats fra statsadvokatens og politiets side for at bekæmpe sabotage. Dette var stadig tilfældet og vedblev at være tilfældet lige til 29. august 1943. Det fremgår af de af justitsministeriet givne instrukser."

Og i redegørelsen nævnes herefter en række forskellige instruktioner imod sabotagen, således justitsministeriets cirkulæreskrivelse af 18. februar 1943 (A. nr. 149), hvori det bl. a. siges, at det „mere end nogensinde er påkrævet, at der fra politiets side ydes alt, hvad der er muligt for at bekæmpe sabotagen", og der citeres herefter (A. 210—211) en række udtalelser (jfr. om disse kap. 13) fra politikere imod sabotagen.

Herefter hedder det i redegørelsen (A. 211):

„Bevarelsen af retsplejen på danske hænder havde regeringen fra første færd lige fra 9. april 1940 anset for en hovedopgave, ikke blot af hensyn til de enkelte statsborgere, der eventuelt ved tyske krigsretter vilde blive idømt strengere straffe

end ved de danske retter eller eventuelt dømt til døden, eller af hensyn til det principielt uheldige i, at Danmarks suverænitet blev krænket ved udøvelsen af fremmed retspleje på dansk territorium og overfor danske statsborgere, men først og fremmest af hensyn til de videregående følger, som overtagelsen af retsplejen fra tysk side kunde føre med sig. Man kendte nu erfaringerne fra andre besatte lande, særlig Norge. Man måtte forvente, at det vilde betyde tilkaldelsen af tysk politi, dettes indsættelse direkte overfor danske statsborgere med de midler, der nu engang anvendtes af tysk politi i besatte lande. Det vilde medføre anvendelsen af dødsstraf i betydeligt omfang, eventuelt gidseltagning, og endelig vilde selve den udvikling, som dette vilde give anledning til, sandsynligvis betyde, at også Danmarks økonomiske tilværelses grundlag blev rokket i højere grad, end det var tilfældet, sålænge man endnu kunde forhandle om de ydelser, der fra tysk side blev forlangt. At der var fare for, at man fra tysk side vilde overtage retsplejen, var utvivlsomt. Af redegørelse I fremgår det, at man inden sommeren 1942 gentagne gange havde truet dermed både i videre almindelighed og i enkelte sager. I disse godt og vel to år af besættelsen havde udviklingen været ret fredelig; sabotage var kun i ringe omfang forekommet. Nu havde dette forhold ændret sig, og faren var overhængende."

Om sabotagens omfang udtales i redegørelsen (A. 212):

„Fra juli 1942 kom der en væsentlig stigning i sabotageaktionernes antal, i 1943 en vældig stigning op til et klimaks på op mod 200 sabotager i august. Der henvises til Besættelsestidens Fakta side 1204 og oversigterne sammesteds side 1206 samt de kronologiske fortegnelser side 1210 ff. En i statsadvokatens afdeling i maj 1943 udarbejdet fortegnelse over større sabotagehandlinger i tiden fra 9. april 1940 til 30. april 1943 viser for tiden indtil 1. juli 1942 kun 13 sabotagehandlinger, i juli 1942 8, i august 20, i september 11, i oktober 7, i november 9, i december 8. På de af justitsministeriet til orientering for politimestrene udsendte fortegnelser over sabotagetilfælde i 1943 opførtes for januar 11 tilfælde, herunder to sprængstofattentater, for februar 22, heraf 8 sprængstofattentater, for marts 35, heraf 12 sprængstofattentater, for april 42, heraf 20 sprængstofattentater, for maj 38, heraf 26 sprængstofattentater, for juni 37, heraf 12 sprængstofattentater, for juli 70, heraf 46 sprængstofattentater og fra 1.—14. august 58, heraf 23 sprængstofattentater. Skydevåben var anvendt af sabotørerne i februar i 1, marts i 3, april i 6, maj i 6, juni i 5, juli i 8, og i begyndelsen af august i 2 tilfælde. Det anvendte sprængstof var oprindelig aerolit, men senere i stigende omfang sprængbomber af engelsk fabrikat og plastisk sprængstof. Til brandstiftelser anvendtes der ofte brandmaskiner og senere brandbomber af engelsk oprindelse. Navnlig i de tilfælde, hvor angrebene var rettet direkte mod besættelsesmagten, var der stor ophidselse fra tysk side. På baggrund af de tidligere tyske reaktioner i den fredeligere tid kunde det ikke forbavse, at der også under disse forhold stadig blev fremsat trusler fra tysk side om overtagelsen af retsplejen, trusler, der i en række enkelttilfælde blev omsat i virkelighed."

Den gennemførelse, der fandt sted af jernbanebevogtningen og af sabotagevagtordningen i henhold til loven om sikkerhedsforanstaltninger indenfor erhvervsvirksomheder m. v. af 3. december 1942, vil blive nærmere omtalt nedenfor i henholdsvis kap. 37 og kap. 43.

Om de tyske henvendelser vedrørende bekæmpelse af sabotage oplyses:

I anledning af en henvendelse i begyndelsen af februar 1943 fra Oberregierungsrat, Dr. Stalmann, der fremhævede „den sidste tids betænkelige stigning i sabotagen i antallet af sabotagetilfælde" og tilføjede, at man måtte være „forberedt på drastiske forholdsregler fra Der Bevollmächtigtes side" (A. 214), udarbejdede statsadvokaten den 10. februar 1943 en skriftlig sammenfatning til gesandtskabet, i hvilken (A. nr. 146) der henvistes til den allerede etablerede bevogtning af forskellige virksomheder og til den planlagte jernbanebevogtning.

Denne skrivelse, siges det i redegørelsen (A. 214), virkede imidlertid ikke tilstrækkelig beroligende:

„i midten af februar foretog Kanstein en henvendelse til justitsministeren. På dr. Bests vegne henviste han til den stærke stigning i sabotagetilfældene og meddelte, at det var under overvejelse at indsætte tyske krigsretter til disse sagers behandling; der vilde da ikke alene blive afsagt dødsdomme, men disse vilde også blive fuldbyrdet. Man overvejede endvidere at sætte befolkningen til vagttjeneste og pålægge kommunerne bod." (Jfr. A. nr. 147).

Efter et møde den følgende dag hos den tyske general, hvor denne gav udtryk for, at det kunne blive nødvendigt at benytte sig af vagtmandskab fra befolkningen, gidsler og dødsstraffe (jfr. A. nr. 148), udsendtes justitsministeriets cirkulæreskrivelse af 18. februar 1943 til politimestrene (A. nr. 149) om bekæmpelse af sabotagen.

Den 27. februar tilkendegav general Hanneken på et pressemøde (jfr. A. nr. 151) „sine anskuelser med hensyn til sabotagebekæmpelsen, efter at der den 25. februar 1943 havde fundet et attentat sted imod højskolehjemmet i Kolding, hvor tyske telefondamer blev såret." (A. 214). I forvejen havde (A. 215) „direktør Svenningsen og departementschef Eivind Larsen den 25. februar 1943 ved et pressemøde i udenrigsministeriet anmodet pressen om at deltage i oplysningsarbejdet for at advare befolkningen mod at deltage i sabotagen, som var den farligste form for afbrydelse af den ro og orden, der var alpha og omega i den politik, landet førte, og indebar risiko for, at det hele kunne vælte."

Sabotagen steg imidlertid stadig.

I marts krævede generalen (jfr. A. nr. 152 og 153) erstatning in natura for ødelagt „Wehrmachtgut" (A. 215).

Den 11. maj 1943 fandt drøftelser sted dels med Kanstein, dels med dr. Best, der foreslog at indsætte dansk militær til bevogtning af vigtige fabriksanlæg, nævnede muligheden for udlovning af dusører og spurgte, om der kunne gennemføres razziaer i visse kvarterer (A. 216).

Om de almindelige forhandlinger om jurisdiktionsspørgsmålet i forbindelse med anholdelse af sabotører henvises til justitsministeriets redegørelse (A. 216 ff.) og om en række enkeltsager ligeledes til redegørelsen (A. 241 ff.).

15. Udbredelse af flyveblade.

Idet der iøvrigt vedrørende befolkningens holdning overfor besættelsesmagten henvises til det foran (kap. 14) anførte, bemærkes, at et specielt spørgsmål, der gav anledning til vanskeligheder i forholdet til de tyske myndigheder, var udbredelse af flyveblade til tyske soldater her i landet.

På det foran (kap. 14) omtalte møde den 29. maj 1941 mellem danske og tyske myndigheder (A. 159) hævdedes det bl. a. fra tysk side, „at politiet ikke var meget for at gribe ind overfor flyveblade. Politiet måtte belæres om at benytte sin autoritet til at neddæmpe den fjendtlige stemning i befolkningen" (A. 159).

Som resultat af forhandlingerne udsendtes justitsministeriets fortrolige cirkulæreskrivelse af 11. juni 1941 (A. nr. 63), hvori det bl. a. hedder:

„Politiet bør stedse være opmærksom på, at der ikke sker udsendelse af flyveblade og lignende skriftstykker, hvis indhold kan virke ophidsende eller krænkende overfor de tyske tropper. Kommer man til kundskab om, at sådanne flyveblade er udsendt, må der straks indledes undersøgelse for at finde den skyldige, ligesom flyvebladene bør søges beslaglagt."

Efter at der overfor statsadvokaten for særlige anliggender var fremsat krav om, at udkastede flyveblade skulle afleveres til politiet, udsendtes der af rigspolitichefen instruktion herom (A. 163), jfr. cirkulæreskrivelse af 31. juli 1940 (A. nr. 155).

Om politiets og domstolenes stilling i et tilfælde, hvor en mand havde uddelt engelske flyveblade, siges det (A. 166):

„Også et enkelt tilfælde af Zersetzung forekom, idet en ung mand havde uddelt nogle engelske flyveblade, han havde fundet ved en ballon, til tyske soldater. Han idømtes 60 dages fængsel for overtrædelse af straffelovens § 106 (medvirken til neutralitetskrænkelse mod den danske stat fra en fremmed magts side). Men anvendelsen af denne bestemmelse var ikke naturlig og vilde jo ikke kunne anvendes f. eks. på uddeling af flyvesedler af rent defaitistisk indhold. Uddeling af flyveblade fandt imidlertid ikke sted i noget videre omfang på dette tidspunkt. Straffelovstillægget af 22. juli 1940 (nr. 388), der senere fik vidtstrakt anvendelse på de „illegale blade", og som fastsatte straf af fængsel indtil 1 år eller under formildende omstændigheder hæfte eller bøde for den, der ved trykt skrift eller på anden måde offentligt giver meddelelser, der er egnede til at skade landets interesser i forhold til udlandet, tog da heller ikke i første række sigte på sådanne, men på dagblade og andre periodiske skrifter."

Idet der iøvrigt vedrørende behandlingen af sagerne i forbindelse med det illegale blad „Frit Danmark" foruden til justitsministeriets redegørelse (A. 274 ff.) nærmere henvises til kap. 9, 10 og 14, hvor også spørgsmålet om de illegale blade er nærmere omtalt, bemærkes, at uddeling af pacifistisk propaganda til tyske soldater i november 1942 gav anledning til en krigsretsdom.

„Den 19. november 1942 var der afsagt en krigsretsdom. 2 personer, der i Fredericia havde uddelt pacifistisk propaganda til tyske soldater, blev idømt henholdsvis 5 og 10 års tugthus og blev ført til Tyskland til afsoning. Om dommen og afsoningsvilkårene blev der givet officiel meddelelse." (Jfr. A. nr. 160).

I justitsministeriets redegørelse (A. 266) fremhæves denne sag som et eksempel på, at en utilstrækkelig energiudfoldelse fra politiets side kunde bruges som påskud til, at krigsretten overtog sagens videre behandling:

Den 16. august 1942 anholdt en tysk underofficer en dansk statsborger, C. V. Olsen, i færd med til tyske soldater at uddele et skrift, der opfordrede de tyske arbejdere til at nedlægge våbnene. Han indbragtes til den tyske kaserne og overgaves derfra til dansk politi, hvor han efter afhøring fængsledes, og det forklares videre i redegørelsen (A.266—267):

„Fra tysk side lagde man, som det fremgår af krigsrettens skrivelser af 22. august[1]) og 28. august 1942[2]), (A. nr. 156 og 157), meget stor vægt på sagen, fordi flyvebladene henvendte sig til tyske Wehrmachtsangehörige med opfordring til mytteri. De fra dansk side foretagne undersøgelser førte ikke til opklaring af flyvebladenes oprindelse eller „geistigen Urheber"[3]). Statsadvokaten fik justitsministeriets resolution for, at der skulde rejses tiltale i medfør af lov nr. 14 af 18. januar 1941 § 3, nr. 3, og meddelte den 31. august 1942 krigsretten, at man var sindet at rejse denne tiltale. Man modtog derefter en skrivelse af 7. september 1942[4]), (A. nr. 158), fra Der Bevollmächtigte des Deutschen Reiches, hvori sagens betydning også blev understreget. Statsadvo-

[1]) A. nr. 156.
[2]) A. nr. 157.
[3]) I oversættelse: „Ophavsmanden, der først fik ideen".

katen meddelte, at den anholdte havde forklaret, at de omhandlede flyveblade var stukket ind i hans brevkasse, og at han ikke vidste, hvem der havde uddelt dem. Den 21. september 1942 fremkom fra krigsretten en ny skrivelse[1]), der under henvisning til, at de omhandlede flyveblade var udbredt hele landet over, stillede krav om forøget indsats i efterforskningen og truede med, at undersøgelsen vilde blive overdraget til krigsretten, hvis der ikke snart nåedes noget resultat ved den danske undersøgelse. I anledning af denne skrivelse bad statsadvokaten om eksemplarer af flyvebladene til brug ved undersøgelse af de anvendte skrivemaskintyper og besværede sig over, at han ikke langt tidligere var blevet gjort bekendt med, at flyvebladet var udbredt i København. Den iværksatte skriftundersøgelse var resultatløs, hvilket meddeltes krigsretten den 9. oktober 1942.

Den 19. oktober 1942 meddelte den tyske krigsret derefter, at Befehlshaber havde bestemt sagens videre undersøgelse og pådømmelse ved tysk krigsret. Olsen blev den 26. oktober 1942 under protest overført til den tyske afdeling i vestre fængsel.

Tre dage efter assisterede efter forudgående anmodning dansk politi den tyske krigsret ved anholdelsen af 3 personer i Fredericia, der sigtedes i samme sag. Alle tre anholdte blev efter de tyske myndigheders forlangende overført til tysk arrest.

Den 18. november 1942 modtoges fra den tyske krigsret en telefonisk meddelelse om, at Olsen var idømt 5 års tugthus og Kolling 10 års tugthus, medens de øvrige to anholdte var frifundet[2]).

Statsadvokaten anmodede om udskrift af den afsagte dom og bad, idet han gik ud fra, at afsoningen af de idømte straffe i overensstemmelse med den hidtil fulgte praksis skulde ske i dansk fængsel, om oplysning om, hvornår de dømte kunde overgives til de danske myndigheder til strafafsoning. Den 23. november 1942 meddelte krigsretten imidlertid, at Olsen og Kolling var dømt som nævnt „wegen gemeinschaftlicher Zersetzung der Wehrkraft"[3]), og at afsoningen efter Befehlshabers bestemmelse skulde ske i en tysk straffeanstalt. Olsen blev senere ført tilbage til Danmark og kom til at afsone reststraffen i statsfængslet i Horsens efter reglerne i kgl. anordning af 31. marts 1943."

16. Forbud mod visse demonstrationer, allierede farver m. v.

Foran i kap. 14 er den danske befolknings holdning overfor besættelsesmagten behandlet i almindelighed. Som et mere specielt spørgsmål, der gav anledning til tysk irritation, behandles i nærværende kap. demonstrationer med allierede farver.

Den 5. juni 1941 modtog kontorchef Herfelt, justitsministeriet, en skrivelse (A. nr. 161), hvori de tyske myndigheder bl. a. udtaler følgende vedrørende *engelske farver:*

„I nogle uger er det af tyske myndigheder, navnlig af værnemagtens lokale myndigheder, blevet observeret, at der på provokerende måde af dele af befolkningen blev båret emblemer med engelske farver på dragten og flag i engelske farver på cyklerne

. . . . . .

Den tyske værnemagt vil ikke længere finde sig i denne provokerende optræden fra dele af den danske befolkning. Man må derfor regne med, at den, såfremt der ikke inden 3 dage fra det danske politis side er sørget for grundige udveje herimod, vil gøre ende på dette uvæsen ved indsættelse af egne patrouiller."

---

[1]) A. nr. 159.

[2]) A. nr. 160.

[3]) I oversættelse: „for i forening at nedbryde værnekraften".

På et den 6. juni 1941 afholdt møde (A. 159—160), hvor også en række andre „episoder" drøftedes, anførtes vedrørende det her omhandlede spørgsmål fra dansk side:

„Med hensyn til den krævede indskriden mod engelskvenlige demonstranter blev de tyske herrer gjort bekendt med, at der hertil krævedes tilvejebringelse af hjemmel, hvilket kunde ske i en bekendtgørelse. Til udstedelse af en sådan var man villig, hvis kravet derom blev fastholdt fra tysk side. Den givne frist på 3 dage vilde ikke kunne overholdes. Kanstein svarede, at værnemagten havde villet sætte en endnu kortere frist, men man vilde søge at få den forlænget." (A. 160).

I forbindelse med den af tyskerne ønskede bekendtgørelse[1]) (A. nr. 162) udsendtes efter tysk ønske (A. 160) en meddelelse gennem Ritzaus Bureau (A. nr. 163), hvilken meddelelse også indeholdtes i en samtidig cirkulæreskrivelse til politimestrene (A. nr. 163).

Efter at *Royal Air Force-mærker og -huer* i 1943 var taget i brug, skete der henvendelser fra tyske myndigheder i den anledning. Det siges herom i justitsministeriets redegørelse (A. 228):

„Spørgsmålet var taget op overfor statsadvokaten af Regierungsrat Chantre i midten af juni 1943. Ved er møde i gesandtskabet optoges det igen overfor statsadvokaten og departementschefen, og den 29. juni vendte gesandtskabet påny tilbage til dette spørgsmål, jfr. departementschefens referater af 22. juni (A. nr. 164) og 29. juni 1943 (A. nr. 165). Efter endnu en henvendelse i sagen fra gesandtskabets side den 5. juli 1943 (A. nr. 166), jfr. departementschef Eivind Larsens referat, måtte statsadvokaten i overensstemmelse med justitsministeriets ønske udsende en cirkulæreskrivelse til politimestrene (A. nr. 167) om indskriden, senere suppleret med en cirkulæreskrivelse af 12. juli 1943 (A. nr. 168), der særlig henledte politimestrenes opmærksomhed på vinduesudstillinger."

Som resultat af disse cirkulæreskrivelser fremkom, forklares det i redegørelsen (A. 228), „en række rapporter, og der rejstes tiltale i en række tilfælde. Bærerne af Royal Air Force-mærker blev straffet for demonstration, oprindelig med små hæftestraffe; senere, da brugen af Royal Air Force-mærkerne var gået betydelig tilbage, gik man over til bødestraffe."

17. Haderslevmødet den 8. december 1940.

Blandt de emner, kommissionen har behandlet, er også spørgsmålet om frafald af tiltale mod deltagerne i de nazistiske optøjer i Haderslev den 8. december 1940, hvorom kommissionen har modtaget redegørelse fra den daværende justitsminister Harald Petersen (A. nr. 169). Derimod har kommissionen ikke beskæftiget sig med, hvad der foregik ved de nævnte møder; dette spørgsmål, der kort er omtalt af Thune Jacobsen (A. 112), er i værket „Danmark under Verdenskrig og Besættelse" III, s. 69, skildret mere indgående af Harald Petersen, der herom skriver:

„Den nævnte dag skulde der kl. 16 på højskolehjemmet i Haderslev afholdes et offentlig nazistisk møde med kaptajnløjtnant Lærum som taler over emnet „Almindelige politiske betragtninger". Ca. 1 time før mødets påbegyndelse indfandt en uniformeret nazist sig på politistationen for at meddele, at 400 medlemmer af

[1]) Under denne bekendtgørelses ord „demonstrationer i ord eller gerning, som er egnede til at skade forholdet til de udenlandske militære styrker..." inddroges også den senere brugte anvendelse af kobbermønter (1 femøre, 2 toører og 1 enøre, d. v. s. 9 øre i 4 mønter, o: 9. april (1940)).

Danmarks nationalsocialistiske arbejderparti bevægede sig i procession til mødet ad Åbenråvej mod byen. Det var åbenbart, at meddelelsen blev givet, for at politiet, der næppe kunne magte en så stor skare, skulle komme til stede og derved demonstrere sin magtesløshed. Politimesten gik med sin disponible styrke, 7—8 mand, toget i møde, og i Lavgade forsøgte man at standse det. Deltagerne var uniformerede, mange af dem bar stålhjelme, og de forreste rækker bar korte spader, de bagerste lange spader. Føreren for toget reagerede på politimesterens befaling om at standse på den måde, at han kommanderede „Fremad". Da nogle af betjentene nu trak stavene, svarede demonstranterne med at hæve spader over hovedet med den skarpe kant udad. Da det var klart, at der ville blive ydet modstand, måtte politiet lade demonstrationstoget passere. Politimesteren tilkaldte nu assistance, dels fra nabobyerne, dels fra Odense. Da de første forstærkninger var indtruffet, og da den øvrige del af Haderslev politi var blevet samlet, tog man opstilling udenfor højskolehjemmet, hvor demonstranterne nu befandt sig, og der blev truffet foranstaltninger til en belejring med sprøjter og tåregasbomber. Herunder kom der yderligere uniformerede nazister til stede, og da politiet vilde anholde disse, hidkaldte de hjælp fra højskolehjemmet. Det kom nu til det første sammenstød mellem spadebevæbnede nazister og politiet, hvilket sidste endnu var for svagt til at magte opgaven. Under kampen blev flere nazister dog slået ned med stavene, men politiet havde en del sårede, hvoraf 3 måtte på sygehuset.

Medens mødet derefter foregik, kom yderligere politiforstærkninger til stede, og bygningen blev fuldstændig omringet. Da mødet var forbi, fik kaptajn Lærum, der var såkaldt „Ungdomsfører", efter anmodning tilladelse til at afmarchere med sine ubevæbnede ungdomsafdelinger. De øvrige mødedeltagere blev opfordret til at kapitulere uden betingelser, hvorpå de ikke reagerede. Politiet gik derefter kl. ca. 21 til angreb med vandstråler og tåregasbomber. Mødedeltagerne kom herefter ud i gården og gjorde et forgæves forsøg på at slå sig igennem med spaderne. Politiet kastede yderligere tåregasbomber i gården, og efter kort tids forløb kapitulerede demonstranterne, idet de kastede deres våben og kom frem med delvis oprakte arme. Ialt blev der foretaget ca. 260 anholdelser.

Politiet havde under stormen yderligere nogle sårede, heraf en så alvorligt, at han måtte indlægges på amtssygehuset."

Ved disse optøjer havde nazisterne foruden forbudet mod demonstrationer (se herom kap. 12) overtrådt våbenloven og uniformsloven.

Den tyske gesandts reaktion på denne begivenhed kom umiddelbart efter, idet der omkring nytår 1940—41 blev foretaget forsøg på at tvinge ministeriet Stauning til afgang. Dette forsøg blev efter en del forhandlinger, hvorom nærmere henvises til ber. IV afsnit E, helt opgivet, men, udtaler Harald Petersen i sin redegørelse til kommissionen (A. nr. 169):

„Resultatet af disse forhandlinger var bl. a., at den tyske gesandt forlangte, at der skulde ske en såkaldt „Befriedigung" af forholdet mellem regeringen og de tyske myndigheder. Som et synbart tegn på denne „Befriedigung" blev det fra tysk side forlangt, at den ovennævnte sag skulde henlægges af de danske myndigheder."

Justitsministeren nægtede først at gå med hertil „dels på grund af det i almindelighed urimelige i kravet, og dels af frygten for de følger, et sådant tiltalefrafald måtte antages at ville få navnlig hos politistyrken"[1]) (Harald Petersen, A. 681), men, forklarer Harald Petersen videre (A. 681):

„I de følgende dage blev jeg indgående bombarderet med forestillinger såvel fra statsministerens som fra udenrigsministerens[2]) side, idet begge foreholdt mig

[1]) Også den senere justitsminister, Thune Jacobsen, delte denne betænkelighed, se herom samarbejdsudvalgets protokoller, ber. IV A. 591.

[2]) Om forhandlingerne i samarbejdsudvalget og dettes stilling til stats- og udenrigsministeren, se ber. IV A. 532, 550 og 552—54.

nødvendigheden af, at jeg bøjede mig for kravet. En fortsat vægring vilde uvægerligt føre til kravet om min afgang — hvad jeg personlig intet havde imod —, men det blev fremhævet overfor mig, hvor nødvendigt det var for regeringen og landet, at regeringen gik fuldstændig intakt ud af krisen. Jeg bøjede mig for dette argument og beordrede sagen henlagt." (A. 681).

Forinden dette skete formelt, satte justitsministeren de lokale myndigheder „ind i situationen og bad dem såvel af hensyn til politiet som den loyale del af befolkningens moral mundtligt meddele politistyrken sagens sammenhæng og sørge for, at den ligeledes mundtligt gennem politiets personale blev spredt blandt befolkningen i så vide kredse som muligt" (A. 681). Endvidere sørgede ministeren for, at der blev „tildelt de betjente, der havde gjort en personlig indsats under episoden, påskønnelser", enten ved indstilling til dannebrogsmænd[1]) eller ved dusører. Denne handling vakte en del harme hos tyskerne, „og jeg formoder", udtaler Harald Petersen (A. 681), „at min handling var en af de ting[2]), der nogle måneder senere fik tyskerne til at forlange min afgang som justitsminister".

18. Ørum-loven.

Den i forbindelse med oberstløjtnant Ørums anholdelse gennemførte lov nr. 14 af 18. januar 1941 om midlertidigt tillæg til borgerlig straffelov har givet anledning til nærmere undersøgelser i kommissionen, navnlig på grund af det i loven anvendte udtryk: „udenlandske militære styrker, der efter overenskomst med den danske regering befinder sig her i landet". Kommissionen har herom indhentet redegørelser fra den daværende justitsminister, Harald Petersen (A. nr. 170), og fra departementschef i justitsministeriet Aage Svendsen (A. nr. 171), ligesom man fra udenrigsministeriet har modtaget forskellige akter vedrørende de med de tyske myndigheder i denne forbindelse førte forhandlinger (A. nr. 172—180). Endvidere er spørgsmålet behandlet i justitsministeriets redegørelse vedrørende statsadvokaturen for særlige anliggender, navnlig A. 168—170.

„Den 7. december 1940 blev den danske oberstløjtnant Ørum anholdt i Berlin sigtet for hvervning af danske flyvere til indtræden i krigen på Englands side" (Harald Petersen, A. 685). „I forbindelse med denne anholdelse rettede Abwehrstelle den 8. december 1940 henvendelse til statsadvokat Eivind Larsen, der anmodedes om bistand til anholdelse af i hvert fald to danske statsborgere den følgende dag". (Redegørelse fra statsadvokaten, A. 168)." De pågældende anholdtes og blev derefter — mod protest — udleveret til de tyske myndigheder". Der blev ikke givet statsadvokaten oplysninger om sagen.

Den 10. december fik udenrigsministeriet meddelelse om Ørums anholdelse i Berlin og om, at de førnævnte anholdelser her i landet stod i forbindelse dermed (A. nr. 173). Der krævedes samtidig yderligere anholdelser (A. nr. 173), hvilke fandt sted (A. 168). Udenrigsministeriet betonede, „at vi fra dansk side naturligvis måtte lægge den største vægt på, at disse sager, såfremt mistanken måtte blive bestyrket, blev overgivet en dansk domstol til pådømmelse", hvortil „gesandten udtalte, at han noterede sig dette ønske, men at der i denne henseende på nærværende tids-

[1]) Harald Petersen bemærker, at skønt ministeriet ikke ellers beskæftigede sig med ordensindstillinger, „lod jeg disse ekspedere gennem en af mig underskrevet forestilling til kongen, for at ingen anden end jeg skulde få ubehageligheder, såfremt sagen skulde falde tyskerne for brystet".

[2]) Se om forhandlingerne om ophævelse af mødeforbudet kap. 12 og om „Ørum-loven" kap. 18.

punkt intet kunne præjudiceres" (A. 690). Samme dag overraktes en notits om sagen. (A. nr. 172) til udenrigsministeriet, der benyttede lejligheden til at anmode om, „at en repræsentant for det danske politi fik lejlighed til at overvære afhøringerne af de arresterede danske personer" (A. 691), hvilket tidligere var blevet nægtet statsadvokaten (A. 168).

Et par dage efter denne meddelelse opsøgte præsident Kantstein afdelingschef Svenningsen om sagen. „Jeg havde", siger Svenningsen, „under denne samtale det indtryk, at hr. Kanstein var velvilligt stemt overfor tanken om behandling ved dansk domstol" (A. 697). Den følgende tid blev der gentagne gange fra udenrigsministeriet spurgt til sagen i det tyske gesandtskab (A. 697). Den 6. januar 1941 fik ministeriet meddelelse om, at statsadvokaten kunne få lejlighed til at overvære forhørene ved krigsretten (A. 696), og den 7. januar 1941 meddeltes det, at Ørum under afhøringerne i Berlin havde erklæret sig skyldig i forskellige af de sigtelser, der var rejst imod ham (A. 696). Den 9. januar havde statsadvokat Eivind Larsen en samtale med oberkriegsgerichtsrat Raab-Straube, efter hvilken samtale han, jfr. udenrigsministeriets notits (A. nr. 176), kunne meddele udenrigsministeriet, at sagens forundersøgelse var afsluttet, og at spørgsmålet, om sagen skulle pådømmes ved dansk eller ved tysk ret, var forelagt general Lüdke til afgørelse. Tiltale var endnu ikke rejst, men ville sandsynligvis gå ud på spionage, for hvilket straffen var dødsstraf, og landsforræderi[1]), for hvilket straffen normalt var dødsstraf. Statsadvokaten anbefalede bl. a. også med henblik på konsekvenserne i andre sager, at der fra udenrigsministeriets side gjordes forsøg på at få sagen overgivet til en dansk domstol.

Den 10. januar 1941 fandt der forhandlinger sted i udenrigsministeriet. Om forhandlingerne udtaler Harald Petersen (A. 685):

„Det blev under forhandlingerne med gesandtskabet gjort udenrigsministeriet klart, at såfremt det skulde lykkes for gesandtskabet at ombestemme generalen, måtte der kunne henvises til, at der — hvad der ikke var tilfældet i øjeblikket — fandtes tilstrækkelige danske straffebestemmelser, hvorefter de pågældende kunde få en tilstrækkelig streng straf — for Ørums vedkommende ikke mindre end livsvarigt fængsel[2]) [3]). En ny straffelov måtte derfor snarest vedtages af den danske rigsdag".

Samme dag forelagte udenrigsministeren sagen i et ministermøde. En i udenrigsministeriet udarbejdet notits (A. nr. 177) indeholder herom bl. a. følgende:

„Udenrigsministeren har d. d. forelagt Ørumsagen på et ministermøde, hvor det vedtoges, at man fra dansk side kunde gå ind på et give det tyske gesandtskab tilsagn om, dels at de nye straffebestemmelser vil komme til at indeholde hjemmel for at straffe for spionage og „landsforræderi" med livsvarigt fængsel, dels at disse bestemmelser vil få tilbagevirkende kraft, forsåvidt angår Ørumsagen".

---

[1]) Ved en af general Keitel den 1. august 1940 udfærdiget forordning (A. nr. 60) var Danmark erklæret for operationsområde, hvorefter tysk krigsstrafferet var anvendelig her.

[2]) Se udenrigsministeriets notits af 21. januar 1941 (A. nr. 180), hvor Kanstein — efter anmodning fra general Lüdke — betoner, at det ikke fra tysk side tilstræbtes at udøve et tryk på den danske domstol.

[3]) I nimandsudvalgets protokoller (ber. IV A. 539) er der tillagt justitsministeren følgende udtalelse: „Dette ultimatum må dommeren bøje sig for". Dette blev i kommissionens møde forelagt Harald Petersen, der (st. 8) oplyser, at han ikke mindes, der nogensinde fra hans side er lagt noget pres på domstolene, for at de skulle komme til et eller andet specielt resultat.

Dette meddeltes samme dag præsident Kanstein, og den 11. januar kunne Kanstein telefonisk meddele, at general Lüdke havde erklæret sig „grundsätzlich bereit" til at indgå på sagens overgivelse til behandling ved dansk domstol.

I en note af 30. december 1940 (A. nr. 174) havde det tyske gesandtskab gjort gældende, „at de danske strafferetlige bestemmelser ikke er tilstrækkelige til at muliggøre den fornødne indskriden fra de danske domstoles side i alle tilfælde, hvor der begås forseelser mod de tyske troppers sikkerhed. Det synes derfor nødvendigt på passende måde at supplere de hidtidige lovbestemmelser". Med noten fulgte et tysk udkast til en særlig straffelov.

Under de forhandlinger vedrørende jurisdiktionen i sager om fjendtlige handlinger mod den tyske værnemagt, der blev indledet kort efter besættelsen (og hvorom henvises til kap. 9), blev det fra tysk side bl. a. opstillet som forudsætninger, at de danske straffebestemmelser måtte gøres tilstrækkeligt strenge, at sagerne måtte behandles hurtigt, og at benådninger måtte foretages i forståelse med den tyske general.

I en notits af 1. maj 1940 (A. nr. 55) havde udenrigsministeriet svaret, at man var rede til at gennemføre den fornødne ændring af den danske straffelov, og justitsministeriet havde udarbejdet udkast til et straffelovstillæg (A. nr. 56 og A. nr. 57), men herefter var forhandlingerne gået i stå.

På baggrund af Ørum-sagen optoges nu forhandlinger om det af tyskerne med noten af 30. december modtagne forslag. Idet der iøvrigt vedrørende enkeltheder i disse drøftelser henvises til udenrigsministeriets notits (A. nr. 178), bemærkes vedrørende det i den endelige lov forekommende udtryk „overenskomst med den danske regering", at der i det tyske udkast taltes om „handlinger til skade for en venligsindet (befreundet) stat", at dette i det danske modudkast var ændret til „militære styrker her i landet, med hvilke Danmark ikke er i krig", men at der fra tysk side gjordes indsigelse mod denne negative formulering. „Det lykkedes dog at vinde gehør for, at en straffelov ikke var det rette sted for venskabserklæringer, og man enedes om den formulering, der blev lovens: „udenlandske militære styrker, der efter overenskomst med den danske regering befinder sig her i landet". (Aage Svendsen, A. 688, jfr. også ber. IV st. 149).

Efter forhandlingerne udarbejdedes et lovforslag, der forelagdes rigsdagen den 17. januar 1941 og stadfæstedes den 18. januar som lov nr. 14 af 18. januar 1941 om midlertidigt tillæg til borgerlig straffelov. Lovforslaget var, da det forelagdes rigsdagen, mod sædvane ikke ledsaget af motiver, men der udsendtes samme dag en redegørelse for lovens indhold (Besættelsestidens Fakta s. 174).

Samme dag modtog udenrigsministeriet ved notits af 18. januar 1941 (A. nr. 179) meddelelse om, at den tyske øverstkommanderende havde bestemt, at sagen mod Ørum og hans medskyldige skulle overlades til dansk jurisdiktion.

Sagen behandledes som militær straffesag ved Københavns byret, og ved dommen, der afsagdes den 25. januar 1941, blev 1 frikendt, medens Ørum idømtes fængsel på livstid og 3 andre fængsel i henholdsvis 14, 8 og 3 år. I overensstemmelse med et ønske fra det tyske gesandtskab, der havde været misfornøjet med den kølige redegørelse for straffelovstillæget, udsendtes gennem Ritzaus Bureau en meddelelse fra justitsministeriet om dommen (A. nr. 120).

19. Rigspolitichef Thune Jacobsens møde med Himmler i april 1941.

I sin bog „Paa en Urias Post" omtaler Thune Jacobsen (s. 38), at han i april 1941 havde en samtale med den tyske rigspolitichef Himmler, hvilket også omtales i 9-mandsudvalgets protokoller (ber. IV A. 571).

For nærmere at få dette møde belyst har kommissionen foretaget afhøring af rigspolitichef Thune Jacobsen, daværende justitsminister Harald Petersen, departementschef i justitsministeriet Aage Svendsen og den daværende udenrigsminister, Erik Scavenius.

Om *initiativet til mødet* forklarer Thune Jacobsen (st. 32), at dette kom fra Himmler, idet der gennem den tyske gesandt blev givet meddelelse til rigspolitichefen om, at Himmler ventedes på et kort besøg i København, hvorunder han ville konferere med Frits Clausen, og at Himmler under dette besøg ønskede en samtale med den danske rigspolitichef[1]).

Thune Jacobsen udtaler (Uriaspost s. 38), at han gav *underretning* om dette ønske til „regeringen" og fik tilkendegivet, at han var nødt til at efterkomme det. Denne udtalelse blev af kommissionen forelagt den daværende justitsminister, Harald Petersen, der ikke mindes at have fået underretning (st. 11) om mødet, men dog ikke vil kunne bestride det, hvis Thune Jacobsen vil fastholde det modsatte (st. 12). I et møde i kommissionen oplyser Thune Jacobsen nærmere (st. 32), at han i hvert fald har forelagt spørgsmålet for justitsministeriet, formentlig departementschef Aage Svendsen. Denne har for kommissionen forklaret, at han ikke har positiv erindring om, at det er gået gennem ham (st. 43), men at det er sandsynligt[2]) (st. 42); men, fortsætter departementschefen, „jeg ved, at det er meddelt til ministeren eller ministeriet, inden mødet fandt sted, aldeles bestemt" (st. 43). „Det reelle er, at han har henvendt sig til ministeren eller ministeriet og fik den besked, at når Himmler ønskede at tale med ham på sin gennemrejse i Kastrup, var han nødt til at møde" (st. 42). Således også Scavenius (st. 636), der udtaler, at „det blev forelagt eller omtalt i ministermødet, hvor den almindelige opfattelse var, at det kunne man ikke afslå".

Som *mødested*[3]) aftaltes Kastrup lufthavn, hvortil Himmler ankom fra „Bellevue", hvor han havde spist frokost med Frits Clausen. (Thune Jacobsen, st. 33). I lufthavnen blev rigspolitichefen præsenteret for Himmler af den tyske gesandt[4]).

Om *samtalens indhold* har Thune Jacobsen nedskrevet et referat (A. nr. 181), ligesom han overfor kommissionen har afgivet forklaring herom (st. 33). Der taltes dels om jøderne, idet Himmler udtalte: „De har jo også et jødeproblem her i Danmark", hvortil Thune Jacobsen svarede, „at den danske befolkning opfatter ikke dette spørgsmål som et problem" (A. nr. 181), dels om dansk politis stilling til nationalsocialisterne. Hertil udtalte rigspolitichefen, „at dansk politi overhovedet ikke befattede sig med politik". „Det er regeringens sag at føre dansk politik og ikke poli-

---

[1]) Se Erik Scavenius (st. 636) om, at tyskerne troede, at rigspolitichefen „var en virkelig rigspolitichef i tysk forstand", og at „han havde en stilling, som han faktisk slet ikke havde efter vor ordning". Se herom også Thune Jacobsen (st. 107).

[2]) Der findes ikke, oplyser departementschefen, i justitsministeriet nogen optegnelse om mødet (st. 41), og det ville ikke stemme med ministeriets praksis at optage en sådan (st. 45).

[3]) Om tidspunktet bemærkes, at ifg. „Avis-Aarbogen" 1941 var Himmler her i landet den 21. maj 1941. Thune Jacobsens referat (A. nr. 181) er dateret „April 1941", og st. 12 nævner: „28. maj 1941"."

[4]) Se st. 33 om, at Thune Jacobsen i pinsen 1939 ved en rejse i Tyskland var anmodet om at spise lunch hos Himmler i Berlin, at dette ikke skete, men at rigspolitichefen i stedet senere blev opsøgt af dr. Best.

tiets" (st. 33), hvortil Himmler bemærkede: „Nå ja, regeringer skifter jo også". Endvidere kom Himmler ind på spørgsmålet om kommunisterne i Danmark, og rigspolitichefen forklarede, „at dette arbejde allerede havde stået på i mange år, og at vi herhjemme havde bekæmpet kommunismen uafbrudt i hele denne tid" (A. nr. 181). Dette sidste spørgsmål, der i samarbejdsudvalgets protokoller (ber. IV A. 571) refereres således: „P. Munch: „Hvad med Himmlers besøg?" Statsministeren: „Der er intet sket. Hr. Himmler var tilfreds med, at vi holdt kommunisterne nede."", uddybedes nærmere for kommissionen, idet Thune Jacobsen forklarer, at man må huske på, „at jeg forsåvidt var forsvarer for kommunisterne i forhold til tyskerne", og rigspolitichefen bekræfter, at det var ganske naturligt for ham, „hvis Himmler bragte disse spørgsmål på bane, da at give ham indtrykket af, at der naturligvis herhjemme blev gjort det overfor kommunisterne, som han havde interesse i, at der blev gjort — uanset om det er sket eller ej". (st. 40).

Om mødets forløb blev der afgivet *referat*[1]). Herom forklarer departementschef Aage Svendsen: „Derimod har jeg positiv erindring om, at efter mødet havde fundet sted, har jeg talt med rigspolitichef Thune Jacobsen om mødet. Om ikke umiddelbart efter, så ved en anden lejlighed, fortalte han mig, hvor ubehageligt det havde været for ham, og hvilket dårligt indtryk Himmler havde gjort på ham". (st. 42)[2]).

20. Dansk politis beføjelser overfor personer i besættelsesmagtens tjeneste, Wehrmachtsgefolge m. v.

Vedrørende det i nærværende kap. omhandlede har der ikke i kommissionen været foretaget nærmere undersøgelser, men spørgsmålet er behandlet i de af justitsministeriet udarbejdede redegørelser for den virksomhed, der er udøvet af statsadvokaten for særlige anliggender (A. nr. 46, 47 og 48). På grundlag af disse redegørelser hidsættes følgende:

Vedrørende *anholdelse og udlevering af desertører* redegøres i A. nr. 46 afsnit IV (A. 177 ff.). „Det blev", udtales det (A. 177), „fra tysk side betragtet som en selvfølge, at politiet skulle være behjælpelig med anholdelse og eftersøgning af desertører, og dette skete også, når de pågældende var deserteret her i landet eller først efter 9. april 1940 var flygtet hertil". Dog måtte man den 11. juli 1940 efter forgæves forhandling, hvorunder man havde erklæret sig rede til at internere de pågældende, sålænge besættelsen varede, udlevere 3 *tyske statsborgere*, der var kommet her til landet før 9. april 1940 (A. 178). „Når man ikke var så betænkelig ved at medvirke til anholdelse af tyske desertører, skyldtes det dels det oplyste om deres afstraffelse[3]), dels netop den omstændighed, at det ofte drejede sig om ret uheldige personer, hvis færden i landet uden disciplinens bånd man ikke kunne være tjent med, dels hensynet til de personer, der eventuelt havde ydet desertørerne bistand med husly eller på anden måde." (A. 178).

---

[1]) Den daværende justitsminister Harald Petersen mindes ikke at have fået officielt referat (st. 11).

[2]) Se herom også „Paa en Urias Post" s. 39.

[3]) Herom udtales (A. 178): „Desertører blev — efter hvad der oplystes af Tyskerne — ikke skudt, men idømt frihedsstraf og som regel, før denne var udstået, sat ind i et straffekompagni."

„Problemet om udlevering til tyskerne af desertører, der var *danske statsborgere*, meldte sig først i efteråret 1941" (A. 178), da en person, der var rømt fra „Regiment Nordland" krævedes udleveret. Sagen forhandledes gennem udenrigsministeriet (A. nr. 186), der herigennem håbede at få lejlighed til at nå „til klarhed over, om de hvervede af tyskerne blev anerkendt som tyske" (A. 178). Da kravet blev fastholdt (A. nr. 187), fandt udlevering sted. „Under forhandlingerne mellem udenrigsministeriet og gesandtskabet (A. nr. 186) var der truffet aftale om, at eftersøgning af desertører fra „Standarte Nordland" og „Frikorps Danmark" — således som af tyskerne krævet — skulle ske ved det danske politis foranstaltning. Herefter blev i tilsvarende tilfælde deserterede frivillige i Waffen SS, som andre tyske desertører, anholdt efter statsadvokatens ordre og udleveret til tyskerne" (A. 178—179).

Under de efter 29. august 1943 førte forhandlinger om afgrænsning af politiets virksomhedsområde indgik også spørgsmålet om anholdelse af tyske desertører (A. 332). „Spørgsmålet om, hvorvidt politiet skulle medvirke til eftersøgning af *tyske desertører*, var efter overenskomstudkastet ikke klart afgjort. På dette punkt fortsatte man i forståelse med justitsministeriet under hensyn til den formentlig ringere betænkelighed derved den praksis, man havde fulgt indtil den 29. august 1943, således at desertører, derunder også danske medlemmer af Waffen SS, bleveftersøgt af det danske politi" (A. 391), og denne praksis blev „fortsat efter udtrykkelig instruks fra justitsministeriet til statsadvokaten i en skrivelse af 26. november 1943 (A. nr. 200), hvori det hed, at statsadvokaten indtil videre burde fortsætte som hidtil med efterlysning af tyske desertører, når anmodning herom fremkom fra krigsretten eller fra anden kompetent tysk myndighed.

Derimod blev anmodninger fra *Schalburgkorpset* om at eftersøge personer, der var deserteret fra dette, ikke efterkommet". (A. 392).

I forbindelse med spørgsmålet om udlevering af desertører behandles i justitsministeriets førnævnte redegørelser spørgsmålet om pådømmelse af sager mod *danske statsborgere, der havde ydet dem bistand* (A. 179). „En række desertørsager blev afgjort efter fremmedloven med bøde- eller hæftedomme på 8—14 dages hæfte" (A. 179). „Anden dansk straffehjemmel fandtes ikke før lov nr. 14 af 18. januar 1941, og også efter vedtagelsen af denne lov vedblev man at fremme sagerne med de nævnte små straffe, indtil der fra krigsrettens side blev gjort indsigelse derimod" (A. 179). Om denne indsigelse og om de i den anledning førte forhandlinger, herunder om det tyske krav om genoptagelse af allerede afgjorte sager, henvises til redegørelsen A. 179—180, hvor det om sidstnævnte spørgsmål bemærkes:

„Da der ikke forelå mulighed for — uden lovændring med tilbagevirkende kraft — at ændre de allerede ved dansk ret trufne afgørelser, blev resultatet, at krigsretten den 9. oktober 1941 afsagde dom i sagen, ved hvilken 7 af de implicerede idømtes 1 års fængsel, medens 1 fik fængsel i 6 måneder"[1]) (A. 180).

„I de endnu ikke afgjorte sager af denne art måtte der herefter fremtidig rejses tiltale efter lov nr. 14 af 18. januar 1941 § 3, nr. 3. Den afsagte dom ønskedes fra tysk side offentliggjort, idet krigsretten henviste til, at forsvaret i denne sag ligesom „i enkelte tidligere pådømte tilfælde" i hovedsagen vår gået ud på, at man ikke havde kunnet vide, at den tyske krigsret var kompetent, eller at de strafbare handlinger, i anledning af hvilke der var rejst tiltale, skulle bedømmes efter den

[1]) Om afsoningen se A. 180, hvor der udtales: „Efter retsmødets afslutning udtalte Kriegsgerichtsrat Dr. Johannsen i fortrolighed til de domfældte, at det var muligt, at man fra tysk side ville glemme at foranledige dem hensat til afsoning. Således gik det også."

tyske krigslovgivning". Som resultat af forhandlingerne udsendtes den 13. september 1941 følgende advarsel gennem pressens radioavis (A. 181):

„Statsadvokaten på politigården har anmodet os om at udsende følgende advarsel til offentligheden:

Opmærksomheden henledes på, at den, der skjuler eller på nogen måde understøtter udlændinge, der eftersøges af myndighederne, det være sig med mad, penge, tøj eller lignende, udsætter sig for et meget alvorligt strafansvar, som regel straf af fængsel i ikke under et år.

Hvis derfor en udlænding søger skjul eller understøttelse hos Dem, bedes De straks underette det stedlige politi eller sognefoged."

Under de førnævnte forhandlinger efter 29. august 1943 om en overenskomst var også spørgsmålet om desertørers medhjælpere blevet drøftet (A. 332). Om forholdet i den følgende tid udtales (A. 391):

„Det alternativ, som man den 4. oktober 1943 havde stillet tyskerne overfor: enten ingen dansk medvirken eller dansk medvirken betinget af, at hjælperne blev undergivet dansk jurisdiktion, havde tyskerne ikke taget stilling til. Og faktisk blev personer, der var anholdt af tyskerne for hjælp til desertører, overgivet de danske myndigheder til pådømmelse ved dansk ret i den første tid efter 29. august 1943."

Om de idømte straffe siges det (A. 392):

„Straffesagerne mod personer, der havde bistået desertører, blev rejst for overtrædelse af fremmedlovens § 3, og straffene blev gennemgående sat til omkring 4—6 måneder. Hen på året 1944 skete det i stigende omfang, at sådanne sager blev pådømt af tyske krigsretter, og straffene blev her betydelig strengere."

Statsadvokaten forsøgte endnu i 1944 at få overladt alle sådanne sager til pådømmelse ved dansk ret (se herom A. 392).

Hvad angår *erstatningsspørgsmålet i sager, hvor medlemmer af den tyske værnemagt var impliceret i færdselsuheld her i landet*, nævnes dette i justitsministeriets redegørelse (A. 162) som en af de mange opgaver, statsadvokaten for særlige anliggender tog sig af, idet det ved cirkulære af 29. august 1940 blev overdraget statsadvokaten ved forhandling med vedkommende tyske myndigheder at søge erstatningsspørgsmålet løst i disse sager. Om fordelen ved denne ordning, se A. 163[1]).

Berigelsesforbrydelser mod værnemagten foretaget af Wehrmachtsgefolge blev pådømt af krigsretten. I et tilfælde i februar 42 havde den pågældende underskrevet erklæring om, „at han, såfremt han tilsidesatte sine pligter overfor den tyske værnemagt, måtte stille sig til rådighed for afstraffelse efter tysk ret" (A. 173), og justitsministeriet indtog da det standpunkt, at man „ikke ville modsætte sig, at sagen blev pådømt af tysk krigsret, forsåvidt angik forbrydelser, der omfattedes af hans erklæring (A. 173). I et ligeledes i februar 1942 forekommende tilfælde, hvor en person, der var ansat direkte under den tyske værnemagt som hovedinkassator, blev dømt for underslæb ved krigsretten, blev der „under hensyn til den pågældendes tilknytning til den tyske værnemagt" heller ikke rejst indsigelse (A. 174).

Berigelsesforbrydelser mod værnemagten, *der ikke var begået af Wehrmachtsgefolge*, var „stadig blevet påtalt af statsadvokaten og pådømt ved dansk ret" (A. 315). I august 1943 blev dette fraveget:

„Den 5. august 1943 blev statsadvokaten imidlertid af Gericht des Befehlshabers der deutschen Truppen in Dänemark, Reichskriegsgerichtsrat Dr. Kanter,

[1]) Om O. T. vogne, se A. 366 og A. nr. 202.

telefonisk underrettet om, at den tyske værnemagt i Aalborg havde anholdt 2 danske statsborgere for tyveri af automobildæk fra værnemagten, og at sagen ville blive behandlet af krigsretten.

. . . . . .

De pågældende var blevet anholdt af tyskerne, der havde begæret politiets assistance til ransagninger. En kriminaloverbetjent havde overværet afhøringen, og det havde ikke været muligt for ham at få dem udleveret.

Forhandlingerne om sagens behandling ved dansk domstol endte resultatløse. Den 11. oktober 1943 blev de pågældende af en tysk krigsret idømt henholdsvis 5 og 2 års tugthus for hæleri." (A. 315).

Et spørgsmål, statsadvokaten ligeledes beskæftigede sig med, var „spørgsmålet om, i hvilket omfang de danske borgere, der som ansat hos den tyske værnemagt henregnedes til „Wehrmachtsgefolge", skulle være *unddraget dansk jurisdiktion*, når de gjorde sig skyldige i strafbare forhold her i landet" (A. 229), idet det var uheldigt, at de pågældende kunne unddrage sig ansvar for f. eks. grov gadeuorden.

„Man søgte derfor at få tyskerne med til at erkende, at de var undergivet dansk straffemyndighed i forhold, der ikke vedrørte deres tjeneste for den tyske værnemagt. Nogen principielt tilfredsstillende afgørelse opnåedes ikke. Der kan om dette spørgsmål i det hele henvises til den udførlige dokumentation i Besættelsestidens Fakta, side 789 ff.[1]). De konkrete tilfælde blev i en del tilfælde ordnet på tilfredsstillende måde, idet man fra tysk side ikke modsatte sig tiltale ved dansk ret mod Wehrmachtsgefolgemedlemmer, der havde begået strafbare handlinger uden forbindelse med deres tjeneste, men i andre tilfælde blev de unddraget dansk straffemyndighed.

De straffe, der af tyske krigsretter blev idømt Wehrmachtsgefolgemedlemmer for tjenesteforseelser, berigelsesforbrydelser overfor værnemagten og lignende, blev som altovervejende hovedregel afsonet i dansk fængsel efter tysk anmodning derom. På dette område udfoldede man, under hensyn til at de pågældende ved deres indtræden i Wehrmachtsgefolge havde underkastet sig de tyske militære straffebestemmelser, ikke særlige bestræbelser for at opnå sagernes overgivelse til danske myndigheder og pådømmelse ved dansk ret." (A. 229).

21. Sikkerhedspolitiet og spørgsmål dette vedrørende.

a. Sikkerhedspolitiets organisation.

I skrivelse af 2. oktober 1946 (A. nr. 204) har justitsministeriet besvaret spørgsmål vedrørende Københavns opdagelsespoliti afd. D, og spørgsmålet om sikkerhedspolitiet er — foruden at det har været drøftet i talrige afhøringer i kommissionen — behandlet under de af kommissionsdomstolen foretagne undersøgelser[2]) (A. nr. 261).

Københavns opdagelsespoliti afdeling D.

Om *oprettelsen* af denne afdeling forklares det i justitsministeriets førnævnte skrivelse (A. nr. 204):

„En særlig afdeling indenfor Københavns opdagelsespoliti med den opgave at varetage informationstjeneste bl. a. med hensyn til yderliggående politiske partier, etableredes i 1927. I februar 1931 pålagde justitsministeriet politikredsene

[1]) Optrykt som bilag til nærværende beretning.

[2]) Se den udførlige omtale, A. 913 ff.

udenfor København at indsende meddelelser om politiske organisationer og deres medlemmer, som fandtes egnede til at supplere det i Københavns politi oprettede kartotek, til chefen for Københavns opdagelsespoliti."

Afdelingens *opgaver* har, siges det i samme skrivelse (A. nr. 204),

„foruden arbejdet med registrering af sådanne meddelelser og den i forbindelse dermed stående informations- og observationstjeneste bestået i kontrol med våben og sprængstoffer, efterforskning i spionagesager og andre sager angående overtrædelse af straffelovens kapitler 12 og 13, samt varetagelsen af visse bevogtningsopgaver, alt for Københavns område."

Om *ledelsen* udtales:

„Afdelingen har som en del af Københavns kriminalpoliti, med politidirektøren i København som øverste chef, stået under ledelse af de skiftende chefer for Københavns opdagelsespoliti, nemlig fra den 1. juni 1926 til den 1. oktober 1933 E. Thune Jacobsen, fra den 1. oktober 1933 til den 1. juni 1936 Ivan Stamm, fra den 1. juli 1936 til den 7. juli 1937 Mariboe, fra den 1. september 1937 til den 10. juli 1940 Eivind Larsen og fra den 10. juli 1940 O. Krenchel. Den umiddelbare daglige ledelse har fra den 1. oktober 1927 til den 13. februar 1939 ligget hos kriminalassistent Andreas Hansen, fra den 1. august 1939 til den 31. december 1941 hos politikommissær Andst og fra den 1. januar 1942 til den 19. september 1944 hos politikommissær Odmar." (A. nr. 204).

Rigspolitichefens sikkerhedsafdeling.

Ved lov nr. 90 af 15. marts 1939 foretoges en forøgelse af politiets styrker, og i forbindelse hermed oprettedes et under rigspolitichefen henlagt hele landet omfattende sikkerhedspoliti, som skulle „tilvejebringe værn imod foretagender og handlinger, som kan antages at være rettet mod rigets selvstændighed og den lovlige samfundsorden samt gennemførelse af et effektivt tilsyn med fremmede og rejsende, og hvis opgave altså for en del faldt sammen med den, som hidtil havde været varetaget af afdeling D." (A. nr. 204).

Forholdet mellem de to afdelinger.

Om forholdet mellem de to afdelinger indeholdes i justitsministeriets skrivelse (A. nr. 204) følgende:

„Som følge af, at der nødvendigvis måtte hengå nogen tid med sikkerhedspolitiets etablering, godkendte justitsministeriet den 19. juli 1939 samtidig med, at det bestemtes, at 8 mand af sikkerhedspolitiets styrke tildeltes afdeling D, at den rigspolitichefen underlagte del af sikkerhedspolitiet i tiden indtil den 1. september 1940 begrænsede sin virksomhed til landet udenfor København, således at afdeling D ved Københavns opdagelsespoliti i det nævnte tidsrum bevaredes og varetog de sikkerhedspolitiet pålagte opgaver i København imod, at der overlodes afdelingen de nævnte 8 mand. Det udtaltes derhos, at det vilde påhvile afdelingen til sikkerhedspolitiets under rigspolitichefen henhørende efterretningscentral at afgive alle oplysninger af betydning, som de forskellige afdelinger under Københavns politi måtte komme i besiddelse af."

Som det fremgår af afhøringerne af kriminaldommer Strøbech (st. 645 ff.), var denne politiinspektør under rigspolitichefen og leder af sikkerhedspolitiet fra

1. maj 1939, indtil han ophørte at fungere en gang i marts måned 1940 på grund af, som han udtrykker sig, „alvorlige uoverensstemmelser" (st. 646). Som det fremgår af de forskellige afhøringer, bestod der en vis rivalisering mellem de to afdelinger, og de nævnte uoverensstemmelser skyldtes ifølge Strøbech bl. a. den svaghed, den daværende rigspolitichef, Thune Jacobsen, efter hans mening „viste i den lange periode, der gik forud, hvor vi var ved at organisere sikkerhedspolitiet, navnlig overfor politidirektøren og overfor justitsministeren" (st. 649), og Strøbech forklarer yderligere om forholdene, at man i bestræbelserne for at opnå en enhedsledelse indenfor sikkerhedspolitiet kolliderede „med Københavns interesser, det havde en gammel sikkerhedsafdeling, afdeling D. Situationen udviklede sig skarpere og skarpere, det blev efter min mening krig på kniven" (st. 658).

Forholdet ved besættelsen.

Om forholdene ved besættelsens begyndelse forklares i justitsministeriets skrivelse (A. nr. 204):

„Ved den tyske besættelse af Danmark den 9. april 1940 var spørgsmålet om sikkerhedspolitiets organisation og virkemåde, derunder navnlig også dets forhold til Københavns politi, endnu ikke afklaret. Et af justitsminister Unmack Larsen med henblik herpå nedsat udvalg havde afholdt 2 møder den 1. april og den 8. april 1940, og nyt møde var berammet til den 15. april 1940. Som følge af den ved besættelsen ændrede situation bortfaldt alle yderligere forhandlinger om emnet, og sikkerhedspolitiet og afdeling D's virksomhed fortsattes sideløbende efter de hidtidige linier."

Spørgsmålet fik som allerede omtalt (kap. 8) straks betydning i forbindelse med det særlige hverv, der blev overdraget statsadvokaten for særlige anliggender, og i justitsministeriets redegørelse (A. nr. 46) udtales herom (A. 152):

„Ved de interne danske overvejelser om, hvorledes det fra tysk side krævede samarbejde skulde etableres, blev det af afgørende betydning, at det nylig oprettede sikkerhedspoliti, hvis forhold netop på justitsministeriets initiativ var taget op til drøftelser, der endnu ikke var tilendebragt, ikke var kommet således i gang, at det ansås i stand til at løse denne opgave, der ellers naturligt vilde have tilkommet det.", og det forklares videre, at under statsadvokaten oprettedes en særlig afdeling (A. 152):

„Det personale, der umiddelbart blev stillet til statsadvokatens rådighed, blev, som det var naturligt under de givne forudsætninger, hentet fra Københavns opdagelsespoliti; i løbet af ret kort tid efter 15. april 1940 således, at det var udskilt som en særlig afdeling, der handlede efter statsadvokatens direktiver og på dennes ansvar uden forbindelse med ledelsen af Københavns opdagelsespoliti. Som leder af dette indsattes chefen for undersøgelseskamrene, politiinspektør O. Krenchel, der den 20. juli 1940, da politiinspektør Eivind Larsen var blevet konstitueret som statsadvokat, konstitueredes og den 1. maj 1943 udnævntes i stillingen. Med hensyn til Politipersonalet fandt dog med mellemrum forflyttelser sted mellem statsadvokatens afdeling og opdagelsespolitiet."

Da sager vedrørende overtrædelse af kommunistloven blev henlagt til statsadvokaten, oprettedes en ny afdeling under denne (A. 203):

„Det direkte til rådighed for statsadvokaten stående personale kunde ikke overkomme den forøgede arbejdsbyrde og havde heller ikke fornøden sagkundskab, og ordningen blev da den, at en del af afdeling D's personale, der udskiltes som en

afdeling D. K., under statsadvokatens ledelse skulde udføre de herhenhørende forretninger."

Foranlediget af den under besættelsen stærkt stigende sabotage oprettedes endelig, forklares det i justitsministeriets redegørelse (A. 226) en yderligere afdeling under statsadvokaten:

„Det stærkt stigende antal sabotagehandlinger havde medført henlæggelse til statsadvokatens afdeling af en del af Københavns opdagelsespolitis afdeling D til efterforskning i sabotagesager og ikke mindst til udrykning til gerningsstedsundersøgelse i disse sager."

b. Politiets indhentning af oplysninger.

En af sikkerhedspolitiets opgaver var som foran berørt at følge de yderliggående politiske partier og registrere oplysninger vedrørende disse.

Allerede i februar 1931 pålagde justitsministeriet, som det omtales i ministeriets skrivelse til kommissionen (A. nr. 204), politikredsene udenfor København til chefen for Københavns opdagelsespoliti at indsende meddelelser om politiske organisationer og deres medlemmer, som fandtes egnede til at supplere det i Københavns politi afdeling D oprettede kartotek.

Efter at rigspolitiets sikkerhedspoliti var oprettet, anmodede man den 20. november 1939 (A. nr. 205) „i en af rigspolitichefen (Thune Jacobsen) underskreven skrivelse som et led i sikkerhedspolitiets undersøgelser om, at der ved diskret forhandling med postmestrene måtte blive fremskaffet

a) en fortegnelse over samtlige abonnenter i alle under politikredsen hørende postdistrikter på en del nærmere angivne nationalsocialistiske og kommunistiske blade.
b) „såvidt muligt en fortegnelse over de tidligere abonnenter på de fornævnte blade, som siden 15. august 1939 har afbestilt abonnementet".

Om grunden til at man også ønskede oplysninger om tidligere abonnenter, forklares (A. 756): „Man mente nemlig imellem de personer, der på grund af den nylig etablerede forståelse mellem Tyskland og Sovjet-Rusland havde opsagt deres abonnement på de yderliggående partiers blade, at kunne finde folk, der kunne give oplysninger om disse partier, som ville være af værdi for det nydannede sikkerhedspoliti."

Thune Jacobsen tilføjer i sin svarskrivelse af 25. nov. 1946 (A. nr. 205), at der den 20. januar 1940 tilgik justitsministeriet skriftlig meddelelse fra ham om, at den ovennævnte anmodning var udstedt.

Et spørgsmål om, med hvilken motivering og efter hvis ordre rigspolitichefen i efteråret 1940 lod indhente oplysninger på landets postkontorer om, hvem der var abonnenter på „Arbejderbladet", „Plan" og lignende aviser og tidsskrifter, og oplysninger om, hvem der i de sidste 20 år havde været stillere på kommunistiske opstillingslister til folketings-, landstings- og kommunevalg, besvares i det med Thune Jacobsens skrivelse (A. nr. 205) modtagne bilag (A. 756) med, at hvis der i „efteråret 1940 har været rettet en henvendelse som den nævnte, må det være sket i henhold til den før omtalte instruks af 1939 med henblik på ajourføring".

Den daværende justitsminister, Harald Petersen, er ubekendt hermed (A. nr. 206).

I kommissionens undersøgelser er også indgået spørgsmålet om indhentning i foråret 1943 af oplysninger om, hvem der havde været stillere for dansk samling, hvorhos det samtidig er søgt oplyst, om de indsamlede oplysninger blev tilintetgjort, for at de ikke skulle falde i tyskernes hænder, idet en af tyskerne den 15. juni 1944 foranstaltet razzia mod dansk samling netop omfattede disse kategorier. I sit svar (A. nr. 207) meddeler den daværende justitsminister Thune Jacobsen, at der ikke fra justitsministeriet er givet politiet noget pålæg som nævnt. Spørgsmålet har ligeledes været forelagt rigspolitichefen, og denne oplyser i sin besvarelse (A. nr. 208), at rigspolitiets sikkerhedspoliti i skrivelse af 29. april 1943 (A. 761) anmodede en række politimestre om tilvejebringelse af oplysninger for D.N.S.A.P.s og dansk samlings vedkommende, og det tilføjes i rigspolitichefens skrivelse (A. nr. 208):

„Der fandtes at være — omend langt fra lige stor interesse i at få oplysninger om begge partier, og da det af hensyn til D.N.S.A.P.s ideologiske tilknytning til besættelsesmagten skønnedes betænkeligt alene at begære de nævnte oplysninger tilvejebragt for dette partis vedkommende, medens det skønnedes gennemførligt, når der i samme skrivelse søgtes tilsvarende oplysninger vedrørende et andet parti, som også stod udenfor samarbejdet de 5 partier imellem, og hvis politiske kurs i offentlighedens øjne endnu var noget uafklaret, formuleredes anmodningen som sket.

De øvrige politiske rørelser var så små og betydningsløse, at de var uden nævneværdig interesse."

Spørgsmålet, om oplysningerne senere blev tilintetgjort, besvares i rigspolitichefens skrivelse således:

„De fremskaffede hertil indløbne oplysninger og registreringerne på grundlag af disse blev ikke senere tilintetgjort og må derfor antages ved tyskernes pludselige aktion den 19. september 1944 at være faldet i disses hænder sammen med de øvrige her beroende oplysninger.

På den anden side skal det siges, at de indløbne oplysninger ikke har været videregivet herfra, hverken før eller efter razziaen den 15. juni 1944, og det er min faste overbevisning, at der ej heller før den 19. september 1944 ved indiskretioner eller på anden måde er tilgået besættelsesmagten nogen underretning om det tilvejebragte materiale, der iøvrigt fuldtud for kandidaternes vedkommende og delvis — i forbindelse med valgpropagandaen — for stillernes og anbefalernes vedkommende gennem pressen og i løbesedler dengang bragtes til offentligheden kundskab." (A. 760).

Registreringen.

Såvel de af Københavns politis afdeling D som af rigspolitichefens sikkerhedspoliti indsamlede oplysninger registreredes i omfattende kartoteker. Spørgsmålet om disse kartoteker har været genstand for nærmere omtale såvel under de af kommissionen foretagne afhøringer som under kommissionsdomstolens undersøgelser (A. 913 ff.).

Det første kartotek i afdeling D blev oprettet allerede under eller før forrige krig. Efterhånden udvidedes dette kartotek. Ved Eivind Larsens tiltrædelse som chef for opdagelsespolitiet i 1937 var der, således forklarer han (A. 915), i afdeling D „et meget omfattende kartotek, som var bygget op fra tidernes morgen, et kartotek, som vist var ret primitivt". Den 1. april 1940 sattes en særlig underafdeling i gang vedrørende nazister og en vedrørende kommunister. Eivind Larsen har til kommissionsdomstolen herom forklaret (A. 916):

„Anledningen til at man den 1. april 1940 satte en særlig underafdeling i gang, *Weiss* og *Alfred Andersen*, der skulle beskæftige sig med nazisterne, og *Chr. Madsen* og *Dinesen*, der skulle beskæftige sig med kommunisterne, havde nok været, at de forhandlinger, som var løbende vedrørende den endelige udformning og ændring i planerne om et sikkerhedspoliti, var kommet så vidt, at man kunne overse, at København skulde beholde det i hvert tilfælde en tid ud i fremtiden, og at man så tog disse forskellige arbejder op, som havde ligget stille i lang tid og vist aldrig havde været rigtig dyrket, idet det nu måtte effektiveres, også i overensstemmelse med de tanker, der fra rigsdagens og regeringens side lå bagved at bygge et sikkerhedspoliti op."

Afdeling D's kartotek over kommunister blev brugt ved arrestationen af kommunister den 22. juni 1941, og spørgsmålet om dette kartotek, herunder hvorvidt der blev oprettet et specialkartotek, har derfor været genstand for særlig undersøgelse. Der kan herom henvises til kap. 22 og til den udførlige omtale i referatet af kommissionsdomstolens afhøringer (A. 913 ff.).[1])

Om det i rigspolitiets sikkerhedspolitiafdeling værende arkiv siges det i kommissionsdomstolens beretning (A. 908):

„Også i rigspolitiets sikkerhedspolitiafdeling fandtes et kartotek, men efter kriminalassistent *Mønniche-Petersens* forklaring var det kun en begyndelse. Man havde fået noget materiale af politisk art ind fra politikredsene, og de havde påbegyndt en registratur, men det var en kortregistratur over personer, hvor man i virkeligheden kun benyttede deres navne, altså et hovedkort på manden. Dog havde man markeret visse politiske grupper med faner. De havde påbegyndt at ordne de pågældende personer politikredsvis, men havde ikke tilstrækkeligt personale, så de kunne ikke få noget i gang. For nazisternes vedkommende var de dog længere fremme."

Spørgsmålet om tilintetgørelse af papirer såvel fra rigspolitichefens sikkerhedspoliti som fra afdeling D den 9. april 1940 er omtalt foran i kap. 4, hvortil henvises.

c. Politiets telefonaflytninger.

Spørgsmålet om telegrafcensuren og telefonaflytninger i almindelighed er behandlet i beretning X. Ministeriet for offentlige arbejder og trafikministeriet under besættelsen, idet der dog, hvad angår „sådanne tilfælde af aflytning af enkelte telefoner, som kommissionen har draget ind under sine undersøgelser", henvises til nærværende beretning.

Som det anføres i beretning X, s. 15, meddelte justitsministeriet i skrivelse af 4. november 1946 (A. nr. 209), at det danske politi ikke i besættelsestiden havde aflyttet danske statsborgeres telefoner uden retskendelse, men at notaterne over den af censurudvalget (jfr. om dette ber. X) foranstaltede aflytning af statstelefonsamtaler i de tilfælde, hvor de skønnedes af særlig interesse, havde været stillet til rådighed bl. a. for justitsvæsenet.

Under henvisning til, at fhv. telegrafbestyrer Carstens, der var leder af telegrafcensuren, i en samtale den 26. februar 1941 havde meddelt kontorchef Eskelund, at (stats)telefonaflytning dengang foretoges efter en af sikkerhedspolitiet leveret nylig revideret liste, forespurgte kommissionen i skrivelse af 7. januar 1949 justits-

[1]) Om den senere af afdeling DK. foretagne registrering af kommunister, se kap. 23.

ministeriet, om sikkerhedspolitiet, før denne liste afleveredes til telegrafcensuren, havde sikret sig fornøden retskendelse.

I skrivelse af 3. juni 1949 (A. nr. 211) har justitsministeriet meddelt, at rigspolitichefen, hvem spørgsmålet havde været forelagt, har svaret således:

„Tilbagesendes til justitsministeriet, idet jeg skal oplyse, at der hverken var indhentet eller var søgt indhentet retskendelse, forinden sikkerhedspolitiet i efteråret 1939 afgav den fornævnte liste til censuren.

Såvidt det erindres, blev de pågældende aflytninger påbegyndt på statstelefonens initiativ. Det skete i hvert fald ikke på politiets foranledning.

Da aflytningerne alligevel fandt sted, og der ligesåvel kunne lyttes på telefoner, hvorfra der eventuelt kunne tilvejebringes oplysninger af nogen interesse for politiet, som lyttes ganske tilfældigt, blev der fra sikkerhedspolitiet afgivet en liste over de telefoner, som politiet på den givne anledning kunne ønske aflyttet.

Langt den største del af de på nævnte liste anførte var nazister eller nazistisk inficerede personer.

Spørgsmålet om retskendelse har i denne forbindelse aldrig været rejst fra statstelefonens side. Tværtimod blev det af kontorchef Gredsted fremhævet, at statstelefonerne ikke var underkastet de for koncessionerede telefonselskaber givne ministerielle bestemmelser.

Om de nærmere omstændigheder ved den i det vedlagte referat af møde i udenrigsministeriets pressebureau den 26. februar 1941 anførte revision af listen m. v., hvorved enkelte numre udgik, har det, forsåvidt angår politiet, ikke nu været muligt herfra at tilvejebringe nærmere oplysninger.

Efter fornævnte referat og den blandt bilagene værende afskrift af udenrigsministeriets pressebureaus skrivelse til kontorchef Gredsted af 1. marts 1941 synes listens supplering med forskellige politiske partier imidlertid ikke at være sket på politiets initiativ."

Det siges yderligere i rigspolitichefens svar:

„Jeg skal tilføje, at politimester Kjalke og politiinspektør Hoff på anledning har oplyst, at der, forsåvidt angår den tid, i hvilken de var statsadvokater for særlige anliggender, ikke for dette tjenesteområdes vedkommende erindres at have været begæret nogle aflytninger foretaget uden forud indhentet retskendelse.",

og justitsministeriet føjer i sin skrivelse til:

„Departementschef Eivind Larsen har overfor ministeriet udtalt sig på samme måde, forsåvidt angår det tidsrum, i hvilket han ledede det nævnte statsadvokatur."

„Justitsministeriet kan", oplyser ministeriet (A. 774), „i det hele henholde sig til det således oplyste, men finder dog anledning til at bemærke — som allerede tidligere sket —, at det, uanset at de nævnte statsadvokater for særlige anliggender ikke erindrer sådanne tilfælde, ikke kan udelukkes, at en politimyndighed, eventuelt også statsadvokaturen for særlige anliggender, undtagelsesvis kan have benyttet den fremgangsmåde at anmode censuren om at måtte blive gjort bekendt med referater af samtaler med et bestemt angivet telefonnummer, enten således at man samtidig tilvejebragte retskendelse for aflytning, eller uden at retskendelse på noget tidspunkt er afsagt.", og der nævnes derefter i skrivelsen et enkelt tilfælde, hvor denne fremgangsmåde synes at have været benyttet.

Hvad angår aflytning af bestemte enkelte telefoner, har dette spørgsmål været rejst for kommissionen i to tilfælde[1]: fhv. folketingsmand Robert Stærmoses telefon (Støvring nr. 3) og fru Karen Krogh Nielsens, idet sidstnævnte i skrivelse af 24. marts 1947 (A. nr. 212) har forespurgt, med hvilken ret politiet gennem over 1 år har interesseret sig for hendes telefonsamtaler og postforsendelser.

Vedrørende spørgsmålet om *Robert Stærmoses telefon* har justitsministeriet i skrivelse af 11. juni 1947 (A. nr. 210) meddelt, at det ikke af akter i justitsministeriet eller hos politiet fremgår, at den nævnte telefon har været aflyttet, men af et med skrivelsen følgende bilag (A. 768) fremgår, at en sådan aflytning har fundet sted efter de af censurudvalget givne retningslinier[2], og det tilføjes i justitsministeriets skrivelse:

„Man kan ikke udelukke den mulighed, at der af en politimyndighed *kan* være rettet henvendelse til censuren om at måtte blive gjort bekendt med notater vedrørende aflytninger af Støvring nr. 3. Om det har været tilfældet, vil kun kunne konstateres ved en nærmere — sandsynligvis meget omfattende — undersøgelse." (A. 764).

Med hensyn til den foretagne aflytning af *fru Karen Krogh Nielsens telefon* (Eva 5607) bemærkes om grunden til denne aflytning, at det af det for kommissionen foreliggende materiale fremgår, at aflytningen har fundet sted i forbindelse med eftersøgning af Thomas Chr. Pedersen, der var sigtet for kommunistisk virksomhed, (jfr. kort over denne, A. nr. 213). De optrykte telefonkort (A. nr. 213) hidrører ligeledes fra det til kommissionen overleverede materiale fra afdeling D.K. Kommissionen har fra Københavns byret modtaget retsbogsudskrifter, hvoraf fremgår, at den nævnte aflytning har fundet sted efter retskendelse.

d. Louis von Kohl.

Om Louis von Kohls tilknytning til sikkerhedspolitiet har kommissionen fra fhv. justitsminister Thune Jacobsen modtaget en skriftlig redegørelse (A. nr. 214), og der er herom foretaget afhøring af Thune Jacobsen (st. 561 ff.), Unmack Larsen (st. 85 ff.), Strøbech (st. 650 ff.) og Scavenius (st. 637 f.). Endvidere er fra justitsministeriet ved skrivelse af 13. september 1946 (A. nr. 215) modtaget et omfattende materiale. En del er citeret i de stenografiske afhøringer, men kommissionen har iøvrigt ikke fundet anledning til at optrykke dette materiale.

Louis von Kohl, der var født 1882 i København, hvor han havde gået i tysk skole, var under forrige krig beskæftiget med oversættelser og udgav et tidsskrift „Vor Tid". Efter et ophold i Tyskland vendte han i 1938 tilbage her til landet (A. nr. 216).

Han førte i 1939, efter hvad han forklarer, en del forhandlinger med forskellige politikere, herunder med Stauning (A. 783). Gennem sin første hustru kom han i forbindelse med den daværende rigspolitichef, Thune Jacobsen, og i sommeren 1939 blev han i forståelse med den daværende justitsminister, Steincke, knyttet til rigspolitichefens efterretningsvæsen (jfr. Thune Jacobsen, A. 779).

Den daværende leder af rigspolitiets sikkerhedsafdeling, politiinspektør Strøbech, nærede til at begynde med mistillid til von Kohl (Thune Jacobsen, A. 779 og st. 566, Strøbech, st. 650), „men", siger Strøbech (st. 652), „jeg dannede mig efterhånden den opfattelse, at von Kohl var en i enhver henseende fuldt pålidelig mand,

[1]) Altså uden retskendelse, jfr. de foran s. 90 nævnte bestemmelser for *stats*telefonsamtaler.
[2]) Se endvidere om et tredie spørgsmål, der har været forelagt kommissionen, A. nr. 484.

overfor hvem jeg overhovedet ikke har næret nogen som helst frygt. Nogen andet er, at på grund af vanskelighederne ved sikkerhedspolitiet fik han aldrig rigtig noget med sikkerhedspolitiet at gøre, med sikkerhedspolitiets daglige arbejde på politigården. Han kom kun for at besøge mig på mit kontor en enkelt gang, men han havde aldrig noget med sager at gøre. Jeg kan ikke sige andet, end at jeg den dag i dag nærer den mest absolutte tillid til von Kohl."

Von Kohl kom som nævnt ikke rigtig i gang med arbejdet, dog foretog han et par rejser i Jylland (Thune Jacobsen, A. 779, Strøbech, st. 654). Under en af disse rejser havde han i Lemvig et sammenstød med politimesteren, den senere justitsminister Unmack Larsen (se herom Strøbech, st. 654, og von Kohl, A. 784).

I en skrivelse af 27. oktober 1939 henledte politidirektøren i København (Stamm) — uden forud at gøre rigspolitichefen (Thune Jacobsen) bekendt hermed — justitsministeriets opmærksomhed på v. Kohl og dennes ansættelse. Vedrørende dette spørgsmål, herunder det spændte forhold mellem Københavns politis afd. D og rigspolitichefens sikkerhedsafdelinger og om rigspolitichefens svarskrivelse (st. 668), henvises nærmere til Thune Jacobsens skrivelse (A. 778) og til de stenografiske referater (st. 631 ff. og 650 ff.). Resultatet blev, at justitsminister Unmack Larsen afskedigede von Kohl (Unmack Larsen, st. 88).

„Von Kohl blev", skriver Thune Jacobsen (A. 780), „ikke senere genantaget, man da han pludselig blev bragt ud af sikkerhedspolitiet — på grund af en aktion, som formentlig tjente andre formål —, mente man det rigtigst, at man skaffede ham en anden ansættelse under politiet, og i skrivelse af 16. oktober 1940 blev det meddelt mig, at justitsministeren, nu Harald Petersen, intet havde imod, at von Kohl mod et månedligt honorar af 300 kr. antoges til behandling af spørgsmålet om fremtidig udsendelse af årsberetninger fra politikredsene." Thune Jacobsen citerer under afhøringen (st. 570) den nævnte skrivelse af 16. oktober 1940 og udtaler, at der allerede i justitsminister Unmack Larsens ministertid havde været forhandlet om dette spørgsmål, hvilket Unmack Larsen dog bestemt benægter (st. 90). Om denne senere ansættelses ophør, se Thune Jacobsen (st. 573 og A. 786) og von Kohl (A. 784).

Om von Kohls eventuelle ansættelse som sekretær i Dansk-tysk Forening, se Scavenius (st. 637).

Spørgsmålet om von Kohls ansættelse og om der dengang var advaret imod ham, har navnlig været fremdraget for kommissionen på grund af hans forhold under besættelsen[1]. Det udtales (st. 88), at han blev officer i Sicherheitsdienst og i SIPO og efter befrielsen blev anholdt af englænderne for tysk spionage. Han blev løsladt af englænderne og er ved Københavns byrets dom af 24. marts 1949 (A. nr. 216) idømt fængsel i 1 år for følgende forhold: 1) i 1941 at have forfattet bogen „Lænkerne brydes", der udkom med tysk finansiel støtte, 2) at have overtaget ledelsen af pressebureauet „Presse Informationer" og 3) i „Fædrelandet" at have skrevet forskellige artikler, der propagerede for tyske og nazistiske synspunkter.

e. Rudolf Christiansen (»Hestetyven«).

I skrivelse af 15. april 1946 anmodede kommissionen justitsministeriet om oplysning om, i hvilke tilfælde der af det danske politi er anvendt *stikkere* mod modstandsbevægelsen, og i hvilke tilfælde og til hvem der er udbetalt *dusør* for stikker-

[1]) Sammenlign til det følgende Strøbechs forklaring (st. 657) om, at v. Kohl under besættelsen hjalp Strøbech med at forfatte et (illegalt) opråb til de danske arbejdere på fæstningsanlæg mellem Kolding og Esbjerg.

virksomhed, derunder i hvilke tilfælde de af statsadvokaten for særlige anliggender offentligt udsatte stikkerdusører[1]) er kommet til udbetaling og til hvem.

I skrivelse af 26. september 1946 (A. nr. 217) har justitsministeriet hertil svaret:

„Foranlediget heraf skal man meddele, at det danske politi ikke har anvendt stikkere mod modstandsbevægelsen, ligesom der ikke af det danske politi er udbetalt dusører for sådan stikkervirksomhed.

Dusører for meddelelser om strafbare handlinger, i hvis opklaring der forelå særlig tysk interesse, er kun udbetalt i tilfælde, i hvilke der offentlig var udsat en dusør for sådanne oplysninger. De udsatte dusører er kun i enkelte tilfælde kommet til udbetaling. De pågældende meddelere, der har henvendt sig til det danske politi som følge af den offentlige, konkret udformede opfordring dertil, har gjort det i tillid til, at deres identitet vilde blive hemmeligholdt, og der blev fra politiets side truffet foranstaltninger for at sikre hemmeligholdelsen.

Politiet bør efter justitsministeriets formening ikke tvinges ud i den situation at måtte bryde den hemmeligholdelse, det således har påtaget sig.

Det er for politiets efterforskningsvirksomhed — også i almindelige kriminelle sager — ubetinget nødvendigt at bygge på meddelelser fra privatpersoner, hvad enten de fremkommer efter opfordring og mod udsat dusør eller spontant. Såfremt der ikke kan påregnes absolut hemmeligholdelse af de pågældendes identitet, må man regne med, at sådanne meddelelser udebliver, og politiets arbejde vil derigennem på afgørende måde blive hæmmet og vanskeliggjort. Udsættelse af dusør for oplysninger til politiet vil for fremtiden være nytteløs, når hemmeligholdelsesprincippet ikke undtagelsesfrit overholdes.

Justitsministeriet ser sig derfor ikke i stand til at meddele navnene på de personer, til hvem udbetaling af offentligt udlovede dusører har fundet sted."

Et særligt spørgsmål for kommissionen har været en person *Christian Marius Rudolf Christiansens* tilknytning til sikkerhedspolitiet, idet der som omtalt i ber. X s. 29 ff. af daværende minister for offentlige arbejder, Gunnar Larsen, efter anmodning af den daværende rigspolitichef, senere justitsminister Thune Jacobsen, blev udbetalt en månedlig understøttelse i tiden fra foråret 1941 til sommeren 1943 til Christiansen, der i april måned 1944 blev aflivet af modstandsbevægelsen efter at have arbejdet som stikker for tyskerne.

Om Rudolf Christiansens forhold har Thune Jacobsen afgivet forklaring såvel i retssagen mod Gunnar Larsen som for kommissionen, overfor hvilken han forklarer (st. 391):

„I en indberetning af 16. november 1937 fra den daværende chef for Københavns opdagelsespoliti *Eivind Larsen* til justitsministeriet omtales *Rudolf Christiansen* i forbindelse med det antimarxistiske skrift „Maanedsbreve", af hvilket han var redaktør. Det hedder bl. a. i indberetningen, at *Christiansen* i udlandet skulle have været beskæftiget med og sigtet for spionage, mulig i engelsk tjeneste; han karakteriseres fra flere sider som upålidelig og til fals. I september 1938 henvendte han sig til mig og tilbød sin bistand til organiseringen af en civil efterretningcentral. I den anledning anmodede jeg chefen for Københavns opdagelsespoliti om en udtalelse om den pågældende, og kriminalassistent *Andreas Hansen* oplyste, at *Christiansen* var almindelig kendt som en person, der havde levet af at skaffe fortrolige politiske oplysninger, men at han, der var en upålidelig person, næppe ville kunne fremskaffe noget af værdi gennem aktivt personligt arbejde; i 10 år havde *Andreas Hansen* kendt ham, og i den tid havde *Christiansen* aldrig været i besiddelse af oplysninger af virkelig værdi for politiet; man betragtede ham i Københavns opdagelsespoliti som ikke pålidelig og som en, der under pengeforlegenhed håbede at redde sig 10—20 kr. ved henvendelse til afdelingen."

[1]) Om tyskernes interesse for, at der udsattes dusører, se bl. a. A. 228, A. 236 og A. 350.

Thune Jacobsen forklarer (st. 112) videre på spørgsmål, om Rudolf Christiansen har været benyttet af rigspolitiets sikkerhedsafdeling, at han, såvidt han ved, har været benyttet af den daværende chef for sikkerhedspolitiet, politiinspektør Strøbech, men korrigerer (st. 393 ff.) denne udtalelse, der også har været fremsat under retssagen mod Gunnar Larsen (A. 825 ff.) derhen, at der har været forhandlet[1]) med Christiansen, idet denne i juni 1939 til Strøbech indleverede et forslag til en „Special Service", men at Strøbech sluttelig afviste ham, således at han „overhovedet ikke har virket" (st. 394).

Strøbech har herom forklaret (st. 677):

„Jeg kan sige så meget om „Hestetyven", at jeg lærte ham at kende gennem Thune Jacobsen og hos Thune Jacobsen, på hans kontor, hvor jeg havde indtryk af, at „Hestetyven" var kommet for at slå Thune Jacobsen for penge. Det var den første gang, jeg så ham. Så en ugestid senere formentlig dukkede han op hos mig og mente, at jeg, som nu var blevet inspektør for sikkerhedspolitiet, også måtte arbejde med ham, ligesom Københavns politi gjorde, og som rigspolitichefen også havde gjort. Der var, kan jeg sige, på forhånd både hos mig og mit personale i afdelingen den allerstørste uvilje imod at have noget at gøre med „Hestetyven", og jeg havde faktisk ikke noget, jeg kunne tænke mig at bruge ham til.",

og Strøbech forklarer videre (st. 678):

„Jeg tror ikke, det har været Thune Jacobsens mening, at vi skulle bruge ham; jeg har i hvert fald ikke brugt ham til noget, men derimod har jeg med Thune Jacobsens samtykke givet ham 20 eller 30 kr. en eller to gange, når han er kommet, og hver gang efter hans råd. Jeg ved, at i tilfælde, hvor jeg har afvist ham, er han gået over til Thune Jacobsen og har fået penge og er kommet tilbage til mig og vist sagt, at han har fået penge af Thune Jacobsen. Da han efterhånden var særlig påtrængende, lod jeg en mand stå i mit kontor i et skjult rum for at høre, hvad han sagde, fordi jeg havde sådan en mistillid til ham. Endvidere har jeg ladet ham følge på forskellig måde, og jeg konstaterede på et vist tidspunkt, vistnok gennem en af afdelingens egne folk — det kan jeg nu ikke rigtig huske, og jeg kan heller ikke huske tidspunktet —, at han havde været en tur i Tyskland, og på en eller anden måde — vistnok gennem paskontrollen — blev det konstateret, at han var kommet til Danmark med en større sum penge i danske kroner. Denne oplysning fandt jeg var gefundenes Fressen, for her havde man lejlighed til at tage manden, idet det var en evident overtrædelse af valutabestemmelserne, for en mand som han kunde ikke have tilgodehavender i danske kroner i Tyskland. Her var en mulighed for at få hans forhold undersøgt, og denne oplysning gav jeg videre til Københavns politi, for på det tidspunkt var det alt for tydeligt tilkendegivet, at vi ikke måtte arbejde i København, og da han vist boede i eller arbejdede i København, havde jeg ikke noget med ham at gøre. Hvad Thune Jacobsens forhold til „Hestetyven" angår, var jeg fuldstændig klar over, at Thune Jacobsen har set på ham med ganske de samme øjne, som jeg har gjort. . . ."

Hvad angår Rudolf Christiansens fornævnte forslag til en „Special-Service", udtaler Strøbech (st. 679): „Hans planer og forslag var legio og var lige fantastiske og tåbelige allesammen", og Strøbech fortsætter: „Jeg tror, at han er en meget inferiør person og også både af Thune Jacobsen og mig har været betragtet som ganske uanvendelig." (st. 679).

Rudolf Christiansen blev som anført afvist af Strøbech. Om hvorvidt dette skete på Unmack Larsens foranledning, se st. 400 ff. Senere blev samarbejdet med Rudolf Christiansen imidlertid genoptaget. Herom forklarer Thune Jacobsen (st. 406 ff.):

---

[1]) At Rudolf Christiansen i september 1939 blev anholdt med et falsk pas, se. st. 112 og 396, og om at han efter oplysninger fra rigspolitiet blev løsladt, se st. 114.

„Ja, dèr er det, jeg vil forklare, at i forsommeren 1941 henvendte Christiansen sig til mig og oplyste, at han arbejdede med en plan om en byggeforening, men at han savnede midler til dette arbejde, og at han tilstræbte gennem dette arbejde at forhindre, at medlemmerne i denne forening faldt i armene på kommunisterne, og han spurgte, om jeg ikke kunne tænke mig at støtte ham på en eller anden måde. Da han mærkede, at jeg ikke var interesseret, slog han på, at han måske til gengæld kunde skaffe politiet oplysninger om kommunisterne og deres virksomhed. Jeg var naturligvis efter mit tidligere kendskab til Christiansen klar over, at han var en højst upålidelig person, og da jeg anså det for sandsynligt, at han uden midler, som han var, måske kunde gå til Tyskerne og tilbyde dem oplysninger om kommunisterne, fik jeg den tanke, at jeg kunde holde ham borte fra at give Tyskerne meddelelser ved at bede ham give mig meddelelserne mod et månedligt honorar. Han kunde efter min mening i den foreliggende situation være farlig. På det tidspunkt, og for resten også senere, var der for politiets vedkommende absolut ingen interesse for at pågribe kommunister eller gøre et arbejde for at modarbejde kommunistisk virksomhed. Man var naturligvis nødsaget til officielt at bekæmpe kommunistisk virksomhed, men kunde i det omfang, det var rimeligt og muligt, lukke øjnene. De oplysninger, som Christiansen herefter skulde give mig, havde jeg derfor ikke til hensigt at benytte, men blot lade dem gå i papirkurven. Jeg kunde derfor heller ikke udbetale ham understøttelsen gennem politiet, som naturligvis vilde undre sig over denne understøttelse, der ikke gav noget som helst resultat. Jeg[1]) aftalte derfor med minister Gunnar Larsen, som på et tidligere tidspunkt på min foranledning over for udenrigsministeren[2]) havde stillet i udsigt, at han gerne vilde stille midler til rådighed for sikkerhedspolitiet af sin egen lomme, fordi efterretningsvæsenets budget kun rådede over små beløb, at han hver måned skulde udbetale 500 kr.[3]) til Christiansen. Over for Gunnar Larsen oplyste jeg kun, at det var for at skaffe oplysninger om kommunistisk virksomhed, ren informationstjeneste, men indviede ham ikke i øvrigt i min plan, fordi jeg ikke vilde have, at det skulde komme frem, at Christiansen kun var honoreret, for at man kunde holde ham borte fra Tyskerne[4]); hvis det nemlig var blevet oplyst dengang, at Christiansens oplysninger ikke kom videre, vilde man kunne forstå fra tysk side, at man havde spillet imod dem. På den tid rygtedes alt, hvad man foretog sig.

Christiansen sendte efterhånden meddelelser frem til mig, i en del tilfælde afleverede han dem personlig på mit kontor, og dèr har jeg tilintetgjort dem. Jeg vil hævde, at jeg oftest lod hans meddelelser gå ulæste i papirkurven. I retten blev det, i retssagen mod Gunnar Larsen, af statsadvokat Carl Madsen foreholdt mig, at man i politiets besiddelse havde fundet et dokument[5]), som Christiansen havde afleveret til mig, og hvor han foruden at omtale, at man påtænkte et flugtforsøg fra Horserødlejren, havde givet meddelelse om en ny bestyrelse for den kommunistiske forening. Jeg har spurgt om, hvordan dette dokument var kommet til veje, og det er blevet sagt mig, at det skulde være fra politiet overleveret til Carl Madsen. Det skulde være fjernet fra det pengeskab eller det kartotek, hvori det har været opbevaret af statsadvokaten for særlige anliggender, Hoff. I retten[6]) havde jeg sagt, som jeg her siger, at jeg ikke havde benyttet de meddelelser, jeg havde fået, til at informere politiet, men da jeg var bange for, at der kunde være et eller andet tilfælde, hvor en eller anden meddelelse havde været af en sådan natur, at jeg mente at burde indvi politiet i det, så spurgte jeg, forinden jeg gik i retten, både Eivind Larsen og Odmar, der havde denne afdeling for de særlige anliggender, om de nogen sinde havde modtaget sådanne meddelelser fra mig. De svarede begge to nej, og derfor var jeg i god tro, da jeg sagde, at jeg ikke havde givet politiet meddelelser. Hvordan denne meddelelse er kommet til Hoff, har Hoff meddelt mig; det kunde jeg heller

---

[1]) Den daværende justitsminister, Harald Petersen, var ikke informeret, jfr. ber. X s. 31.

[2]) Se herom ber. X s. 30.

[3]) Se ber. X s. 29 om, at beløbet senere blev forhøjet til 1 500 kr., og s. 30 om, at Thune Jacobsen skriftligt overfor Gunnar Larsen har bekræftet, at det hele skete på Thune Jacobsens ansvar og risiko (jfr. nærv. ber. A. 798).

[4]) Se st. 577 om, at Thune Jacobsen fastholder denne forklaring.

[5]) A. nr. 223 og 224.

[6]) A. 838 ff.

ikke erindre. Han sagde til mig, at en dag, da han kom ind på mit kontor, gav jeg ham denne meddelelse, idet jeg sagde til ham, at den var fortrolig, han kunde læse den. Jeg bevarer ikke nogen erindring om, at meddelelsen indeholdt nogen oplysning om en ny bestyrelse for den kommunistiske forening. Jeg går ud fra, at Christiansen lige havde afleveret skrivelsen til mig og meddelt, at der var mulighed for, at kommunisterne vilde flygte fra Horserødlejren, eller at der var planlagt flugtforsøg fra Horserødlejren, og at så Hoff er kommet ind til mig i det øjeblik, thi ellers vilde det være naturligt, at jeg havde afleveret den til departementschefen. Forholdsordre gav jeg overhovedet ikke Hoff, jeg har blot sagt — det vil han kunne afhøres om: Det er fortroligt, læs den! Jeg har overhovedet ikke senere konfereret med statsadvokaten om den, og han har altså oplyst mig om, at han blot henlagde den hos sig selv. At Christiansen, som statsadvokaten har meddelt mig, også har gået hos tyskerne på det tidspunkt, hvor han fik understøttelse udbetalt hos mig eller hos Gunnar Larsen, det er jeg ubekendt med."

Som omtalt foran blev Rudolf Christiansen i april måned 1944 aflivet af modstandsbevægelsen som spion og angiver.

Af en politirapport (A. nr. 227) fremgår, at han virkelig var angiver, idet en varetægtsfange, Karl Martens Winther[1]), herom forklarer:

„Hestetyven, der var vidende om, at arr. havde forbindelser indenfor det kommunistiske parti, fik efterhånden arr. overtalt til at komme frem med oplysninger om personer i partiet, og det udartede sig til, at arr. kom til at arbejde som stikker for hestetyven, der videregav oplysningerne til Gestapo, og som sluttelig skaffede arr. en direkte kontakt med Gestapo. Arr. fik i begyndelsen ingen betaling, idet hestetyven ikke gav ham noget, men han oppebar senere hos Gestapo en ugeløn på 50 kr."

[1]) Om Winthers forbindelse med arrestation af Aksel Larsen, se kap. 25.

E. Begivenhederne den 22. juni 1941 og foranstaltningerne imod kommunisterne.

22. Arrestationen af kommunister den 22. juni 1941.

I justitsministeriets redegørelse for statsadvokaten for særlige anliggenders virksomhed omtales (A. 189—191), at politiet — statsadvokatens afdeling — i løbet af året 1940 havde modtaget enkelte forespørgsler og anmodninger om undersøgelser vedrørende personer eller organisationer, der var eller angaves at være kommunister (jfr. A. nr. 105—106), men, fortsætter redegørelsen (A. 191):

„Iøvrigt var der ikke fra tysk side blevet rejst spørgsmål om det kommunistiske partis stilling i Danmark. Der var ikke stillet krav eller ytret ønske om partiets opløsning eller om indskriden under nogen form mod dets enkelte medlemmer eller dets agitation, der iøvrigt også i den nævnte periode var tilbageholdende og ikke rettet mod besættelsestropperne eller tyske interesser."

Ved den tysk-russiske krigs udbrud ændredes dette forhold, idet tyskerne da blandt en lang række foranstaltninger også krævede internering af alle førende kommunister; men, siges det i redegørelsen:

„Også den aktion, som tyskerne i forbindelse med det tyske angreb på Sovjetunionen den 22. juni 1941 krævede iværksat, fremtrådte — i kraft af de samtidig stillede krav på andre områder og den fra tysk side givne begrundelse — som en af den opståede nye krigssituation betinget afværgeforanstaltning."

Til belysning af begivenhederne i forbindelse hermed har kommissionen indhentet skriftlige redegørelser fra fhv. udenrigsminister Erik Scavenius (A. nr. 231), fhv. justitsminister Harald Petersen (A. nr. 232), vicepolitichef Arthur Dahl (A. nr. 233) og politiinspektør Sv. Holten (A. nr. 234). Der er endvidere af kommissionen foretaget en række afhøringer, hvorunder følgende har afgivet forklaring: fhv. udenrigsminister Erik Scavenius (st. 623 f.), fhv. justitsminister Harald Petersen (st. 12 f.), daværende direktør for udenrigsministeriet Nils Svenningsen (st. 449 f.), fhv. justitsminister Thune Jacobsen (st. 25 f.), departementschef Eivind Larsen (st. 47 f.), vicepolitiinspektør Glud-Johansen (st. 339 f.), politikommissærerne J. Odmar (st. 355 f.) og H. P. Andst (st. 412 f.) samt kriminaloverbetjentene Max Weiss (st. 418 f.), Harald Verner Dinesen (st. 473 f.) og Chr. Vilh. Madsen (st. 479 f.).

Under disse afhøringer viste der sig sådanne uoverensstemmelser mellem de fremkomne forklaringer, at kommissionen fandt det rigtigst, at der til afklaring af dette spørgsmål blev foretaget vidneafhøringer under vidneansvar. Da det samtidig overvejedes at lade begivenhederne i forbindelse med den såkaldte „Sverigesrejse"[1]) undersøge ved en kommissionsdomstol[2]), inddroges under kommissoriet

[1]) Se om denne kap. 42.

[2]) Om den nedsatte kommissionsdomstol, se nærmere kap. 50.

for denne begivenhederne i forbindelse med arrestationen af kommunister den 22. juni 1941. Med civildommer E. Olrik som kommissionsdommer og medlem af kommissionen, fhv. justitsminister N. Busch-Jensen som — efter kommissionens ønske — beskikket til at repræsentere den offentlige anklagemyndighed, har den nævnte kommissionsdomstol foretaget en lang række afhøringer.

Udfra ønsket om at gøre offentligheden bekendt med undersøgelsens resultat på et så tidligt tidspunkt som muligt udsendte kommissionen, da nærværende beretning endnu ikke kunne foreligge, den 9. april 1948 gennem Ritzaus Bureau en fra civildommer E. Olrik modtaget foreløbig og summarisk redegørelse (A. nr. 259), der, som det omtales nedenfor, rekapitulerer undersøgelsens resultater derhen, at der ved kommissionsdomstolens afhøring intet er fremkommet, som kan begrunde nogen bebrejdelse mod politikommissær *Odmar* eller andre over- eller underordnede indenfor Københavns politi for deres forhold vedrørende den omhandlede aktions forberedelse og iværksættelse. Ved skrivelse af 4. juni 1948 har civildommeren til kommissionen fremsendt en fyldigere oversigt over de nævnte undersøgelser, udfærdiget på grundlag af de af domstolen afholdte forhør (A. nr. 260). Over kommissionsdomstolens afhøringer blev der optaget stenografisk referat, og dette er i sammentrængt form optrykt som bilag (A. nr. 261) til nærværende beretning.

På grundlag af det således fremkomne materiale bemærkes følgende:

Aktionen indlededes med, at den daværende tyske gesandt, Renthe-Fink, ved 3-tiden om morgenen den 22. juni 1941 personlig ringede til udenrigsministeriets direktør, Nils Svenningsen, og meddelte, at det var absolut nødvendigt, at denne øjeblikkelig kom ud til det tyske gesandtskab på Kastelsvej, og, udtaler Svenningsen (st. 449):

„Dèr fortalte Renthe-Fink mig i en meget ejendommelig sindstilstand — på een gang betaget, højtidelig og ophidset — om det store, der var sket; som han sagde: nu marcherede Tyskland sammen med Rumænien og Finland mod Rusland. Det var sket samme nat, og i den anledning var det nødvendigt, at der her blev truffet en række foranstaltninger. Han vilde ikke selv gå i enkeltheder, men bad mig køre over til Dagmarhus, idet han oplyste, at hr. Eivind Larsen, departementschefen i justitsministeriet, var blevet indkaldt direkte til dette møde."

Mødet på Dagmarhus.

Til mødet på Dagmarhus[1]) var foruden departementschef Eivind Larsen (A. 902, 934 og st. 77) tilkaldt vicepolitichef Arthur Dahl (A. 902, jfr. 936 og A. nr. 233), politiinspektør Sv. Holten (A. 902, jfr. 936, og A. nr. 234) og kontorchef hos rigspolitichefen O. Linstow (A. 902 og A. 937). Fra tysk side var bl. a. tilstede Kanstein og hans folk, Stalmann og dr. Fest, og fra Abwehrstelle Howolt med en væsentlig del af hans folk[2]) (Eivind Larsen A. 934), og det blev så, da man var samlet, forklarer Eivind Larsen (st. 48):

"meddelt os, at der samme nat var udbrudt krig mellem Tyskland og Rusland, og at tyskerne af militære grunde i den anledning måtte stille en række krav til de danske myndigheder eller den danske regering, og de krav blev meddelt os. De omfattede en række forskellige ting, og der blev overgivet os et aide mémoire, der indeholdt de forskellige krav, og blandt disse krav var indskriden fra dansk side mod de danske kommunister."

[1]) Jfr. hertil omtalen i kommissionsdomstolens oversigt (A. 902).

[2]) Om andre var tilstede, se A. 934 (Eivind Larsen) og A. 926 (Kriminalrat Hermannsen).

De i det tyske aide mémoire (A. 853) opstillede krav gik ud på følgende:

„1. Spærring af ind- og udrejse over den dansk-svenske grænse for indehaverere
   a) af sovjetrussiske pas,
   b) af Nansenpas, uanset hvilket land der har udstedt det pågældende legitimationspapir,
   c) af fremmedpas, af hvilke fremgår, at personerne har været statsborgere i Sovjetunionen eller det russiske kejserrige,
   d) af paspapirer af enhver art, af hvilke fremgår, at personerne har været statsborgere i de tidligere stater Estland, Letland eller Litauen.
2. Afspærring af det sovjetrussiske gesandtskabs eksterritoriale grundstykker og lejede lokaler.
3. Afbrydelse af det sovjetrussiske gesandtskabs og de øvrige sovjetrussiske tjenesteafdelingers telefonforbindelser og af de private telefonforbindelser for medlemmer af gesandtskabet og de øvrige tjenesteafdelinger.
4. Arrestation af sådanne under 1. nævnte personer, der gør forsøg på ind- eller udrejse, og overgivelse af sådanne personer til det under den øverstkommanderende for de tyske tropper i Danmark stående militærpoliti; også diplomatiske og konsulære repræsentanter for Sovjetunionen skal i sådanne tilfælde anholdes.
5. Arrestation og internering:
   a) af alle våbenføre mænd, der har sovjetrussisk statsborgerret,
   b) af alle andre sovjetrussiske statsborgere, der mistænkes for at udøve spionage eller sabotage,
   c) af alle statsløse personer, der tidligere har været statsborgere i Sovjetunionen eller det russiske kejserrige, og som mistænkes for at udøve spionage eller sabotage,
   d) af alle tyske, udenlandske og statsløse kommunister,
   e) af alle ledende danske kommunister, herunder også de kommunistiske rigsdagsmænd,
   f) af alle danske kommunister, der mistænkes for at udøve spionage og sabotage."

Da de tyske krav var fremsat, forsøgte Svenningsen og Eivind Larsen at få telefonisk forbindelse med deres respektive ministre. Det siges herom i kommissionsdomstolens oversigt (der refererer Eivind Larsens forklaring):

„Direktør Svenningsen[1]) gik for at telefonere til udenrigsministeren. Samtidig eller måske lidt efter forsøgte departementschefen[2]) at få telefonisk forbindelse med justitsminister Harald Petersen[3]), hvis telefon ikke svarede. Direktør Svenningsen kom tilbage og sagde, at han havde talt med udenrigsministeren, der havde vist ham videre[4]) til statsministeren. Denne havde sagt, at de ting, der krævedes fra tysk side, skulde gennemføres. Spørgsmålet om rigsdagsmændenes stilling blev drøftet mellem direktøren og departementschefen, og direktøren sagde, at han ganske specielt havde nævnt for statsministeren, at der var krav om, at også rigsdagsmændene skulde underkastes frihedsberøvelse." (A. 902).

Der fandt derefter en række detailforhandlinger sted mellem Svenningsen og Eivind Larsen på den ene side og Kanstein på den anden side. De tyske krav blev udbygget i enkeltheder i nogle notitser. Eivind Larsen har genkendt den som A. nr. 242 optrykte notits som en, han fik overleveret på Dagmarhus, og de som A. nr. 240 og 241 optrykte dokumenter hidrører formentlig fra samme lejlighed (A. 902).

---

[1]) Se herom Svenningsen, st. 450.
[2]) Se herom Eivind Larsen, bl. a. st. 48.
[3]) Jfr. dennes forklaring, st. 12.
[4]) Se om Scavenius' forklaring, st. 627 ff.

For kommissionen har det spørgsmål været fremdraget, om der ikke havde været mulighed for at imødegå de tyske krav. Hertil svarer direktør Svenningsen (st. 452):

„Jeg har den mening, at det overhovedet vilde have været håbløst for embedsmændene at tage op en sådan forhandling. Sådan som hele stillingen og atmosfæren og hele situationen var, var vi blevet fejet til side, for dette var et helt og udelt krav, som tyskerne forlangte gennemført, så jeg tror, det vilde have været helt omsonst hvis man havde taget en sådan forhandling op."

På politigården.

Fra mødet på Dagmarhus tog direktør Svenningsen til udenrigsministeriet og de fremmødte politifolk til politigården. Politikommissær Holten forlod ifølge Eivind Larsens forklaring (A. 934) Dagmarhus først. „Abwehrstelle" var meget ivrigt, og det var indenfor Holtens område, kystbevogtningen, der skulle træffes foranstaltninger til at foretage de forskellige trafikspærringer o. s. v., som var krævet, og det var i sig selv et stort apparat". Herefter fulgte de øvrige (jfr. A. 934—937). Eivind Larsen kørte, såvidt han husker, i sin egen vogn, og samtidig startede tyskerne, dr. Fest og Huff, i deres vogn (A. 935), jfr. Eivind Larsens udtalelse til kommissionen (st. 48):

„Vi tog så på politigården, iøvrigt ledsaget af nogle tyskere, såvidt jeg husker dr. Fest og en lille mand, der hed Huff. Jeg vil ikke sige, at vi var under bevogtning, men i hvert tilfælde var de med og var meget interesserede i vore bevægelser."

Om hvad der nærmere passerede på politigården, hvor udrykningsholdet i mellemtiden var blevet tilsagt, blev der under afhøringerne i kommissionen afgivet forskellige forklaringer:

Departementschef *Eivind Larsen* meddelte (st. 60 ff.), at han gik ud fra, at han havde instrueret politikommissær Andst, der var leder af afdeling D, og politikommissær Odmar, der var souschef i afdeling A.S. (Statsadvokatens afdeling).

Odmar oplyste, at han havde med den krævede anholdelse og forvaringstagen af russiske statsborgere at gøre (st. 358), men selve udvælgelsen af de kommunister, der skulle anholdes, havde han intet med at gøre. Den var formentlig foretaget af personalet i afdeling D, hvis leder dengang var Andst, men om Andst har haft med udtagningen af disse personer at gøre, ved Odmar ikke.

Vicepolitiinspektør *Glud-Johansen* forklarede (st. 339 ff.), at han var souschef for opdagelsespolitiet under politiinspektør Krenchel som chef. Han havde med personalet at gøre, og hans opgave måtte være at skaffe det fornødne personale, men hvem der skulle arresteres, havde han intet med at gøre.

Andst oplyste (st. 411 ff.), at den 22. juni 1941 var en søndag, og han havde fri den dag, og da han ikke stod på udrykningsplanen, blev han først tilkaldt op ad formiddagen. Da han kom, var aktionen altså i fuld gang, og der var egentlig ikke noget for ham at gøre. Derimod var personalet i afdeling D tilkaldt efter udrykningsplanen, og af disse var det overbetjent Chr. Madsen og overbetjent Dinesen (der dog var syg den pågældende dag), som hidtil særlig havde beskæftiget sig med den del af afdelingen, der vedrørte kommunisterne.

Chr. Madsen forklarede, at han var tilkaldt til politigården og opholdt sig i opdagelsespolitiets parolesal, hvorfra han — ved 6-tiden — fik besked om at komme til afdeling D, hvor hele politiledelsen var forsamlet, og på hvilket møde det blev fastlagt, hvilke kommunister der skulle anholdes. Han udtalte bl. a. (st. 480):

„De var så samlet på mit kontor på 3die sal i afdeling D. Der var tilstede departementschef Eivind Larsen, chefen for Københavns opdagelsespoliti, Krenchel, souschefen i opdagelsespolitiet, viceinspektør Glud-Johansen, souschefen i stats-

advokaturen for særlige anliggenders afdeling, politikommissær Odmar, politikommissær Andst, kriminalassistent Videnkjær, som nu er død, dr. Fest, den særlige leder af det tyske politi under gesandtskabet, og hans souschef, Kriminalrat Hermannsen samt en ung tysk politimand, kriminalsekretær Huff; når Hermannsen og Huff var med, var det, fordi de talte dansk; Huff havde været her som Wienerdreng gennem mange år og talte flydende dansk. Alle disse var samlede deroppe."

Disse på et væsentligt punkt modstridende forklaringer har som foran omtalt været genstand for særlige undersøgelser ved den nedsatte kommissionsdomstol og omtales i kommissionsdommerens oversigt, A. 903 ff., hvor det siges, at „ingen af de danske herrer har villet godkende Madsens fremstilling."

I samme oversigt foretages derefter en gennemgang af de afgivne forklaringer, til hvilken gennemgang der henvises nærmere, og det udtales herefter (A. 906): „*Det synes efter det oplyste ikke at kunne antages, at den af overbetjent Madsen i den parlamentariske kommission afgivne forklaring er rigtig.*"

De danske kartoteker.

Ved udvælgelsen anvendte man det i afdeling D værende materiale. Spørgsmålet om de danske kartoteker er ligeledes blevet gennemgået af kommissionsdomstolen, der ved afhøring af en række forhenværende og nuværende politiembedsmænd har søgt at få oplyst, hvilke kartoteker politiet i København har haft (jfr. oversigten A. 906 ff.).

Der fandtes i afdeling D et meget stort kartotek, der var bygget op gennem lang tid. Overbetjentene Madsen og Weiss har forklaret, at der desuden allerede i 1940 var et særligt kartotek med kort over kommunister, nazister og andre. Ingen af de andre afhørte har imidertid villet gå med til, at der fandtes et sådant specialkartotek. Fra 1. april 1940 blev overbetjentene Madsen og Dinesen sat til specielt at beskæftige sig med kommunisterne, og Madsen har forklaret, at de da lavede et nyt specialkartotek, idet de flere gange havde fået „besked på, at den dag, der skulde ske noget med russerne, skulde de sørge for at have sagerne i orden til en aktion mod kommunisterne." Han har dog senere „udtalt, at der overhovedet ikke havde været tale om. hvad kartoteket skulde bruges til, og man havde aldrig diskuteret, om det skulde bruges til anholdelser" (A. 908), og Dinesen har forklaret, at de havde fået besked om at holde rede på kommunisterne, men „der var ikke sagt noget om, at det skulde være færdigt til brug ved en aktion." (A. 908). Politikommissær Andst har forklaret, at specialkartoteket blev sat i gang, fordi han anså kommunisterne for ikke gode danskere, men han havde aldrig tænkt sig, at det skulde bruges til en razzia, og han havde den 21. juni 1941 ikke nogen som helst tanke om, at de kunde komme ud for at skulle anholde kommunister." (A. 908).

Foruden i afdeling D fandtes et kartotek hos rigspolitiet, jfr. kommissionsdommerens oversigt (A. 908):

„Også i rigspolitiets sikkerhedspolitiafdeling fandtes et kartotek, men efter kriminalassistent Mønniche-Petersens forklaring (A. 953) var det kun en begyndelse. Man havde fået noget materiale af politisk art ind fra politikredsene, og de havde påbegyndt en registratur, men det var en kortregistratur over personer, hvor man i virkeligheden kun benyttede deres navne, altså et hovedkort på manden. Dog havde man markeret visse politiske grupper med faner. De havde påbegyndt at ordne de pågældende personer politikredsvis, men havde ikke tilstrækkeligt personale, så de kunde ikke få noget i gang. For nazisternes vedkommende var de dog længere fremme."

Det tyske kartotek.

De tyske krav om anholdelse af *bestemte* kommunister var angivet i et kartotek. Under afhøringerne (Chr. Madsen, st. 501) oplystes det, at overbetjent Chr. Madsen var i besiddelse af dette, og efter anmodning afleveredes det herefter til kommissionen (A. nr. 244, jfr. 247—248).

Spørgsmålet om, hvornår disse kort er overrakt det danske politi, er nærmere undersøgt af kommissionsdomstolen, jfr. oversigten, A. 908 og ff., hvortil henvises.

Om selve kartoteket siges det i nævnte oversigt (A. 909):

„Det tyske kartotek indeholdt 72 kort, på hvilke er anført den pågældendes navn og adresse, hans fødested, fødselsår og -dag, hans livsstilling samt hans stilling indenfor partiet. For 6 personer findes kort 2 gange, således at kartoteket kun omfatter 66 personer. Kartoteket er inddelt i følgende grupper:

Leiter der Zentralkomitee der D. K. P.
Leiter der D. K. U.
Mitglieder i Folketing der D. K. P.
Mitglieder der Stadtvertr. i Kopenh. der D. K. P.
Redakt. Schriftl. d. versch. Zeit u. Schrift d. D. K. P.
Leiter der versch. Nebenorganisationen der D. K. P."

Notitserne om kommunisterne af henholdsvis 17. september og 20. december 1940.

Under afhøringen i den parlamentariske kommission oplyste overbetjent Chr. Madsen, at han og Dinesen engang havde udarbejdet nogle notitser om kommunisterne, og *at det tyske kartotek var blevet til på grundlag af den ene af disse notitser.* Overbetjent Madsen har overgivet de pågældende notitser til kommissionen (A. nr. 245 og 246), og spørgsmålet har været nærmere undersøgt af kommissionsdomstolen, jfr. oversigten (A. 910—911), hvor følgende udtales:

„Under sagen er fremlagt en notits, dateret 17. september 1940, hvori der gives en række oplysninger om Danmarks kommunistiske parti, dets virksomhed og dets organisation. Endvidere findes oplyst, hvem der var partiets centralkomités medlemmer med angivelse af deres adresser. På samme måde findes opgivet medlemmerne af Danmarks kommunistiske ungdomsforbunds bestyrelse, partiets folketingsmedlemmer og medlemmer af Københavns borgerrepræsentation. Yderligere gives oplysning om partiets presse og redaktører, om foreningen Sovjetunionens Venner samt forskellige andre forhold. Ialt er der oplysning om 66 personer.

Endvidere er der fremlagt en notits, dateret 20. december 1940, der indeholder udførlige oplysninger om partiets historie, virksomhed og presse, men som nævner færre navne end notitsen af 17. september 1940.

Det bemærkes, at en sammenligning mellem notitsen af 17. september 1940 og det tyske kommunistkartotek viser en meget nøje overensstemmelse både med hensyn til navne og gruppering. Meget karakteristisk er det således, at der såvel i notitsen som i kartoteket står anført som redaktør af det kommunistiske månedsblad „Kultur og Politik": *Carl Christian Madsen*, født 14. 4. 1889 i Hjørring, boende Saxogade 82, arbejdsmand, idet det er med urette, at denne person er opført. Det var landsretssagfører *Carl Marius Madsen*, der var medarbejder ved „Kultur og Politik". Fejlen fandtes i kartoteket i opdagelsespolitiets afdeling D.

Der synes næppe at være tvivl om, at det tyske kartotek er blevet til på grundlag af notitsen af 17. september 1940.

Overbetjent *Weiss* har hævdet, at politikommissær *Odmar* havde afleveret en liste over kommunister til tyskerne for at sikre sig en eventuel stilling i fremtiden. I det følgende skal oplyses, hvad der foreligger.

Overbetjent *Madsen* har forklaret, at han og overbetjent *Dinesen* af politikommissær *Odmar* blev anmodet om at lave en oversigt over det kommunistiske parti til *Odmars* egen orientering, jfr. stenografisk referat sp. 487 f. Det er i retten oplyst, at *Madsen* og *Dinesen* søgte bistand ved udarbejdelsen af oversigten hos kriminalassistent *Anders Christensen*, der i en årrække havde arbejdet med afdeling D.s kartotek. Han benyttede sig af en oversigt, som kriminalassistent *Andreas Hansen* i sin tid havde udarbejdet. Politikommissær *Odmar* har (A. 929) forklaret, at han kan erindre, at han har set den af *Madsen* og *Dinesen* udarbejdede oversigt. Han har videre forklaret, at Kriminalrat *Hermannsen* en dag forlangte en sådan opstilling over kommunisternes organisation i Danmark. Hvornår det var, mindes han ikke. *Odmar* henvendte sig derefter til *Eivind Larsen*, der på det tidspunkt var statsadvokat. Han sanktionerede, at tyskerne fik en sådan opstilling. *Odmar* har så anmodet *Madsen* og *Dinesen* om at udarbejde den, og han har derefter sendt den til tyskerne. Han har ingen erindring om, at han til *Madsen* skal have talt om, at notitsen skulde være til hans egen orientering, og at han skulde have garanteret for, at listen kun skulde bruges dertil. Der blev fra tysk side stadig stillet krav om oplysninger af forskellig art. At det skulde være privat, at han gav *Hermannsen* opstillingen, har han bestemt afvist.

Departementschef *Eivind Larsen* har (A. 954) forklaret, at han har en svag erindring om, at der på et eller andet tidspunkt blev udarbejdet en fremstilling af de kommunistiske forhold herhjemme, og den affødte nogen diskussion om, at man skulde se at få en liste med færre navne. Det står svagt for ham, men om det er oversigterne fra september og december 1940, tør han ikke sige. Han anser det for ganske udelukket, at *Odmar* skulde have givet *Hermannsen* notitsen som en vennetjeneste.

Overbetjent *Dinesen* har (A. 943) forklaret, at der fra statsadvokatens afdeling kom anmodning om at lave en redegørelse over kommunisterne. Hvem der kom med anmodningen, mindes han ikke. At notitsen skulde bruges til *Odmars* egen oerientering, husker han heller ikke. Der gik et godt stykke tid med at lave den. Notitsen blev afleveret til *Odmar*.

Både *Dinesen* og overbetjent *Madsen* har forklaret, at de senere vilde have oversigten tilbage fra *Odmar*, og der opstod en ordstrid mellem denne og *Madsen*. Først nogle dage efter fik *Dinesen* oversigten fra *Odmar*. Hvornår dette optrin fandt sted, om det var i efteråret 1940 eller i efteråret 1941, har ikke helt kunnet fastlægges.

Kriminalrat *Hermannsen* har forklaret (A. 928), at han har set oversigten før. Han er tilbøjelig til at tro, at han havde fået den fra Abwehrstelle. Han har bestemt bestridt, at *Odmar* privat skulde have givet ham oversigten. Hans forhold til *Odmar* var ikke af en sådan art, at dette kunde tænkes. Forøvrigt havde *Hermannsen* ingen privat interesse i at få en sådan oversigt. Det var dr. *Fest*, der lavede kommunistkartotek, ikke *Hermannsen*.

Det har ikke været muligt at få opklaret formålet med udarbejdelsen af notitsen af 20. december 1940."

I den foreløbige og summariske redegørelse for undersøgelsen (A. nr. 259) sammenfattes resultatet således:

„Det må ved de stedfundne afhøringer anses for godtgjort, at politikommissær *Odmar* efter ordre har ladet udarbejde en sådan redegørelse, dateret den 17. september 1940, og at redegørelsen er blevet overgivet til tyskerne som et led i det samarbejde, der var med besættelsesmagten, og som var tilrettelagt ved forhandlinger mellem regeringen og de tyske myndigheder i tiden efter besættelsen. De oplysninger, som redegørelsen af 17. september 1940 indeholdt, var forøvrigt i alt væsentligt almindelig tilgængelige, og på det tidspunkt, da redegørelsen blev udarbejdet, bestod der ikke noget spændt forhold mellem kommunisterne og besættelsesmagten. Der var da ikke nogen nærliggende udsigt til, at tyskerne skulde benytte redegørelsen til andet end til almindelig orientering."

og det udtales videre i A. nr. 259:

„Der er ved kommissionsdomstolens afhøringer intet fremkommet, som kan

begrunde nogen bebrejdelse mod politikommissær *Odmar* eller andre over- eller underordnede inden for Københavns politi for deres forhold vedrørende den omhandlede aktions forberedelse og iværksættelse."

Selve arrestationerne.

Arrestationerne blev foretaget af opdagelsespolitiets personale, der var blevet tilkaldt efterhånden, og som samledes i parolesalen, hvor det blev instrueret.

Et særligt spørgsmål har været rejst om, hvorvidt der deltog tysk politi i disse anholdelser. Herom har politikommissær Odmar forklaret, (st. 359) at tyskeren, dr. Fest overfor Eivind Larsen stillede

„bestemt krav om, at der skulde tyskere med til anholdelse af visse kommunister. Dèr kan jeg huske og har gjort notat om, at der ved anholdelsen af folketingsmændene Aksel Larsen og Martin Nielsen samt af borgerrepræsentant Johannes Hansen skulde en tysk politimand med de danske politimænd som observatør. Desuden ved jeg, at der ved ransagningen på partikontoret og „Arbejderbladet" — altså ude i Griffenfeldsgade — også skulde vistnok to tyskere med, hvis ikke jeg husker galt."

Et andet spørgsmål, der ligeledes har været fremdraget, er aktionen mod „Sovjetunionens Venner"s sommerlejr ved Mosede Strand. Herom forklarer Eivind Larsen (st. 64):

„Det er forsåvidt en historie for sig, idet der på et eller andet tidspunkt, vist om formiddagen, kom nogle tyskere — om det var de to, der var med på „gården", kan jeg ikke huske — og henledte opmærksomheden på, at der fandtes en sådan lejr, idet de stillede krav om, at der skulde ske en politiudrykning til den. Jeg kan tilføje, at de selv ønskede at tage med[1]); om det blev afværget, kan jeg ikke huske, men denne aktion skyldtes et direkte tysk konkret krav."

Under afhøringen for kommissionen forespurgtes Eivind Larsen (st. 74), hvorfor de „indbragte udspurgtes om deres forhold til Sverige, Tyskland og Sovjetunionen". Det fremgår af det som A. nr. 242 optrykte bilag, at dette skete efter tysk krav[2]).

Arrestationerne udenfor København.

Grundlaget for arrestationerne udenfor København skulle have været det i rigspolitiets sikkerhedsafdeling førte kartotek, men arbejdet med dette var som før nævnt ikke særlig langt fremme. Det har været hævdet af overbetjent Madsen, at departementschef Eivind Larsen ønskede, at afdeling D også skulle tage sig af tilrettelæggelsen af disse arrestationer (se herom bl. a. kommissionsdommerens oversigt, A. 903 ff.). Resultatet blev imidlertid, at der blev udsendt fjernskrivermeddelelse — eller telegram[3]) — (A. 855) til politimestrene, der blev anmodet om at foretage ransagning i det kommunistiske partis kontorer. Hvad angår kravet om anholdelser, formuleredes dette i meddelelsen som anmodning om at anholde ledende kommunister i politikredsen, idet der dog anførtes enkelte som kendt i København.

[1]) Se A. 906 om, at tyskerne troede, Aksel Larsen befandt sig i lejren.

[2]) Jfr. herom også nedenfor s. 113.

[3]) Desuden udsendtes telegram til politimestrene om beredskab og om kystspærringer m. v. (A. nr. 243).

Anholdelsernes omfang.

For kommissionsdomstolen forelagdes en af justitsministeriet udarbejdet oversigt over kommunister anholdt i København i tiden 22. juni—22. august 1941, (A. nr. 249), og i justitsministeriets redegørelse før statsadvokaturen for særlige anliggender (A. nr. 46) foretages (A. 183 ff.) en gennemgang af de stedfundne anholdelser.

Det hedder i nævnte redegørelse om anholdelserne i København (A. 195):

„Indenfor det nævnte tidsrum foretoges ialt 147 anholdelser, nemlig 60 den 22. juni 1941, 43 den 23. juni 1941 og senere 44. 102 af disse var løsladt inden 22. august 1941, således at der pr. 22. august 1941 sad 45 internerede fra København."

Om anholdelserne i forhold til det tyske kartotek anføres det i kommissionsdomstolens foreløbige redegørelse (A. 900):

„Ved Iværksættelsen af Aktionen mod Kommunisterne benyttede Politiet et Kartotek, som var blevet udarbejdet i Optagelsespolitiets Afdeling D. i Tiden fra Sommeren 1940 og til et Tidspunkt forud for den 22. Juni 1941, paa samme Maade som der var udarbejdet Kartotek over Nationalsocialister. Det Kartotek, som Tyskerne medbragte, ses ikke at have spillet nogen selvstændig Rolle ved Aktionens Gennemførelse. Af de 147 Personer, der blev anholdt i København i Tiden fra 22. Juni til 22. August 1941, var kun de 22 opført i det tyske Kartotek, og de faldt alle ind under de Retningslinier, som Tyskerne havde fastlagt i Notitsen.[1])

Om forholdene udenfor København udtales det (A. 197):

„Forsåvidt angår provinsen, er en tilsvarende opstilling ikke søgt gennemført. I provinsen måtte det nødvendigvis blive ret svingende, hvor mange der i de enkelte politikredse betragtedes som ledende kommunister. Tallet blev også derfor relativt større end i København, nemlig 135 den 22. juni, 21 den 23. juni og 36 i tiden derefter indtil 22. august 1941, ialt 192.

For hele landet sammenfattes det således (A. 197—198):

„Over *hele landet* fandt der altså i den nævnte periode 336 anholdelser sted. Men i samme tidsrum blev 220 atter løsladt, 102 i København, 118 i provinsen, således at der den 22. august 1941 var 116 internerede, 45 fra København og 71 fra provinsen.

Mange af de nævnte løsladelser skete efter ganske kort tids forløb, således 27 allerede den 22. juni, 13 den 23. juni 1941 og andre 21 ligeledes samme dag anholdelsen havde fundet sted. 51 blev løsladt den 8. juli 1941, og inden 22. juli 1941 var ialt 142 løsladt. 5. august fandt 11, 9. august 15, 11. august 7, 12. august 5 og 15. august 8 løsladelser sted, mens de øvrige var mere spredt.

Af de i provinsen inden 22. august 1941 anholdte var 16 opført på det fra tyskerne modtagne kartotek."

23. Kommunistloven.

a. Lovens forberedelse og gennemførelse.

Vedrørende forberedelse af den såkaldte kommunistlov har kommissionen indhentet skriftlige redegørelser fra justitsministeriet (A. nr. 262) og fra fhv. justitsminister Thune Jacobsen (A. nr. 263). Der er endvidere herom afgivet mundtlig forklaring af fhv. justitsminister Harald Petersen (st. 18) og fhv. justitsminister Thune Jacobsen (st. 133 ff.).

I sin redegørelse for begivenhederne den 22. juni 1941 (A. nr. 232) skriver Harald Petersen:

[1]) Og de pågældende fandtes i forvejen alle i afd. D's kartotek.

„Der blev ..... af statsministeren indkaldt til ministermøde, der afholdtes ved middagstid, og på dette møde blev der givet meddelelse om det passerede, der i et og alt blev godkendt af samtlige ministre. Det bemærkes herved, at interneringsaktionen på dette tidspunkt i alt væsentligt kun var på forberedelsens stadium og kunde være blevet standset, såfremt ministermødet havde givet et andet resultat."

Interneringerne måtte begrundes udfra en nødretsbetragtning. Som det bl. a. fremgår af referat af samtale med Eivind Larsen (A. 857), har man indenfor politiet allerede den 22. juni tænkt sig den mulighed, at foranstaltningerne blev godkendt af rigsdagen (A. 857), men at dette ikke var justitsminister Harald Petersens opfattelse, fremgår af forhandlingerne i 9-mandsudvalget den 24. juni 1941 (ber. IV A. 579) og af afhøringerne i kommissionen, hvor han bl. a. udtalte (st. 19):

„Jeg så således på det, at det var en handling dikteret af nødrettens grundsætninger, det var nødretten, der skulde bære det, og ikke nogen lovhjemmel, for denne lovhjemmel kunde ikke skaffes, således at det blev med rette."

Imidlertid rejstes der fra tysk side krav om forbud mod det kommunistiske parti (jfr. justitsministeriets redegørelse (A. 967) og skrivelse fra udenrigsministeriet (A. 969), og en i justitsministeriet udarbejdet redegørelse for dette spørgsmål (A. 969) blev sammen med et foreløbigt lovudkast (A. 971) omdelt til ministeriets medlemmer den 7. juli 1941. Dette lovudkast, der imidlertid ikke indeholdt nogen interneringsbestemmelse, forelå altså ved Thune Jacobsens tiltræden som justitsminister den 9. juli 1941.

I et møde i 9-mandsudvalget den 15. juli 1941 drøftede Thune Jacobsen spørgsmålet med udvalget. Justitsministeren omtalte fængslingerne og gjorde sig til talsmand for, at der gennemførtes en lov, idet han ifølge udvalgets protokol mente, „at folketinget måtte være interesseret i, at rigsdagen anerkendte denne nødssituation, og man burde forbyde det kommunistiske parti, så vi hurtigst muligt fik det hele ind under lovlige former" (ber. IV A. 589). Dette synspunkt vandt dog, som det fremgår af protokollen, dengang ikke tilslutning hos udvalget.

Imidlertid havde ministeren allerede forinden haft besøg af højesteretspræsidenten, Troels G. Jørgensen. Thune Jacobsen forklarer herom (st. 138):

„Jeg fik besøg af præsidenten for Højesteret, lige efter at jeg var tiltrådt, en høflighedsvisit, og under denne var det rimeligt, at jeg fortalte højesteretspræsidenten om det krav, der var stillet til os, og da vi havde drøftet emnet, anmodede jeg præsidenten om skriftligt at skitsere sine anskuelser om de nødvendige regler. Han var allerede på det tidspunkt inde på, at der måtte også høre en interneringsbestemmelse til. Og så modtog jeg altså fra ham et lille udkast, der i modsætning til ministeriets udkast indeholdt denne interneringsregel."

Det af højesteretspræsidenten udarbejdede foreløbige udkast (A. 971), der altså indeholdt en interneringsbestemmelse, gav, siges det i justitsministeriets redegørelse (A. 967), anledning til „en undersøgelse i justitsministeriet med henblik på spørgsmålet om, hvorvidt en bestemmelse som foreslået var forenelig med grundloven", og der foretoges visse ændringer af teknisk art i udkastet. Det hedder herefter videre i justitsministeriets redegørelse (A. 967):

"Det således omarbejdede udkast blev af justitsministeren tilsendt højesteretspræsident, dr. jur. Troels G. Jørgensen den 19. juli 1941 med anmodning om, at han vilde gennemlæse det og meddele ministeren sine bemærkninger dertil. Højeste-

retspræsidenten svarede samme dag, at han havde gennemlæst udkastet og bemærkningerne dertil og fandt alt meget tilfredsstillende.

I et ministermøde, der antagelig har fundet sted mellem 19. juli og 29. juli 1941[1]), forelagde justitsministeren udkastet."

Justitsminister Thune Jacobsen havde imidlertid, forklarer han (st. 138), henstillet til præsidenten at fremstille den domsmæssige begrundelse for en sådan lovregel, og præsidenten svarede i en skrivelse af 29. juli 1941 (A. 981), hvori han efter nærmere motivering udtaler:

„I henhold hertil må jeg fra et domstolssynspunkt påpege nødvendigheden af, *at* der tilvejebringes lovhjemmel for præventiv frihedsberøvelse af kommunismens tilhængere, og *at* dette — under hensyn til den allerede forløbne tid — sker uden nogetsomhelst yderligere ophold.

Jeg skal endnu tilføje, at det forekommer mig utvivlsomt, at grundlovens regler om retsligt forhør over anholdte og afsigelse af fængslingskendelse inden en vis frist er uden anvendelse på disse præventive fængslinger."

Der foretoges nogle mindre, redaktionelle ændringer i udkastet, der herefter forelå som i A. 983 angivet, i hvilken skikkelse det den 6. og 7. august 1941 blev forelagt 9-mandsudvalget. (Om drøftelserne her, se ber. IV A. 592 ff.).

Den 9. august forelagdes forslaget påny i et ministermøde (jfr. ber. IV. A. 447), og den 12. august fandt en drøftelse sted i 9-mandsudvalget, hvor der ytredes ønske om en bestemmelse om, at de personer, der toges i forvaring, skulle fremstilles for en dommer[2]) (jfr. ber. IV A. 595).

En sådan bestemmelse[3]) indføjedes, efter at Thune Jacobsen mundtligt havde drøftet spørgsmålet med højesteretspræsidenten (jfr. Uriaspost, s. 82, Troels G. Jørgensen, A. 993), og forslaget forelagdes i ministermøde den 14. august (ber. IV A. 447), hvor enkelte ændringer foretoges. Det herefter foreliggende udkast (A. 987) blev efter at have været i statsråd den 16. august forelagt rigsdagen den 18. august 1941, hvor det vedtoges — i landstinget uden at nogen bad om ordet —, og den 22. august 1941 stadfæstedes forslaget som lov nr. 349 om forbud mod kommunistiske foreninger og mod kommunistisk virksomhed.

Højesteretspræsident Troels G. Jørgensens virksomhed i forbindelse med dette lovforslags gennemførelse har givet anledning til adskillig kritik af højesteretspræsidenten, dels fordi han medvirkede ved lovens udarbejdelse, dels fordi han i en artikel i „Juristen" for den 1. september 1941, endnu inden nogen sag herom var blevet forelagt Højesteret til afgørelse, udtaler sig om lovens grundlovsmæssighed. Der kan herom henvises til de optrykte uddrag af „Juristen" (udtalelser af professor Borum) og „Ugeskrift for retsvæsen" (udtalelser af professor Knud Illum), hvori anmeldes Troels G. Jørgensens bog „18 år af Højesterets Historie" (optrykt i uddrag A. 1966).

Om lovens grundlovsmæssighed har Thune Jacobsen udtalt sig i en redegørelse „angående kommunistloven af 22. august 1941 set fra et juridisk synspunkt"

---

[1]) Mødet fandt sted den 1. august 1941, jfr. ber. IV A. 446.

[2]) Om det sædvanlige grundlovsforhør, se grdl. § 78.

[3]) Bestemmelsen havde følgende ordlyd: „Enhver, der tages i forvaring i medfør af 1ste stykke, skal inden 24 timer fremstilles for Københavns byret, der ved kendelse beslutter, om forvaringen skal opretholdes. Begæringen om forvaringens opretholdelse vil, når justitsministerens bestemmelse eller hans godkendelse foreligger, være at tage til følge, medmindre der må antages at foreligge en åbenbar fejltagelse med hensyn til vedkommendes identitet eller hidtidige deltagelse i kommunistisk virksomhed eller agitation."

(A. nr. 264), ligesom der findes bidrag til belysning af dette spørgsmål i de i justitsministeriet under lovforslagets udarbejdelse affattede redegørelser såvel som i lovforslagets motiver.[1])

b. Administrationen af kommunistloven.

Oplysninger vedrørende administrationen af kommunistloven findes i justitsministeriets redegørelse for den virksomhed, der blev udfoldet hos statsadvokaten for særlige anliggender (A. 198 ff. og A. 317 ff.). Endvidere har kommissionen fra fhv. minister Steincke modtaget den protokol, der førtes i det af rigsdagen i medfør af lovens § 2 nedsatte udvalg (det såkaldte kommunistudvalg). Dette udvalg, hvis formand indtil efteråret 1942 var P. Munch og derefter den senere formand for landstinget K. K. Steincke, fulgte til stadighed interneringerne og fik efterhånden fra justitsministeriet et omfattende materiale dels, som det hedder i Steinckes skrivelse (A. nr. 288), „vedrørende justitsministeriets redegørelse for de forskellige løsladte internerede, dels vedrørende andre i udvalget særligt fremdragne spørgsmål". Hele dette materiale er ikke optrykt, men har været stillet til kommissionens disposition.

Ved loven af 22. august 1941 tilvejebragtes, siges det i justitsministeriets redegørelse (A. 198), som bekendt hjemmel for den fortsatte forvaring af de den 22. juni 1941 anholdte kommunister, der endnu ikke var løsladt, og redegørelsen fortsætter:

„Straks efter lovens vedtagelse blev der af justitsministeren udfærdiget beslutning om forvaringstagelse af de 116 personer, der allerede var taget i forvaring, og disse fremstilledes i overensstemmelse med lovens bestemmelse for Københavns byret, der godkendte forvaringstagelsen. De af byretten afsagte kendelser blev i de allerfleste tilfælde påkæret til Højesteret, der stadfæstede kendelserne."

Endvidere, udtales det i redegørelsen (A. 198), gav loven ved bestemmelsen om, at personer, hvis adfærd har givet særlig grund til at befrygte deltagelse i kommunistisk virksomhed eller agitation, efter justitsministerens bestemmelse eller med hans godkendelse kan tages i forvaring, når dette skønnes nødvendigt af hensyn til statens sikkerhed eller dens forhold til fremmede magter, mulighed for også fremtidig at tage sådanne personer i forvaring, og, siges det,

„I henhold til denne bestemmelse blev i tiden fra den 22. august 1941 til den 22. juni 1942 yderligere 35 personer taget i forvaring. En stor del (17) af disse udgjordes dog af personer, der skulde have været anholdt allerede den 22. juni 1941 og siden da havde været eftersøgt til forvaring, og for hvis vedkommende der straks den 22. august 1941 af justitsministeriet var blevet truffet forvaringsbeslutning. Pr. 22. august 1941 eftersøgtes 32 personer til internering. Af disse var 17 opført i det tyske kartotek."

Som det nærmere omtales i redegørelsen (A. 199 ff.), anholdtes i den følgende tid en del af de eftersøgte og hertil kom internering af en del andre i henhold til bestemmelse truffet af justitsministeriet, men på den anden side fandt der også løsladelser sted. I den tyske notits (A. nr. 242), der overraktes om morgenen den 22. juni 1941, var udtalt, at løsladelse kun skulle kunne ske med tysk samtykke. Løsladelse fandt derfor sted efter forhandling med de tyske myndigheder om enkelttilfælde, men, siges det i redegørelsen (A. 199),

[1]) Se også artikel af fhv. justitsminister Steincke i „Socialisten".

„Man foretog imidlertid også en samlet gennemgang af de forvaredes forhold med henblik på at løslade dem, som ikke havde hørt til de mest fremtrædende kommunister, og som var villige til at indgå på de for løsladelsen stillede vilkår, forsåvidt der var rimelig grund til at tro, at de vilde overholde disse vilkår. Den 30. oktober 1941 løslodes således 16 personer."

I den følgende tid strammedes situationen, så der kun fandt enkeltløsladelser sted.

„Man forsøgte vel i begyndelsen af 1942 en fornyet gennemgang af de forvaredes forhold med henblik på mulige løsladelser, og der blev af statsadvokaten for særlige anliggender afgivet indstilling om løsladelse af ca. 30 af de forvarede; på grund af det fra tysk side indtagne standpunkt dertil kunde disse løsladelser dog ikke gennemføres, men måtte udskydes til et senere tidspunkt. Skærpelsen i den politiske situation og den øgede kommunistiske virksomhed medførte, at denne samlede løsladelse i sommeren 1942 måtte definitivt opgives. Medvirkende hertil var også de i begyndelsen af juni 1942 stedfundne undvigelser fra lejren i Horserød." (A. 199).

Om vilkårene for løsladelserne forklares (A. 199):

„Samtlige løsladelser fandt sted på vilkår, at den pågældende måtte afholde sig fra kommunistisk virksomhed eller agitation og skulde holde politiet underrettet om sit opholdssted. I visse tilfælde var det endvidere stillet som vilkår, at den løsladte skulde melde sig til politiet med visse mellemrum og/eller tage bopæl på et bestemt sted eller udenfor den by, hvor hans tidligere kommunistiske virksomhed var udøvet; i enkelte tilfælde stilledes særlige vilkår, f. eks. at vedkommende ikke måtte tage arbejde på skibsværfter. Forsåvidt angik personer, der havde beklædt stillinger eller hverv indenfor fagbevægelsen, blev det altid stillet som vilkår, at de nedlagde disse stillinger eller hverv og ikke pany lod sig vælge eller antage til sådanne eller overhovedet udøvede nogen virksomhed indenfor fagbevægelsen."

Den 18. september 1941 udsendte De samvirkende Fagforbund efter forhandling med justitsministeriet et cirkulære (A. nr. 269), hvori henstilles, at kommunister, der beklædte tillidshverv indenfor fagbevægelsen, fratrådte disse, og at sådanne personer ikke fremtidig valgtes. Dette skete efter henstilling fra justitsministeriet, hvilken henstilling nærmere begrundes i redegørelsen (A. 200).

Den 1. november 1942 var der ialt 108 forvarede og 18 eftersøgte, og, siges det (A. 200),

„De nævnte tal for interneringer og eftersøgninger viser, at resultaterne af det af politiet iværksatte eftersøgningsapparat var relativt små, og at man fra politiets side har holdt igen med interneringer."

Ved siden af den omtalte virksomhed med interneringerne måtte, forklares det (A. 200), politiet også foretage visse skridt for at modvirke den kommunistiske propagandavirksomhed, der begyndte straks efter den 22. juni 1941.

„I tiden fra 22. august 1941 til 14. august 1942 var ialt 242 personer anholdt og afhørt, sigtet for kommunistisk propaganda. Der var i nævnte tidsrum dømt 52 personer, heraf 10 fremstillere af propagandamateriale, 32 udbredere og 10, der havde ydet anden medvirken, f. eks. ved at stille plads til rådighed eller fungeret som dækadresse. Straffene svingede fra 20 dages hæfte til 2 års fængsel med tyngdepunkt omkring fængsel i 6 måneder. 7 var frifundet. For 22 sigtedes vedkommende var sagen sluttet uden tiltale på grund af bevisets stilling. Sag verserede mod 8 personer. I de øvrige tilfælde var de afhørte dimitteret af politiet uden sigtelse.

Også denne virksomhed fra politiets side må betegnes som moderat, når henses til det pres fra tysk side, hvorunder den fandt sted, og den kommunistiske propagandavirksomheds omfang." (A. 200—201).

Den stigende propagandavirksomhed og de tiltagende sabotagehandlinger affødte imidlertid gentagne tyske henvendelser til udenrigsministeriet om nødvendigheden af en mere energisk indskriden fra politiets side og en skærpet bekæmpelse af kommunismen, ligesom justitsministeriet stadig fik henvendelser ikke mindst om nødvendigheden af at opspore de kommunistiske ledere, navnlig Aksel Larsen.

I begyndelsen af 1942 fremdrog tyskerne spørgsmålet om at tage en del såkaldte salonkommunister i forvaring, hvilket de dog efter forhandling opgav (jfr. A. 201).

Som det er omtalt foran kap. 10, kulminerede disse henvendelser i sommeren 1942 i fremsættelsen af bestemte krav (A. nr. 85 og 86) fra tysk side om styrkelse og omorganisation af det politiske politi (A. 201), og jævnsides hermed lå den fra nazistisk side i talrige bladudtalelser m. v. øvede kritik af politiets holdning overfor „kommunistbekæmpelsen" (A. 202).

I efteråret 1942 stillede det tyske gesandtskab, hvor kriminalkommissær Span havde overtaget „kommunistreferatet" krav om yderligere interneringer.

En forvaringstagelse af ca. 130 funktionærer i det kommunistiske parti, som i sin tid blev interneret, men senere igen løsladt, nævntes af Kanstein overfor udenrigsministeriet den 20. oktober 1942 (jfr. justitsministeriets redegørelse A. 317 og Svenningsens referat A. nr. 271), og i fortsættelse heraf blev der på et møde på Dagmarhus den 26. oktober 1942 overfor departementschef Eivind Larsen og statsadvokat Hoff af dr. Stalmann fremsat krav om forvaringstagelse snarest muligt af flere kommunister (jfr. A. 317 og Hoffs referat A. nr. 272). De personer, der ønskedes taget i forvaring, faldt i følgende 3 grupper:

„1. Sådanne mindre kommunistiske partifunktionærer, som vel var blevet anholdt i sin tid, men senere havde fået lov til at gå, fordi de ansås for uskadelige.
2. Sådanne aktive kommunister, som politiet har under observation, men ikke er skredet ind imod, fordi det ønskes at få konstateret deres forbindelser.
3. Personer, som har deltaget i Spanienskampene på kommunisternes side."

Der blev fra dansk side fremført argumenter mod en sådan internering, men kravet blev fastholdt fra tysk side, hvor man, inden der blev skredet til aktion, ønskede at se de danske lister og at sammenholde dem med det tyske materiale.

Fra dansk side mente man i den foreliggende situation (telegramkrisen) at måtte imødekomme de tyske krav. Der blev udarbejdet lister over de to førstnævnte grupper, som blev suppleret med lister, der fremkom fra det tyske gesandtskab. Efter at der var gjort forgæves forsøg på at få aktionen udskudt, måtte justitsministeren træffe afgørelse:

„Søndag den 1. november 1942 resolverede justitsministeren, der naturligvis stadig havde været underrettet om de løbende forhandlinger, at der skulde ske forvaring af ialt 205 personer af disse to grupper.

Af disse blev den 2. november 166 anholdt og taget i forvaring. Heraf blev dog 13 kort efter anholdelsen igen løsladt." (A. 319).

Tilbage stod det tyske krav om, at samtlige frivillige deltagere i den spanske borgerkrig på republikkens side skulle tages i forvaring. De tyske myndigheder

mente, det drejede sig om ca. 250. Det danske politi havde registreret ca. 400, men forskellige grupper blev udskudt, og

„Efter udskydelsen af disse grupper blev tilbage 125 personer, om hvis forvaringstagelse der blev truffet bestemmelse af justitsministeren. Af disse anholdtes den 7. november 1942 86, hvoraf 7 dog blev løsladt efter et par dages forløb."(A. 319).

Fra tysk side forlangtes det — udtales det, A. 319—, at løsladelse ikke måtte finde sted uden efter forudgående forhandling med de tyske myndigheder i de enkelte tilfælde. I 8 tilfælde, i hvilke Københavns byret havde nægtet at godkende justitsministeriets bestemmelse om forvaringstagelse, blev de pågældende efter forhandling med de tyske myndigheder løsladt.

Det var under forhandlingerne udtalt af tyskerne, at der eventuelt kunne forhandles om undtagelser, når anholdelserne havde fundet sted, men først da Kriminalrat Span var blevet afløst af Hermannsen som leder af gesandtskabets kommunistreferat, bedredes udsigten for forhandlinger og løsladelser. I tiden 2. november 1942 — 29. august 1943 fandt ialt 193 løsladelser sted, og yderligere løsladelse var forberedt i august 1943. Den 29. august 1943 var antallet af forvarede 246 (jfr. nærmere justitsministeriets redegørelse A. 319—321).

Politiets organisation i forbindelse med administrationen af kommunistloven omtales i justitsministeriets redegørelse (A. 203), hvor det anføres, at såvel sager angående overtrædelse af loven af 22. august 1941 som spørgsmålet om interneringer og opløsning af kommunistiske foreninger behandledes af statsadvokaten for særlige anliggender.[1]) Til behandling af de nævnte sager udskiltes en del af afdeling D's personale til en særlig afdeling D.K. under statsadvokatens ledelse. Om antallet af personale forklares (A. 203):

„I juli 1941 beskæftigedes 17 politimænd i afdelingen, i årets 2 sidste måneder forøget til 19. I det første halvår af 1942 udgjorde styrken kun 10 mand for derefter i juli og august at stige til 12 og i de følgende måneder til 31, 38, 46 og 45. I 1943 indtil august lå styrketallet jævnt omkring 20 mand. Styrkeforøgelsen i september 1942 hænger sammen med, at der overfor tyskerne var henvist til, at kriminalpolitiet vilde blive forøget med henblik på bekæmpelsen af kommunismen og forhindring og opklaring af sabotage, jfr. om fordelingen rigspolitichefens cirkulære af 5. oktober 1942 (A. nr. 27). Som det ses, blev forøgelsen ikke stor og navnlig ikke varig. Nogen instruks angående lovens praktisering udsendtes ikke bortset fra justitsministeriets cirkulæreskrivelse af 18. november 1941 (A. nr. 270). Leder af afd. D. var indtil 1. januar 1942 politikommissær Andst, derefter politikommissær Odmar, der tillige gjorde tjeneste som politikommissær i statsadvokatens afdeling. Medens der i forhold vedrørende afd. D. iøvrigt var referat til chefen for Københavns opdagelsespoliti, var der i alle sager vedrørende kommunisterne direkte referat til statsadvokaten for særlige anliggender, oftest således at opstående spørgsmål forelagdes direkte for statsadvokaten af de i »afd. D.K.« tjenstgørende politimænd."

Om de opgaver, der varetoges af afdeling D.K., udtales i redegørelsen (A. 203—204):

Det i afdelingen beskæftigede personale havde navnlig følgende opgaver:

1) Gennemgang af det ved ransagningerne på kommunistiske kontorer og anholdte kommunistiske personers bopæle forefundne materiale, med henblik på registrering til navne- og emnekartotek og på eventuelle oplysninger om eftersøgte kommunister.

---

[1]) Sager angående overtrædelse af loven af 22. august 1941 henlagdes formelt til statsadvokaten ved justitsministeriets cirkulæreskrivelse af 4. september 1941 (A. nr. 268).

2) Gennemsyn af samtlige indkomne jurisdiktionsrapporter i henhold til det af rigspolitichefen den 27. juli 1941 udsendte cirkulære[1]), der tilsigtede at tilvejebringe grundlag for bedømmelsen af kommunismen i provinsen, og registrering af alle forefundne personer og kontorers navne.

3) Konstatering af de kommunistiske virksomheders ophør.

4) Eftersøgningen af de eftersøgte kommunister, herunder specielt eftersøgningen med hensyn til Aksel Larsen[2]).

5) Arbejde vedrørende hidtil internerede kommunister.

6) Den illegale kommunistiske virksomhed og dens direkte overtrædelse af lov nr. 349 af 22. august 1941.

7) Som hjælpemiddel, navnlig ved eftersøgningen af kommunister:

a) Telefonaflytning[3]).

b) Brevcensur.

Når mandskab skulde afses til de under 1), 2) og 3) nævnte opgaver samt til behandlingen af de talrige spørgsmål vedrørende internerede kommunister (bl. a. besøg på politigården eller i hjemmet), når derhos eftersøgningen af de eftersøgte kommunister, som på grund af det tyske pres på dette punkt nødvendiggjorde indsats af et betydeligt personale, navnlig til telefonaflytning og brevcensur, kunde politiets virksomhed på det under 6) nævnte felt kun blive ringe — i alt væsentligt indskrænket til de skridt, der måtte foretages i anledning af de ovenfor omtalte indkomne anmeldelser.

Ved eftersøgningen anvendtes som nævnt — i udstrakt grad — retskendelser, der gav politiet adgang til at kontrollere bestemte personers post og aflytte telefonsamtaler. I tiden fra 22. juni 1941 til august 1942 havde politiet opnået 133 postkendelser og 48 kendelser om telefonaflytning. Et andet — meget personalekrævende — middel til hjælp ved eftersøgningen var observationer navnlig af de eftersøgtes pårørende.

Det materiale, der af daværende medlemmer af kommissionen, folketingsmændene Robert Mikkelsen og Martin Nielsen som i indledningen anført er overgivet til kommissionen, hidrører fra afdeling D.K., hvorfra det blev fjernet efter 29. august 1943, men før 19. september 1944.

Fra Der Beauftragte der inneren Verwaltung — og i betydeligt mindre omfang fra Abwehrstelle — modtog, forklares det (A. 202), statsadvokaturen talrige — daglige — henvendelser om foretagelse af undersøgelser vedrørende personer, der sigtedes for kommunistisk virksomhed. Om disse henvendelser og deres besvarelse se nærmere A. 202—203, hvor også omtales anonyme henvendelser til statsadvokatens afdeling.

Udover det i besvarelsen af disse henvendelser liggende samarbejde blev der — omtales det (A. 204) — af politiet givet meddelelse til det tyske gesandtskab (ikke til krigsretten, hvilket var en fordel, da den som regel reagerede hurtigere og mere energisk) om anholdelser, forvaringstagelser, løsladelser, undvigelser, domfældelser og frifindelser.

24. Behandlingen af de internerede kommunister.

a. Behandlingen før kommunistloven.

Om behandlingen af de arresterede kommunister i tiden indtil kommunistlovens vedtagelse har kommissionen modtaget *skriftlige redegørelser* fra fhv. justitsminister Harald Petersen (A. nr. 274), fhv. justitsminister Thune Jacobsen (A. nr. 275)

[1]) A. nr. 250.

[2]) Jfr. kap. 25.

[3]) Jfr. A. nr. 209—213.

og fængselsdirektør Tetens (A. nr. 277). Endvidere er der herom afgivet *mundtlig forklaring* af Harald Petersen (st. 17) og departementschef Eivind Larsen (st. 70 ff.).

I den tyske notits, der blev overrakt den 22. juni 1941 om morgenen (A. 867), var det krævet, at de anholdte skulle udspørges om deres stilling og virksomhed indenfor D.K.P. og om deres forbindelse med USSR, Sverige eller Tyskland. Det var krævet, at de anholdte skulle holdes indbyrdes isoleret, ligesom det var udtalt, at løsladelse kun skulle kunne ske med tysk samtykke.

De anholdte blev — i København — indbragt til politigården. Om hvorvidt der i forbindelse med anholdelserne blev gjort noget for at berolige de pågældendes pårørende, se afhøringen af Eivind Larsen (st. 70)[1]), hvor ligeledes det spørgsmål omtales, om der har været tanker fremme om, at man i et vist omfang underhånden kunne give pågældende sådanne meddelelser, at de kunne unddrage sig arrestationen (st. 72).

Senere blev de internerede overført til arresthusene, jfr. Harald Petersen, der (A. nr. 274) forklarer:

„Som det fremgår af min beretning til kommissionen af 6. juli 1945 (A. nr. 232), mødte det tyske krav om internering mig aldeles uforberedt, hvorfor der ikke var andet at gøre end indtil videre at anbringe de internerede i de almindelige arresthuse. Ved min samtale med statsadvokaten for særlige anliggender om formiddagen den 22. juni 1941 instruerede jeg ham straks om, at der skulde ydes de internerede alle de lempelser [2]) i opholdet som overhovedet gørligt, og jeg har ingen grund til at betvivle, at såvel statsadvokaten som fængselsmyndighederne har efterkommet denne instruks."

Under afhøringen af Eivind Larsen forespurgtes denne (st. 74), om det var ham bekendt, at de, der fra Københavns politigård blev overført til Vestre Fængsel,

„blev ført ind i de sædvanlige rum og fik ordre til at klæde os nøgne og blev synet både forfra og bagfra og måtte bukke os sammen, for at fængselsbetjentene kunde se, om vi ikke havde skjult forskellige ting o. s. v."

Departementschef Eivind Larsen svarer hertil, at han for første gang hører dette, og fortsætter:

„Jeg vil regne med, at det er reglementarisk fra fængselsvæsenets side, men det har jeg ikke kendskab til. Der er ikke givet nogen ordre i forbindelse med arrestationerne om, at de kommunister, der blev indbragt, skulde underkastes en sådan behandling." (st. 74—75).

Om behandlingen har Harald Petersen iøvrigt i sin redegørelse (A. nr. 274) anført følgende:

„Ved skrivelse af 27. juni 1941 fra fængselsdirektoratet blev politimestrene instrueret om, at de internerede foreløbig af politimæssige hensyn skulde holdes indbyrdes isolerede. (Dette var i virkeligheden et fra tysk side fremsat krav). Besøg og brevveksling måtte kun finde sted med politiets tilladelse. Der skulde gives mindst 1½ times ophold i fri luft daglig, og forplejningen skulde være bedre end den for varetægtsfanger sædvanlige. Iøvrigt skulde de pågældendes ophold gøres så lempeligt, som forholdene og indsættelsens øjemed tillod."

---

[1]) Se også Thune Jacobsen, st. 184.

[2]) Jfr. Eivind Larsen, st. 74.

Fhv. justitsminister Harald Petersen afslutter sin redegørelse for det heromhandlede tidsrum således (A. 1023):

„Da det fra dansk side ønskes, at de internerede snarest skulde anbringes samlet og under friere forhold, toges spørgsmålet om tilvejebringelse og indretning af et dertil egnet sted straks op til behandling og førte til indretningen af Horserødlejren."

Fængselsdirektør Tetens udtaler om behandlingen i sin redegørelse (A. nr. 277):

„De internerede kommunister blev under deres ophold i Københavns fængsler og arresthusene i tiden indtil kommunistlovens vedtagelse behandlet i overensstemmelse med nærmere i justitsministeriets cirkulæreskrivelser af 27. juni og 21. juli 1941 angivne retningslinier."

De nævnte cirkulærer er sammen med en af inspektøren for Københavns fængsler under 24. juni 1941 udfærdiget bekendtgørelse optrykt som bilag 1—3 (A. 1030—1032).

b. Behandlingen efter kommunistlovens vedtagelse.

Om behandlingen af de internerede i tiden fra kommunistlovens vedtagelse foreligger for kommissionen flere *skriftlige redegørelser*, navnlig fra justitsministeriet, fhv. justitsminister Thune Jacobsen og fængselsdirektør Tetens. Endvidere foreligger *kommunistudvalgets protokol*[1]) (A. nr. 288), og desuden er der herom foretaget en række afhøringer, hvorunder følgende har afgivet *mundtlig forklaring:* fhv. justitsminister Thune Jacobsen, kst. fængselsinspektør Gjerstrup, fængselsinspektør Cai Jensen, fængselsdirektør Tetens, overbetjentene Dinesen og Chr. Madsen og fængselsinspektør Bentzen.

Indretning af Horserødlejren.

Som det fremgår af Harald Petersens før citerede redegørelse (A. nr. 274), „toges spørgsmålet om tilvejebringelse og indretning af et dertil egnet sted straks op til behandling og førte til indretning af Horserødlejren". Denne, der (jfr. Thune Jacobsen, Uriaspost, s. 83) var indrettet — i nærheden af Helsingør — under forrige verdenskrig til syge og sårede, var i 1940 blevet indrettet til de efter tysk krav anholdte og internerede emigranter. Da denne emigrantlejr blev ophævet, blev Horserødlejren anvendt til anbringelse af de internerede kommunister.

Lejrens lokaliteter.

Om lejren hedder det i en i justitsministeriet udarbejdet redegørelse (A. 1036):

„Det besluttedes at indrette en afdeling for de mandlige[2]) internerede i en del af den lejr i Horserød, der under forrige verdenskrig blev opført til syge og sårede

[1]) Protokol for det i henhold til loven nedsatte rigsdagsudvalg.

[2]) De kvindelige internerede forblev „i Vestre Fængsel i København, hvor de, sålænge pladsforholdene tillod det, var indkvarteret i en særlig afdeling, der blev indrettet i fængslets sygeafdeling, og hvor der foruden et værelse til hver af de internerede var indrettet fælles opholdsrum". (A. 1036).

krigsfanger. Den således indrettede lejr bestod af 6 bygninger, af hvilke de 3, der rummede ialt 48 værelser samt i hver bygning en stor fælles opholdsstue og vaskerum og badeværelse m. m., blev anvendt til indkvartering af de internerede. Ved lejrens ibrugtagelse kort før lovens vedtagelse den 22. august 1941 blev der overført 107 personer til lejren, og de pågældende blev derfor indkvarteret 2 og 3 sammen i hvert værelse. Udover disse lokaliteter rummede lejren en administrationsbygning samt en såkaldt Casinobygning med køkken samt spisesal for de internerede, gymnastiksal for disse og nogle lokaler, der indrettedes som snedkerværksteder. I en særlig bygning indrettedes skolelokaler og lignende for de internerede. Lejren blev indhegnet med et 2,5 m højt trådhegn, foroven forsynet med 5 rækker pigtråd. Bevogtningen i lejren overtoges af fængselsvæsenets personale."

Om de udvidelser, der efterhånden fandt sted, bemærkes:

I 1941—42 udvidedes lejren, jfr. justitsministeriets førnævnte redegørelse (A. 1039):

„Fra de internerede blev der til stadighed fremsat klager over, at der ikke var et passende antal enkeltværelser til rådighed, og da man, navnlig når man ikke kunde regne med en ganske kortvarig internering, måtte finde det rimeligt i et vist omfang at kunne imødekomme ønsker om enkeltværelser, besluttede justitsministeriet at foretage en udvidelse af lejren ved inddragning af nogle af de barakker, der iøvrigt var til rådighed. Denne udvidelse fandt sted i vinteren 1941—42, men da den strenge frost forsinkede arbejdet, var udvidelsen først tilendebragt den 31. marts 1942."

„Ved udvidelsen opnåedes, at man fik disposition bl. a. over en bygning med 21 enkeltværelser. Bygningen blev grundigt istandsat og værelserne forsynet med nyt inventar. Samtidig blev der foretaget en hovedreparation af de øvrige bygninger, i hvilke de internerede var indkvarteret. Ved denne hovedreparation blev bygningerne forsynet med muret sokkel for at imødegå fodkulde, og endvidere blev samtlige værelser nyistandsat med vægbeklædning og maling. Disse arbejder blev færdige i foråret 1942. Fra lejrens udvidelse i marts 1942 blev de internerede indkvarteret med ca. 25 mand i enkeltværelser og resten i 2-mands værelser. Der var endvidere ved udvidelsen tilvejebragt flere og større værkstedslokaler, en nyindrettet gymnastiksal og forskellige lokaler, der benyttes af de internerede til tegnestue, maleratelier m. m. Endvidere var der tilvejebragt mulighed for, at de internerede kunde drive forskellig friluftsidræt, og der blev af lejren foretaget de nødvendige anskaffelser til brug herved, i alt væsentligt i overensstemmelse med de internerede egne ønsker."

Efter nogle undvigelser fra lejren blev samtlige internerede fra den 11. juni 1942 en tid overflyttet til Vestre Fængsel, og inden lejren i oktober blev genåbnet, havde der foruden forskellige sikkerhedsforanstaltninger fundet en mindre udvidelse sted, idet

„en af bygningerne var blevet indrettet med 20 mindre værelser, hvorved der skabtes mulighed for anbringelse af et stort antal internerede i enkeltværelser. Lejren rummede herefter, fordelt i 5 bygninger, ialt 85 værelser til indkvartering af internerede." (A. 1041).

I begyndelsen af 1942 blev ca. 250 personer (Spaniensfrivillige m. v.) taget i forvaring, og en yderligere udvidelse blev nødvendig, jfr. justitsministeriets i april 1943 udarbejdede redegørelse (A. 1041):

„Man gik derfor straks i gang med planer til udvidelse af lejren, hvorefter 2 umiddelbart syd for lejren beliggende bygninger inddrages under lejren og ombygges, således at de kommer til at rumme hver 19 værelser, der kan belægges med 1—2 mand. Endvidere opføres der i forbindelse med disse 2 bygninger 2 nye barakker med ialt 72 enkeltværelser samt 2 særlige barakker, der vil muliggøre indretning af yderligere værkstedslokaler. Også den tidligere som emigrantlejr anvendte del af Horserødlejren, der ikke havde direkte forbindelse med den oprindelige lejr, skal indrettes til husning af forvarede, idet 2 bygninger ligeledes ombygges, således at de hver

rummer 19 værelser til 1—2 mand, hvorhos der opføres en ny barak med ialt 48 enkeltværelser. Ved denne udvidelse tilvejebringes således ca. 200 nye værelser.

Arbejdet med udvidelse af lejren har været noget forsinket på grund af vanskeligheder med at fremskaffe materiale til indhegning, men de nye bygninger er nu taget i brug, og lejren har herefter plads til ialt ca. 335 mand, hvoraf ca. 200 i enkeltværelser."

I foråret 1943 opførtes en barak til de kvindelige internerede (A. 1034):

„Endelig blev der i foråret 1943, for at tilvejebringe bedre anbringelsesforhold for de kvindelige kommunister, i Horserød opført en barak med enkeltværelser og en fælles opholdsstue. Barakken blev taget i brug i begyndelsen af juni måned 1943."

I juli måned 1943 lykkedes det at få de tyske myndigheders sanktion til, at de interneredes hustruer kunne aflægge ukontroleret besøg hos deres mænd (A. 1034):

„Der blev herefter indrettet en særlig besøgsbarak, der bestod af et fælleslokale og en del mindre værelser, og besøg kunde herefter gennemføres uden overværelse af nogen af personalet. Efter krav fra de tyske myndigheder måtte besøgende imidlertid underkaste sig personlig visitation, som dog blev gennemført yderst lempeligt. Nyordningen blev gennemført i slutningen af juli 1943."

Lejrens ledelse.

Lejren sorterede under justitsministeriet og herunder igen under den afdeling af justitsministeriet, som *direktoratet for fængselsvæsenet* udgør. Om denne opgaves henlæggelse til fængselsvæsenet udtalte fængselsdirektør Tetens under afhøringen i kommissionen bl. a. (st. 368):

„Hvis jeg må sige det, burde hele denne opgave, som blev pålagt fængselsvæsenet, efter min mening slet ikke have været pålagt fængselsvæsenet. Jeg talte flere gange med personer i ministeriet om det og sagde, det var uheldigt, at det blev pålagt fængselsvæsenet. For det første kom det ind i en skure, som var kedelig, netop da det ikke drejede sig om fanger, og for det andet kan det ikke undgås, at fængselsvæsenet i nogen grad er præget af det arbejde, som man har dèr, det følger af sig selv. Når man dengang mente, at det netop skulde være fængselsvæsenet, var det naturligvis på grund af, at man anså det for nødvendigt, at sikkerhedsmæssige hensyn blev iagttaget, og dèr har fængselsvæsenet naturligvis stor erfaring, ikke alene med hensyn til undvigelser, men også med hensyn til kontrolmæssige foranstaltninger, besøg o. s. v."

Den daglige ledelse af lejren blev overdraget daværende viceinspektør *Bentzen*. Dette lå, udtaler fængselsdirektør Tetens, ganske naturligt på grund af Bentzens tidligere beskæftigelse med forskellige lejre, hvorom fængselsdirektøren bemærker (st. 367):

„Den første opgave i denne forbindelse under krigen var vistnok den gang, der i første omgang var tale om at internere englændere. Da skulde der med dags varsel eller med to dages varsel interneres englændere, og de skulde anbringes på Hald. Og dèr formåede viceinspektør Bentzen med to dages varsel at indrette den lejr og få det sat i gang. Ulykkeligvis fik vi ikke lov til at beholde disse englændere heroppe, de blev efter korts tids forløb ført til Tyskland. Men senere blev der atter indrettet en lejr i Hald — nu husker jeg ikke tydeligt, om inspektør Bentzen har haft noget med den at gøre i anden omgang, men jeg tror det, og den dygtighed, hvormed det var ordnet, vandt almindelig anerkendelse. Jeg husker bl. a., at da englænderne drog af sted, råbte de hurra for inspektøren."

og fængselsdirektøren udtaler videre:

„Den første lejr, der blev indrettet i Horserød, var emigrantlejren. Den fik inspektør Bentzen også at gøre med, og da den blev ophævet, kom endelig spørgsmålet om denne interneringslejr for kommunisterne. Jeg havde ikke selv at gøre med hans udtagelse til det arbejde, det var den tidligere fængselsdirektør, men det lå ganske naturligt, at inspektør Bentzen kom ind i det arbejde. Såvidt vi kunde se, blev alle de praktiske indretninger ved Horserødlejren ordnet meget tilfredsstillende, men det viste sig hurtigt, at der ikke var noget godt forhold mellem inspektør Bentzen og de internerede."

Inspektør Bentzens ledelse af lejren gav, som det nærmere vil blive omtalt nedenfor, anledning til stadig utilfredshed fra de interneredes side. I begyndelsen af 1943 blev der derefter foretaget en nyordning af lejrens ledelse.

Fængselsinspektør *Cai Jensen*, der var inspektør på Vestre Fængsel, fik yderligere overdraget hvervet som inspektør for Horserødlejren, således at den daglige ledelse efter en kort tid at være udøvet af en overbetjent blev overdraget viceinspektør *Gjerstrup*.

Reglerne for behandlingen af de internerede.

Under afhøringen af fængselsdirektør Tetens udtaler denne (st. 370):

„Den politiske baggrund for interneringen af kommunisterne var et spørgsmål, som mit departement på daværende tidspunkt ikke havde med at gøre. Vi havde ingen forhandlinger med tyskerne og havde forsåvidt ikke spor forbindelse med, hvorledes de internerede skulde behandles; vor opgave var den mere praktiske løsning af spørgsmålet."

Spørgsmål om krav fra tysk side vedrørende reglementet.

Disse forhandlinger skete derimod med selve justitsministeriet (evt. via statsadvokaten for særlige anliggender), og under afhøringen af fhv. justitsminister Thune Jacobsen er denne (st. 145) blevet spurgt, om der fra tysk side er stillet specificerede krav om bestemt reglement for kommunisternes indespærring. Thune Jacobsen svarer hertil bl. a. (st. 145):

„Den 22. juni forlangte man fra tysk side, at de anholdte kommunister skulde forvares enkeltvis og ikke måtte løslades uden billigelse fra tysk side. Men i øvrigt foreligger ikke nogen dokumentation for specificerede krav om bestemt reglement for kommunisternes internering fra tysk side. Det er imidlertid ganske givet, at man måtte have et reglement for de internerede kommunister, et reglement, som altså kaldes en husorden."

og Thune Jacobsen udtaler (st. 146):

„Sagen ligger imidlertid således, at man fra tysk side nøje fulgte kommunisternes forvaring. Jeg vil lige pege på, hvad der foreligger for os i så henseende. Af de sager, vi har liggende, fremgår, at gesandtskabet ved dr. Fest i december 1941 ønskede underretning om, hvilke regler man havde i Horserød for de forvarede kommunisters adgang til at få besøg, om hvorvidt det var rigtigt, at de besøgende slægtninge kunde få deres rejseudgifter dækket af forsorgsmyndighederne, og man anmodede ved den lejlighed også om et eksemplar af husordenen."

Rigspolitichefen nævner (st. 147) flere eksempler og fortsætter (st. 148):

„Angående tyskernes interesse for Horserødlejren vil jeg gerne sige, at det netop var tyskernes interesse for Horserødlejren — en interesse, vi var klar over —, der bevirkede, at man måtte sørge for at opretholde ordenen derude, måske lidt stærkere, end man ellers vilde have gjort, tyskerne kunde nemlig ad mange veje få oplysning om forholdene derude."

Efter at have omtalt, at man havde gjort skridt til at undergive de internerede bedre forhold, men at disse bestræbelser strandede efter de flugtforsøg, der fandt sted i juni 1942, udtaler Thune Jacobsen (st. 149):

„I øvrigt kan jeg tilføje, at jeg gang på gang fra Kanstein fik at vide, at vi endelig måtte sørge for, at der ikke tildrog sig noget ude i lejren, der kunde vække de tyske myndigheders opmærksomhed, idet man så kunde risikere, at de tyske myndigheder selv vilde tage lejren i deres hånd."

og om den som følge af det nævnte flugtforsøg foranstaltede overførsel til Vestre Fængsel forklares (st. 149):

„Dengang udbrudsforsøget fandt sted, blev jeg nødt til øjeblikkelig at føre hele lejren ind til Vestre Fængsel — det var absolut ikke nogen straffeforanstaltning over for kommunisterne, men når man kender tyskerne og deres reaktion i sådanne tilfælde, vidste man, at det var det eneste middel til at holde kommunisterne på sin egen hånd. Og det lykkedes også at føre kommunisterne tilbage til lejren, da den påny var sat i stand og der var truffet visse nye sikkerhedsforanstaltninger."

Før tilbageførslen kunne finde sted, ønskede tyskerne at besøge lejren, og de stillede efter besøget krav om en række indskrænkninger (jfr. Thune Jacobsen, (st. 150) og den tyske notits herom (A. 1059)).

Husordenen.

Under de internerede kommunisters ophold i Horserød blev der fastsat forskellige husordener for dem. Det siges herom i justitsministeriets redegørelse (A. 1034):

„Den af justitsministeriet for statens lejr i Horserød oprindeligt udfærdigede husorden er af 16. september 1941 (A. 1061).

Under 12. marts 1942 fastsatte justitsministeriet forskellige ændringer til husordenen af 16. september 1941 angående dels forhøjelse af beløbet til køb af småfornødenheder o. lign., og dels nærmere præcision af regler for adgang til besøg og brevveksling, dels indførelse af tilladelse til at nyde spirituøse drikke i lejren (A. 1064)

Under 27. august 1942 udfærdigedes af justitsministeriet en ny husorden (A. 1065), der i alt væsentligt var en sammenarbejdning af den tidligere husorden og det ovennævnte tillæg, suppleret med enkelte andre bestemmelser.

Endelig udfærdigede justitsministeriet under 28. oktober 1942 en ny husorden (A. 1068), i hvilken var indført de ændringer, som var nødvendiggjort efter de af de tyske myndigheder som betingelse for lejrens genåbning stillede krav. Et eksemplar af de af de tyske myndigheder stillede krav er tidligere fremsendt til kommissionen fra fængselsdirektør Tetens (A. 1057)."

Særligt fremdragne spørgsmål vedrørende husordenen.

Under afhøringerne i kommissionen er inddraget en række forskellige spørgsmål vedrørende husordenen. Af disse omtales kort følgende:

Der indførtes den ordning, at de internerede skulle stilles op til *appel* 3 gange om dagen.

Dette, der ikke har hjemmel i husordenen, blev af kommissionen forelagt Thune Jacobsen (st. 170), der skriftlig har besvaret spørgsmålet (A. 1072) og som bilag fremsendt en notits (A. 1073) fra lejrens daværende inspektør, Bentzen. Det forklares her, at det var en af sikkerhedshensyn nødvendiggjort optælling til konstatering af de interneredes tilstedeværelse i lejren, at en lignende ordning uden vanskeligheder havde været praktiseret i interneringslejren for britiske og franske statsborgere i Hald, og at ordningen for Horserøds vedkommende efter forhandling med de interneredes talsmand blev ændret (se herom også Bentzen (st. 527) og hans svar (st. 529) på bemærkning om, at en anden ordning altså kunne praktiseres).

Om de interneredes *adgang til brevveksling* bemærkes, at det i justitsministeriets redegørelse (A. 1037) anføres, at det blev „fastsat, at der skulle gennemføres en fuldstændig effektiv kontrol med de indsattes forbindelse med omverdenen, og i overensstemmelse hermed blev der fastsat nærmere regler om besøgsordningen og om de indsattes adgang til brevveksling", og det siges videre:

„Med hensyn til omfanget af brevskrivning blev der ikke fastsat nogen begrænsning, men brevene skulde gennemlæses forinden afsendelsen; de indsatte måtte korrespondere med ægtefælle og nærmeste pårørende og andre dem nærstående personer samt med personer, som de havde forretningsforbindelse med. Brevene måtte ikke i usømmelig form indeholde omtale af politiske forhold eller forhold vedrørende lejren. Ved et af justitsministeriet i marts 1942 udfærdiget tillæg til husorden blev det under hensyn til, at de internerede i vidt omfang ikke havde overholdt bestemmelserne med hensyn til brevenes indhold, fastsat, at brevene kun måtte indeholde sådanne meddelelser, som var betinget af hensynet til opretholdelsen af den private og personlige, eventuelt forretningsmæssige forbindelse mellem den indsatte og de pågældende, og der blev derhos fastsat tilsvarende begrænsning af de anliggender, der måtte drøftes under besøg."

Brevene gennemlæstes før afsendelsen af lejrens ledelse[1]).

Før lejren efter overflytningen til Vestre Fængsel åbnedes påny i oktober 1942, stillede de tyske myndigheder særlige krav med hensyn til brevveksling. Disse, som justitsministeriet måtte imødekomme (A. 1041), gik ud på følgende (A. 1059):

„De indsatte har kun lov til hver måned at skrive *eet* brev og modtage eet brev.

Som brevmodtagere kommer kun i betragtning de nærmeste pårørende: hustruer, forældre og børn.

Brevene skal gå gennem statsadvokaten for særlige anliggender, der lader hvert enkelt af dem undersøge."

og i overensstemmelse hermed blev reglerne i husordenen af 28. oktober 1942 § 6 fastsat (A. 1069).

De regler, der gjaldt for *modtagelse af besøg*, omtales i justitsministeriets redegørelse (A. 1037) således:

„Med hensyn til besøg var ordningen den, at de indsatte måtte modtage besøg 1 gang om ugen af ægtefælle og nærmeste pårørende, hvorhos lejrens leder i særlige tilfælde kunde give tilladelse til yderligere besøg. Besøgene skulde overværes af en af lejrens personale, og besøgstiden måtte ikke indskrænkes til under 1 time pr. gang. Besøgstiden var normalt 1—2 timer, undertiden længere."

[1]) Om klager over inspektør Bentzen i denne forbindelse, se nedenfor s. 130.

„Fra oktober 1941 blev der truffet den ordning, at de interneredes hustruer een gang om måneden (for de på Sjælland bosiddende dog 2 gange månedlig) fik udgiften til befordring fra deres hjemsted til lejren godtgjort, og fra april 1942 blev der til de pågældende ydet et beløb af 20 kr. pr. rejse til afholdelse af andre med rejsen forbundne udgifter, sidstnævnte beløb er fra 1. februar 1943 forhøjet til 25 kr. Der udbetales dog normalt kun sådant tilskud til pårørende, der har bopæl uden for Sjælland. Hustruer, der har bopæl på Sjælland uden for København får et beløb på 10 kr. Under hensyn til den almindelige indskrænkning i rutebiltrafikken har der af lejren i et ikke ringe omfang været betalt for de besøgendes befordring mellem Helsingør og lejren i taxavogne."

I september 1942 krævede de tyske myndigheder,

„at de forvarede kun måtte modtage besøg een gang hveranden måned og kun af hustruer, forældre og børn, hvorhos besøget, der skulde finde sted under kontrol i et særligt besøgslokale, ikke måtte vare over en time". (A. 1040).

Under forhandlingerne herom gjorde departementschef Eivind Larsen gældende (A. 1040), at man fra dansk side ville finde besøg — og brevveksling — een gang ugentlig rimeligt. Men bortset fra, at det lykkedes at få tyskerne til at gå med til besøg en gang månedlig, mente man det fra dansk side nødvendigt at imødekomme de tyske krav (jfr. justitsministeriets redegørelse A. 1041).

I forbindelse med spørgsmålet om besøg kan anføres, at også spørgsmålet om adgangen til at modtage gaver og om lejrledelsens kontrolerende virksomhed har været fremme.

Et spørgsmål af stor betydning var de interneredes *adgang til samkvem* med deres hustruer.

Det er oplyst af overbetjentene Dinesen (st. 465 ff.) og Chr. Madsen (st. 507 ff.), at disse gang på gang havde de internerede inde til afhøring, og Madsen forklarer (st. 507):

„Vi tog de internerede ind til såkaldt afhøring, men det varede ikke længe, inden det mellem de internerede og Dinesen og mig blev stiltiende praksis, at de skulde have lov at komme hjem, for bestemmelserne med hensyn til brevveksling var ret strenge. De internerede vilde gerne hjem at se til familien og besøge konen, og når vi tog dem ind til forhør, kørte vi dem hjem."

Om hvorvidt dette ordnedes efter en aftale med de internerede, se Dinesen (st. 466) og Madsen (st. 508). Om inspektør Bentzen kendte noget hertil, se Dinesen (st. 470), Madsen (st. 508) og Bentzen (st. 534). Statsadvokaten var indforstået hermed (Dinesen st. 467). At der først den 27. august 1943 skete undvigelser i forbindelse med disse besøg, se Madsen (st. 508). Om visitation, der førte til, at der efter et besøg blev fundet penge hos en af de internerede, se Madsen (st. 510).

Samkvemsretten blev på et tidspunkt drøftet mellem den daværende fængselspræst, Kr. Amby, og justitsministeren (st. 191). Ministeriet arbejdede også „hen til, at der skulle blive et samkvem mellem de internerede og deres hustruer", men flugtforsøget i juni 1942 forhindrede det, og Thune Jacobsen forklarer (st. 149) videre, at „det er et af de forhold, som har ligget mig tungest på sinde under kommunisternes ophold i Horserødlejren", og med hensyn hertil

„rettede jeg gang på gang henvendelse til Kanstein, om ikke dette forhold kunde bringes i orden, men jeg løb hver gang panden mod en mur[1]); til sidst lykkedes det mig dog på et ganske vist sent tidspunkt at få overbevist Kanstein om, at nu

[1]) Se hertil også Thune Jacobsen, st. 191 ff

måtte det ske, det burde ske, og han gav tilladelse dertil.[1]) Samme dag underrettede jeg fængselsstyrelsen, og der blev så indrettet sådanne forhold, at de internerede frit kunde have samkvem med deres fruer i lejren." (St. 149).

Der blev herefter indrettet en særlig besøgsbarak, der som anført foran (s. 116) blev taget i brug i slutningen af juli 1943.

Med udgangspunkt i en udtalelse af Thune Jacobsen om, at formålet fra første færd var at give de internerede de bedst mulige forhold, som kunne tillades, når formålet indespærring og isolering fra omverdenen skulle nås, rettedes således til Thune Jacobsen en række *andre spørgsmål vedrørende husordenen.*

Man forespurgte således, om den arbejdspligt[2]), der var pålagt de internerede (renholdelse, brændehugning til lejrens brug m. v.), var forenelig med det nævnte formål (st. 171), om besøg på 1 time er rimeligt, og hvilken forbindelse det havde med indespærringens formål (st. 172), og om det i en lejr, der var indhegnet med pigtrådshegn og bevogtet af fængselsbetjente, var rimeligt at indskrænke de interneredes frihed med bestemmelser om, at værelserne aflåses kl. 23, og at der efter kl. 24 ikke måtte være lys på værelserne (st. 173).

Endelig kom man ligeledes under afhøringen af Thune Jacobsen (st. 174) ind på, at de internerede efter husordenen som disciplinær straf kunne overflyttes til Vestre Fængsel, og at der da ikke blev givet adgang til ekstraforplejning og ikke adgang til de rettigheder, der efter gældende regler tilkom varetægtsfanger. Om et flugtforsøg var en disciplinær forseelse omtales st. 176, og sammenligning drages med en militærperson, der flygter (st. 176 og 178).

Om forplejningen[3]) siges det i husordenen, at „de indsatte erholder den anordnede forplejning", og det er yderligere i den første — men ikke i de følgende husordener — fastsat, at „af ordensmæssige grunde tillades det dem ikke herudover at forskaffe sig egentlige forplejningsvarer".[4])

I justitsministeriets redegørelse udtales (A. 1038): „Forplejningen er den samme som den, der gives lejrens personale, og der er stort set kun forekommet ganske betydningsløse klager[5]) over forplejningen."

Nydelse af spirituøse drikke var i begyndelsen ikke tilladt (st. 166), og Thune Jacobsen fortsætter:

„Det første skridt, jeg gjorde, var, at jeg indførte søndagsbajeren derude, men kort efter fik jeg det drejet derhen, at man måtte nyde spiritus, ikke til overmål, men altså spiritusnydelse blev tilladt derude. At dette en enkelt gang, jeg tror ved juletid, gav anledning til lidt uheldige forhold, er en sag for sig, men jeg følte det sådan, at vi, så længe vi kunde, skulde søge at udvide de tilladelser, vi gav, og ikke trække dem tilbage, efterhånden som vi mærkede, at det gik."(St. 166).

Sammenligning med behandlingen af de internerede englændere m. fl.

Under afhøringen forespurgtes Thune Jacobsen:

„Hvad er Grunden til, at kommunisterne behandledes principielt anderledes end internerede englændere, amerikanere m. fl.?"

---

[1]) Se Thune Jacobsens dagbogsoptegnelse (A. 1048).
[2]) Se om denne også justitsministeriets redegørelse (A. 1037).
[3]) Se herom også Thune Jacobsen, st. 166.
[4]) Om tilbageholdelse af en lagkage, se st. 535.
[5]) Se herom til eks. A. 1087.

og den fhv. justitsminister besvarer indledningsvis dette spørgsmål således (st. 177):

„Man har spurgt, om der principielt var en forskel i behandlingen. Hertil må jeg svare, at det ser jeg ikke, der var. I begge tilfælde tilsigtede man at opfylde det tyske krav om afsondring fra omverdenen af de pågældende og på den måde, at det skulde gennemføres uden større indgreb over for de pågældende end nødvendigt, men man tør vel nok sige, at dette formål ikke krævede den samme strenghed over for de udenlandske statsborgere, fordi de vanskeligere kunde flygte, og fordi man fra tysk side anså dem for mindre farlige. Man har for resten heller ikke fra tysk side vist den samme interesse for de former, hvorunder englændere og amerikanere var anbragt, som for kommunisternes internering. Og for resten behandledes englændere og amerikanere gennem udenrigsministeriet, og jeg vil tro, at folkerettens forskrifter blev iagttaget."

Derefter drøftedes (st. 183), om der ved arrestationen blev truffet lignende foranstaltninger som overfor englænderne for at berolige de pågældendes pårørende, og med udgangspunkt i følgende citat fra den af en tillidsmand indenfor Det Internationale Røde Kors udarbejdede rapport (A. nr. 16) vedrørende forholdene på „Store Grundet":

„Sengene er udmærkede og forsynet med fjedermadrasser, lagner, dyner og puder, nøjagtigt som på et moderne hotel. I hvert værelse er der flere lænestole, en sofa, flere borde og 3 eller 4 lamper (bordlamper eller standerlamper). Der kan tændes lys hele natten. Gulvene er dækket med tæpper, også på gangene og på trappen. Der er centralvarme i de fleste værelser",

spørges Thune Jacobsen (st. 185), om han, der som justitsminister var bekendt med, at sådan var forholdene i „Store Grundet", ikke havde tænkt på noget tilsvarende, og han svarer hertil:

„Nej, alene af den grund, at hvis man vilde indrette lejren på den måde og tyskerne fik nys om det, vilde der naturligvis være blevet nedlagt protest."[1])

Derefter omtales bordlamper — der i Horserødlejren blev fjernet efter tysk krav —, varmeforholdene i Horserød, og at der ikke måtte være lys hele natten.[2]) De internerede englændere kunne, om de ønskede det, spise på værelserne, men noget tilsvarende kunne ikke finde sted i Horserød (st. 187). Der drages (st. 188) sammenligning mellem adgangen til besøg i de to lejre, og idet det citeredes, at de internerede englændere navnlig ønskede „tennis-, golf- og ping-pong-bolde samt ketchere", gjordes der opmærksom på, at der ikke fra Horserødlejrens side var sådanne ønsker, men der var en lang række ønsker om ordning af de hygiejniske og materielle forhold i lejren (st. 189).

Thune Jacobsen gentager (st. 198), „at tyskerne så anderledes på krigsfangerne end på kommunisterne", og sikkerhedshensynet var afgørende. Det første reglement blev ikke forelagt tyskerne, men „der blev indført, hvad man kunne på det tidspunkt", og når forbedringer senere gennemførtes, var det „ved energisk arbejde fra vor side, at det lykkedes at gennemføre det".

---

[1]) Se om senge og puder, Eigil Larsen, A. 1183.

[2]) Dette var, siger Thune Jacobsen (st. 186), en ordensbestemmelse. At tyskerne ikke ved deres internering af forskellige danske borgere efter 29. august 1943 forlangte en sådan ordensbestemmelse overholdt. (Se st. 186)

Pastor Povlsens virksomhed i Horserødlejren.

Vedrørende fhv. kirkeminister, pastor Povlsens virksomhed i Horserødlejren udtaler et medlem af kommissionen (daværende fængselspræst Kr. Amby), at han har

„indtryk af, at en mand som pastor Povlsen med hensyn til fangernes psykiske velbefindende, åndelige velbefindende havde en beroligende og en god indflydelse". (St. 167).

Spørgsmålet om der fra lejrledelsens side er blevet gjort forsøg på at lægge hindringer i vejen for den af pastor Povlsen udøvede virksomhed, har været fremdraget under afhøringerne af Thune Jacobsen (st. 167) og inspektør Bentzen (st. 529), ligesom der herom foreligger forskellige skriftlige aktstykker (A. 1074—1083).

I skrivelse af 18. december 1941 (A. 1074) henvendte landsretssagfører Carl Madsen, der var interneret i lejren, sig således til justitsministeriet i anledning af et brev til justitsministeriet, som Carl Madsen havde afleveret til Povlsen „i kraft af den opfattelse, at han skulde være autoriseret til at være mellemled mellem os og myndighederne".

Henvendelsen blev af justitsministeriet sendt til udtalelse hos inspektør Bentzen, der i skrivelse af 7. januar 1942 (A. 1076) bl. a. svarer:

„Jeg har tilbageholdt det pågældende brev, fordi jeg har ment, at pastor Povlsen ikke indtager en sådan stilling i forholdet mellem de indsatte og justitsministeriet, at disse gennem ham kan henvende sig til justitsministeriet i spørgsmål, der vedrører lejrens drift.

. . . . . .

Til belysning af pastor Povlsens virksomhed vedlægger jeg afskrift af 2 breve fra ham til indsatte. Endvidere vedlægger jeg ekstrakt-afskrift af et brev fra Carl Madsen til pastor Povlsen." (A. 1077—1079).

I justitsministeriets svar til Carl Madsen (A. 1080) udtales det bl. a.:

„at der er givet pastor Povlsen tilladelse til at aflægge besøg i lejren af hensyn til spørgsmålet om ved frivillige kræfter at foranstalte undervisning eller afholdelse af foredrag for de indsatte, samt spørgsmål vedrørende de indsattes selvforskaffede arbejde. Man er derhos indforstået med, at pastor Povlsen på de indsattes vegne tager sig af spørgsmål vedrørende de indsattes forsørgerforhold. Pastor Povlsen har derimod ikke bemyndigelse til på de indsattes vegne at foretage henvendelser til myndighederne eller andre angående spørgsmål, der vedrører lejrens forhold eller interneringen iøvrigt. Den af lederen foretagne tilbageholdelse af Deres brev til pastor Povlsen har derfor været velbegrundet".

Et nyt spørgsmål opstod vedrørende *kontrol med pastor Povlsens besøg*. I skrivelse af 28. august 1942 (A. 1082) protesterer Carl Madsen overfor justitsministeriet mod en sådan fremfærd:

„I går indfandt pastor Povlsen sig efter længere tids sygdom i fængslet for at tale med følgende af de indespærrede: Knudåge Larsen, Hans Kirk og undertegnede Carl Madsen. Da det forinden besøget meddeltes os, at det ikke måtte strække sig over ½ time, og at det skulde kontroleres på ganske samme måde som de almindelige besøg, nedlagde vi indsigelse overfor viceinspektøren. Efter at denne telefonisk havde henvendt sig til ministeriet, meddelte han os, at han efter ministeriets ordre måtte fastholde, at besøget skulde kontroleres, og med hensyn til dets varighed kunde han ikke strække sig længere end til at bevilge en time.

Dersom disse nye regler skal fastholdes, må jeg fastslå, at man i højeste grad vanskeliggør pastor Povlsens værdifulde og af alle de indespærrede stærkt påskønnede arbejde for os. Det ligger i sagens natur, at de indespærrede ikke ønsker andre indblandede i de ganske private forhold, der drøftes med pastor Povlsen under hans besøg, og dersom der ikke kan gives længere besøg end en time, er det overhovedet umuligt for pastor Povlsen at tale med de enkelte indespærrede. Normalt strækker hans besøg sig over flere timer."

Dette brev gik til udtalelse hos fængselspræsten ved Københavns fængsler, pastor Amby, der i skrivelse af 29. september 1942 (A. 1083) bl. a. anfører:

„For så vidt angår pastor Povlsens forhold til de internerede kommunister, må det for det første hævdes, at han er præst i folkekirken og dernæst, at han mødes med en særlig tillid fra de internerede.

Det er forståeligt, at man ikke kan møde mig, der som embedsmand er knyttet til selve justitsvæsenet, med den samme umiddelbare tillid.

Rent bortset fra hvad jeg må hævde er en internerets ret i forholdet til en af folkekirkens præster som sjælesøger, vil jeg mene, at det også er det mest hensigtsmæssige og det rigtigste, da de internerede har fattet den tillid til pastor Povlsen, de har, at han uhindret og uden kontrol har adgang til at besøge dem og tale med dem så ofte, han og de ønsker.

Dertil kommer, at pastor Povlsen er særlig egnet til denne gerning og har forudsætningen for at udøve den således, at de internerede føler, at der dog er et menneske, de helt kan betro sig til, hvilket er en betingelse for, at sjælesørgergerningen har nogen virkelig værdi."

Om inspektør Bentzens indstilling og om det endelige resultat, se afhøringen af Bentzen (st. 529).

Hans Kirks fjernelse fra Horserød og anbringelse i Vestre Fængsel.

Spørgsmålet om omstændighederne ved forfatteren Hans Kirks fjernelse fra Horserød og årsagen til, at han i mere end et år blev holdt i enecelle på Vestre Fængsel, foreligger skriftligt besvaret af fængselsdirektør Tetens (A. 1026 og 1084—1120) og fhv. justitsminister Thune Jacobsen (A. 1121—1122) og er mundtligt behandlet under afhøringerne af Thune Jacobsen, fængselsdirektør Tetens, inspektørerne Cai Jensen, Gjerstrup og Bentzen.

Forfatteren Hans Kirk blev den 19. november 1941 overflyttet fra Horserødlejren til Københavns Vestre Fængsel. Det hedder herom i justitsministeriets redegørelse (A. 1039):

„I husordenen var det bestemt, at internerede, der har vist sig uegnede til ophold i lejren, kan overføres til Vestre Fængsel. I henhold til denne bestemmelse blev der i november 1941 af lejrens leder truffet bestemmelse om overflytning af en af de internerede (Hans Kirk) til Vestre Fængsel, hvilken overflytning senere blev godkendt af justitsministeriet. Kirk var til stadighed såvel mundtlig over for lejrens leder som i skriftlige henvendelser til statsadvokaten for særlige anliggender og justitsministeriet meget voldsom i sin kritik af interneringen og forholdene i lejren, og hans udæskende optræden og modvillige indstilling påvirkede på uheldig vis de øvrige forvarede og skabte uro i lejren, således at hans fjernelse var nødvendig. De øvrige internerede etablerede iøvrigt på denne foranledning sultestrejke, der varede i 3 dage."

Den 4. juni 1942 blev han flyttet tilbage til Horserød, men blev efter flugtforsøget den 11. juni 1942 påny overført til Vestre Fængsel sammen med alle de øvrige internerede. Da disse den 26. oktober 1942 blev tilbageført til lejren, forblev Kirk i Vestre Fængsel. Den 27. marts 1943 overførtes han på ny til Horserød.

Fængselsdirektøren bemærker i sin svarskrivelse (A. 1026)[1]):

»Forfatteren Hans Kirk blev den 19. november 1941 i henhold til justitsministerens beslutning i skrivelse af 18. november 1941 overflyttet fra lejren i Horserød til Københavns Vestre Fængsel. Overflyttelsen skete i medfør af § 14 i den af justitsministeren under 16. september 1941 udfærdigede husorden for de internerede. I eksemplar af den dagældende husorden af 16. september 1941 for de internerede vedlægges (bilag 4). Endvidere vedlægges afskrift af justitsministeriets ovennævnte skrivelse af 18. november 1941 (bilag 5), og jeg henviser til det deri oplyste om grundlaget for den trufne beslutning. Endvidere vedlægges afskrift af skrivelse af

[1]) Af de i det følgende nævnte bilag er bilag 4 optrykt A. 1061 ff. og bilag 5—39: A. 1084—1120.

31. oktober 1941 (bilag 6) fra lederen af Horserødlejren med indstilling om Kirks overførelse til Vestre Fængsel samt af den deri omtalte skrivelse af 30. oktober 1941 fra Kirk til lejrens leder (bilag 7) og notits fra overbetjenten (bilag 8). Fremdeles vedlægges afskrift af kontinuationsskrivelse af 6. november 1941 fra lejrens leder (bilag 9) samt af de deri omtalte 2 breve af 31. oktober 1941 og 2. november 1941 fra Kirk til justitsministeren (bilag 10 og 11) og 3 breve fra Kirk til lederen af Horserødlejren (bilag 12—14) samt af et senere fremsendt brev af 10. november 1941 fra Kirk til justitsministeren (bilag 15). De i lederens ovennævnte indstilling af 31. oktober 1941 omtalte tilbageholdte 10 breve samt 2 med lederens skrivelse af 12. november 1941 indsendte yderligere 2 tilbageholdte breve, der retter sig til Hans Kirks private bekendte, medsendes ikke, men vil, hvis kommissionen ønsker det, blive fremsendt.

Til yderligere oplysning vedlægges derhos afskrift af følgende dokumenter fra tiden før Hans Kirks overflytning til Vestre Fængsel:

Brev af 11. september 1941 fra Hans Kirk til justitsministeriet (bilag 16), det deri omtalte brev (bilag 17), lederens fremsendelsesskrivelse af 16. september 1941 (bilag 18) og justitsministeriets svarskrivelse af 24. september 1941 (bilag 19), brev af 15. november 1941 med bilag fra Hans Kirk til justitsministeriet (bilag 20), brev af 18. november 1941 fra Hans Kirk til justitsministeriet (bilag 21).

Overførelsen af Hans Kirk til Vestre Fængsel gav anledning til, at samtlige internerede i 3 dage ikke gav møde til måltiderne.

Justitsministeriet bestemte i skrivelse af 24. november 1941, hvoraf afskrift vedlægges (bilag 22), at Hans Kirk under opholdet i Vestre Fængsel vilde være at behandle på samme måde som de øvrige i henhold til lov nr. 349 af 22. august 1941 i forvaring tagne personer.

Medens der ikke iøvrigt på det pågældende tidspunkt hensad mandlige internerede i Vestre Fængsel, blev der efterhånden ganske midlertidigt overflyttet nogle internerede fra Horserød til Vestre Fængsel af helbredsgrunde.

Det blev ikke tilladt Hans Kirk at være i fællesskab med disse, hvorom nærmere henvises til de vedlagte afskrifter af skrivelse af 26. januar 1942 fra inspektøren for Københavns fængsler (bilag 23), brev af 1. februar 1942 fra Hans Kirk (bilag 24) og justitsministeriets svarskrivelse af 20. februar 1942 til Hans Kirk (bilag 25), hvori udtaltes, at det ikke for tiden kunde tillades ham at være i fællesskab med de fra statens lejr i Horserød ganske midlertidigt til Københavns Vestre Fængsel overflyttede personer, da han var tilbageført fra lejren på grund af hans udæskende optræden overfor lejrens ledelse og den uheldige indflydelse, han udøvede på de andre indsatte, og da de skrivelser, han havde indsendt til ministeriet, ikke tydede på, at der var indtrådt nogen ændring i hele hans indstilling. I denne forbindelse henvises derhos til vedlagte afskrift af Hans Kirks brev af 26. december 1941 til justitsministeren (bilag 26) og til-vedlagte afskrifter af Hans Kirks brev af 26. oktober 1941 (bilag 27), lederens erklæring af 6. november 1941 (bilag 28), en af statsadvokaten for særlige anliggender indsendt notits af 18. november 1941 fraKøbenhavns opdagelsespoliti (bilag 29), justitsministeriets svarskrivelse af 9. december 1941 (bilag 30), et nyt brev af 12. december 1941 fra Hans Kirk (bilag 31), justitsministeriets svarskrivelse af 17. januar 1942 (bilag 32) og et nyt brev af 23. januar 1942 fra Hans Kirk (bilag 33).

Hans Kirks ophold i Vestre Fængsel varede indtil den 4. juni 1942, altså i ca. 6½ måned, idet inspektøren for Københavns fængsler i skrivelse af 21. maj 1942, hvoraf afskrift vedlægges (bilag 34), indstillede, at han fik adgang til samkvem med de øvrige internerede, hvorefter justitsministeriet ved skrivelse af 22. maj 1942, hvoraf afskrift vedlægges (bilag 35), traf beslutning om hans fornyede overflytning til Horserød.

Opholdet i Horserød varede imidlertid kun få dage, idet hele lejren efter justitsministeriets bestemmelse blev rømmet den 11. juni 1942 og samtlige i Horserød internerede overflyttet til Vestre Fængsel på grund af nogle den 10. og 11. juni 1942 stedfundne undvigelser fra lejren gennem en underjordisk gang. Under dette ophold i Vestre Fængsel var der ikke fastsat særbestemmelser for behandlingen af Hans Kirk. Med hensyn til behandlingen af Hans Kirk i dette tidsrum har jeg indhentet den i afskrift vedlagte skrivelse af 4. august 1945 fra den daværende viceinspektør ved Københavns fængsler (bilag 36).

Ved lejrens genåbning den 26. oktober 1942 blev efter indstilling af statsadvokaten for særlige anliggender og lederen af Horserødlejren, og efter at der fra tysk side var fremsat krav om, at de særlig aktive blandt de internerede kommunister skulde tilbageholdes i Vestre Fængsel, jfr. vedlagte afskrift af notits af 25. september 1942 fra „Der Bevollmächtigte des Deutschen Reiches" (bilag 37), et lille antal af de internerede, deriblandt Hans Kirk, ikke overført til Horserød. Et brev af 4. september 1942 fra Hans Kirk til justitsministeren vedlægges i afskrift (bilag 38).

Efter at en iværksat udvidelse af lejren i Horserød var tilendebragt, blev Hans Kirk

endelig den 27. marts 1943 overført til lejren sammen med en af de andre internerede. Fra den seneste periode af Hans Kirks ophold i Vestre Fængsel vedlægges afskrift af et brev af 28. februar 1943 fra Kirk til justitsministeren (bilag 38).

Vedrørende spørgsmålet henvises iøvrigt nærmere foruden til de anførte bilag til den udførlige omtale under de førnævnte afhøringer, navnlig afhøringerne af Thune Jacobsen og inspektør Bentzen.

Flugtforsøg og overførsel til Vestre Fængsel.

I begyndelsen af juni måned 1942 fandt der — jfr. justitsministeriets redegørelse (A. 1040) — nogle undvigelser sted fra lejren, idet ialt 6 personer flygtede gennem en underjordisk gang, som de havde gravet fra en af bygningerne ud i skoven udenfor lejren. 4 af de pågældende blev kort efter pågrebet af lejrens personale, men 2 af dem blev ikke pågrebet. Undvigelsen gav anledning til, at justitsministeriet besluttede, at alle de internerede den 11. juni 1942 skulle overflyttes til Vestre Fængsel.

I sin dagbog har Thune Jacobsen (A. 1046) herom skrevet følgende:

„Onsdag den 10. juni 1942. Flugtforsøg fra Horserødlejren af Martin Nielsen m. fl. Givet ordre til, at de internerede overføres til Vestre Fængsel, idet der er stor fare for, at man fra tysk side vil gribe ind og tage spørgsmålet om koncentrationslejr i Tyskland op. Efter en bedre sikring af lejren må man efterhånden føre de internerede tilbage, når der er faldet ro om sagen."

og Thune Jacobsen omtaler under afhøringen (st. 149) det samme spørgsmål således:

„Dengang udbrudsforsøget fandt sted, blev jeg nødt til øjeblikkelig at føre hele lejren ind til Vestre Fængsel — det var absolut ikke nogen straffeforanstaltning overfor kommunisterne, men når man kender tyskerne og deres reaktion i sådanne tilfælde, vidste man, at det var det eneste middel til at holde kommunisterne på sin egen hånd. Og det lykkedes også at føre kommunisterne tilbage til lejren, da den pany var sat i stand og der var truffet visse nye sikkerhedsforanstaltninger."

Som tidligere omtalt åbnedes lejren igen den 26. oktober 1942, og de internerede overførtes dertil med undtagelse af ca. 20 mand, der efter tysk ønske skulle forblive i Vestre Fængsel (A. 1041). Åbningen skete dog som ligeledes tidligere nævnt først efter tysk besøg i lejren, og efter at forskellige indskrænkninger var indført.

Udlevering af Martin Nielsen m. fl. til tyskerne.

Om omstændighederne ved Teit Kærns, Arne Jepsens og Martin Nielsens udlevering til tyskerne den 14. december 1942 og om udleveringen af Martin Nielsens papirer til tyskerne samme dag foreligger skriftlig besvarelse fra fængselsdirektør Tetens (A. 1028) med bilag (A. 1123—1125) samt fra fhv. justitsminister Thune Jacobsen (A. 1126).

Det fremgår af Thune Jacobsens besvarelse, at de pågældende — om hvis udlevering der senere blev givet kommunistudvalget oplysning — blev udleveret efter tysk krav (jfr. også statsadvokatens skrivelse A. 1125), og at de den 23. januar 1943 atter blev overgivet de danske myndigheder.

De nærmere omstændigheder ved selve overleveringen foreligger belyst i en skrivelse fra inspektøren for Københavns fængsler (A. 1123). I denne oplyses, at „udleveringen af disse fanger er sket gennem vagten, det vil sige den vagthavende

overbetjent på Vestre Fængsel direkte til de tyske myndigheder", og det udtales videre bl. a.:

„Medens de tidligere udleveringer var blevet ekspederet af den daværende vagtmester Nielsen, vilde denne helst være fri for at foretage udleveringen af Martin Nielsen, fordi denne, efter vagtmesterens opgivende, havde været meget fremtrædende i sin optræden overfor vagtmesteren, og vagtmesteren forelagde derfor mig spørgsmålet den 14. december om formiddagen på kontoret, hvorved bemærkes, at jeg fungerede som inspektør fra den 13. s. m. i anledning af fængselsinspektør Waagensens sygdom og pludselige død. Jeg var således uden kendskab til nævnte Martin Nielsen og hans optræden, men da det blev fremstillet for mig, at det ikke vilde være heldigt at meddele Martin Nielsen, at han skulde udleveres, sålænge han opholdt sig på 4. etage i fængslet, idet det da let vilde komme til demonstrationer og uro blandt de internerede, bifaldt jeg, at en anden overbetjent H. Jensen (nuværende 1. overbetjent) foretog udleveringen, der derefter skete på den måde, at overbetjenten hentede Nielsen fra 4. etage til stueetagen i fængslet, foregivende, at han skulde på kontoret, og først nede i stueetagen blev det derefter meddelt ham, at han skulde udleveres til de tyske myndigheder. På dette tidspunkt disponerede disse over en del af den såkaldte søndre fløj, bl. a. 1. etage, og den tyske afdeling var kun adskilt fra den danske afdeling ved et løst ophængt forhæng i den panoptiske korridor. Overbetjenten, med hvem jeg har talt om sagen, fulgte Martin Nielsen hen til forhænget, sagde til ham, at han skulde derind og løftede gardinet noget til side, og de tyske tjenestemænd stod så indenfor gardinet og modtog fangen.

Da der om denne udlevering bl. a. af den daværende internerede Hans Kirk forskellige steder er afgivet en ganske fejlagtig skildring, der bl. a. går ud på, at overbetjent Jensen ved denne lejlighed skulde have anvendt korporlig magt overfor Martin Nielsen, skal jeg bemærke, at dette er ganske urigtigt. Overbetjent Jensen har overfor mig anført, at der overhovedet ikke var anledning til at anvende nogen tvang."

Og om udleveringen af Martin Nielsens papirer oplyser inspektøren i samme skrivelse (A. 1124):

„Med hensyn til udleveringen af Martin Nielsens papirer skal oplyses, at det er alm. praksis i fængslet, at alle en fanges i cellen beroende ejendele i tilfælde af hans afgang fra fængslet følger ham. I det foreliggende tilfælde, hvor Martin Nielsen ikke medbragte sine personlige effekter ved udleveringen til den tyske afdeling, blev disse sammenpakket og — vistnok dagen efter — rent ekspeditionsmæssigt som i andre tilfælde ved fangers afgang fra fængslet afgivet til den tyske afdeling, uden at vedkommende har været opmærksom på, at der med hensyn til papirerne, hvis art og indhold iøvrigt var fængslet ubekendt, kunde være særlige hensyn at tage."

De interneredes overflytning til Vestre Fængsel den 13. december 1942.

Fra fængselsdirektør Tetens (A. 1028 og A. 1127—1146) og fhv. justitsminister Thune Jacobsen foreligger skriftlige besvarelser af følgende spørgsmål: Omstændighederne ved de i Horsrød internerede kommunisters overflytning til Vestre Fængsel den 13. december 1942. Hvem har ansvaret for, at politiet ved denne lejlighed anvendte vold?

Fængselsdirektøren oplyser, at overflytningen skete, efter at der var opstået alvorlige uroligheder i forbindelse med Teit Kærns og Arne Jepsens overflytning til politigården. Fængselsdirektørens besvarelse har følgende ordlyd (A. 1028):

„Overflytningen til Vestre Fængsel den 13. december 1942 af de internerede kommunister skete i henhold til justitsministerens bestemmelse, efter at der var opstået alvorlige uroligheder i lejren som følge af, at Teit Kærn og Arne Jepsen af politiet (statsadvokatens afdeling) var forlangt overflyttet til politigården. Samtidig blev et tilsvarende antal af de i Vestre Fængsel hensiddende internerede overført til Horsrød. Der henvises til vedlagte afskrift af justitsministeriets skrivelse af 15. december 1942 (A. 1127). Af lederen af lejren blev der afgivet den i afskrift vedlagte indberetning om det passerede (A. 1128). Efter anmodning af justitsministeriet foretog

politiadvokat Hye-Knudsen en undersøgelse af det forefaldne ved afhøring af personalet og enkelte af de tilstedeværende politimænd, og jeg vedlægger en udskrift af denne undersøgelse, til hvilken jeg skal henvise (A. 1132). Endelig vedlægges afskrift af et brev af 21. december 1942 fra den da internerede landsretssagfører Robert Mikkelsen m. fl. (A. 1140). Alle disse dokumenter har været tilstillet det ved lov af 22. august 1941 nedsatte rigsdagsudvalg.

Efter de foreliggende oplysninger blev der ikke anvendt vold mod de internerede, men disse ydede modstand mod politiet, og de blev derfor af dette med magt ført til deres respektive afdelinger i lejren. Kun i et enkelt tilfælde, hvor en af de internerede ydede voldsom modstand og tildelte den pågældende politimand slag og spark i hovedet, blev der gjort brug af staven, hvortil den kommanderende politimand gav ordre, jfr. udskriften s. 1138.

I skrivelse af 11. januar 1943, hvoraf afskrift vedlægges (A. 1143), billigede justitsministeriet de af lederen af Horserødlejren trufne dispositioner.

Med hensyn til behandlingen i Vestre Fængsel af de dertil overførte internerede blev der i justitsministeriets skrivelse af 15. december 1942, hvoraf afskrift vedlægges (A. 1144), bestemt, at de internerede skulde anbringes 2 og 2 i cellerne og forskellige andre indskrænkninger gennemføres. De fastsatte indskrænkninger blev ved justitsministeriets skrivelse af 18. december 1942, hvoraf afskrift vedlægges (A. 1145), ophævet fra den 23. december 1942 med undtagelse af adgang til indbyrdes forbindelse.

For 11 internerede, der ikke havde deltaget i demonstrationerne, blev alle indskrænkningerne ved justitsministeriets skrivelse af 19. december 1942 dog straks ophævet. Endelig blev der ved justitsministeriets skrivelse af 1. februar 1943, hvoraf afskrift vedlægges (A. 1146), givet alle internerede vid adgang til indbyrdes fællesskab."

Thune Jacobsen skriver i sit svar (A. 1147) bl. a., at der „var tale om et egentligt mytteri, og at der som følge heraf var overhængende fare for, at tyskerne vilde overtage lejren, hvis der ikke fra dansk side blev truffet kraftige foranstaltninger".

Oprettelse af infirmeri i Horserødlejren.

Thune Jacobsen har skriftligt besvaret spørgsmålet: Har der været anden foranledning til, at der i Horserødlejren blev indrettet et infirmeri, end de interneredes indsendte klage over kredslægen?, og besvarer det (A. 1148) således:

„Det ses ikke, om spørgsmålet skal betragtes som en anke, og i bekræftende fald, hvem denne anke skulde være rettet imod.

Jeg fremsender derfor en fra fængselsdirektøren til mig fremsendt skrivelse af 14. november 1946 med dermed fulgte bilag, hvoraf fremgår, at der ved ombygning af en af barakkerne i Horserødlejren i 1942 var forbeholdt nogle stuer til sygeværelser, men at de internerede ønskede, at stuerne blev inddraget til almindelig belægning for at muliggøre forøgelse af antallet af eneværelser, og tog dem i brug hertil, og at de interneredes klager over kredslægen, Boertmann, af sundhedsstyrelsen i skrivelse af 14. maj 1943 er besvaret derhen, at de interneredes klager over svigtende hygiejne og mangelfuldt lægeligt tilsyn efter det kendskab, sundhedsstyrelsen har kunnet erhverve sig til forholdene, bl. a. gennem en inspektion af lejren, må antages at være ubeføjede.

Det er for mig yderligere oplyst, at lægen ved Vestre Fængsel, Thune Andersen, i skrivelse af 16. februar 1943 henledte fængselsdirektoratets opmærksomhed på det uheldige i, at lettere sygdomstilfælde i Horserødlejren skulde indtransporteres til og behandles i Vestre Fængsels sygeafdeling, hvorfor han foreslog, at der indrettedes et infirmeri i Horserødlejren. Ved den forhandling der derefter den 30. marts 1943 fandt sted i lejren, i hvilken den fungerende fængselsdirektør, Vestre Fængsels læge, kredslæge Boertmann og dr. Juul Henningsen fra sundhedsstyrelsen deltog, og hvor også den klage blev drøftet, som var indsendt af de internerede den 19. februar 1943, vedtog man at indstille, at der indrettedes et infirmeri i lejren, og at der blev antaget en faguddannet sygeplejerske. Motiveringen for dette sidste var, at man under den forøgede belægning af lejren måtte regne med nogle flere sygdomstilfælde, og man gik ud fra, at et tilsyn med de syge af faguddannet personale dels vilde betyde en sikkerhed for lejrens administration, dels virke beroligende på de internerede,

for hvem lejrens sygepleje m. v. erfaringsmæssigt havde vist sig at være et meget vigtigt punkt. Kredslægen, Boertmann, gik stærkt ind for forslaget, fordi han fandt det meget uheldigt, at lægeundersøgelser af sengeliggende internerede fandt sted i de forskellige barakker, idet alle de internerede samledes og gav sit besyv med overfor lægen.

Lejrens inspektion fik straks af fængselsdirektøren bemyndigelse til at antage en sygeplejerske.

Et infirmeri blev derefter hurtigst muligt indrettet.

Af det foran anførte ses, at fængselsmyndighederne, forinden de interneredes klage over sundhedsforholdene den 19. februar 1943 fremkom, havde taget spørgsmålet om indrettelsen af et infirmeri op."

Der kan om spørgsmålet iøvrigt foruden til de med besvarelsen modtagne bilag (A. 1149—1166) henvises til kommunistudvalgets protokol (A. 1167 ff.), justitsministeriets redegørelse (A. 1038) og de foretagne afhøringer af Thune Jacobsen (st. 189).

Inspektør Bentzen.

Fra de internerede og disses pårørende foreligger for kommissionen en række aktstykker (A. nr. 289 ff.), hvori fremsættes klager over behandlingen i Horserødlejren.

Som det også fremgår af de mundtlige afhøringer af Thune Jacobsen, Tetens og Bentzen, er den opfattelse kommet til udtryk (st. 206), at det mindre var regulativerne eller husordenen end Bentzens person, der bevirkede, at kommunisterne ikke befandt sig vel i lejren, og hertil kom, at man havde den opfattelse, at han blev understøttet i sin optræden af justitsministeriet, og at justitsministeren holdt på ham.

Bentzen, der også skriftligt (A. nr. 293) har imødegået de fremsatte angreb, udtaler under afhøringen (st. 523):

„Det var mit indtryk, at de internerede betragtede selve den forvaringstagelse, som var sket i henhold til den såkaldte kommunistlov, som ulovlig og grundlovsstridig, og at enhver, der ligesom jeg medvirkede til at gennemføre denne forvaringstagelse, gjorde sig skyldig i et strafbart forhold. Det blev fra de interneredes side mange gange fremhævet over for mig . . . . . Det var det, der var hovedårsagen til — således står det i alt fald for mig —, at alt, hvad jeg måtte foretage mig, når jeg som tjenestemand var sat til at lede denne interneringslejr, vakte opposition blandt de internerede, og de reagerede efter min opfattelse temmelig kraftigt over for det, over for mig personlig."

Inspektør Bentzen forklarer derefter, at han tidligere havde ledet andre lejre uden vanskeligheder, og fortsætter (st. 546):

„Og når vanskelighederne kun er opstået i kommunistlejren, kan jeg ikke sige andet, end at jeg har den bedste samvittighed selv, idet jeg er ganske overbevist om, at jeg ikke har givet nogen rimelig anledning til de klager over min person, som er fremkommet dengang og efter 5. maj 1945. Jeg syntes, jeg havde pligt til som tjenestemand at rette mig efter de forskrifter og direktiver, jeg fik, og jeg kunde ikke begynde for mig selv med min egen politik i et spørgsmål, som der var lovgivet om af rigsdagen, og hvor den siddende regering til stadighed tog stilling til problemerne. Jeg har ikke i et eneste tilfælde truffet en afgørelse i Horserød af blot nogen vigtighed uden i forvejen at konferere enten mundtligt eller skriftligt med enten statsadvokatens afdeling eller justitsministeriet derom, og de internerede havde til ethvert tidspunkt ret til at skrive ukontrolerede breve til justitsministeriet, så at det vilde være tåbeligt af mig at tro, hvis jeg vilde have lavet noget, der ikke var rigtigt, at jeg kunde holde det skjult i mere end 3 dage. Men de internerede var som sagt meget vanskelige, og det er vel i og for sig nok forståeligt, at de var vanskelige,

men jeg synes, det er i høj grad uretfærdigt, at jeg skulde undgælde for det, for jeg kan ikke se, at jeg havde gjort eller senere har gjort noget, som man med rette kan laste mig for."

De *anker*, der er rettet mod inspektør Bentzen som leder af Horserødlejren, angår, som det bl. a. fremgår af afhøringen af Bentzen (st. 521 ff.) og af en af den tidligere internerede, Eigil Larsen fremsendt redegørelse (A. nr. 291), en række forskellige spørgsmål som f. eks. tilbageholdelse af breve, ekstraforplejning og skarp brevcensur, og det sammenfattes i en skrivelse fra pårørende til internerede (A. nr. 289) således:

„Som leder af Horserødlejren i de første par år efter denne lejrs oprettelse har vicefængselsinspektør Bentzen imidlertid ved gennemført chikanøs, urimelig hårdhændet og smålig administration gjort hvad han kunde for at forvandle interneringslejren til en slags straffekoloni og gang på gang ved provokatoriske, udæskende forholdsregler fremtvunget demonstrationer, som han benyttede til gennemførelse af nye straffeforanstaltninger som f. eks. overførelse til Vestre Fængsel."

Under afhøringen af Bentzen, Tetens og Thune Jacobsen er navnlig blevet fremhævet det dårlige forhold mellem den internerede forfatter Hans Kirk og lejrens inspektør og den overflytning af Hans Kirk til Vestre Fængsel, der fandt sted efter indstilling fra Bentzen.

Fængselsdirektør *Tetens* har for kommissionen udtalt, at daværende viceinspektør Bentzen altid har „været betragtet som en særdeles dygtig administrativ embedsmand med evne til at handle hurtigt og præcist" (st. 366). Han havde gennem årene løst en række praktiske opgaver og sidst været leder af forskellige lejre (Hald for englændere og Horserød for tyske immigranter), og det var derfor naturligt, at han også fik med lejren for kommunisterne at gøre. Og fængselsdirektøren fortsætter (st. 367):

„Så vidt vi kunde se, blev alle de praktiske indretninger ved Horserødlejren ordnet meget tilfredsstillende, men det viste sig hurtigt, at der ikke var noget godt forhold mellem inspektør Bentzen og de internerede. Det var vanskeligt for os at se, hvad der egentlig var baggrunden derfor; der var egentlig ikke noget område, hvor man kunde sige, at Bentzen disponerede forkert; det viste sig gang på gang, når vi fik klager, at der ikke var disponeret forkert. Det, der har været i vejen, har rimeligvis været det ganske simple, at de internerede ikke kunde lide hans façon, og han har måske ikke haft tilstrækkelig smidighed til at få det til at glide. Det var et ganske overordentlig vanskeligt arbejde, der blev overladt ham, noget helt nyt, som pludselig opstod: Hvorledes skulde man gribe det hele an? Det var et vanskeligt job, og hans façon har ikke passet kommunisterne. Han har tilbøjelighed til — hvad skal jeg sige — at optræde lidt sarkastisk i sin form, men reelt.

. . . . . Naturligvis har det, at det var en fængselsmand, også spillet ind i det skæve forhold, der opstod. På den anden side kan man ikke se bort fra, at andre tjenestemænd inden for fængselsvæsenet har kunnet komme i et bedre forhold til kommunisterne, end inspektør Bentzen formåede det, men det var egentlig mit indtryk, at kommunisterne, om jeg så må sige, havde set sig gale på ham og derfor vilde gennemtvinge en anden ledelse, og det spillede jo en ikke helt ubetydelig rolle dengang, at det ikke kom til at se ud, som om det var kommunisterne, der ledede lejren, men regeringen. Hele forholdet var ømtåligt."

Om hvorvidt fængselsdirektoratet i noget tilfælde har desavoueret Bentzen, se Tetens (st. 372). Om det inspektørskifte, der fandt sted i begyndelsen af 1943, ikke kunne være forekommet tidligere, se Tetens, der (st. 372) svarer:

„Det er en skønssag. Det havde været overvejet ved visse af de tidligere episoder. Inspektør Bentzen havde selv udtalt ønske om at nedlægge sit arbejde, men vi havde vanskelighed ved at finde en anden ordning. Han var ikke selv glad ved arbejdet, det være langt fra. Efterhånden blev man klar over, at det vilde være heldigt, om der skete et skifte, og da inspektør Bentzen ikke selv på nogen måde har, om jeg så må sige, hængt ved arbejdet — tværtimod —, blev der en lejlighed. Inspektør Bentzen havde selv rejst spørgsmålet ved en tidligere lejlighed, det var efter sagen Kærn og Jepsen, hvor der havde været meget betænkelige uroligheder; da havde spørgsmålet også været fremme, om det var heldigt, at Bentzen fortsatte. På det tidspunkt lå det imidlertid sådan, at ministeriet absolut mente at måtte godkende de dispositioner, som var truffet, og man mente, at det vilde være dobbelt uheldigt, hvis der ved den lejlighed skete et inspektørskifte, men man var på det rene med, at det var heldigst, at det skete på et lidt senere tidspunkt, og det skete også nogen tid efter."

Under afhøringerne i kommissionen er det oplyst, at der fra flere sider blev rettet *henvendelse til justitsministeren* angående Horserødlejrens ledelse. Det blev således af pastor Amby, pastor Povlsen og Hartvig Frisch overfor justitsministeren fremhævet, at „den pågældende person var uegnet" (st. 207).

Thune Jacobsen anfører (st. 207), at der også ved de tidligere lejre, Bentzen havde ledet, havde været vanskeligheder i begyndelsen,[1]) men at dette med tiden havde ændret sig, og at han derfor tænkte, at forholdene også her ville rette sig.

På forespørgsel, om de internerede klager, de forskellige henvendelser og uroen i lejren m. v. ikke gav justitsministeren anledning til at overveje, om det ikke var betimeligt at erstatte Bentzen med en anden, svarer Thune Jacobsen (st. 163, jfr. st. 210):

„Det er ganske rigtigt, at hr. Amby til mig talte om, at han ikke mente, at Bentzen var den egnede inspektør for de internerede i Horserødlejren, og selvfølgelig talte jeg med mine embedsmænd derom, både departementschefen og fængselsdirektøren, men begge holdt dengang på Bentzen. Og et moment blev også dengang fremdraget for mig, som naturligvis måtte gøre noget indtryk på mig, nemlig dette, at hvis man som følge af de interneredes klager over Bentzen fjernede ham, vilde det sikkert medføre yderligere klager fra de internerede så over den ene og så over den anden. Det var farligt at give dem medhold på dette punkt. Men jeg var besluttet på efter en vis tids forløb at se at få lejlighed til at udskifte Bentzen, og i virkeligheden var det også, fordi jeg mente det heldigst, at Bentzen kom væk, at han drog sig tilbage, og efter at Waagensen var død og Cai Jensen havde overtaget Vestre Fængsel, blev han netop udskiftet med Cai Jensen, fordi jeg tænkte, at her havde vi den helt rigtige mand til dem. Men det er altid farligt i et sådant tilfælde at give de internerede ret og afskaffe en inspektør, slå ham ud derude, hvis ikke man påviseligt kan sige, at han har gjort sig skyldig i fejl eller forsømmelser. Det blev fremholdt gang på gang for mig både af fængselsinspektøren og departementschefen, men jeg var som sagt opmærksom på, at han ikke havde dette format, denne fylde, denne elskelighed, som flere af de andre inspektører har haft, og som jeg for resten skatter.

. . . . . Der var ikke tale om et prestigespørgsmål for embedsmændene. Der var spørgsmål om, om denne forflyttelse kunde give anledning til uro i lejren."

25. Folketingsmand Aksel Larsens arrestation den 5. november 1942.

Den 22. juni 1941 var der (jfr. kap. 22) fra tysk side blevet stillet krav om anholdelse af de tre kommunistiske rigsdagsmænd. Martin Nielsen og Alfred Jensen blev også anholdt, men det lykkedes Alfred Jensen at flygte.

Aksel Larsen eftersøgtes om morgenen forgæves på sin bopæl. Senere på dagen

[1]) Herimod Bentzen (st. 547).

forlangte tyskerne foretaget en razzia i »Sovjetunionens Venner«s sommerlejr ved Greve Strand og, som det omtales af kriminalassistent Oluf Jørgensen, der var leder af politiets ekspedition til denne lejr, havde tyskerne fået oplysning om, at Aksel Larsen skulle være i lejren, hvilket viste sig ikke at være tilfældet (jfr. kommissionsdomstolens afhøringer A. 959—960).

Da lov nr. 349 af 22. august 1941 om forbud mod kommunistiske foreninger og mod kommunistisk virksomhed blev vedtaget, eftersøgtes Aksel Larsen stadig af politiet, og den 25. august 1942 bestemte justitsministeren i medfør af § 2 i nævnte lov, at han indtil videre ville være at tage i forvaring ved politiets foranstaltning.

I den følgende tid foretoges stadig eftersøgning efter Aksel Larsen, uden at denne opsporedes, hvilket medførte gentagne henvendelser fra tyske myndigheder, jfr. justitsministeriets redegørelse for statsadvokaten for særlige anliggenders virksomhed, hvor det (A. 201) udtales, at den

»stigende kurve i propagandavirksomhed og i sabotagehandlingerne affødte gentagne tyske henvendelser til udenrigsministeriet om nødvendigheden af en mere energisk indskriden fra politiets side og en skærpet bekæmpelse af kommunismen. Også justitsministeriet fik stadige henvendelser fra tysk side desangående, ikke mindst om nødvendigheden af at opspore de eftersøgte kommunistiske ledere, navnlig Aksel Larsen«.

Som anført i nævnte redegørelse (A. 203) udskiltes en del af Københavns politis afdeling D som en særlig afdeling DK, der under ledelse af statsadvokaten for særlige anliggender skulle udføre forretningerne vedrørende kommunistloven. En af denne afdelings opgaver var, siges det (A. 204) »eftersøgningen af de eftersøgte kommunister, herunder specielt eftersøgningen med hensyn til Aksel Larsen« og »som hjælpemiddel, navnlig ved eftersøgningen af kommunister« anvendtes, udtales det sammesteds, telefonaflytning og brevcensur, og »et andet — meget personalekrævende — middel til hjælp ved eftersøgningen var observationer, navnlig af de eftersøgtes pårørende«, men, udtales det videre i justitsministeriets redegørelse (A. 204):

»En indgående redegørelse for det af politiet foretagne efterforskningsarbejde i disse sager ser man sig ikke i stand til at give på nærværende tidspunkt, da politiets herhenhørende akter m. v. i tiden efter 29. august 1943, men før 19. september 1944 er blevet fjernet fra politigården og nu formentlig af folketingsmændene Robert Mikkelsen og Martin Nielsen er overgivet til den af folketinget under 19. december 1945 i henhold til grundlovens § 45 nedsatte kommission, efter at dele af materialet har været offentliggjort.«

Som i indledningen omtalt har kommissionen modtaget forskellige akter hidrørende fra afdeling DK, nemlig en del af et telefonaflytningskartotek og afdelingens eftersøgningskartotek samt de dertil hørende charteker. Det fremgår af dette materiale, som kommissionen iøvrigt ikke har fundet anledning til at optrykke, at de førnævnte hjælpemidler har været anvendt under eftersøgningen af Aksel Larsen.

Den 5. november 1942 anholdtes Aksel Larsen. Om de nærmere omstændigheder ved anholdelsen har kommissionen modtaget en redegørelse af 14. august 1945 fra justitsministeriet (A. nr. 295) og fra fhv. justitsminister Thune Jacobsen (A. nr. 296). I denne sidste citeres en skrivelse fra justitsministeriet, hvori meddeles

»at der ikke i justitsministeriet foreligger yderligere aktmateriale, der giver oplysning om de nærmere omstændigheder ved anholdelsen. De rapporter m. v. vedrørende anholdelsen, der beroede hos Københavns politi på politigården, har man forgæves søgt fremskaffet. De må efter det oplyste ligesom en del andre akter antages at være fjernet efter den 19. september 1944 under tyskernes besættelse af politigården«.

Der findes heller ikke i det fra afdeling DK hidrørende materiale, som kommissionen har modtaget, oplysninger herom.

Derimod har justitsministeriet i sin redegørelse vedrørende statsadvokaturen for særlige anliggender nærmere omtalt baggrunden for og forskellige begivenheder i tilknytning til Aksel Larsens arrestation (A. 237, 268—275 og 278—281). På grundlag af det således foreliggende bemærkes følgende:

Den 31. oktober 1942 krævede tyskerne 10 kommunistiske funktionærer anholdt (jfr. A. nr. 295), hvilket for de seks's vedkommende skete den 2. november, og den 5. november anholdtes indehaveren af lejligheden Borgskrivervej 1, III, og efter tysk begæring etableredes der vagt ved lejligheden af danske politimænd. I lejligheden anholdtes bl. a. folketingsmand Aksel Larsen, der indfandt sig dèr. I justitsministeriets redegørelse bemærkes (A. 268), at akterne vedrørende Aksel Larsens anholdelse ikke findes i statsadvokatens arkiv, og det udtales videre:

»Af statsadvokatens indberetning af 6. november 1942 (A. nr. 295) om anholdelsen fremgår, at Kriminalkommissar Span havde anmodet om, at der måtte blive etableret vagt i lejligheden på Borgskrivervej, hvis beboere var anholdt den 5. november om morgenen, »da man havde formodning om, at den eftersøgte kommunist, folketingsmand Aksel Larsen ville indfinde sig dèr«.

Når det af denne indberetning synes at fremgå, at man — altså også det danske politi — var klar over, at man kunne vente, at netop Aksel Larsen ville henvende sig i den bevogtede lejlighed, er det tvivlsomt, om dette skyldes en unøjagtig sprogbrug, der har ladet sig påvirke af, at man *nu*, da indberetningen blev skrevet, vidste, at det var Aksel Larsen, som havde indfundet sig.«

Det hedder om Aksel Larsens anholdelse videre i nævnte indberetning (A. nr. 295):

»Den 5. november 1942 kl. 19.35 indfandt sig i lejligheden en mandsperson. der blev genkendt som den efterlyste folketingsmand
15) Aksel Larsen (Brendekilde, 5. August 1897).
Han fandtes i besiddelse af et legitimationskort for chauffør Marius Andreasen, født i Staby den 6. december 1898, udstedt af Gentofte kommunes folkeregister den 19. december 1941. Kortet er formentlig falsk. Han nægtede at oplyse noget om sin identitet og førtes til politigården, hvorfra han blev afgivet til politigårdens fængsel. Justitsministeren og departementschef Eivind Larsen blev underrettet, hvorefter den vagthavende på Dagmarhus ligeledes blev underrettet.

Den 6. november 1942 kl. 0.30 begærede dr. Fest telefonisk, at Aksel Larsen skulde overføres til den tyske afdeling på Vestre Fængsel til afhøring, men lovede, at han vilde blive tilbageleveret igen efter endt afhøring. Efter omstændighederne blev kravet imødekommet, og Aksel Larsen blev også tilbageleveret kl. 8.30.

I dag kl. 10 fremsatte dr. Fest telefonisk begæring om, at Aksel Larsen blev overført til den tyske afdeling på Vestre Fængsel, og i dag kl. ca. 12 blev han mod sædvanlig protest i Vestre Fængsel afhentet af det tyske feldgendarmeri og overført til den tyske afdeling.«

I de følgende dage foretoges nogle yderligere anholdelser (jfr. A. 269).

Først på et senere tidspunkt kom, siges det i justitsministeriets redegørelse (A. 269), det danske politi, som modtog genparter af de af tyskerne foretagne afhøringer, på det rene med, hvad de pågældende hver især var sigtet for, og sammenhængen med anholdelserne blev man først klar over ved afhøring af den for angiveri i adskillige tilfælde sigtede Karl Martens Winther.

„Winther, der er arbejdsmand og født i 1909, deltog fra september 1937 til september 1938 i borgerkrigen i Spanien. Han var og havde i flere år været medlem af Danmarks kommunistiske parti og havde — skønt han ikke havde været i partiets ledelse — et betydeligt kendskab til personer indenfor partiet. Indenfor foreningen af tidligere spanienskæmpere kom han til at indtage en ledende stilling og kendte næsten alle medlemmer. Han var i besiddelse af et kartotek over medlemmerne. Den 16. april 1940 kom han efter et ophold i Rusland sammen med flere andre i flyvemaskine fra Moskva til Stockholm, hvor han var interneret i 5 dage, hvorefter han blev udvist. Han havde samarbejde med flere af de anholdte i det illegale partiarbejde. Allerede i sommeren 1940 havde han efter Aksel Larsens anvisning sammen med Erlay Olsen været beskæftiget med fremstilling af en radiosender. Man stolede fuldtud på ham, og han havde efter 22. juni 1941 tilknytning til partiets illegale arbejde, idet han tilhørte en gruppe, til hvilken også Z(etterquist) og Early O(lsen)[1]) hørte. Han var ifølge Aksel Larsen den indenfor gruppen, der vidste mest om dens organisation og sammensætning. En månedstid før de her omhandlede anholdelser var radiosenderen blevet overgivet til ham, der skulde overtage dette arbejde, som han var holdt i reserve til. Han var i begyndelsen af 1942 virksom for at danne sabotagegrupper indenfor de spaniensfrivilliges kreds, men det var uden partiledelsens vidende og mod dens instrukser." (A. 269).

»Denne mand« — siges det videre i justitsministeriets redegørelse (A. 270) — »var efter den 22. juni 1941 kommet ind i samarbejde med de tyske politifolk på Dagmarhus gennem Rudolf Christiansen (»Hestetyven«), som han havde lært at kende på beværtninger, og som ifølge hans forklaring havde fået en vis magt over ham, idet Winther følte sig truet af »Hestetyven«, der vidste besked om hans tilknytning til kommunismen. Omkring juni 1941 gik han med til over for Christiansen at »udtale sig om personer, hvis navn og adresse Christiansen havde hentet fra gamle årgange af »Arbejderbladet«. I september—oktober 1941 kom han gennem Rudolf Christiansen i direkte forbindelse med en til gesandtskabet knyttet tysk kriminalsekretær og modtog af denne 50 kr. ugentlig for meddelelse om kommunistiske forhold og personer, og fra ham stammede de meddelelser, der førte til anholdelserne. Erlay O(lsen) havde han som nævnt kendt fra 1940, Zetterquist lærte han at kende i foråret 1942; da Z(etterquist) kom ind på en betroet post, angav Winther i efteråret ham og Erlay O(lsen) til den tyske kriminalsekretær, der nu ønskede resultater. Z(etterquist), der virkede som kurér, blev derefter gennem længere tid skygget af tyskerne, der ønskede at skaffe sig oplysning om hans forbindelser.«

— —

»Om Aksel Larsens stilling i det illegale partiarbejde havde han også givet tyskerne oplysning, derimod ikke om hans opholdssted, for det kendte han ikke. En månedstid før sin anholdelse havde Aksel Larsen en aften haft møde med Winther i Utterslev Mose. Ifølge Aksel Larsen kunde tyskerne fortælle rigtige enkeltheder om dette møde (således hvorledes de var gået frem og tilbage), og de vidste — hvad Winther ikke vidste —, at Aksel Larsen havde stillet sin cykle fra sig et sted i nærheden. Aksel Larsen mener derfor, at mødet — antagelig på Winthers foranledning — er blevet observeret af tyskerne. Der er derefter mulighed for, at tyskerne kan have fundet frem til lejligheden på Borgskrivervej ad 2 veje: enten ved skygning af Aksel Larsen eller ved skygning af Z(etterquist) og eventuelle personer, med hvem han havde forbindelse. Den sidste mulighed er formentlig den sandsynligste. Winther selv er ikke i tvivl om, at hans oplysninger har medvirket til Aksel Larsens anholdelse, men forklarer, at Kriminalkommissar Span efter anholdelsen til Winther udtalte,

[1]) Disse var blandt de den 2. november 1942 anholdte.

at det var kedeligt, at det ikke var hans oplysninger, der havde ført til anholdelsen, og Winther mener, at det beror på en tilfældighed, at Aksel Larsen blev anholdt, da han indfandt sig i lejligheden på Borgskrivervej. Efter udtalelser, Span fremkom med overfor Winther, vidste man ikke noget om, at Aksel Larsen kom i lejligheden.«

Om Aksel Larsens forklaringer under de af tyskerne afholdte forhør udtales i redegørelsen (A. 272):

»Det var naturligvis et meget alvorligt slag, der således på grundlag af Winthers oplysninger var rettet mod den illegale kommunistiske bevægelse ved anholdelsen af lederen, hans nærmeste omgivelser og en betydningsfuld gruppe, radioapparatet. Det var faktisk en væsentlig forringelse af Aksel Larsens stilling over for tyskerne, at han ikke var anholdt alene; og hans stilling var yderligere vanskeliggjort ved, at tyskerne ved ransagning på hans bopæl kom i besiddelse af et betydeligt skriftligt materiale, deriblandt også papirer, der indeholdt navne og adresser og dæknavne. Aksel Larsen, der straks nægtede at udtale sig, så sig efterhånden nødsaget til at give visse oplysninger og gav da naturligvis i første række oplysning om de allerede anholdte personer eller andre, som tyskerne alligevel vilde få oplysninger om. Det fremgår af de fra forhøret over Aksel Larsen optagne tyske rapporter, at han har givet udtryk for, at det under hans overvejelse af, om han skulde give oplysninger, var af afgørende betydning for ham, at de allerede anholdte og de, der eventuelt blev anholdt på grundlag af hans forklaringer, vilde kunne påregne at blive dømt ved dansk domstol og slippe med ret milde straffe. På grundlag af de af Aksel Larsen og de øvrige anholdte afgivne forklaringer kunde tyskerne komme endnu et skridt videre.«

Den 18. november anholdtes efter tysk krav 9 personer sigtet for illegal virksomhed (jfr. A. 272), og den 2. december forlangtes 12 danske statsborgere anholdt, heriblandt »direktør Jensen, der efter den 22. juni 1941 havde stået i umiddelbar forbindelse med Aksel Larsen og flere gange været i Stockholm for ham, hvor han havde været i kontakt med lederen af det svenske kommunistparti, Linderoth«.

»Af de tyske afhøringer af Aksel Larsen og de før og samtidig med ham anholdte kan det ses, at det er disses forklaringer, der har ligget til grund for tyskernes krav om foretagelse af disse anholdelser.« (A. 274).

»Det danske politis virksomhed i disse sager bestod« — forklares det (A. 274) — »kun i den omtalte medvirken til anholdelserne, samt når de pågældende blev tilbageført til danske myndigheder, at afhøre dem til rapport for at fastlægge den forklaring, de havde givet tyskerne og — forsåvidt sagen ikke blev sluttet på grund af bevisets stilling — at rejse tiltale og søge den gennemført til dom. Om at foretage selvstændig efterforskning eller søge tiltalegrundlaget suppleret, var der ikke tale.

Dette gjaldt også behandlingen af sagerne mod de ledende i den kreds af personer, der stod bag ved »Frit Danmark«.»

Den 7. december 1942 krævede tyskerne anholdelse og hensættelse i tysk fængsel af professor Chievitz, professor Mogens Fog m. fl.

»Også disse anholdelser stod« — siges det (A. 275) — »i nøje forbindelse med anholdelsen af Aksel Larsen. Af de papirer, der var blevet fundet hos Aksel Larsen på Baldrianvej, vedrørte en væsentlig del »Frit Danmark«. De indeholdt ingen navne, men det måtte være indlysende, at den, der lå inde med disse papirer, som vedrørte opbygningen af organisationen »Frit Danmark« og D.K.P.s interesse i og planer med denne organisation, ikke kunde være ukendt med, hvem der havde været med til stiftelsen af organisationen. Aksel Larsen havde derfor — som det fremgår af de tyske

rapporter — set sig nødsaget til at give oplysninger herom. Også direktør Jensen, der var anholdt den 4. december 1942, havde været med til organiseringen af »Frit Danmark« og havde den 7. december 1942 givet forklaring derom.«

Bortset fra Aksel Larsen blev alle de anholdte kommunister ført tilbage til dansk jurisdiktion. Om Aksel Larsen udtales det i justitsministeriets redegørelse (A. 280):

»Af de anholdte kommunister var herefter kun Aksel Larsen tilbage i tysk undersøgelsesfængsel. Statsadvokaten rejste gentagne gange over for Polizeiattaché Dr. Fest, gennem hvem kravet om hans udlevering i sin tid blev fremsat, spørgsmålet om Aksel Larsens tilbageførelse til dansk jurisdiktion. Efter at statsadvokaten under forskellige samtaler havde fået det indtryk, at der var mulighed for, at man vilde stille sig imødekommende, fik han, da han pressede på for en endelig afgørelse, meddelelse af dr. Fest om, at spørgsmålet havde været drøftet af hans overordnede, men at man fra tysk side ikke fandt det opportunt for tiden at gennemføre en straffesag mod Aksel Larsen, og at man anså ham for at være for farlig til internering i Horserødlejren. Spørgsmålet havde iøvrigt været drøftet mellem den tyske gesandt og udenrigsministeriet. Dette var også rigtigt, men udenrigsministeriet havde kun erklæret sig indforstået med, at undersøgelsen fra tysk side måtte blive grundig og langvarig i denne sag. Da imidlertid undersøgelsen nu var afsluttet, mente statsadvokaten, at spørgsmålet om Aksel Larsens tilbagelevering til dansk jurisdiktion burde tages op, og gjorde indstilling derom til justitsministeriet. I de af Aksel Larsen over for tyskerne afgivne forklaringer forelå der utvivlsomt fornødent domsgrundlag. Om at føre Aksel Larsen til Tyskland havde der på intet tidspunkt før 29. august været tale. Justitsministeren havde den 12. april 1943 kunnet meddele Aksel Larsens hustru, at der fra tysk side ikke var rejst noget krav om, at hendes mand skulde blive overført til Tyskland, og at et sådant krav næppe vilde blive stillet. Imidlertid medførte den 29. august 1943 en forandring heri. Omtrent samtidig med de i Horserød internerede kommunister blev Aksel Larsen ført til Tyskland.«

26. Horserødlejren den 28. og 29. august 1943.

Vedrørende spørgsmålet om der, i tilfælde af at tyskerne overtog magten her i landet, skulle gives de internerede kommunister adgang til at undslippe, for at de ikke skulle falde i tyskernes hænder, og om begivenhederne, som de udviklede sig, foreligger for kommissionen en række *skriftlige aktstykker* (A. nr. 298—310 og A. nr. 490). Der er endvidere herom afgivet *mundtlige forklaringer* af fhv. justitsminister Thune Jacobsen, vicefængselsdirektør Hye-Knudsen, fængselsinspektørerne Gjerstrup og Cai Jensen, borgmester Johannes Hansen, partisekretær Hartvig Sørensen, fængselsdirektør Tetens, arbejdsmand Valentin Malmer, maleren Ole Christian Riis, udenrigsministeriets daværende direktør Nils Svenningsen og overbetjentene Dinesen og Chr. Madsen.

Forudgående forhandlinger om åbning af lejren.

Spørgsmålet om der i en given situation ville blive givet de internerede kommunister adgang til at undslippe, var i tiden før den 28. august 1943 blevet drøftet på forskelligt hold.

Forhandlinger under kommunistudvalgets besøg i Horserød den 3. juli 1943.

Under det besøg, det af rigsdagen nedsatte *kommunistudvalg* aflagde i lejren *den 3. juli 1943*, fremførtes det nævnte spørgsmål af de interneredes forhandlings-

udvalg overfor justitsministeren først i et møde, hvor kommunistudvalget var tilstede, og bagefter i et møde, hvor kun justitsministeren og fængselsdirektøren var tilstede.

Kristen Amby udtalte under kommissionens afhøring af Thune Jacobsen, at de forhandlende kommunister ved den nævnte lejlighed gerne ville have en klar og positiv udtalelse fra justitsministeren, at justitsministeren tav dertil, og at Amby da tog ordet og sagde til kommunisterne, at de måtte forstå, at landets justitsminister ikke med sine ord kunne give dem et løfte, for det ville blive misbrugt, det ville komme til tyskernes kundskab, men at de også måtte forstå, at når det hævdedes, at interneringen var en beskyttelsesforanstaltning overfor dem, så ville der, når forudsætningen for denne beskyttelse ikke længere var tilstede, ske den handling, som naturligt følger deraf. Og, siger Amby under afhøringen henvendt til den fhv. justitsminister, „det tog De ikke afstand fra, og derfor opfattede kommunisterne det som et løfte". (st. 262).

Thune Jacobsen forklarer herom, at spørgsmålet havde været rejst overfor ham på et tidligere tidspunkt, og da havde han udtrykkeligt gjort opmærksom på, at „det måtte komme an på omstændighederne, om man kunde lukke op for dem eller ikke. Hvis der f. eks. forelå en engelsk invasion, vilde det lette situationen betydeligt, men det var anderledes, så længe vi havde tyskerne siddende her i landet med deres fulde styrke" (st. 262).

Tetens forklarer (st. 377 ff.), at han har været til stede ved en forhandling, hvor man til slut kom ind på invasionsspørgsmålet, og han udtaler (st. 379): „Det står sådan for mig, at ministeren sagde, at dette, at danske myndigheder havde interneret dem, netop var udtryk for, at man vilde søge at undgå, at de kom til tyskerne. Det var jo alle klar over. Intet menneske har været i tvivl om, at det var derfor de danske foranstaltninger var blevet truffet . . . . . Men jeg må pointere, at der foreligger intet ved det møde, der kan betragtes som om der forelå nogen som helst aftale om noget som helst."

Johannes Hansen, der var formand for de interneredes forhandlingsudvalg, forklarer (st. 320 ff.) om de nævnte forhandlinger, at man spurgte, hvad der ville ske i tilfælde af invasion, og at Thune Jacobsen — der iøvrigt stillede sig afvisende overfor muligheden af en invasion — dertil svarede, at så ville de internerede stadig sortere under fængselsvæsenet. De internerede havde hertil svaret, at det jo kunne være, at der kom en tysk general, der havde en anden opfattelse, men „der kom ikke noget konkret ud af samtalen, der blev ikke truffet nogen konkret aftale". — Om den samtale, de interneredes udvalg havde med Thune Jacobsen og Tetens alene, siger Johannes Hansen (st. 321): „heller ikke da fik vi noget konkret svar; vi fik nogle udflydende forklaringer". — De udtalelser, Amby hævder at have fremsat under den første samtale, erindrer Johannes Hansen, men, erklærer han „nu var vi jo i og for sig ikke forvænt med at tro på løfter, så selv om der er faldet udtalelser i den retning, har vi sikkert ikke regnet meget med dem. Det, vi faktisk holdt os mere til, var *Gjerstrups* indstilling til spørgsmålet, og for øvrigt også samtaler med *Madsen* og *Dinesen*".

Forhandlinger mellem de internerede og Gjerstrup og Cai Jensen.

Også overfor vicefængselsinspektør Gjerstrup og fængselsinspektør Cai Jensen havde de internerede rejst spørgsmålet om deres stilling, hvis tyskerne kom og ville overtage lejren.

Gjerstrup forklarer herom, at man ved en lejlighed drøftede det rent principielt, og, siger Gjerstrup (st. 295) „jeg sagde, idet jeg netop holdt mig til det principielle: det er vanskeligt at sige, for jeg aner ikke, hvordan det udvikler sig, men selvfølgelig vil jeg ikke, hvis jeg kan gøre noget til det, lade de herrer fange som rotter i en fælde. Andet er der ikke blevet talt om det. Så rejste de det samme spørgsmål over for inspektør *Cai Jensen*; han kom ud en gang hver fjortende dag og snakkede med

tillidsmændene, og dèr var jeg altid til stede, og de rejste det samme spørgsmål, og der blev svaret nogenlunde det samme". Om Cai Jensens stilling forklarer Gjerstrup yderligere (st. 307): „Anden gang, da vi spurgte inspektøren om, hvordan han vilde se på stillingen, sagde han til mig: Hvad siger De? Jeg havde svaret en gang, og jeg sagde: Jeg vil ikke lade dem fange, hvis jeg kan gøre noget, og så sagde han: Det siger jeg også."

Cai Jensen forklarer (st. 315), at det er muligt, at de internerede har rejst spørgsmålet overfor ham, de har talt med ham om så mange ting, men han har ingen erindring om, at det har været stillet så skarpt op.

Madsen og Dinesens samtale med Gjerstrup.

Spørgsmålet om at give de internerede lejlighed til i en given situation at undslippe var endvidere af overbetjentene i statsadvokatens afdeling, Dinesen og Chr. Madsen, berørt under samtaler, disse havde med vicefængselsinspektør Gjerstrup.

Dinesen udtaler, at man har talt med Gjerstrup, og fortsætter (st. 471): „Min kollega og jeg har sagt til *Gjerstrup*, at vi skulde gøre, hvad vi kunde, for at holde dem så godt informeret som muligt."

Chr. Madsen forklarer (st. 511), at de følte sig for hos Gjerstrup og „det kom til en forståelse. Gjerstrup vilde heller ikke være med til at udlevere kommunisterne i tyskernes hænder", og Chr. Madsen udtaler videre (st. 511): „*Gjerstrup* havde lovet *Dinesen* og mig, at i tilfælde af, at han fik besked om, at nu kunde man risikere, at de kom til tyskerne, vilde han lukke dem ud af lejren. Den situation havde vi drøftet flere gange, og så var det naturligt, at vi den 27. august, da . . . . vi var oppe i lejren, ... igen optog en diskussion, for situationen herhjemme var blevet så spændt, at man aldrig kunde vide, hvad øjeblik der kunde blive brug for det, og da gentog *Gjerstrup* løftet over for os; vi var enige om, at skulde der opstå en sådan situation, skulde kommunisterne ud af lejren."

Gjerstrup siger (st. 303), at Chr. Madsen „havde spurgt mig om min indstilling, og jeg sagde da, at principielt vilde jeg selvfølgelig ikke lade dem fange som rotter i en fælde; hvordan det går, kan jeg ikke sige, før situationen foreligger.

. . . . . Han svarede: Så skal jeg til gengæld love inspektøren, at De skal få besked mindst en time før tyskerne indtræffer i lejren, men jeg fik ingen besked".

De interneredes samtaler med Madsen og Dinesen.

Efter at Dinesen og Chr. Madsen havde drøftet spørgsmålet med Gjerstrup, talte de med de internerede kommunister.

Dinesen forklarer herom (st. 470): „Ja, forhandlinger var der ikke sådan tale om. Vi havde talt om deroppe, hvorledes det bedst kunde gribes an, i tilfælde af at tyskerne overtog magten, men nogen direkte forhandling har der ikke været tale om." Og om baggrunden for disse samtaler siger han: „Det var meningen, som det skete i så mange andre lande, at de internerede skulde have en chance for at slippe ud."

Chr. Madsen udtaler, at han og Dinesen havde „følt sig for" hos Gjerstrup, og derefter talte de med Johannes Hansen (st. 511): „Aftalen med Johannes Hansen gik ud på, at vi vilde gøre, hvad vi kunde, for at de, dersom der i en given situation skulde ske noget, ikke skulde falde i tyskernes hænder."

Johannes Hansen siger (st. 326): „Vi havde altså den opfattelse af *Gjerstrup*, at han var indstillet på det — det havde vi absolut —, og også af *Madsen* og *Dinesen*. I den samtale, jeg havde med *Madsen* og *Dinesen* et par dage i forvejen, eller dagen i forvejen — jeg kan ikke huske nøjagtigt, hvornår det var —, havde vi tydeligt på fornemmelsen, at man var indstillet på, at vi skulde slippe ud, hvis der skete noget."

Forhandlinger i København den 28. august 1943.

Ministermødet om eftermiddagen.

I et af de ministermøder, der afholdtes den 28. august 1943, rejste departementschef Eivind Larsen overfor justitsminister Thune Jacobsen spørgsmålet om de internerede kommunister.

„Anledningen til, at jeg den 28. august 1943 i et ministermøde henledte den daværende justitsministers opmærksomhed på spørgsmålet om en eventuel løsladelse af de internerede kommunister, var," — udtaler Eivind Larsen i en skrivelse til kommissionen (A. nr. 304) — „at jeg som situationen udviklede sig ikke mente at kunne se bort fra, at eventuelle tyske foranstaltninger også kunde blive rettet mod de pågældende."

Thune Jacobsen bemærker (st. 257), at den 28. august var en urolig dag med mange møder, og fortsætter:

„Jeg havde altså været en hel del optaget denne dag og havde ikke haft forbindelse med min departementschef mere end vist en enkelt gang, var altså fuldt beskæftiget, men i min tanke stod det stadig, at hvis man blev enig om, at man ikke vilde opfylde tyskernes krav, og hvis regeringen altså måtte give op, kunde der blive spørgsmål om bl. a. kommunisternes stilling, så det har altså dvælet i mine tanker denne dag, og ved departementschefens samtale med mig om eftermiddagen har han også berørt spørgsmålet over for mig og sagt: Det bliver vi nødt til at fremdrage i ministermødet, og det var jeg enig med ham i."

Thune Jacobsen forklarer videre (st. 258):

„Så havde vi dette ministermøde, vist ved firetiden om eftermiddagen, og der var forskellige ting til debat . . . . , og da man så var færdig med forhandlingen, hvori både direktør *Svenningsen* og departementschef *Eivind Larsen* deltog, mindede *Eivind Larsen* mig om, at vi skulde have spørgsmålet om kommunisterne frem. Forsamlingen af ministre var på det tidspunkt lige ved at bryde op, og efter at departementschef *Eivind Larsen* havde nævnt det for mig, greb jeg ordet og nævnte spørgsmålet om en eventuel løsladelse af kommunisterne. I samme øjeblik blev der fra den anden side af bordet, fra handelsminister *Halfdan Hendriksen*, sagt til mig: „Det spørgsmål kan De slet ikke rejse." Hvad jeg her siger, er jeg villig til at aflægge ed på."

På spørgsmålet om Thune Jacobsens kendskab til „at *Halfdan Hendriksen* har udsendt en offentlig erklæring efter en debat i folketinget, hvori han benægter, at det ordskifte har fundet sted", svarer Thune Jacobsen (st. 258):

„Jeg erindrer godt, at han har udsendt en erklæring om det; men jeg fastholder altså ganske bestemt, at den ytring faldt fra *Halfdan Hendriksen*. På den anden side kan det godt være, at *Halfdan Hendriksen* nu ikke erindrer det."

Nils Svenningsen, udenrigsministeriets daværende direktør, der var tilkaldt til det nævnte møde, forklarer om sin erindring om, hvad der foregik (st. 461):

„Jeg erindrer, at *Thune Jacobsen* på et tidspunkt, hvor der ikke var nogen, om jeg så må sige, ordnet debat, men hvor der nærmest var, hvad jeg vil betegne som småsnakken i forsamlingen, fremsatte en bemærkning om kommunisterne. Det var ikke således, at han højtideligt bad statsministeren om ordet og sagde: Jeg ønsker at forelægge et spørgsmål — men jeg har en erindring om, at han sagde noget i retning af: Og hvad så med kommunisterne i Horserød? Om han har tilføjet: Kan

vi frigive dem? — eller om dette sidste implicite lå i hans bemærkning, det kan jeg ikke udtale mig om, men det var i hvert fald meningen. Hvor mange i forsamlingen der har hørt denne bemærkning, kan jeg ikke udtale mig om; jeg kunde godt tænke mig, at det er ikke alle, der har opfattet den. Den gav efter min mening ikke anledning til nogen debat; der var ingen, der ytrede sig i anledning af denne bemærkning, og om der er nogen, som har reageret på anden måde, ved hovedrysten eller lignende, kan jeg heller ikke udtale mig om. *Thune Jacobsen* hævder jo, at hr. *Halfdan Hendriksen* har reageret, men det er mig umuligt at sige det; jeg ved ikke, måske har min placering ved bordet været sådan, at jeg ikke har kunnet iagttage hr. *Halfdan Hendriksen*, men i hvert fald, jeg ved det ikke, tør ikke sige, om han har reageret."

Eivind Larsen, der ligeledes var tilkaldt til ministermødet, har efter kapitulationen nedskrevet et referat (A. nr. 490) om, hvad der passerede på dette møde, forsåvidt angår Horserødlejren. Heri udtaler departementschefen:

„På et tidspunkt under mødet, hvor de almindelige forhandlinger var suspenderede eller måske blot afventede svar på et eller andet udefra, spurgte jeg justitsministeren, der sad skråt overfor mig, hvorledes vi skulde forholde os med kommunisterne i Horserød, om vi ikke skulde lukke dem ud.

Ministeren afviste denne tanke, og såvidt jeg mindes, fandt dette tilslutning hos statsministeren[1]), der hørte min bemærkning, der iøvrigt ikke gav anledning til debat, hvilket fra min side naturligvis heller ikke var tilsigtet med min udtalelse, da det ikke tilkom mig direkte at rejse spørgsmålet i et ministermøde."

Der var — hævder Thune Jacobsen i sin skriftlige redegørelse (A. nr. 302) og under den mundtlige afhøring (st. 263 ff.) — vedrørende problemet om kommunisternes løsladelse to spørgsmål, der spillede ind, i første række spørgsmålet om landets interesse (herunder hensynet til det kommende departementschefsstyre og til de den 29. august af tyskerne anholdte) og som et subsidiært, mindre spørgsmål også spørgsmålet om de pågældendes egen interesse og sikkerhed, og da spørgsmålet om løsladelse under den ene eller den anden omstændighed meldte sig, vendte stadig de to spørgsmål tilbage, afvejet overfor hinanden (st. 276).

Thune Jacobsen bragte altså som nævnt spørgsmålet frem i et ministermøde, og han udtaler om sin videre reaktion (st. 275):

„Men hvis det nu var faldet ud til, at ministeriet ikke turde løslade kommunisterne, kunde det jo være, at man underhånden havde sagt til mig, om jeg ikke kunde sørge for nedadtil at give ordre om, at der ikke blev skudt efter kommunisterne eller blev truffet sådanne foranstaltninger, at de vidste, de kunde løbe. Det vilde være farligt for ministeriet, tyskerne vilde let komme i kundskab derom, og derfor er det, jeg har vovet mig frem med spørgsmålet, og jeg har så indtrykket af, at en straks svarer: Det spørgsmål kan ikke rejses — og jeg mente, at jeg så hellere selv personlig måtte søge en udvej, og det var altså det, jeg gjorde."

„Jeg handlede" — forklarer han (st. 267) — „ved at give personalet hos mig besked om, at man ikke måtte skyde efter kommunisterne, hvis de forsøgte flugt."[2]) og han uddyber dette (st. 270) således: „Når man har flere hundrede fanger samlet eet sted og der ikke må anvendes våben over for dem, er det i virkeligheden det samme som at sige, at de må selv bryde ud og kan bryde ud."

„I øvrigt" — fortsætter Thune Jacobsen (st. 275) — „ligger det jo således, at man, selv om kommunisterne ikke var flygtet, ikke kunde vide, om tyskerne vilde

[1]) Se herom Thune Jacobsen (st. 274).

[2]) Om hvorvidt justitsministeren sikrede sig, at denne ordre blev meddelt til den ansvarlige leder af Horserødlejren, se Thune Jacobsen st. 268.

tage dem i deres varetægt selv, om de ikke havde overladt det til det danske fængselsvæsen. En ting er jo mærkelig, at de, der sad i fængsel, også nogle af kommunisterne, der sad i fængsel for sabotageforbrydelser eller lignende, sammen med alle andre, der sad i dansk fængsel for forbrydelse mod værnemagten, ikke af tyskerne blev sendt i koncentrationslejr. Man rørte ikke vore fængsler, ej heller altså når det gjaldt kommunister, der afsonede straf. Der var altså en mulighed, en stor mulighed måske for, at tyskerne, når de så, at kommunisterne fremdeles var i lejren, lod det danske fængselsvæsen beholde bevogtningen af dem."

Vicefængselsdirektør Hye-Knudsen til møde hos justitsministeren.

Den af Thune Jacobsen omtalte ordre om, at der ikke måtte skydes, blev, forklarer han (st. 269), givet til vicefængselsdirektør Hye-Knudsen. og, siger Thune Jacobsen (st. 269):

„Det kom i den forbindelse, at man fortalte, at der var uro i lejren, hvad jeg vidste på forhånd, og så spurgte man, hvad man skulde gøre, hvis de internerede søgte at flygte, og dertil svarede jeg, efter at de først havde spurgt, om de måtte åbne for lejren: det kan man ikke, men hvis de søger at flygte, må der ikke skydes efter dem."

Hye-Knudsen forklarer (st. 281 ff.), at fængselsdirektøren havde ferie, så han fungerede som direktør den 28. august 1943, og han udtaler videre:

„Vi ventede jo alle sammen, at der måtte komme en løsning af problemerne, og om eftermiddagen blev jeg kaldt over til justitsministeren, hvor der i forvejen var forsamlet departementschef *Svendsen*, departementschef *Eivind Larsen* og samtlige justitsministeriets kontorchefer, *Bilfeldt*, *Berning*, *Boas* og *Herfelt*, og så mødte jeg fra fængselsdirektoratet; det var lørdag den 28. august om eftermiddagen; jeg husker ikke nøjagtigt tidspunktet, men jeg går ud fra, at det har været ved 16-tiden. Dèr fik vi så en meddelelse fra justitsministeren om, at regeringen havde besluttet sig til at træde tilbage, og embedsmændene blev opfordret til at fortsætte på samme måde som hidtil; det kunde ikke på det tidspunkt afgøres, hvordan den nye styreform vilde blive, men vi skulde altså fortsætte fuldstændig som hidtil.

Da vi havde fået den redegørelse, som, såvidt jeg husker, ikke varede mange minutter, begyndte justitsministeren at tale om sine egne forhold; han vilde gerne høre de tilstedeværendes mening om, hvorvidt det vilde være gunstigt, at han vendte tilbage til sin stilling som rigspolitichef. . . . . Jeg tror, hele mødet har ikke varet en time, men den væsentligste del af tiden gik med at drøfte dette, og da det var færdigt og vi skulde til at bryde op, spurgte justitsministeren, om der var nogle spørgsmål. som vi skulde tage stilling til, inden vi skiltes. Så sagde jeg, at jeg vilde lige gøre opmærksom på, at vi havde jo Horserødlejren med kommunisterne, og ministeren må være klar over, at hvis der skete noget deroppe, måtte man ikke vente, at fængselspersonalet ved anvendelse af skydevåben eller anden magt vilde forhindre en undvigelse. Man drøftede så dette lidt frem og tilbage; det var navnlig justitsministeren og departementschef *Eivind Larsen*, og de endte med at fastslå, at det var udmærket, at der ikke vilde blive anvendt våbenmagt."

At det ikke var positivt aftalt, men at det lå i luften, at der ikke skulle skydes, herom Hye-Knudsen (st. 289).

På forespørgsel, om der blev givet nogen ordre af justitsministeren, og om det nu var hans opgave at bringe denne besked videre, svarer Hye-Knudsen (st. 286):

„Nej, absolut ikke. Der var ingen besked at bringe videre, for der var intet at foretage. Jeg har blot givet den meddelelse efter det, jeg og vi alle sammen vidste, at der ikke vilde blive gjort effektiv modstand mod nogen undvigelse. Og den opfat-

telse, man fik af hele situationen, var ikke sådan, at vi på det tidspunkt ventede, at der var en aktuel fare for Horserødlejren. Når vi fik situationen foreholdt på den måde, at 90 pct. af tiden gik med at drøfte spørgsmålet om, hvorvidt justitsministeren kunde blive rigspolitichef dagen efter, havde man alligevel indtryk af, at det måske ikke var så forfærdelig galt endda, at det kunde glide videre — måske med en del ændringer, men man havde absolut ikke indtryk af, at i løbet af et halvt døgn rullede begivenhederne."

og Hye-Knudsen udtaler om samme spørgsmål (st. 283):

„Det er altså mit indtryk, at der ikke har været nogen som helst instruktion om noget, der skulde foretages, men dèr må jeg måske også have lov til at oplyse, at fængselsdirektoratet i og for sig ikke har følt sig som *primus motor* i det spørgsmål, idet man var bekendt med — det var ganske vist ikke et officielt kendskab, man havde, men det var noget, der lå i luften —, at det var statsadvokatens afdeling og departementschef *Eivind Larsens* afdeling, som havde haft med interneringen at gøre, og som havde følingen med det politiske. For det må jeg også sige, at direktoratet som sådant havde ikke direkte føling med den politiske udvikling, og vi havde opfattelsen af, at disse havde meget bedre muligheder for at sige, hvornår det tidspunkt var inde, da der skulde gives besked om flugt; for vi regnede jo også alle sammen med, at der var ingen i fængselspersonalet, der vilde lægge nogen som helst hindringer i vejen."

Til den af Thune Jacobsen før omtalte forklaring om, at der fra embedsmandsside var rejst spørgsmålet, om man positivt kunne lukke op for lejren, svarer Hye-Knudsen: „Det er ikke foregået, hvor jeg har været til stede; det er ikke foregået i det møde."

De af vicefængselsdirektøren afgivne forklaringer blev i et kommissionsmøde forelagt den fhv. justitsminister, der fastholder sin forklaring.

Thune Jacobsen udtaler bl. a. (st. 604):

„Det er ligesom om *Hye-Knudsen* har blandet forskellige forhold ind i hinanden. Han taler om et møde, hvor departementscheferne og kontorcheferne var til stede. Det er rigtigt. De blev den dag sammenkaldt af mig til møde hos mig, men det var, efter at der var sket noget andet. Da jeg kom tilbage fra mødet i ministerrådet, var der, så vidt jeg erindrer, uden for min dør forsamlet en tre, fire mennesker, jeg tror, statsadvokat *Hoff* var der, om *Hye-Knudsen* var der, ved jeg ikke. *Eivind Larsen* kom ind sammen med mig i mit embedsværelse. Straks efter at jeg var kommet ind, kom disse mennesker ind og stillede sig op — jeg ser det ganske tydeligt for mig — til venstre, for enden af mit skrivebord. Jeg tror næppe, det behøvedes fra min side at give meddelelse om, hvad der var passeret i ministermødet, det var vist allerede kendt, men måske har jeg lige kort gjort rede for det. Men så kom fra en af de tilstedeværende — hvem erindrer jeg ikke — straks spontant dette: Der er uro i lejren derude, og der har været telefoneret mange gange i dag derfra. Kan vi åbne lejren? Efter at jeg havde besvaret dette benægtende, kom, uden at jeg fik lejlighed til at sige noget som helst, det næste spørgsmål: Ja, men hvis de forsøger at flygte, hvad så? Dertil svarede jeg, idet jeg slog ud med hånden: I så tilfælde må der ikke skydes. *Hye-Knudsen* har henlagt dette til det møde, hvor departementscheferne og kontorcheferne var til stede, og han hævder her, at dette var ingen ordre; det var ham, der sagde til mig: Ja, vi er enige derude i lejren om, at vi ikke skyder. Det er blot en faktisk meddelelse til mig om, at man ikke agtede at skyde. Jeg tror, det må bero på en erindringsforskydning fra hr. *Hye-Knudsen*, for det vilde være lidt aparte, om han blot vilde give mig en meddelelse om dette, og man må huske, hvis han vil hævde dette, stod vi ikke over for hinanden som to fængselsbetjente, der godtede sig over, at vi begge ikke agtede at skyde. Det var justitsministeren, der i dette øjeblik talte til inspektøren, og det var med min myndighed, jeg sagde, at der ikke måtte skydes derude, efter at jeg først, som jeg vil hævde,

havde sagt, at lejren ikke kunde åbnes. Det første spørgsmål måtte gå videre til lejren, men det andet var lige så vigtigt, for nu var det ministeren, der sagde, at der ikke måtte skydes. Det vilde være af stor betydning både for fængselspersonalet, og jeg tror, jeg kan sige for de internerede, om de vidste, at justitsministerens standpunkt var, at der ikke måtte skydes."

Eivind Larsen har i sin skriftlige redegørelse (A. nr. 490) anført følgende om det nævnte møde:

„Jeg har en svag erindring om, at jeg på et eller andet tidspunkt, vistnok om eftermiddagen den 28. august 1943, var til stede i justitsministerens kontor, hvor der også var andre, såvidt jeg husker vicefængselsinspektør *Hye-Knudsen* og muligvis statsadvokat *Hoff*. Jeg kan huske, at der blev talt om flugtforsøg fra kommunisternes side, og at det som en selvfølge blev anført, at der ikke skulde gøres anvendelse af våben for at hindre flugt. Hvordan ordene faldt, har jeg ikke længere nogen erindring om."

Fængselsdirektør Tetens til møde hos justitsministeren.

Efter sin samtale med justitsministeren vendte vicefængselsdirektør Hye-Knudsen tilbage til direktoratet, hvor han traf fængselsdirektør Tetens:

„Da jeg kom tilbage til direktoratet, var fængselsdirektøren kommet til stede, og jeg gav ham et referat af, hvad der var sket. Han gik derefter til justitsministeren; såvidt jeg har forstået, traf han justitsministeren og havde en samtale med ham, og fængselsdirektøren overtog så den videre føring af direktoratet og direktoratets forretninger." (st. 283).

Fængselsdirektør Tetens oplyser (st. 381), at han havde fået meddelelse om, at der skulle finde et møde sted hos justitsministeren. Han opholdt sig på sin bopæl og tog ind så hurtigt som muligt, men da han kom ind, havde mødet altså fundet sted, og han forklarer videre (st. 381):

„Så søgte jeg at komme ind hos justitsministeren og kom også ind et øjeblik, og dèr fik jeg så af justitsministeren at vide — hvad jeg jo også gennem hr. *Hye-Knudsen*, som havde været til stede ved mødet, havde fået at vide —, at regeringen vilde gå af, og at embedsmændene havde fået opfordring til at blive på deres poster, til at fortsætte, så længe deres samvittighed tillod det. Under forhandlingen hos justitsministeren siger jeg så — ja, jeg husker slet ikke, hvordan ordene faldt, men jeg rejste spørgsmålet om vore politiske fanger, altså kommunisterne og andre politiske fanger. Og heroverfor siger justitsministeren sådan noget som: Ja, der er ikke noget at gøre i øjeblikket, vi må se, hvordan forholdene udvikler sig. — Jeg har ærlig talt ikke mere erindring om denne samtale, end at det spørgsmål blev rejst, og at ministeren henviste til, at vi måtte se, hvordan forholdene udviklede sig."

På spørgsmålet, om fængselsdirektøren har nogen erindring om, at der af justitsministeren blev rettet nogen anmodning til ham om at foranledige, at en eller anden ordre blev givet videre til Horserødlejrens ledelse, svarer Tetens (st. 381):

„Det blev der ikke; det er ganske givet, for så erfaren en embedsmand er jeg, at jeg ved, når der bliver givet en ordre. Men det var et forhold, som man havde accepteret fra anden side. *Hye-Knudsen* havde også fortalt mig om forløbet af samtalen derinde hos ministeren, at det var accepteret, at man vidste, at der naturligvis ikke vilde blive skudt ved den lejlighed."

Om at fremgangsmåden under besættelsen ofte var den, at man undgik at give ordrer, men foretrak at lade en ting „sive ud", og om hvorvidt justitsministeren havde noget grundlag for at gå ud fra, at Hye-Knudsen ville lade det sive ud, at han (Hye-Knudsen) havde meddelt, at der ikke ville blive skudt, og at justitsministeren da ikke havde modsagt ham, se Tetens, der (st. 382) svarer:

„Det er vanskeligt at sige noget. Jeg vilde snarere sige, det lå sådan, at der ikke var nogen grund til at lade noget sive ud, idet man var klar over realiteten ..... hvis der var noget modsat, skulde *det* sive ud, men det andet måtte jo i højere grad blive betragtet netop som en ordre."

Endvidere forespurgtes fængselsdirektøren, om han ikke senere selv havde haft skrupler med hensyn til, at han, da eksplosionen kom, kunne eller burde have lagt det mere til rette efter konduite og givet fangerne besked om, at nu var det tiden, at de forsvandt. Hertil bemærker direktøren (st. 389):

„Jeg går ud fra, at man må se bort fra alt, hvad der hedder bagklogskab, for bagefter kan jo enhver være klog og se, hvad der måske kunde være gjort i den situation. Men hvis jeg nu søger at genoplive situationen, så stod jeg som ministerens nærmeste embedsmand på dette område; jeg havde forespurgt ministeren om, hvad jeg skulde foretage, om der var noget at foretage, og jeg vidste, at jeg ikke havde nogen forudsætninger for at danne mig et sikkert skøn om et så højpolitisk spørgsmål som dette. Der er sikkert ikke noget, som i den situation har været et mere politisk spørgsmål end dette: skal vi lukke dem ud eller ikke, og ministeren mener ikke, at der skal foretages noget, og rigsdagen, som har gennemført loven, foretager ikke noget skridt til det. Så vilde jeg mene, at det vilde ligge ganske uden for det område, hvor en embedsmand skulde optræde, hvis jeg gav mig til nu på egen hånd i en sådan situation at foretage denne højpolitiske handling. Jeg synes, det vilde være forkasteligt, om jeg som ministerens nærmeste medarbejder på dette område gav mig til at være klogere end ministeren, nimandsudvalget, kommunistudvalget og alt dette. Jeg vilde, hvis jeg stod i situationen nu, anse det for forkasteligt, hvis jeg gav mig til at handle i modstrid med ministeren. Nu kan man naturligvis bagefter sige: Ja, men det havde været godt, om man havde gjort det; det er en helt anden sag, men hvorledes udviklingen vilde blive, og hvad der vilde komme ud af det hele, var der ingen der anede på det tidspunkt."

Vicefængselsinspektør Gjerstrups samtaler med fængselsdirektør Tetens.

Om eftermiddagen den 28. august ringede den daglige leder af Horserødlejren, vicefængselsinspektør Gjerstrup til direktoratet for fængselsvæsenet for at høre nyt om de politiske begivenheder.

Gjerstrup forklarer herom (st. 299):

„Jeg ringede så op til direktoratet, til direktøren for fængselsvæsenet, og fik fat i direktør *Tetens* selv; det har antagelig været ved 17—17½-tiden. Han siger så udtrykkelig: det er meget godt, at De ringer, for inspektør *Cai Jensen* er lige herinde. Jeg sagde: det er storartet, så snakker jeg med begge mine overordnede på een gang. Og jeg sagde så, som det var, at jeg havde hørt, der var uro, og vidste — jeg sagde selvfølgelig ikke, hvorfra jeg havde det —, at der var forhandlinger, og at det ikke gik så godt. Direktøren svarede, at forhandlingerne var lige blevet afbrudt, men han havde ikke resultatet endnu. Jeg sagde da: De må ikke glemme os heroppe, vi ved ingen ting om, hvad der sker i København, og jeg regner med dels at blive holdt underrettet, dels at få instruks om, hvad vi skal gøre. Jo, jeg skulde nok blive holdt underrettet."

Cai Jensen kan ikke huske den nævnte samtale (st. 311).

Tetens erindrer, at han har haft en samtale med inspektør Gjerstrup og forklarer (st. 386):

„det står sådan for mig, at han har spurgt om, hvordan det gik med den politiske situation, og så har jeg givet ham oplysning om, hvad jeg vidste på det tidspunkt, og har givet videre den besked, som vi altså havde modtaget . . . . . den besked, at ministeriet vilde trække sig tilbage, og at embedsmændene opfordredes til at blive, til at fortsætte, så længe deres samvittighed tillod det. Derimod oplysninger om en positiv situation for Horserød, hvad der skulde foretages, om der skulde foretages noget specielt i Horserød, det er der ikke givet."

således heller ikke besked om, at der ikke skulle foretages noget, udover hvad der lå i, at embedsmændene skulle fortsætte deres arbejde.

På spørgsmål om „det ikke var rigtigt, at *Gjerstrup* bad om at få at vide, såsnart der var klarhed i situationen, og at der blev lovet ham, at man skulde holde ham underrettet" svarer fængselsdirektøren (st. 386):

„Det står ikke for mig, at det ligger så skarpt, som De her sætter det op: at man vil underrette vor inspektør om udviklingen. Der ligger mere i dette. Man vil give inspektøren en almindelig underretning om, hvordan forholdene udvikler sig, men ikke med henblik på, at der skal opstå en akut situation for netop den anstalt, for man kunde ikke give anvisninger."

Underretningen var ikke tænkt som en orientering fra time til time[1]):

„Hvis tyskerne" — fortsætter *Tetens* (st. 387) — „sætter en ny ordning ind og sådan noget, så vil man give en almindelig underretning, men der har intet foreligget, som kunde danne basis for, hvorledes man skulde optræde i sådanne situationer. Der har ikke været noget løfte om, at man skulde give en underretning netop med henblik på at lukke fangerne ud. Det har slet ikke været under overvejelse. På den måde kan *Gjerstrup* umuligt have forstået telefonsamtalen. Man må huske på, at jeg var uhyre dårligt underrettet om, hvad der egentlig forelå, og hvad der egentlig skulde ske. Jeg anede intet. Det var mig den største overraskelse, da jeg fik at vide, at alle vore anstalter var blevet besat af tyskerne. Og det, der skete, var jo også faktisk en overrumpling, en overrumpling af Horserødlejren. Under hele krigen har det været sådan, at jeg har orienteret inspektørerne så vidt muligt om, hvordan udviklingen foregik, hvordan udviklingen var inden for hele forholdet til tyskerne, men der er intet specielt løfte givet om at give en oplysning, som kunde danne grundlag for dispositioner fra anstaltens side."

Overførsel af fanger fra Vestre Fængsel til Horserødlejren.

Om eftermiddagen den 28. august blev de i Vestre Fængsel anbragte kommunister overført til Horserødlejren. Herom forklarer *Eivind Larsen* (A. nr. 490):

„Da jeg efter afslutningen af mødet[2]) kunde få lejlighed hertil, tog jeg ned på politigården for med statsadvokat *Hoff* og politikommissær *Odmar* at drøfte, hvilke forholdsregler der kunde træffes med hensyn til kommunisterne.

Jeg traf *Odmar*, og i det samme kom overbetjentene *Madsen* og *Dinesen*[3]), som særligt havde beskæftiget sig med kommunistsagerne, til og spurgte, om de med det samme måtte få lov til at køre 30 kommunister, der sad på Vestre Fængsel,

[1]) Om fra time til time eller dag til dag, se st. 387.

[2]) D. v. s. det tidligere omtalte ministermøde.

[3]) Dinesen forklarer (st. 472), at Madsen arrangerede overflytningen på hans foranledning, og at arrangementet blev truffet af Odmar ved hjælp af statsadvokaten.

op på Horserød. De oplyste i denne forbindelse, at medens de jo ikke havde chancen for at komme bort fra Vestre Fængsel, var det tilrettelagt således, at kommunisterne i Horserød vilde blive lukket ud, såfremt der skulde opstå nogen fare fra tysk side.

Bemyndigelsen til overførslen fra Vestre Fængsel til Horserød blev naturligvis straks meddelt, og såvidt jeg mindes, fandt kørslen sted kl. ca. 16."

Chr. Madsen forklarer om overførslen (st. 512):

„samtidig havde vi jo givet personligt løfte til en del af dem, der sad i Vestre Fængsel, f. eks. *Thøger Thøgersen*, at de heller ikke skulde komme til Tyskland, men blive stillet lige så gunstigt som dem, der sad i Horserødlejren; men det løfte kunde vi ikke opfylde, når de sad i Vestre Fængsel, det var i alt fald vor opfattelse, så måtte vi have dem overført til Horserød den dag. Alt dette her havde statsadvokat *Hoff* stiltiende været indforstået med hele tiden, men han var ikke til stede. Så foretog *Dinesen* og jeg en henvendelse til politikommissær *Odmar* og sagde: Vi er nødt til at have disse 30 mennesker overført til Horserød med det samme. Han var irriteret, vilde overhovedet ikke høre tale om dette spørgsmål. Vi gik stærkere ind på ham, men han sagde, at det var ikke noget, der lå inden for vore rammer. Vi blev mere og mere nervøse, for nu havde vi givet dette løfte, og vi vilde holde det, og ved tolvtiden traf vi på departementschef *Eivind Larsen*, jeg kan ikke huske, om det var i forkontoret til *Odmars* kontor eller ude på gangen. Vi gjorde ham opmærksom på, at der måtte gøres noget for disse kommunister, vi måtte have lejlighed til at tage dem ud af lejren, hvis tyskerne skulde komme. . . . . Vi var klar over, at der ikke kunde laves noget ude på Vestre Fængsel, og departementschefen gav os ærlig talt ret i, at det var en ubehagelig situation vi sad i, men han vidste ikke rigtig, hvordan man skulde få dem overført fra Vestre Fængsel. Jeg sagde: Det *skal* vi have, men vi fik ikke noget bestemt svar med det samme. Han har vist talt med *Odmar* og forskellige andre, og så på et tidspunkt, klokken 13—14 eller der omkring, fik vi igen fat i *Eivind Larsen*. Nu havde han tænkt over det og vilde godt gå med til at lade disse 30 overføre fra Vestre Fængsel, det kunde vi selv sørge for. Man kunde over for tyskerne give den begrundelse, at når regeringen nu var gået, så vilde der sandsynligvis blive en masse arrestationer, og så skulde der være Plads derude. Sådan kunde man komme uden om det, dersom de skulde finde det mistænkeligt, at de 30 mennesker var overført til Horserød. Der blev så givet besked på, at der skulde ringes ud til *Cai Jensen* om, at de 30 vilde blive afhentet af afdeling D i huj og hast, fordi de skulde være ude af byen inden kl. 16. Jeg ved ikke — det var en fornemmelse, vi havde, at de skulde være ude af byen inden kl. 16, da ultimatummet udløb, og det lykkedes kl. 15.30 at få det gjort klart. Politikommissær *Odmar* bestemte, hvem der skulde lede aktionen; det var overbetjent *Poulsen* fra vor eftersøgningsafdeling og så en kollega." -

I Horserødlejren den 28.—29. august.

Informationer til lejren.

Den 28. august om morgenen fik overbetjentene Dinesen og Chr. Madsen, forklarer Chr. Madsen (st. 512), af folketingsmand H. C. Hansen at vide, at ultimatummet, som tyskerne havde stillet, ville udløbe kl. 16 og så ville regeringen være færdig. De tog straks til politigården og ringede op til Horserød. Gjerstrup var ikke tilstede, men de bad om, at der måtte blive givet besked til inspektøren[1]) og til den internerede Johannes Hansen.

Også ad anden vej tilgik der lejren oplysninger om, at noget var i gære. Johannes Hansen[2]) forklarer således (st. 321):

---

[1]) Om hvorvidt Gjerstrup fik besked, se Madsen (st. 513) og Gjerstrup (st. 303).

[2]) Se også Robert Mikkelsen (st. 303).

„Vi fik jo besøg om lørdagen, og de besøgende kunde meddele om uro i byen, der var en vis spænding i hovedstaden. Vi fik at vide om disse ultimative krav, der var opstillet fra tysk side, og var nok klar over, at regeringen formentlig ikke vilde gå ind på disse krav."

Ved 16-tiden ringede inspektør Gjerstrups svoger, folketingsmand Aksel Møller, til Horserødlejren, hvor han, da Gjerstrup ikke var tilstede, talte med sin søster:

„Jeg forklarede hende", — udtaler *Aksel Møller*[1]) (st. 328) — „at stillingen var den, at de tyske krav havde haft en ultimativ karakter, at partierne havde taget det standpunkt at sige nej, og at svaret vilde blive afleveret til tyskerne i overensstemmelse dermed, samt at det var rigtigst, at man holdt sig i kontakt med fængselsdirektoratet — om jeg brugte udtrykket fængselsdirektoratet eller de overordnede, kan jeg ikke længere huske —, men jeg vilde ringe, så snart jeg vidste noget positivt om de tyske reaktioner.[2])"

Senere på eftermiddagen ankom de fra Vestre Fængsel overflyttede kommunister til lejren. De kom, siger Malmer[3]) (st. 439):

„op til Horserød, og vi syntes, det var mærkeligt, at de allesammen kom derop. Så kom der en og sagde, at de betjente, som havde kørt dem op, havde sagt, at de skulde holde sig rede i nattens løb, der kunde ske både det ene og det andet."

Ved 17—17½-tiden ringede Gjerstrup til fængselsdirektoratet, hvor han talte med fængselsdirektør Tetens. Om denne samtale se foran s. 144.

Endelig forklarer overbetjentene Dinesen og Chr. Madsen, at de flere gange har været i telefonisk forbindelse med lejren.

Dinesen udtaler herom (st. 471):

„Vi kørte næsten hele natten for at følge, hvad der skete, og 2—3 gange, kan jeg huske, havde vi forbindelse med Horserødlejren og fortalte dem, hvad vi vidste, og hvad vi havde set og observeret, men noget bestemt kunde vi ikke sige.

. . . . . Jeg tror nok, *Madsen* ringede to gange, og jeg selv een gang. Det tror jeg, men jeg tør ikke sige helt bestemt, om det var sådan.

. . . . . vi kørte fra kl. 17 til henad kl. 23—23½; indenfor det tidspunkt er det altså sket",

og Chr. Madsen udtaler om det samme (st. 513):

„vi talte med den (Horserødlejren) mange gange i løbet af dagen. Jeg talte med den sidste gang kl. 3 om natten.

. . . . . Jeg tror, at jeg har talt med *Gjerstrup* en enkelt gang. *Dinesen* talte med ham."[4])

Om den samtale, Madsen mener at have ført omkring kl. 3, udtaler han (st. 514):

„Der var ikke sket noget på det tidspunkt her i København, så vilde jeg sikre mig, om de nu var kommet af sted deroppefra. Så sagde en fængselsbetjent til mig,

---

[1]) Se om opringningen Gjerstrup (st. 303).

[2]) „jeg . . . . fik" — forklarer Aksel Møller (st. 328) — „den næste virkelige efterretning om, hvad der var sket, ved at blive vækket kl. 3.55 af tyskerne og blive arresteret. Således var jeg altså afskåret fra at give den meddelelse, som det naturligvis var min moralske pligt at give, hvis jeg havde haft mine efterretninger før".

[3]) Se også Riis (st. 445 ff.).

[4]) Gjerstrup hævder, at han ikke har fået underretning, se st. 513 og 303.

da jeg ringede: Det er sket, tyskerne er her, så er der ikke mere at tale om med dig — og så lagde han røret på."

Gjerstrup siger (st. 303), at han fik en opringning og talte med statsadvokatens afdeling kl. 4.10 og forklarer videre:

„Den tyske soldat tog telefonen. Han forstod ikke et ord. Så fik jeg lov at tage den. Det var statsadvokatens afdeling. Han sagde, at nu havde han hørt en tysk røst i telefonen, så han var klar over, hvad der var sket. Han vilde blot meddele, at der var erklæret undtagelsestilstand. Jeg sagde: Tak, vi har været besat i fem kvarter."

Som foran omtalt blev Aksel Møller arresteret og således forhindret i at indfri sit løfte om at give meddelelse, og, siger han (st. 329):

„I det hele tager er det mit indtryk, at den opringning, som viceinspektøren fik fra statsadvokaten for særlige anliggende på det tidspunkt, da tyskerne allerede var i lejren, var et forsøg på at indfri statsadvokatens folks løfte om at advare lejren, og den omstændighed, at tyskerne kom til Horserødlejren, før undtagelsestilstanden var proklameret, var vist i virkeligheden det, der gjorde, at de, der gerne vilde have hjulpet, ikke kunde komme til at hjælpe."

Forhandlinger i lejren.

De oplysninger om det af tyskerne stillede ultimatum, der ad forskellige veje kom til lejren, gav her anledning til forskellige drøftelser.

Johannes Hansen forklarer herom (st. 321): „Vi regnede med, at det var lige før, det skulde ske, og derfor gik vi løs på *Gjerstrup* og snakkede med ham om, hvorledes vi skulde klare situationen. *Gjerstrup* var meget positiv indstillet. Han hævdede, at han havde sørget for forbindelseslinier til København, og han nævnte tre muligheder for at få besked. Den ene mulighed var selve fængselsdirektoratet, den anden mulighed var politigården, nærmere betegnet *Madsen* og *Dinesen*, og endelig havde han en tredie mulighed, kan jeg huske; han nævnte nemlig hr. *Aksel Møller*, som her er tilstede, som han hævdede, at han i hvert fald havde en aftale med om, at såfremt da *Aksel Møller* på nogen måde kunde, skulde han give besked derop.

Der var altså tre muligheder for at få besked. Vi stillede så spørgsmålet, om vi alligevel ikke, fordi vi regnede med, det var tidspunktet, hvor det vilde ske, skulde bryde ud, foretage et regulært udbrud, så at viceinspektøren i og for sig ikke behøvede at tage ansvaret for det; for det var naturligvis sådan, at gik situationen i lave, vilde *Gjerstrup* blive hængt op på en sådan historie, hvis han løslod os. Men dèr sagde *Gjerstrup* udtrykkeligt, at det kan jeg ikke tillade. De må ikke foretage noget udbrud, før jeg har sagt til. Og det rettede vi os efter, fordi vi tænkte, der vel var en mulighed for, at *Gjerstrup* fik besked af en af disse forbindelse; hvis den ene glipper, kunde en anden måske holde. Vi boede, som man ved, i forskellige barakker og havde en formand for hver barak, og jeg sammenkaldte disse formænd om aftenen og forklarede dem, at jeg havde haft de og de forhandlinger med *Gjerstrup* og overbetjent *Apstrup*; man måtte altså ikke foretage sig noget på egen hånd, man måtte ikke foretage sig noget, førend de havde fået besked fra selve ledelsen for lejren. Vi besluttede så i hver barak at sætte vagtposter ud, så at man hurtigt kunde alarmere barakkerne, såfremt der blev givet besked. De internerede fik besked om at beholde tøjet på og ikke gå i seng som vanligt, men at holde sig klar til udbrud."

Gjerstrup svarer under afhøringen (st. 305) benægtende på spørgsmålet, om der forelå en konkret aftale mellem ham og det kommunistiske udvalg i lejren, og ligeledes på spørgsmålet, om der forelå nogen aftale om, at man ikke foretog sig noget før efter konference med ham.

Gjerstrup forklarer (st. 300), at han om natten talte med to af de internerede, der fortalte, at de havde hørt. at der var noget galt, og Gjerstrup udtaler: „Jeg sagde: Når jeg endnu ikke har hørt noget kl. 24. tror jeg personlig ikke. at der sker noget i nat. Så er de nok blevet enige om at forhandle igen. Jeg kunde ikke foretage mig noget som helst. De spurgte så, om de måtte låne vor duplikator. de skulde have trykt nogle kort, og så trak de et selvtegnet kort op over omegnen. Jeg sagde: De kan nok forstå, at jeg som lejrleder ikke kan give Dem lov til at trykke kort. sålænge jeg ikke har instrukser. Men De plejer at trykke bryllupssange. det låner De duplikatoren til. så kom i morgen tidlig og få den til at trykke bryllupssange med. Så gik de ned og jeg gik hjem kl. 0.30."

Hartvig Sørensen forklarer (st. 334) om sin samtale med Gjerstrup, at denne havde sagt, „at såvidt han som menneske kunde skønne, vilde der ikke ske noget den aften", og Hartvig Sørensen omtaler også (st. 334) anmodningen om lån af duplikatoren.

Malmer forklarer (st. 440), at „der sad to fængselsbetjente om natten i barakkerne hos os, og de sagde: hvorfor går I ikke? hvorfor bliver I? Tyskerne kommer i nattens løb og overtager nok Horserødlejren.", og Malmer udtaler videre, at de sendte bud til lejrledelsen, og de fik — af barakformanden — den besked, at de skulle bare vente og se tiden an, de skulle nok give besked, når der skete noget. „Vi fik den besked deroppe, at hvis vi flygtede uden at have fået besked fra lejrledelsen, kunde vi være årsag til, at tyskerne lavede undtagelsestilstand i Danmark. Det var den eneste besked, vi fik." (st. 442).

Riis forklarer (st. 446) ligeledes, at betjentene havde sagt: „Hvorfor stikker I ikke af? Og de hævdede, at der vilde ikke blive skudt og lagt hindringer i vejen. Men vi kunde kun henholde os til den aftale, vi havde, at vi måtte vente og løbe samlet."

Vicedirektør Gjerstrups dispositioner med hensyn til betjentenes brug af skydevåben.

Gjerstrup bekræfter (st. 298), at der forelå en almindelig instruks om, at der skulle skydes ved undvigelser, og svarer på spørgsmålet, om der har været nogen drøftelse om afvigelse derfra:

„Nej, jeg har ikke modtaget nogen ordre, og der er ingen ordre givet, men der har underhånden været en inspektionsbetjent, som har været rundt og givet besked om, hvordan det skulde foregå." (st. 299).

På spørgsmål om han har haft samtaler, hvoraf han kunne se, hvordan personalet ville stille sig, svarer Gjerstrup (st. 299):

„Ja, jeg har altid regnet med — det kunde jeg se straks, jeg kom derud —, at der vilde blive skudt i luften. Jeg har aldrig regnet med, at der vilde blive skudt efter en mand."

Den besked, inspektionsbetjenten[1]) havde givet vagtmandskabet, gik (jfr. Gjerstrup st. 301) ud på,

„at de skulde helst ikke skyde, men følte de, at de var nødt til at skyde, skulde de skyde op i luften og skyde alt sammen af med det samme, så de ikke var fristede til at skyde."

Tyskerne besætter Horserødlejren.

Ved 3-tiden om morgenen den 29. august, inden den militære undtagelsestilstand endnu var proklameret, besatte tyskerne Horserødlejren.

[1]) „Initiativet til denne besked er" — siger Gjerstrup (st. 306) — „udgået fra mig."

Gjerstrup forklarer i kommissionen, at han var gået i seng kl. ca. 0.30, og han fortsætter (st. 301):

„Der skete så ikke noget før kl. 3.05 præcis, så ringede nattevagtmesteren — det var *Hansen* — og sagde: Tyskerne er her; hvad skal jeg gøre? — Hvor er de? spurgte jeg. — Lige ved siden af. — Så skal De bare tie stille og ikke gøre noget; sørg for, at der ikke bliver skudt, så kommer jeg over med det samme. Jeg fik så fat i overvagtmesteren, og vi var derovre i løbet af 10 minutter."

Det var den lille lejr, tyskerne først var ankommet til:

„Vagtmesteren siger i telefonen: Tyskerne er her. Så spørger jeg: Hvor er de? Så svarer han: De har taget den lille lejr og er på vej herover. Klokken var da 3.05. Tyskerne træder ind på kontoret, netop som manden havde nappet telefonen for at få fat i den store lejr, og tyskerne tager ham i kraven, lige som han har fået forbindelsen, men han nåede at få sagt, at tyskerne var der." (Gjerstrup st. 302).

Inspektøren begav sig derefter over i den store lejr, hvor kontoret lå (Gjerstrup st. 301):

„Der stod et par soldater langs landevejen, det var meget mørkt, det regnede. Da jeg kommer derover, var vagten ved porten overtaget af en tysker. Jeg sagde, hvem jeg var, og jeg kom ind. Da jeg kom ind på kontoret, kom der en premierløjtnant hen til mig og spurgte, om det var viceinspektøren. — Ja, det var det. — Så sagde han, at han beklagede, men han havde ordre til at overtage vagten i lejren; det sker hermed. Om jeg forstod tysk? — Nej, det gør jeg ikke, men så meget kan jeg nok forstå. Så vil jeg til gengæld have lov at spørge Dem: Er jeg så fritaget for ansvar for, hvad der sker herefter? — Ja, det var jeg. — Tak, så kan jeg sætte mig roligt ned. Så satte jeg mig ved skrivebordet, og han fortalte mig, at vi skulde være fanger til kl. 12 næste dag. Personalet kom så ind på kontoret, efterhånden som det blev afvæbnet — hvordan afvæbningen foregik, ved jeg ikke, for jeg sad deroppe, men de fortalte, at de blev taget efterhånden. Jeg fik indtryk af, at der ikke var tyskere nok til at dække hegnet. Blandt andet de sidste, som kom fra sydhegnet, sagde til mig, at de internerede løb som rotter. Det kommer ikke mig ved, svarede jeg, da jeg er afsat, så sæt Dem bare ned og ti stille. Det gjorde de."

Der fandt også noget skyderi sted. Herom siger Gjerstrup bl. a. (st. 302):

„Jeg har den opfattelse, at betjentene, da de hører nogle løbe, tænker: Den er gal; hvis vi har set dem løbe, og tyskerne har set dem løbe, og vi ikke gør noget, så er den gal. Så skyder de deres geværer af op i luften. Det var ved at trække op til ubehageligheder. Den tyske vagtmester kom flere gange ind til mig og gjorde vrøvl over, at der blev skudt. Så sagde jeg, det er nok et uheld. Så faldt de til ro."

Johannes Hansen forklarer om besættelsen af lejren (st. 322):

„Hen på morgenstunden blev jeg vækket af *Wagner*, den nuværende oberstløjtnant, som kom ind til mig og sagde: Nu er den gal, der står en betjent her og fortæller, at tyskerne har omringet lejren. Jeg vil lige forudskikke den bemærkning, at jeg havde sagt til barakformændene: Såfremt vi får besked fra lejren, må jeg gå ud fra, at vi får i hvert fald en times frist eller noget lignende, for man må regne med, at beskeden gives, når tyskerne er på vej fra København til lejren, og så vil vi nok kunne få en times forspring. Jeg havde aftalt med dem, at i det øjeblik viceinspektøren gav besked, skulde vi gå hen til middagsklokken og slå et slag på den; det skulde betyde, at man skulde være parat til udbrud. Nå, hen på morgenstunden kommer der så en forvirret betjent og meddeler, at nu er den helt gal, lejren er omringet af tyskerne. Vi stod så nogle stykker og filosoferede lidt over tingenes

tilstand og blev enige om, at det vilde være urimeligt at slå et slag på klokken, da man så mærkerede, at her var en skydeskive; man må erindre, at det var bælgmørkt den morgen ved 4-tiden, det var regnvejr og så mørkt, at man faktisk ikke kunde se en hånd for sig. Vi stod og snakkede om tingene; naturligvis var der nogle, der var sindet at opgive det hele, idet de sagde, at det var ugørligt, da vi var omringet, det var ensbetydende med, at man blev skudt, hvis man prøvede at forcere hegnet. Men vi tog risikoen: Folk strømmede ud fra barakkerne, og et par af dem, der boede i min barak, nemlig sekretær *Hartvig Sørensen* og ingeniør *Max Kaplan*, tog initiativet og slæbte en hel del madrasser ud til pigtråden; der var anbragt spanske ryttere foran hegnet, så var der selve hegnet, og så noget pigtråd foroven, og ved hjælp af nogle madrasser og ligesom en badebro — vi havde i vort badeværelse en lang træbro, som tjente til beskyttelse for fødderne, når vi tog bad — fik vi lavet en meget primitiv stige, og folkene begyndte at dratte over den ene efter den anden. I forvirringen og mørket var det naturligvis ikke let at se, hvor mange af barakkerne der var alarmeret, for det foregik jo i løbet af minutter så at sige, men jeg så, der var folk fra en del forskellige barakker, så jeg tænkte, de er alarmeret allesammen. Jeg havde for resten bedt betjenten, der fortalte, at vi var omringet, om at smutte rundt og sige besked, men vi regnede med, at alle vidste besked, der blev tændt lys og slukket i de forskellige barakker, der var en summen af folk på pladsen. Vi dumpede altså over; jeg ventede lidt, fordi vi havde to invalide kammerater, som jeg snakkede med, en tømrer, der havde brækket benet under boldspil, og en anden med kunstigt ben. Jeg følte det lidt ubehageligt at skulle forlade lejren og lade de to mænd blive tilbage; jeg fik fat i en betjent og spurgte, om han ikke kunde stjæle en af lejrens vogne og placere den et stykke fra lejren, så vi kunde få dem kørt væk. Nu viste det sig, at disse to trods brækket ben og kunstigt ben alligevel kom over hegnet og kom væk på forunderlig måde. Da vi begyndte at passere hegnet, stod der en betjent, som var lige så forvirret som vi andre naturligvis, og sagde: I må ikke springe over, det har jeg fået besked om; men vi sagde brutalt til ham, at det kunde vi ikke tage hensyn til på det nuværende tidspunkt, og han foretog sig da heller ikke noget som helst. Det var umuligt at holde tal på, hvor mange der var kommet over; vi sprang bare over hegnet, nogle og halvfems i det hele viste det sig, og da vi var kommet et stykke bort fra hegnet, begyndte der en livlig skyden; jeg er aldrig blevet klar over, om det var de danske betjente, der skød for at forvirre tyskerne, eller tyskerne, der begyndte at skyde. Det var det, der skete i den store lejr; der var jo to lejre.

Hvad der skete i den lille lejr, kender jeg ikke så meget til, da jeg ikke var der; jeg har fået det refereret siden. Der skete det, at Lejren blev omringet, der var ikke noget at gøre, tyskerne var der, og kun fordi tyskerne ikke var klar over, at der var en større lejr, skete der ikke noget i vor lejr i begyndelsen; de troede, da de havde omringet den lille lejr, at det hele var i orden, at de nu havde omringet det, der skulde omringes, og kun ved at en af betjentene beredte sig til at gå over i den store lejr, opdagede de, at der var en til. De spurgte, hvor han skulde hen, og han sagde — jeg ved ikke, om det var af troskyldighed: jeg skal over i den store lejr. Og så opdagede de: Død og pine, der er en lejr til. De besatte så administrationsbygningen, og medens det foregik, gik flugten over hegnet.

Det er i store træk, hvad der skete. Alle de, der kom over hegnet, kom væk, og der kom endda folk væk på et senere tidspunkt; jeg tror, en halv time eller tre kvarter efter var der 2—3 mand, der benyttede sig af den almindelige forvirring til at komme over hegnet. Sådan tror jeg det gik til i store træk."

Andre fængslede. Deporteringen af jøder og kommunister.

Om de personer, der den 29. august sad fængslet sigtet for sabotage, og om den deportering af — jøder og — kommunister, der fandt sted i begyndelsen af oktober, udtales det i justitsministeriets redegørelse vedr. statsadvokaten for særlige anliggender (A. 321):

„De personer, der sad i dansk varetægtsfængsel sigtet for sabotage eller anden illegal virksomhed, blev lige så lidt som de internerede kommunister løsladt den 28. august 1943. Som det fremgår af afsnit III (A. 241 ff.), fik kun ganske enkelte lejlighed til at flygte i de følgende dage. Der forelå dengang ingen grund til at antage, at der særlig for de internerede kommunisters vedkommende måtte forventes en helt forandret status, og at der skulde blive tale om at deportere dem til Tyskland, var der sikkert ingen, der tænkte sig dengang. Endnu i august 1943 havde der jo kun været tale om at afværge en påtænkt plan om, at straffe idømt af tyske krigsretter på 8 års tugthus og derover for *handlinger* rettet mod den tyske værnemagt skulde afsones i Tyskland. Selv efter 29. august 1943 regnede danske myndigheder ikke med, at kommunisterne, der stadig var i Horserødlejren, vilde blive deporteret. Da det skete den 2. oktober 1943 i forbindelse med den tyske deportering af jøder — den første deportering af danske statsborgere, der ikke var fundet skyldige i noget være sig efter dansk eller tysk ret strafbart forhold, overhovedet den første deportering af et større antal danske borgere — kom det som en overraskelse. Ingen danske myndigheder var i forvejen blevet underrettet derom. Efter aftale med justitsministeriet blev der af udenrigsministeriet over for den befuldmægtigede protesteret i en note af 14. oktober 1943 (A. nr. 390), ligesom gesandtskabet i Berlin blev instrueret om at gøre tilsvarende forestillinger over for det tyske udenrigsministerium."

F. De øvrige i tiden mellem den 22. juni 1941 og den 29. august 1943 behandlede spørgsmål og disses videre udvikling.

27. Faldskærmsagenter, allierede flyvere m. v.

Vedrørende spørgsmålet om politiets medvirken til anholdelse af faldskærmsagenter m. fl. har kommissionen foretaget afhøring af fhv. justitsminister Thune Jacobsen (st. 589 ff.), ligesom dette er berørt under afhøringen af overbetjent Max Weiss (st. 420 ff.) og under afhøringerne for den nedsatte kommissionsdomstol (jfr. referatet herfra A. 1716). Endvidere er spørgsmålet udførligt behandlet i justitsministeriets redegørelse for den virksomhed, der er udfoldet hos statsadvokaten for særlige anliggender (A. 251—265).

På grundlag af det således foreliggende materiale hidsættes følgende:

Natten mellem den 27. og 28. december 1941 sprang to faldskærmsagenter ud i nærheden af Haslev. Den ene dræbtes ved udspringet, den anden undslap. „Det var" — siges det (statsadvokaten A. 252) — „ikke det første tilfælde af faldskærmsudspring her i landet, men det var det første, hvormed man blev bekendt", men på et senere tidspunkt blev politiet klar over, at udspring tidligere havde fundet sted, og at bl. a. flyverløjtnant Sneum, der i juni 1941 var fløjet til England, befandt sig her i landet, jfr. nærmere herom, A. 252.

Allerede i januar 1942 rejste Abwehrstelle krav om politiets medvirken til eftersøgning og anholdelse af faldskærmsagenter (jfr. nærmere redegørelsen vedr. statsadvokaten, A. 252, og Thune Jacobsen, st. 589). Kravet rejstes i en skrivelse af 26. januar 1942 fra Abwehrstelle til statsadvokaten for særlige anliggender (A. nr. 312):

„I skrivelsen og under de førte forhandlinger betonedes, at de pågældende faldskærmsagenter, der landsattes i civilt tøj, omfattedes af begrebet spioner, som dette er afgrænset ved Haagerkonventionens landkrigsreglement (bkg. nr. 37 af 20. januar 1910, artikel 29—31), og i de retningslinier fra den øverstbefalende i Danmark til tropperne (A. nr. 313), som fremsendtes til statsadvokaten med Abwehrstelles skrivelse af 10. februar 1942 (A. nr. 313), blev det ligeledes fremhævet, at de pågældende efter folkeretten ikke skulle behandles som soldater." (Redegørelse fra statsadvokaten, A. 252, jfr. også Thune Jacobsen, st. 589).

Da det af de aftaler, der var truffet umiddelbart efter den 9. april 1940 om, at dansk politi skulle samarbejde med det tyske militær bl. a. i sager angående spionage, fulgte, at den politimæssige undersøgelse, eventuelt anholdelse og fængsling skulle foretages af danske politimyndigheder, kunne man, udtaler Thune Jacobsen (st. 590), „absolut ikke afvise kravet om at medvirke ved eftersøgning og anholdelse af spioner".

„Ved forhandlingen, der førtes af statsadvokat Kjalke i forståelse med departementschef Eivind Larsen, opnåedes" — udtales det i justitsministeriets redegørelse — „at man fra tysk side frafaldt kravet om, at også andre organisationer end politiet sammen med det tyske militær skulde deltage i eftersøgningen, samt at politiets og det tyske militærs opgaver blev afgrænset således, at militæret alene skulde sættes ind ved dannelse af større afspærringskredse og gennemsøgning af større terræn, f. eks. skove o. lign., medens afhøringer, evt. husundersøgelser og kontrol på vejene og vigtigere punkter som jernbanestationer, rutebilstationer, trafikknudepunkter m. m., skulde udføres af dansk politi." (A. 253).

Som resultat af forhandlingerne udsendtes justitsministeriets cirkulærskrivelse til politidirektøren i København og samtlige politimestre af 7. marts 1942 (A. nr. 314), og det forklares videre i redegørelsen (A. 253, jfr. også Thune Jacobsen, st. 590):

„Under de forhandlinger, der af departementschef Eivind Larsen førtes med Abwehrstelle i fortsættelse af forhandlingerne om fremgangsmåden angående de problemer, der kunde opstå, hvis det danske politi pågreb en faldskærmsagent, navnlig om, hvorvidt faldskærmsagenter i sådanne tilfælde vilde kunne dømmes ved dansk ret, lagde man særlig vægt på at opnå et forhåndstilsagn herom, fordi de pågældende, hvis de blev stillet for tysk krigsret, måtte forvente dødsdom, der som regel vilde blive eksekveret umiddelbart efter afsigelsen. Fra tysk side fastholdt man imidlertid det standpunkt, at der ikke kunde være tale om at overlade faldskærmsagenter til dansk jurisdiktion. Derimod blev der givet udtrykkeligt tilsagn om, at civilpersoner af dansk nationalitet, der blev landsat her ved faldskærm for at fremme tyskfjendtlige formål, ikke vilde blive dødsdømt eller henrettet, såfremt de var blevet pågrebet af dansk politi.

Aftalen herom blev bekræftet ved en skrivelse af 20. april 1942 fra statsadvokaten for særlige anliggender til Abwehrstelle." (A. nr. 315).

Om politiets virksomhed udtales (A. 253):

„Det ved cirkulæreskrivelsen af 7. marts 1942 etablerede alarmapparat var meget omfattende, men noget tungt virkende. Det kom flere gange i virksomhed, men førte ikke i noget tilfælde til pågribelse af en faldskærmsagent.

Imidlertid gik det tyske krav om politiets medvirken videre end til den blot øjeblikkelige eftersøgning på og omkring landsættelsesstedet. Der krævedes en egentlig politimæssig efterforskning.

Afdelingen modtog fra Abwehrstelle flere henvendelser om undersøgelse af rygter eller underhåndsmeddelelser til Abwehrstelle om, at der det ene eller det andet sted kom faldskærmsspringere eller blev benyttet en radiosender. Ved de foretagne undersøgelser viste det sig som regel, at rygterne var grundløse eller meddelelserne urigtige."

I justitsministeriets redegørelse foretages en gennemgang af de forskellige „faldskærmssager".

Der omtales først (A. 253) undersøgelser i anledning af henvendelse fra Abwehrstelle om en formodet faldskærmsspringer Birketoft, og dernæst nævnes (A. 254) de aktioner, der fandt sted efter tysk krav og efter tysk pejling af radiosendere, og som foreløbig endte i aktionen den 5. september 1942, hvor en faldskærmsagent tog gift, og hvor overbetjent Østergaard-Nielsen, som det nærmere omtales (A. 255), blev dræbt.

Om hvorvidt der herefter kom til at foreligge en aftale mellem politiet og den i Danmark værende ledelse af faldskærmsfolkene om, at skydevåben ikke skulle

anvendes, har justitsministeriet[1]) i skrivelse af 23. juni 1947 (A. nr. 311) oplyst følgende:

„Efter at overbetjent Østergaard-Nielsen i september 1942 var blevet skudt af en faldskærmsmand, Johannesen, kom overbetjent Weiss og/eller overbetjent Roland Olsen til politikommissær Odmar og sagde, at det beroede på en beklagelig misforståelse, at Johannesen havde skudt på Østergaard-Nielsen. Johannesen havde sikkert været af den formening, at Østergaard-Nielsen tilhørte det tyske politi, og hvis Østergaard-Nielsen havde båret kongemærke eller på anden måde havde tilkendegivet, at han var *dansk* politimand, vilde skydningen ikke have fundet sted. Der var imidlertid nu truffet foranstaltninger til, at der fremtidig ikke vilde blive skudt fra faldskærmsspringernes side på danske politimænd, såfremt disse tydeligt tilkendegav sig som sådanne. At politiet ikke vilde gøre brug af skydevåben overfor faldskærmsfolk uden i selvforsvar, var jo en selvfølge. Politikommissær Odmar vidste, at Roland Olsen var i direkte kontakt med faldskærmsspringere, og havde — efter Weiss' udtalelser — begrundet formodning om, at også han havde lignende forbindelser, hvorfor politikommissær Odmar instruerede personalet efter de givne retningslinier. Det passerede refererede politikommissær Odmar for departementschef Eivind Larsen og for statsadvokat Hoff — dog vistnok uden kildeangivelse."

I justitsministeriets redegørelse omtales herefter (A. 256 ff.) de undersøgelser og begivenheder, der fandt sted som følge af aktionen den 5. september, og herunder belyses også begivenheden den 26. september 1942, hvor faldskærmsagenten Chr. Rottbøl blev dræbt.

Fra statsadvokatens side udfoldedes bestræbelser for at få sagen pådømt ved dansk ret (A. 258):

„I midten af oktober henvendte statsadvokaten sig til krigsretten og henstillede kraftigt, at sagens pådømmelse blev overladt til en dansk domstol, hvorved han henviste til, at en dansk politimand var blevet dræbt og en anden lettere såret under undersøgelsen, og til, at opklaringen i det hele var sket alene ved dansk politiundersøgelse. Krigsretten meddelte imidlertid den 28. november 1942, at generalen havde bestemt, at den videre undersøgelse og pådømmelse i sagen skulde ske ved en krigsret. Som et resultat af de om jurisdiktionsspørgsmålet i almindelighed førte forhandlinger opnåedes det imidlertid, at denne bestemmelse blev ændret, således at de pågældende blev dømt ved dansk ret. Mod 19 implicerede personer blev tiltale frafaldet. Om den i sagen afsagte dom kan iøvrigt henvises til den af justitsministeriet den 24. februar 1943 gennem udenrigsministeriets pressebureau udsendte officielle redegørelse." (A. nr. 150).

„I begyndelsen af december 1942 blev der" — forklarer Thune Jacobsen[2]) (st. 591) — „i Høje Skodsborg i forbindelse med et forsøg på at udrejse til Sverige pågrebet 3 personer, der viste sig at være faldskærmsspringere; man troede, der var tale om ulovlig udrejse. De var danske, men blev af de tyske myndigheder krævet udleveret for at føres til Tyskland."

„Under forhandlingerne[3]) om disse folk blev det oplyst, at der nu forelå befaling fra Berlin om, at alle faldskærmsagenter uden undtagelse skulde skydes, og derfor kunne man fra de herværende tyske myndigheders side ikke længere stå ved det tilsagn, man havde givet." (Thune Jacobsen, st. 591).

„De tre pågrebne faldskærmsagenter blev den 12. december 1943 efter tysk krav udleveret til tysk undersøgelsesfængsel og blev senere ført til Tyskland, hvor de hensad først i Berlin, senere i forskellige koncentrationslejre. Ved påberåbelse

[1]) Jfr. Weiss (st. 420) og kommissionsdomstolen (A. 1716).
[2]) Jfr. herom også justitsministeriets redegørelse, A. 259.
[3]) Se A. nr. 67 og 68.

af den trufne aftale og trusel om, at departementschefen og statsadvokaten og hans nærmeste medarbejder på det politimæssige område vilde træde tilbage, såfremt der blev tale om dødsstraf, lykkedes det at undgå dette.[1])" (Justitsminist. redeg. A. 260).

Efter det passerede var man — udtales det i justitsministeriets redegørelse (A. 260) — naturligvis klar over, at det givne tyske løfte, ved hvilket Abwehrstelle havde overskredet sin kompetence, ikke gjaldt for fremtiden. Man håbede, at kapitlet faldskærmsagenter nu var afsluttet. Det viste sig imidlertid ikke at være tilfældet.

„I slutningen af marts 1943 indgik der til politiet i Frederikshavn en anmeldelse fra en løsagtig kvinde om, at en mandsperson var i besiddelse af en pistol, og da man anholdt[2]) den pågældende, viste det sig, at det var en faldskærmsspringer (Larsen). Ham krævede man fra tysk side udleveret, og han blev ført til Tyskland[3])." (Thune Jacobsen, st. 592).

Statsadvokaten anmodede i skrivelse af 6. april 1943 (A. nr. 320) justitsministeriet om direktiver for, i hvilket omfang politiet fortsat burde yde medvirken til sager vedrørende faldskærmsagenter. Det var imidlertid vanskeligt at give sådanne instruktioner (A. 262 og Thune Jacobsen, st. 592), men „hvor der var lejlighed til det, blev der" — udtaler Thune Jacobsen — „givet vedkommende politifolk orientering om den forandrede stilling." (st. 592).

Larsen blev den sidste faldskærmsagent, der blev pågrebet af dansk politi, og efter den 29. august 1943 skulle det danske politi ikke længere

„befatte sig med *eftersøgning og anholdelse af faldskærmsagenter eller fremmede eller danske militærpersoner*[4]), men kun — som konsekvens af, at der i den tyske bekendtgørelse var fastsat dødsstraf for undladelse deraf — videregive indgåede anmeldelser fra befolkningen om sådanne personers tilstedeværelse til den tyske værnemagt. Fra tysk side havde man været særlig ivrig for at opnå det danske politis medvirken på dette område, og man affandt sig ikke — så lidt som med hensyn til sabotagen — med, at politiet handlede efter overenskomstudkastet, uden at det gav anledning til gnidninger, ikke med hensyn til eftersøgning af faldskærmsagenter eller danske militære, men særlig med hensyn til fremmede militære, navnlig nedskudte eller iøvrigt nedstyrtede flyvere[5])." (A. 390).

I justitsministeriets redegørelse anføres (A. 390—391) eksempler på sådanne vanskeligheder og tyske krav om, at politiet skulle instrueres om at foretage eftersøgning af fremmede militærpersoner (A. nr. 94). En ny cirkulæreskrivelse vedrørende dette sidste blev udsendt den 31. marts 1944 (A. nr. 324).

28. Særlige sikkerhedsforanstaltninger overfor fanger i danske fængsler m. v.

For at opnå, at de danske borgere, der i dagene omkring den 9. april 1940 var ført til Tyskland, blev ført tilbage og overgivet til dansk jurisdiktion, havde udenrigsministeriet allerede i verbalnote af 7. juni 1940 (A. nr. 36) givet tilsagn om fængsling (*internering*) på et mangelfuldt grundlag, ja alene på grundlag af et tysk ønske herom.

---

[1]) Jfr. departementschef Eivind Larsens referat af 10. december 1943 (A. nr. 319).

[2]) Jfr. nærmere A. 260—263.

[3]) Han har — siges det i justitsministeriets redegørelse (A. 262) — ligesom de tre fra Skodsborg overlevet besættelsen.

[4]) Instruktioner om eftersøgning af militærpersoner var tidligere givet ved cirkulære af 18. aug. 1942 (A. nr. 317), jfr. for hærens vedkommende, A. nr. 316.

[5]) Sympatitilkendegivelser overfor nedskudte flyvere havde givet anledning til tysk reaktion (A. nr. 321 og 322) og udsendelse af justitsministeriets cirkulæreskrivelse af 13. august 1943 (A. nr. 323).

„Lokomotivfører Lassen var den første danske borger, der for at undgå, at der blev foretaget skridt fra tysk side overfor ham, faktisk blev interneret ved dansk foranstaltning. Det blev ikke det eneste tilfælde, i hvilket man — med de pågældendes samtykke — fra dansk side gennemførte en frihedsberøvelse med det formål af hensyn til dem selv og til opretholdelse af princippet om, at tyskerne ikke anholdt danske borgere her i landet, at undgå en af tyskerne ellers iværksat frihedsberøvelse." (A. 182).

Det anføres herefter videre i justitsministeriets redegørelse for statsadvokaturen for særlige anliggender (A. 183), hvorledes der som følge af tyske krav om indskriden senere blev truffet lignende ordninger med hensyn til Wilfred Petersen[1]), Niels Peter Christensen, der havde været dømt for medvirken ved attentatet mod de spanske trawlere i Frederikshavn, forfatteren Vilh. la Cour (jfr. herom nærmere kap. 31) og forfatteren Peter de Hemmer Gudme (jfr. herom A. 176).

De af krigsretten afsagde domme over danske statsborgere blev i hvert fald i begyndelsen afsonet i danske fængsler, uden at der i den anledning fra tysk side krævedes særlige foranstaltninger indført.

Ved anholdelsen af *kommunister* den 22. juni 1941 blev det som tidligere omtalt krævet, at disse skulle holdes indbyrdes isoleret (jfr. kap. 22).

Om deltagerne i den såkaldte „*Churchillklub*" siges det i justitsministeriets redegørelse (A. 174)[2]):

„Dommen blev afsagt af Københavns byret den 11. juni 1942. To af dem idømtes hver 5 års fængsel, en af de øvrige 4½ års fængsel og resten fængsel fra 1½ til 3 år i medfør af lov nr. 14 af 18. januar 1941 § 3. Fra tysk side akkviesceredes ved dommene, undtagen for to af de voksnes vedkommende. Ved forhandling lykkedes det at opnå tysk tilslutning til, at drengene kom til at afsone straffene i en særlig afdeling af Nyborg statsfængsel under sådanne former, at deres udvikling og uddannelse led mindst muligt afbræk, og for den ene 14-åriges vedkommende blev der truffet arrangement, hvorefter han blev anbragt i hjemmet hos en skolebestyrer, medens man oprindelig fra tysk side havde insisteret på, at han måtte anbringes på et lukket opdragelseshjem."

I sommeren 1942 skete nogle *undvigelser* bl. a. af 3 kommunister (A. 201), hvad der (jfr. A. 213) stærkt rokkede tyskernes tillid til, at politiet på fuldt loyal måde ydede en effektiv indsats i sager, der vedrørte tyske interesser, jfr. udenrigsministeriets direktørs referat af samtale med Kanstein den 16. juni 1942 (A. nr. 85 med bilag). Kansteins henvendelse var, siges det i justitsministeriets redegørelse (A. 213):

„Anledningen til *den af justitsministeriet den 27. juni 1942 udsendte cirkulæreskrivelse* til rigspolitichefen, politidirektøren i København og samtlige politimestre (A. nr. 325), hvorved det indskærpedes, at det måtte søges undgået, at personer, der var anholdt eller fængslet som sigtet for sabotage eller overtrædelse af kommunistloven eller i henhold til denne skulde tages i forvaring, fik lejlighed til at flygte."

For de arrestanter, der hensad i dansk fængsel sigtet for en handling, der faldt ind under statsadvokaten for særlige anliggenders område, var naturligvis — iøvrigt — de sædvanlige regler for varetægtsarrestanter gældende.

„Den 26. oktober 1942 krævede generalen imidlertid i en skrivelse (A. nr. 326) en vidtgående *isolering af personer, der havde gjort sig skyldig i skadelig virksomhed overfor den tyske værnemagt.* Under hensyn til den fremsatte trusel om, at omgående overførsel af varetægtsarrestanterne vilde blive nødvendig, hvis de danske love ikke

[1]) Se om dennes forhold ber. X.

[2]) Se A. 281 om, at nogle af deltagerne senere, da de efter at have skaffet sig udgang fra arresten i Aalborg havde begået nye sabotagehandlinger, blev udleveret og dømt ved krigsretten, hvorefter de blev ført til Tyskland, hvorfra de dog i maj 1943 blev ført tilbage.

havde tilstrækkelig hjemmel til imødekommelse af de stillede krav, udsendte statsadvokaten foreløbig pr. fjernskriver ordre herom og senere en cirkulæreskrivelse til samtlige politimestre (A. nr. 327). Den således etablerede særordning, for hvilken der strengt taget ingen hjemmel var, blev praktiseret i så snævert omfang, som man anså det for forsvarligt, men måtte naturligvis anvendes i praktisk talt alle tilfælde, hvor der forelå sabotage. Når dom var afsagt i første instans, anså man det ikke længere for nødvendigt at opretholde isolationen." (A. 232).

For at opnå afsoning her i landet af tugthusstraf idømt ved tysk krigsret og tilbageførelse hertil af de domfældte, der var ført til Tyskland til afsoning, indrettedes i begyndelsen af 1943 en *særlig afdeling i Horsens.*

„Kanstein havde peget på, at man fra tysk side havde opholdt sig ved, at straffuldbyrdelsen efter dansk ret var for mild, og at det vilde være af en for Danmark gunstig virkning ved afgørelsen i de enkelte tilfælde af, om sagens behandling kunde finde sted ved tysk eller dansk domstol, hvis der kunde indføres noget i retning af tugthusstraf. Med udgangspunkt heri blev der optaget drøftelser med den nye leder af krigsretten, Reichskriegsgerichtsrat, Dr. Kanter, og der opnåedes tilsagn om tilbageførelse til Danmark af de 9 personer, der var ført til Tyskland, jfr. departementschef Eivind Larsens referat af 23. februar 1943 (A. nr. 328). Tilbageførelsen til Danmark forudsatte en ændring af de danske afsoningsregler, således at disse i det store og hele faldt sammen med de for afsoning af tugthusstraf i Tyskland gældende. Det viste sig, at der hertil kun krævedes visse skærpelser, navnlig med hensyn til arbejdstid, arbejdsdusør, besøg og brevskrivning.

Den 30. marts 1943 udfærdigedes derefter kongelig anordning angående anvendelse på visse domfældte af anordningen af 30. december 1932 angående fuldbyrdelse af fængselsstraf i statsfængsler (lovtidende 1943 nr. 178). Samtidig blev der af justitsministeren fastsat særregler (A. nr. 329) angående behandlingen af disse fanger." (Justitsmin. redegørelse, A. 221).

I dagene omkring den 29. august 1943 fandt nogle *undvigelser* sted: den 30. august rømte to sabotører fra arresten i Esbjerg[1]), den 31. august undveg 3 sabotører fra Københavns fængsler (A. 290) og 2 flygtede i september 1943 ligeledes fra Københavns fængsler (A. 263). En kvindelig arrestant hos tyskerne, der på det danske politis ansvar var indlagt på hospital, blev befriet af væbnede personer den 22. oktober 1943 (A. 314).

„Men" — siges det videre i justitsministeriets redegørelse — „om nogen almindelig løsladelse af disse personer var der ikke tale, tværtimod håbede man at kunne bevare de flest mulige af de anholdte sabotører under dansk jurisdiktion. Håb herom havde man navnlig, fordi der i dagene efter den 29. august blev ført en del personer tilbage til de danske myndigheder, derunder også nogle sabotører. De stedfundne undvigelser, som tyskerne naturligvis måtte have meddelelse om, gjorde stillingen vanskeligere. Skulde man gøre sig håb om at undgå et tysk krav om udlevering af samtlige de anholdte sabotører, måtte man sikre, at der ikke skete yderligere undvigelser."

„Dette førte til, at statsadvokaten i midten af september måned 1943 lod de i provinsens arresthuse hensiddende for sabotage sigtede varetægtsfanger overføre til Vestre Fængsel. De stedfundne undvigelser gav endvidere anledning til, at der blev truffet særlige sikkerhedsforanstaltninger for varetægtsfanger, om hvem statsadvokaten for særlige anliggender havde bestemt, at sådanne foranstaltninger skulde træffes. Foranstaltningerne havde det i A. nr. 330 angivne indhold. Det var meget magtpåliggende at demonstrere, at der var gjort alt for at undgå fremtidige undvigelser ved hjælp af fængselspersonale eller politipersonale, navnlig personale fra statsadvokatens afdeling. Dette formål havde også en af direktøren for fængselsvæsenet den 30. oktober 1943 på statsadvokatens foranledning udsendt cirkulæreskrivelse til arrestinspektørerne (A. nr. 331) angående sådanne fangers indlæggelse på hospital." (A. 361).

[1]) Arrestmedhjælperen blev efter begæring af den tyske værnemagt sat under anholdelse og måtte efter krigsrettens bestemt fastholdte krav sættes under tiltale. Han blev imidlertid frifundet (A. 297).

29. Udkast til undtagelseslovgivning.

Fhv. justitsminister Thune Jacobsen har såvel skriftligt (A. nr. 334) som mundtligt (st. 243 ff.) besvaret spørgsmålet, om der i hans ministertid er udarbejdet udkast til undtagelseslov, der skulle træde i kraft ved tysk sammenbrud.

Udganspunktet for dette spørgsmål var (jfr. st. 246) følgende udtalelser af justitsministeren og statsministeren i referatet af samarbejdsudvalgets protokoller vedr. et møde den 11. august 1943 (ber. IV A. 813):

„Justitsministeren: .....
Hvis krigen snart hører op, skal der vel en undtagelseslovgivning, et udkast er udarbejdet, for at ikke en lille skare skal sætte sig i besiddelse af magten. Vil demokratiet sit eget vel, må der magt bag retten, taler er ikke nok.

Statsministeren: Går man ud fra et sammenbrud i Tyskland, er situationen meget farlig, thi der har man ikke socialdemokratiet, men kommunisterne, og der er jo ikke større forskel mellem kommunister og nationalsocialister. Og bombningen betyder en proletarisering."

Som det fremgår af besvarelsen (jfr. også A. nr. 114), var der allerede ved krigsudbrudet udarbejdet et forslag til midlertidig lov om foranstaltninger til opretholdelse af ro, orden og sikkerhed m. v. (A. nr. 334, bilag A og B) og udkast til særlig anordning, der sluttede sig hertil (A. nr. 334, bilag C).

Spørgsmålet blev rejst påny straks efter besættelsen i forbindelse med spørgsmålet om mødeforbud (jfr. kap. 12), men tanken om at søge gennemført et lovforslag blev, udtales det i et notat fra justitsministeriet (A. nr. 114), opgivet efter et ministermøde den 22. maj 1940 (jfr. ber. IV A. 418).

I 1941 blev spørgsmålet påny drøftet, forklarer Thune Jacobsen (A. 1281):

„I efteråret 1941 blev der mellem justitsministeriet og krigsministeriet ført forhandlinger med henblik på tilvejebringelse af hjemmel til sikring af opretholdelse af ro og orden, når krigen og besættelsen ophørte, bl. a. også for at sikre, at kompetenceforholdene mellem militær og politi i den da opstående situation var klare. Fra militær side anså man en egentlig undtagelseslov for påkrævet, og der udarbejdedes udkast til en sådan lov."

I juni 1942 indtrådte sagen i en ny fase, idet Kanstein i fortsættelse af en tidligere henvendelse fra gesandt v. Renthe-Fink til udenrigsministeren den 16. juni 1942 stillede forslag om tilvejebringelse af en ordning for det tilfælde, at vestmagterne foretog indfald i Danmark (Jylland). (Jfr. direktør Svenningsens referat af henvendelsen A. 1285).

„Med denne henvendelse blev" — udtaler Thune Jacobsen (A. 1281) — „justitsministeren og statsministeren gjort bekendt, idet notitsen fremsendtes med en skrivelse fra udenrigsministeren, hvori det bl. a. hed: „Forslaget om udnævnelse af en dansk generalbefuldmægtiget er således at forstå, at det er nødvendigt for os i princippet at gå ind derpå, for at vi kan bevare dansk administration i det pågældende område." Det, man ønskede fra tysk side, faldt i princippet sammen med, hvad man i forvejen havde arbejdet på internt: Tilvejebringelse af en ordning af statforvaltningen for det tilfælde, at en del af landet skulde blive afskåret. Den 26. juni 1942 indkaldte forsvarsministeren til møde angående de udarbejdede forslag m. v. (A. nr. 334, bilag E.-G.[1]) til love om undtagelsestilstand."

[1]) Bilag E., der senere er fremskaffet fra justitsministeriet, er optrykt A. 1983.

Spørgsmålet drøftedes mellem Kanstein og repræsentanter for justitsministeriet og udenrigsministeriet. Der udarbejdedes et udkast (Bilag H, A. 1289), der efter at være blevet drøftet i ministermøder den 28. juli og 17. august 1942 (ber. IV A. 472 og 473) og i samarbejdsudvalget den 18. august (ber. IV, A 693) den 27. august 1942 blev overrakt Kanstein.

Om hvad der videre skete, oplyser Thune Jacobsen i sin redegørelse (A. 1281):

„Der hørtes herefter intet til sagen, før Kanstein i februar 1943 i en samtale med udenrigsministeriets direktør stillede i udsigt, at man snart vilde høre fra ham. Den 12. marts 1943 sendtes efter anmodning et eksemplar af udkastet til Dagmarhus, da det oprindelige udkast var sendt til Berlin. Den 9. august 1943 anmodede regeringsdirektør Stalmann om en drøftelse af sagen, der fandt sted i udenrigsministeriet samme dag. Til stede var fra dansk side direktør Svenningsen og kontorchef Herfelt. Hr. Stalmann anså udkastet for acceptabelt, men mente, at § 7 måtte formuleres således, at det blev muligt at beskikke en generaladministrator i en del af landet også i det tilfælde, at *hele* landet blev erklæret i undtagelsestilstand. Derefter skete der ikke videre i sagen. Udkastet af 19. juni 1942 var blevet omarbejdet, som vedlagte udkast af 6. oktober 1942 viser (bilag J, A. 1292)."

På spørgsmålet om, hvad det er for et udkast, der ifølge nævnte referat i samarbejdsudvalgets protokoller hentydes til i august 1943, svarer Thune Jacobsen (st. 246), at det er „det store udkast", hvilket udtryk han (jfr. st. 245) anvender om udkastet af 19. juni 1942 (A. 1983)[1]).

30. Schleswigsche Kameradschaft.

Vedrørende de om „Schleswigsche Kameradschaft" i Sommeren og efteråret 1941 førte forhandlinger har kommissionen fra justitsministeriet modtaget en skriftlig redegørelse (A. nr. 335), og rigspolitichef Thune Jacobsen har under afhøringer i kommissionen mundtligt berørt dette spørgsmål.

Idet der vedrørende en række enkeltheder henvises til justitsministeriets redegørelse, bemærkes følgende:

I 1933 blev N. S. A. N. (National-sozialistische Arbeiterpartei Nordschleswigs) udbygget med en S. A.-afdeling, der nøje svarede til den tyske S. A.-institution. Allerede samme år blev S. A. opløst, og i stedet oprettedes et Schleswigsche Kameradschaft, „S. K.". Den reelle forskel var dog minimal.

Efter besættelsen blev S. K. mere aktiv, og der forekom som nævnt i redegørelsen i efteråret 1940 og foråret 1941 i flere tilfælde overtrædelser af uniformsloven og af forbudet mod optog.

Da det i slutningen af juli 1941 oplystes, at S. K. var begyndt at afholde skydeøvelser, anmodede justitsministeriet politiadjudanten i de sønderjyske landsdele om en indberetning. Denne, der modtoges den 15. august, „bekræftede, at S. K.s virksomhed var betydelig forøget, og at der holdtes march- og skydeøvelser i større omfang end tidligere, ligesom medlemmerne meget ofte optrådte i uniform" (A. 1301). Forinden denne redegørelse fremkom, var spørgsmålet imidlertid taget op til forhandling med det tyske gesandtskab, idet justitsministeriet den 14. august havde modtaget et avisudklip med annonce om et S. K.-møde med skydeøvelse, i hvilken annonce det bl. a. hed, at samtlige geværer skulle medbringes. Efter hen-

[1]) st. 249 forklarer Thune Jacobsen ganske vist, at der findes et andet i august 1943 udarbejdet udkast til undtagelseslov for det tilfælde, at det brød sammen i Tyskland, men et sådant udkast kendes ikke i justitsministeriet.

vendelse fra udenrigsministeriet satte gesandtskabet sig i forbindelse med dyrlæge Jens Møller[1]). Dagen efter meddeltes, at gesandtskabet havde talt med Jens Møller, der havde lovet, at der ikke den pågældende dag ville blive foretaget nogen ulovlig handling, og justitsministeriet gav herefter politiadjudanten den i redegørelsen nævnte forholdsordre (A. 1301). Mødet blev imidlertid aflyst.

Gesandtskabet, der i tilslutning hertil forhandlede nærmere med det tyske mindretal, forlangte herefter, at en af S. K. indgivet ansøgning om samme tilladelse til at afholde skydeøvelser, som justitsministeriet havde meddelt de danske skytteforeninger, blev bevilget, og at der desuden gaves de tyske foreninger i Sønderjylland tilladelse til at afholde marchøvelse og til at gå i uniform. Efter intern dansk drøftelse (A. 1302), blev spørgsmålet forhandlet med præsident Kanstein i et møde i udenrigsministeriet den 25. august 1941. Om forhandlingerne og det fra dansk side tagne standpunkt henvises til redegørelsen (A. 1302—1303).

Efter en samtale mellem Kantstein og direktør Svenningsen (A. 1305) afholdtes, efter forudgående henvendelse fra gesandten, den 16. september 1941 et møde mellem den tyske gesandt og udenrigsministeren, i hvilket møde også justitsminister Thune Jacobsen deltog. Fra mødet foreligger såvel tysk (A. 1307) som dansk referat (A. 1311), hvortil henvises[2]).

Som et foreløbigt resultat af forhandlingerne meddelte justitsministeriet ved skrivelse af 19. september 1941 (A. 1314) S. K. tilladelse til afholdelse af foreningsskydninger på nærmere angivne vilkår, der stemmer med de tilladelser, der var meddelt de danske skytteforeninger (A. 1303).

Den 22. september førtes i justitsministeriet de videre forhandlinger, hvorom henvises til det optagne referat (A. 1315). Resultatet formuleredes i en notits af 2. oktober 1941 (A. 1315), der forelagdes i et ministermøde[3]) den 3. oktober 1941, hvor ordningen blev tiltrådt (ber. IV A. 449—450). I en skrivelse af 11. oktober 1941 (A. 1317) underrettedes politiadjudanten om den trufne ordning.

I november 1941 afsluttedes forhandlingerne, og om resultatet foreligger følgende aktstykke (A. 1318):

„Resultat af forhandlingerne vedrørende „Schleswigsche Kameradschaften" i Sønderjylland.

I.

1. Det er tilladt at bære S. K.dragten (hvid skjorte, livrem, skrårem, knæbukser, langskaftede støvler, skihue med højhedstegn, sort hagekors-armbind).

a. i ikke-offentlige, indendørs møder,
b. i offentlige, indendørs møder, for ikke udover 20 deltagere i mødet (lederne, orkester o. s. v.),
c. på vejen til de under a. og b. nævnte møder, såfremt dragten er dækket af en overfrakke eller på anden måde.

2. Justitsministeriet vil foranledige, at der gives afdelinger af S. K. dispensation fra forbudet mod at bære uniform og forbudet mod optog på de følgende tyske nationaldage og partidage: 30. januar, heltemindedagen, 20. april, 1. maj, høsttakkefestdagen eller folkegruppedagen, og 9. november, såfremt der i rette tid af

[1]) Parteiführer for Nationalsozialistische deutsche Arbeiterpartei — Nordschleswig (N. S. D. A. P. N.), under hvilket S. K. hørte.

[2]) Se om mødet også Thune Jacobsen st. 118, herunder hans replik til et tyske ønske om, at S. K. fik ret til at bære uniform en dag om ugen: „Man kan have en dag om ugen uden kød, men man kan ikke have en dag uden lov".

[3]) Om forhandlingerne i nimandsudvalget, se dettes protokoller (ber. IV A. afsnit P), navnlig s. 605 og 608.

hovedledelsen for S. K. eller ledelsen for de enkelte afdelinger indgives andragende herom til politiadjudanten i Sønderjylland, amtmand Refslund Thomsen. Andragendet må være indgivet mindst 8 dage forinden og må indeholde detaillerede oplysninger vedrørende planen for og gennemførelsen af vedkommende foranstaltning. For flere foranstaltninger, der agtes afholdt indenfor en periode af 3 måneder, kan andragendet indgives under eet.

I tilfælde, hvor der i henhold til ovenstående gives dispensation fra uniformsforbudet og forbudet mod optog, er vedkommende afdelinger af S. K. berettiget til at lade deres medlemmer optræde i den ovennævnte dragt ved de af politiet tilladte optog, parader og festligheder.

3. Det er ikke tilladt medlemmer af S. K. at bære våben, af hvilken art disse end måtte være, jfr. dog nedenfor II, afsnit 1.

II.

1. Udøvelse af skydesport tillades S. K. afdelingerne indenfor rammerne af de for skytteforeninger i Danmark almindeligt gældende bestemmelser. Disse bestemmelser vedføjes som bilag. Politiets kontrol med overholdelsen af skydebestemmelserne vil blive udøvet i overensstemmelse med almindelig praksis.

2. S. K. afdelingerne vil kunne drive terrænsport indenfor rammerne af de almindeligt gældende bestemmelser.

3. Ved skydning og terrænsport i overensstemmelse med afsn. 1 og 2 er medlemmer af S. K. berettigede til at bære følgende ensartede beklædning: langskaftede støvler, mørke knæbukser, skihue uden kendetegn. Derimod skal jakkerne (sportsjakker, vindjakker etc.) være forskelligartede. S. K. mærket kan bæres synligt på frakkeopslaget. Læder-livrem og skrårem bæres ikke. Afdelingslederne indenfor S. K. vil drage omsorg for, at formationerne ved skydeøvelser og terrænsport formeres på en sådan måde, at ensartethed med hensyn til jakker såvidt muligt undgås.

4. På vejen til skydeøvelser og terrænsport må S. K. medlemmer ikke optræde i kolonner. De skal derimod enten enkeltvis eller nogle få sammen begive sig til mødestedet. Marcheren i kolonner må ikke finde sted i byer, større gader eller på offentlige veje med mere end meget spredt bebyggelse."

Om den trufne ordning udtales det i justitsministeriets redegørelse (A. 1304):

„I det hele synes ordningen at have bragt spørgsmålet om S. K. i et roligere leje. For den følgende tid foreligger såvidt ses ingen indberetninger til justitsministeriet om overtrædelser fra S. K.s side, ej heller med hensyn til uniformering og bevæbning".

31. Sagen mod dr. la Cour.

Om omstændighederne ved lektor, dr. phil. Vilhelm la Cours anholdelse og udlevering til besættelsesmagten og om hans senere domfældelse ved dansk ret og afskedigelse fra stillingen som lektor har kommissionen indhentet redegørelser foruden fra justitsministeriet (A. nr. 336) og undervisningsministeriet (A. nr. 343), fra fhv. justitsminister Thune Jacobsen (A. nr. 337, 338 og 340), daværende statsadvokat for særlige anliggender Kjalke (A. nr. 342) og daværende præsident for Højesteret Troels G. Jørgensen (A. nr. 341). Fra statsministeriet er modtaget udskrift af ministermødeprotokollerne[1]) vedrørende denne sag (A. nr. 339), og endvidere er optrykt uddrag af Troels G. Jørgensens bog „18 Aar af Højesterets Historie" (A. nr. 492) samt anmeldelser heraf af professor O. A. Borum (A. nr. 344) og professor Knud

[1]) Om Thune Jacobsens tilføjelser hertil, se ber. IV.

Illum (A. nr. 345) og højesteretspræsidentens svar herpå. Endelig har kommissionen om dette spørgsmål foretaget mundtlig afhøring af Thune Jacobsen (st. 124, 574 og 598) og Erik Scavenius (st. 639). Dr. la Cour har i sin bog „For dansk Domstol under Besættelsen"[1]) udførligt redegjort for sine synspunkter i den heromhandlede forbindelse.

Baggrunden for den tyske krigsrets aktion mod la Cour.

Baggrunden for aktionen overfor la Cour fra den tyske krigsrets side i februar 1942 omtales i justitsministeriets redegørelse (A. 1327)[2]). Der blev i februar 1941 nedlagt forbud mod, at tidsskriftet „Grænsevagten" fremtidig blev udgivet under redaktion af dr. la Cour. Ved Københavns byrets kendelse af 5. april 1941 blev en pjece „Ord til os i dag — noter til øjeblikket" beslaglagt, og den 31. juli 1941 blev la Cour ved byretten idømt 80 dages hæfte for overtrædelse af lov nr. 388 af 22. juli 1940 § 1. I september 1941 udsendte la Cour en pjece „Gråbonden", der ligeledes blev beslaglagt. I den skrivelse, hvori udenrigsministeriet anmodede justitsministeriet om beslaglæggelse, hed det (jfr. justitsministeriets redegørelse, A. 1327):

„Det tilføjes, at det tyske gesandtskab ved en henvendelse hertil anmodede om, at der træffes egnede skridt til at forhindre, at Vilhelm la Cour fortsætter sin for forholdet mellem Danmark og Tyskland skadelige skribentvirksomhed, i hvilken anledning udenrigsministeriet må forbeholde sig en senere meddelelse til justitsministeriet."

Endelig blev en ny pjece „Vor Neutralitet" beslaglagt den 9. oktober 1941.

Krigsretten indkalder vidner.

Den 20. februar 1942 indkaldtes kobbersmed Svend Erik Andersen, dyrlæge Harald Andreas Olsen og forvalter Carl Henrik Brodthagen Jensen som vidner til den tyske krigsret. De pågældende var ekspeditionsmæssigt blevet tilsagt fra statsadvokatens kontor[3]), idet man troede, det drejede sig om et sædvanligt tilfælde af vidneførsel (sigtelse ved krigsretten mod en tysk soldat). Det viste sig imidlertid, at det drejede sig om en sigtelse mod dr. la Cour i anledning af et foredrag, denne havde holdt i Rødovre og Omegns Gymnastikforening den 4. februar 1942. Statsadvokaten blev bekendt med vidneførslen, da landsretssagfører Poul Hjermind samme dag mødte op hos ham med de 3 nævnte personer og besværede sig over fremgangsmåden. Der blev samme dag optaget rapport over de tre personer (A. 1331), hvori gives oplysninger om den af krigsretten anvendte forhørsteknik[4]). Det viste sig — jfr. Kjalkes referat, A. 1329 —, at yderligere et vidne, kommunelærer Rasmussen, Islev, gennem statsadvokatens afdeling var blevet tilsagt til den tyske krigsret, og statsadvokat Kjalke telefonerede samme dag kl. ca. 16 til Kriegsgerichtsrat, Dr. Johannsen og bad om en samtale i presserende anledning. Dr. Johannsen var optaget, så møde kunne først arrangeres den næste dag, men Kjalke benyttede lejligheden til under telefonsamtalen at bemærke, at det havde været en forudsætning for de gennem statsadvokatens afdeling „skete vidneindkaldelser, at de pågældende krigsretssager drejede sig om almindelige sammenstød, hvor der ikke var

[1]) I det følgende citeret som „Dansk domstol".
[2]) Jfr. hertil la Cour i dennes bog „Front mod Tilpasningen".
[3]) Om begrundelsen for sådanne tilsigelser, se bl. a. Thune Jacobsen A. 1348.
[4]) Se, „Dansk domstol", s. 14.

tale om, at danske personer var sigtede", eller at statsadvokaten „i forvejen var underrettet og eventuelt kunne lade møde til varetagelse af danske statsborgeres interesser, hvis ikke militære grunde af vigtighed forhindrede dette" (Kjalke A. 1329). Kjalke fik oplyst, at vidneførslen drejede sig om en sag mod dr. la Cour, men fik afslag på en anmodning om at overvære afhøringen og „protesterede på det bestemteste imod den valgte fremgangsmåde".

Dr. la Cour forlanges indkaldt til krigsretten.

Samme dag — den 20. februar — anmodede krigsretten om tilsigelse af dr. la Cour, jfr. Kjalkes referat (A. 1329):

„Ca. kl. 16,30 telefonerede inspektor Wittwer fra krigsretten og anmodede fra dr. Johannsen om, at jeg vilde foranledige, at dr. la Cour blev bragt til stede til afhøring i krigsrettens lokaler kl. 18,30. Jeg forespurgte, om jeg kunde være til stede under denne afhøring som repræsentant for de danske myndigheder, hvorefter inspektor Wittwer forlod telefonen for at forespørge dr. Johannsen, der derefter lod inspektor Wittwer meddele, at han beklagede, at det ikke kunde lade sig gøre, at jeg overværede afhøringen. Jeg bad derefter inspektor Wittwer meddele dr. Johannsen, at jeg i så fald ikke vilde påtage mig at bringe dr. la Cour til stede. Inspektor Wittwer meddelte dette til dr. Johannsen og gav mig til svar, at dr. Johannsen vilde ringe lidt senere."

Kjalke satte sig straks i forbindelse med departementschef Eivind Larsen. Jeg fik — siger Eivind Larsen i sit referat (A. 1335) —:

„Meddelelse fra Kjalke om sagens forløb, således som det fremgår af Kjalkes referat af dags dato, og umiddelbart efter mødets afslutning refererede jeg sagen for justitsministeren. Efter dennes bestemmelse meddelte jeg Kjalke, at han ikke skulde medvirke til at føre la Cour til krigsretten eller blot effektuere nogen tilsigelse, og endvidere søgte jeg samtidig dermed, d. v. s. kl. ca. 18, at komme i forbindelse med generalen."

Kl. 17,15 forespurgte dr. Johannsen telefonisk Kjalke, om denne fastholdt, at han ikke ville sørge for, at la Cour blev fremstillet til afhøring, hvilket Kjalke besvarede med ja, trods trusel om tysk afhentning af la Cour, hvad Kjalke „på det bestemteste måtte protestere imod" (jfr. nærmere Kjalkes referat, A. 1330).

Om aftenen fik Eivind Larsen en samtale med den tyske general.

„Jeg udtalte" — forklarer Eivind Larsen (A. 1335) — „vor forbavselse over, at der ved krigsretten verserede en sag mod la Cour uden vort vidende, hvortil generalen svarede, at sagen var ham overgivet (fra hvem nævnte han ikke, men formentlig fra gesandtskabet), fordi sigtelsen gik ud på zersetzung og opfordring til sabotage. Iøvrigt føjede generalen til, at sagen ikke havde fået et forløb, som han havde ønsket det, og lod mig forstå, at det spørgsmål skulde han nok tage sig af. Han sagde videre, at det var en fejl, når statsadvokat Kjalkes anmodning om at være til stede i retten var afvist, idet selvfølgelig en repræsentant fra det danske justitsvæsen skulde have adgang til at være til stede. Jeg spurgte, om det var ensbetydende med, at den pågældende repræsentant også fra begyndelsen fik mulighed for at sætte sig ind i sagen, og dette bekræftede generalen, idet han sagde: „Ja, selvfølgelig". Jeg gentog, at jeg fandt det meget ulykkeligt, at en sag af denne beskaffenhed overhovedet kunde behandles således af den tyske krigsret. Der blev sluttelig truffet den aftale, at dr. Johannsen skulde sætte sig i forbindelse med mig. Fem minutter efter ringede Johannsen og gentog nu generalens tilbud om, at Kjalke kunde komme til stede."

Det oplystes, at la Cour var ude at rejse, og der aftaltes et møde mellem Kjalke og dr. Johannsen den 21. februar kl. 10, hvorom Kjalke underrettedes (jfr. dennes referat A. 1330).

Om mødet med dr. Johannsen den 21. februar 1942 kl. 10 har Kjalke afgivet referat (A. 1336). Kjalke udbad sig bl. a. meddelelse om, hvad sagen mod la Cour drejede sig om, og, siger Kjalke (A. 1336):

„Dr. Johannsen svarede, at dette var han nu bemyndiget til. Han foreviste mig derpå et på dansk affattet referat af et af dr. la Cour den 4. februar 1942 i Rødovre afholdt foredrag. Han ønskede ikke at udlevere mig det danske referat, men efter en telefonsamtale med general Lüdke overgav han mig en tysk oversættelse, hvoraf afskrift vedlægges. Under hensyn til sagens udvikling undlod jeg at drøfte realiteten nærmere. — — — — — — — Dr. Johannsen lod mig derpå forstå, at feltgendarmeriet i går aftes havde søgt at træffe dr. la Cour, men at denne var bortrejst. Dr. Johannsen udtalte sig dog på dette punkt noget forblommet, så der foreligger den mulighed, at der på anden måde end gennem feltgendarmeriet er rettet henvendelse til dr. la Cours hjem. På forespørgsel, om sagen stadig lå således, at man agtede at anholde dr. la Cour gennem feltgendarmeriet, udtalte dr. Johannsen, at dette kunde han ikke svare på. Efter forhandling lovede dr. Johannsen imidlertid, at der ikke vilde blive foretaget noget skridt, uden at man i forvejen havde underrettet mig."

og Statsadvokat Kjalke forklarer videre i samme referat:

„Kl. ca. 12 blev departementschef Eivind Larsen i hovedtræk gjort bekendt med det foran refererede.

Kl. 12,38 telefonerede dr. Johannsen og anmodede om, at dr. la Cour måtte blive anholdt gennem det danske politi så snart som muligt. Jeg svarede ham, at jeg, som sagen havde udviklet sig, måtte forelægge spørgsmålet for justitsministeriet, hvilket dr. Johannsen erklærede sig indforstået med, idet han dog bad om, at svar måtte tilgå ham hurtigst muligt pr. telefon.

Kl. 12,45 meddelte jeg telefonisk departementschef Eivind Larsen dr. Johannsens anmodning, og departementschefen bad mig anmode krigsretten om at få udskrift af de afgivne danske vidneforklaringer, inden der blev taget stilling til anmodningen."

Eftermiddagen forløb med adskillige samtaler, jfr. Kjalkes fortsatte referat (A. 1365), hvori denne bl. a. udtaler:

„Kl. 14,45 telefonerede departementschef Eivind Larsen og anmodede mig om at meddele krigsretten, at dr. la Cour ikke vilde blive anholdt på det foreliggende grundlag, og at justitsministeriet principielt måtte holde for, at dr. la Cour, hvis han overhovedet skulde anholdes, skulde anholdes til foranstaltning for en dansk domstol og ikke for en tysk krigsret, samt at justitsministeren havde rettet henvendelse til udenrigsministeren om ad diplomatisk vej at optage forhandlinger om sagen.

Umiddelbart derefter telefonerede jeg til dr. Johannsen og overleverede ham meddelelsen fra ministeriet. Dr. Johannsen erklærede, at han var „im Bilde", men udtalte sig iøvrigt ikke om, hvad han agtede at foretage sig."

Kl. 17,25 indfandt Eivind Larsen sig til en forhandling i udenrigsministeriet mellem på den ene side udenrigsministeren, justitsministeren, direktør Svenningsen og afdelingschef Hvass og på den anden side den tyske minister og hr. Stalmann.

„Det drejede sig" — forklarer Eivind Larsen i sit referat (A. 1338) — „om spørgsmålet om la Cours fængsling ved krigsretten, hvilken der fra dansk side var blevet protesteret imod. Efter at de forskellige synspunkter havde været gjort gældende, blev der fra dansk side stillet det forslag, at krigsrettens materiale vedrørende vidne-

afhøringen skulde stilles til vor rådighed, hvorefter vi, hvis vi måtte mene, der var grundlag derfor, vilde få en anholdelsesbeslutning over ham og derefter fortsætte undersøgelsen.

Der blev fra tysk side fremsat sådanne udtalelser, at man vel måtte regne med det som en ganske overvejende mulighed, at de tyske myndigheder senere vilde tage la Cour til behandling i krigsretten, men fra dansk side næredes der håb om, at man, når først materialet var overgivet og retsforfølgning indledet, skulde have mulighed for ved nye forhandlinger at få tyskerne til at fravige dette standpunkt."

Dr. la Cour anholdes.

I løbet af aftenen kom materialet (jfr. A. 1338), og, forklarer Kjalke (A. 1363):

„Den 21. februar 1942 kl. ca. 19 meddelte departementschef Eivind Larsen mig i politikommissær Odmars overværelse, at det af de danske ministre var aftalt med den tyske minister, at la Cour skulde anholdes af dansk politi. Til brug for anholdelsen skulde en dansk ret afsige anholdelsesbeslutning. Det var endvidere ifølge departementschefens udsagn til mig aftalt, at la Cour efter anholdelsen skulde udleveres til den tyske krigsret under protest. Denne sidste del af aftalen skulde være hemmelig og måtte i min afdeling kun kendes af politikommissær Odmar og mig.

Den 21. februar 1942 kl. ca. 20 havde jeg en telefonsamtale med departementschef Eivind Larsen, hvor jeg nægtede at fungere i sagen. Departementschefen blev ophidset, truede mig med min afsked[1]) og overtog selv sagen, idet han samtidig på min anmodning lovede at underrette dommer Arthur Andersen om den hemmelige aftale."

Søndag den 22. februar kl. ca. 14,15 blev der afsagt anholdelsesbeslutning. Herom udtaler Kjalke (A. 1363):

„Departementschefen orienterede dommeren og udtalte, at der var en nærliggende mulighed for, at tyskerne vilde forlange la Cour udleveret. Han fortav, at der forelå en aftale om udlevering.

Anholdelsesbeslutning blev afsagt den 22. februar kl. ca. 14,15 på begæring af politikommissær Odmar efter departementschef Eivind Larsens direkte ordre. Denne anholdelsesbeslutning vilde ikke være blevet givet, hvis dommeren havde kendt den hemmelige aftale."[2])

Samme eftermiddag blev la Cour, der i mellemtiden var vendt tilbage fra Jylland, anholdt og afgivet til Vestre Fængsel.[3])

Forhandlinger. Udlevering.

„Straks mandag morgen" (23. februar 1942) — forklarer Eivind Larsen (A. 1338) — „optog udenrigsministeriet påny forhandlingerne med de tyske myndigheder for at opnå, at disse ændrede standpunkt.[3]) Da der ikke forelå noget resultat inden anholdelsesfristens udløb, blev la Cour derefter fremstillet i grundlovsforhør og fængsledes for 14 dage."

---

[1]) Se herom nærmere Kjalke, A. 1362.

[2]) Se herom nærmere Kjalkes påtænkte protest til justitsministeren (A. 1367), dommer Arthur Andersens tilføjelse (A. 1368) og Kjalkes referat af samtale med Eivind Larsen (A. 1368). Den nævnte protestskrivelse har (jfr. A. 1362) beroet hos Kjalke og har således ikke været sendt til justitsministeren.

[3]) „Dansk domstol" s. 19 udtaler la Cour: „dette var sikkert også lykkedes, hvis Erik Scavenius ikke havde desavoueret sin kollega justitsministeren".

[4]) Se „Dansk domstol", s. 17.

Samme dag kl. 20 meddelte, udtaler politikommissær Odmar (A. 1366),

„departementschef Eivind Larsen til undertegnede, at der fra udenrigsministeriet var indløbet en meddelelse om, at forhandlingerne var resulteret i, at sagen skal behandles ved tysk krigsret, og at la Cour, såfremt det fra tysk side blev begæret, skulde afleveres til feltgendarmeriet. Beordrede endvidere undertegnede til at underrette la Cour og dennes forsvarer".

Tirsdag den 24. februar 1942 blev la Cour overført til den tyske afdeling:

„I løbet af tirsdagen" — oplyser Eivind Larsen (A. 1338) — „indløb der meddelelse om, at tyskerne definitivt fastholdt deres standpunkt, hvorefter la Cour blev hentet i Vestre Fængsels danske afdeling og ført til den tyske afdeling."[1])

Statsadvokat Kjalke kom nu igen til at beskæftige sig med sagen. Han oplyser herom (A. 1363, jfr. også A. 1368):

„Den 24. februar 1942 kl. 10,30 blev la Cour udleveret til de tyske myndigheder.[2]) Kort efter samme dag meddelte departementschef Eivind Larsen, at krigsretten skulde behandle sagen, og at en repræsentant for de danske myndigheder kunde være til stede. Jeg indvilgede i at møde for at varetage la Cours interesser, og dermed trådte jeg pány ind i sagen."

Dr. la Cour tilbageføres. Domfældelse og afskedigelse.

Den 4. marts 1942 meddelte justitsministeren i et ministermøde (A. 1350):

„at la Cour var overgivet til de danske myndigheder. De danske myndigheder måtte nu gennemgå akterne, og der kunde være en risiko for, at de danske myndigheder ikke kom til samme resultat som den tyske krigsret".

og den 5. marts overførtes la Cour pány til Vestre Fængsels danske afdeling.

Samme dag havde departementschef Eivind Larsen en drøftelse med Kanstein og Stalmann om sagen. Om denne drøftelse oplyser Eivind Larsen i sit referat (A. 1338):

„Der blev af hr. Kanstein meget stærkt peget på sagens alvorlige karakter, og i denne forbindelse blev det anført, at der i den forløbne tid havde været en række sager, hvor danskere på møder havde fremsat uforsvarlige udtalelser, men alle de undersøgelser, der i den anledning var indledet af det danske politi, var ebbet ud, uden at der fremkom noget grundlag for aktion. Man måtte nu fra tysk side mene, at tiden var inde til at få denne farlige virksomhed standset, og det var grunden til, at man uanset de tidligere aftaler havde ment det nødvendigt at gribe ind fra tysk side, som det var sket. Det vilde være ganske nødvendigt, at man kunde nå til en alvorlig straf med hensyn til la Cour, dels af generalpræventive grunde og dels for at afskære la Cour fra at fortsætte. Det blev i denne forbindelse berørt, at man i Berlin var meget interesseret i sagen, og at det kunde få ulykkelige følger, såfremt de danske myndigheder ikke var i stand til at få den til en afgørelse, der både fra dansk og tysk synspunkt måtte betragtes som tilfredsstillende. Jeg svarede hertil, at jeg ikke endnu havde haft mulighed for at danne mig tilstrækkeligt overblik over sagens grundlag, men jeg vilde følge den ganske nøje. Jeg mente dog efter mit kendskab til sagen at kunne sige uden forbindende, at man fra dansk side måtte arbejde henimod, at la Cour kunde idømmes hæfte i omkring et års tid. Jeg fik det indtryk, at en sådan afgørelse så ganske afgjort vilde ligge i underkanten af, hvad man fra tysk side måtte forvente, men at afgørelsen på den anden side ikke på forhånd kunde afvises som umulig.

[1]) Se herom la Cour „Dansk domstol", s. 20.

[2]) Om opholdet her, se la Cour „Dansk domstol", s. 20 ff.

Hr. Kanstein kom endvidere ind på, at man naturligvis måtte se på de generalpræventive hensyn, men at det for la Cours vedkommende i første række gjaldt om at nå til en ordning, som absolut afskar ham fra, sålænge de nuværende forhold bestod, både at fortsætte sine møder og skriverier og i det hele taget at øve indflydelse af nogen art. I denne forbindelse nævnede Kanstein, at hans tanke havde strejfet den løsning, at la Cour kunde tage ophold i Tyskland, men under iøvrigt frie og tilfredsstillende former. Kanstein spurgte om min mening om dette. Jeg måtte hertil meddele kategorisk, at det måtte jeg betragte som den ulykkeligste af alle løsninger, idet det vilde være umuligt at få den danske befolkning til at tro, at la Cours ophold i Tyskland virkelig skete under de skitserede former. Man måtte bestemt regne med, at folk vilde tro, at han var i koncentrationslejr, et forhold, som vilde få befolkningen til at betragte det passerede som begyndelsen til indførelse af norske tilstande."

I den følgende tid afholdtes forhør ved byretten, og den 13. marts genoptog Eivind Larsen drøftelserne med Kanstein og Stalmann, jfr. departementschefens referat (A. 1339):

„Den 13. marts 1942 fortsattes mine drøftelser med Kanstein og Stalmann. Efter de i mellemtiden afholdte forhør i byretten og forskellige samtaler om sagen måtte jeg have den opfattelse, at det vist var meget usikkert, om man kunde regne med, at la Cour vilde blive idømt en straf på over 2—3 måneder. Ud herfra gav jeg under forhandlingen udtryk for, at man vist ikke kunde forvente en straf på 1 år eller deromkring, hvad der fra tysk side tidligere havde været betragtet som minimum. D'herrer gentog overfor mig i forstærket form de tidligere betragtninger, og på en udtalelse om, at man, hvis man kun fik en straf af den størrelse, omgående ville påanke sagen til landsretten, blev der svaret, at dette vist vilde være meget uheldigt. For det første vilde det være dommen i første instans, der måtte være afgørende for Berlins opfattelse af sagen, og for det andet vilde en meget skærpet straf i landsretten, som i sig selv måtte være usikker, dog i hvert tilfælde medføre den opfattelse i befolkningen, at denne straf skyldtes et tryk fra tysk side. Det blev udtrykkeligt meddelt mig, at man, hvis sagen fik et forløb som af mig antydet, måtte regne med den mulighed, at de tyske myndigheder påny vilde overtage den. Desuden måtte man være klar over, at denne episode kunde få meget vidtgående følger, idet man i Berlin måtte tage den som en prøvesten på de danske myndigheders mulighed for en efter tysk opfattelse tilfredsstillende løsning af de forskellige forhold, og at man ud fra denne sag med hensyn til fremtiden måtte være indstillet på videregående direkte indgriben fra tysk side. Jeg gentog, hvad jeg havde gjort gældende under tidligere forhandlinger, at omend man fra dansk side måtte tage skarp afstand fra la Cours virksomhed, kunde denne dom dog efter min opfattelse ikke betragtes som særlig betydningsfuld, når man så hen til, at de muligheder, la Cour havde for at påvirke befolkningen i retning af sabotage eller andre handlinger af håndgribelig karakter, var af ren teoretisk karakter.

Jeg gav sluttelig udtryk for, at man fra dansk side fremdeles vilde arbejde på åt nå til en løsning af sagen, som kunde udelukke de videregående følger, som man fra tysk side pegede på."

„Inden der nåedes frem til domsafsigelsen, bevirkede", udtaler Thune Jacobsen (Urias Post, s. 111), „den tyske interesse for sagen et nyt mellemspil", og Thune Jacobsen fortsætter:

„Ministeriet nærede frygt for, at tyskerne overfor en efter deres mening altfor mild dom skulle reagere ved påny at tage retssagen i deres hånd og selv pådømme den, og man fattede derfor den plan, at la Cour, når afsoningen af den forestående straf var forbi, kunne lade sig undergive en art frivillig internering på et afsides sted med løfte om at forholde sig i ro dèr og derved undgå videre indgriben. Det var ikke meningen, at denne ordnings frivillige karakter skulle være skjult for tyskerne."

Om forhandlingerne med la Cour om en sådan ordning henvises til la Cours omtale i bogen „For dansk Domstol under Besættelsen", s. 76 ff., og til Thune Jacobsens i „På en Urias Post", s. 111 ff., og om forhandlinger herom med de tyske myndigheder til Thune Jacobsens referat af departementschef Eivind Larsens samtale med dr. Stalmann den 24. april 1942, hvoraf fremgår, at man fra tysk side stillede sig „ret afvisende overfor tanken om en frivillig internering" og meget stærkt understregede, „at det var højst ulykkeligt, hvis den danske dom ikke kunne nå op på i hvert fald 1 år" (Urias Post, s. 114).

Den 4. maj 1942 fandt en ny drøftelse med de tyske myndigheder sted, jfr. Thune Jacobsens redegørelse (A. 1356):

„Den 4. maj meddeltes fra tysk side, at man måtte fastholde ønsket om, at der blev afsagt en straffedom, og at man stadigvæk var af den bestemte mening, at det vilde være meget uheldigt, hvis Straffedommen faldt væsentligt under, hvad der hidtil havde været bragt på tale. På direkte forespørgsel om, hvorvidt en for lille straffedom vilde kunne forventes at medføre omgående reaktion fra tysk side, f. eks. på den måde, at krigsretten straks tog sagen tilbage og behandlede den, svarede man fra tysk side, at nogen garanti kunde man selvfølgelig ikke afgive, men at den reaktion, en sådan dom vilde medføre, vilde kunne få meget beklagelige konsekvenser for så vidt angik den stilling, man fra tysk side fremtidig vilde indtage i tilsvarende tilfælde. Den fare, man fra dansk side altså løb, var, at la Cour kunde blive stillet for tysk krigsret og eventuelt senere blive ført til Tyskland, at dansk retshåndhævelse kunde blive væsentligt beskåret, og at hele den trufne ordning, f. eks. vedrørende pressens virksomhed eller forfattervirksomheden her i landet, kunde blive udsat for den største risiko."

Proceduren i byretten fandt sted den 28. april 1942. Samme dag fremlagdes i retten en af justitsministeren fremsendt skrivelse fra udenrigsminister Erik Scavenius (skrivelsen er optrykt A. 1357). Thune Jacobsen har (A. nr. 340) redegjort for, med hvilken motivering denne skrivelse er fremsendt, og han svarer (A. 1356):

„Med hensyn til den skrivelse fra udenrigsministeriet, over hvis fremlæggelse i retten man har stillet en forespørgsel, skal jeg bemærke, at den ikke som af la Cour anført betød en udvidelse af anklagens genstand, men at den kun kunde virke som et udmålingsmoment for dommen, og at den fremtrådte som en dokumentation fra den kompetente danske myndighed, udenrigsministeriet. la Cours virksomhed havde allerede tidligere givet vanskeligheder i forholdet til Tyskland, og det nu fra tysk side fremdragne forhold måtte som følge af forhistorien anses for særlig egnet til at skade landets interesser i forholdet til udlandet. I ministermøder havde udenrigsministeren selv gjort rede for de henvendelser, han gentagne gange havde været genstand for fra den tyske presseattaché og den tyske gesandt, og for den modstand, han havde mødt hos la Cour mod at ophøre med sin virksomhed. Udenrigsministeren var derfor den, der bedst kunde udtale sig om de farer, la Cours fortsatte virksomhed vilde medføre for landet, og jeg anmodede ham derfor om at oversende en erklæring herom til justitsministeriet, der som øverste anklagemyndighed sendte den videre til den underordnede instans. Som tidligere nævnt havde udenrigsministeriet sin direkte interesse i denne sag, en interesse, der gik ud på at skærme landet mod tyske indgreb og unddrage la Cour fra en domfældelse ved tysk krigsret. Fra forsvarets, højesteretssagfører Gamborgs side, blev der da heller ikke protesteret mod denne erklærings fremkomst eller rigtighed, da sagen senere endte i Højesteret, der i denne sag havde kompetence til selvstændig bevisbedømmelse. I modsætning til byretten statuerede Højesteret straffeansvar for alle tre påtalte foredrag."

Efter et par udsættelser fandt domsafsigelsen sted den 12. maj 1942 (A. 1375) og dr. la Cour idømtes 4 måneders hæfte, hvoraf 78 dage ansås som udstået.

Dommen blev af anklagemyndigheden appelleret, og da lov nr. 206 af 9. maj 1942 i mellemtiden var vedtaget, skete appellen direkte til Højesteret[1]).

Forinden sagen blev endelig afgjort af Højesteret, var dr. la Cour ved kongelig resolution af 16. juni 1942 afskediget fra stillingen som lektor. Om baggrunden for denne afskedigelse og herunder, hvorvidt den daværende højesteretspræsident Troels G. Jørgensen har udvist initiativ til at foranledige afskedigelsen, kan henvises foruden til Troels G. Jørgensens besvarelse[2]) (A. nr. 341) og dennes omtale i bogen „18 Aar af Højesterets Historie" (A. nr. 492) til de fra undervisningsministeriet modtagne akter[3]) (A. nr. 343). Endvidere foreligger herom anmeldelser af højesteretspræsidentens førnævnte bog af professorerne O. A. Borum (A. nr. 344) og Knud Illum (A. nr. 345), udtalelser af dr. la Cour i dennes bog „For dansk Domstol under Besættelsen", s. 138 ff., og af Thune Jacobsen i dennes bog „På en Urias Post", s. 117.

Den 25. juni 1942 afsagdes Højesterets dom, hvorved dr. la Cour idømtes 7 måneders fængsel, hvoraf 80 dage ansås for udstået.

Efter at denne straf var udstået, løslodes dr. la Cour den 10. november 1942, og han underkastede sig da som tidligere aftalt en frivillig internering først på Vallø og senere i sit hjem i Birkerød (jfr. nærmere Thune Jacobsen, Urias Post, s. 116).

32. Frikorps Danmarks orlov og den derved opståede uro.

Oprettelsen af Frikorps Danmark og regeringens og krigsministeriets holdning hertil er omtalt i ber. VI, afsnit F., og et tillæg hertil vil fremkomme i ber. XI.

I nærværende beretning er optrykt aktstykker til belysning af forholdet mellem den danske befolkning og frikorpsets medlemmer under dettes orlov i efteråret 1942 og de i tilslutning hertil førte dansk-tyske forhandlinger.[4]) Der foreligger herom redegørelse fra justitsministeriet (A. nr. 346) og fra fhv. justitsminister Thune Jacobsen (A. nr. 347), og også i justitsministeriets redegørelse angående Frits Clausens åbne brev af 8. september 1942 (A. nr. 360) findes bidrag til belysning af dette spørgsmål.

Allerede i forbindelse med korpsets første hvervemøde den 22. juli 1941 opstod uroligheder[5]), og frem gennem efteråret 1941 fandt flere mindre sammenstød mellem frikorpsmedlemmer og befolkningen sted.

I begyndelsen af 1942 beklagede den tyske gesandt sig over befolkningens stilling til frikorpset.

I et ministermøde den 6. februar 1942 oplyste udenrigsministeren, at den tyske gesandt havde beklaget, „at militæret og børnene i skolerne havde været udæskende overfor de frivillige fra østfronten, når disse var på besøg i Danmark, og overfor deres pårørende", og i et ministermøde den 9. februar 1942 påpegede udenrigsministeren „nødvendigheden af at modarbejde de chikanerier, som de frivillige og deres pårørende var ude for" (ministermødeprotokollerne, ber. IV A. 459—460), og i et møde i samarbejdsudvalget den 11. februar 1942 meddelte justitsministeren, at „tyskerne havde beklaget de frivilliges behandling. Således havde en banefunktionær opsat et skilt „Hundekupé"" (samarbejdsudvalgets protokoller, ber. IV A. 646).

---

[1]) Dr. la Cour udtaler „Dansk domstol", s. 116 bl. a.: „Den sidste udskydelse af domsforkyndelsen blev derfor udnyttet til at få loven gennemført, så den omgående kunne tages i anvendelse."

[2]) Højesteretspræsidenten slutter sin skrivelse (A. 1360) således: „Det mig stillede spørgsmål må jeg altså besvare benægtende".

[3]) I et referat (A. 1385) taler daværende departementschef Graae om „højesteretspræsidentens ukaldede indblanding i administrationen".

[4]) Om det danske politis beføjelser overfor danske SS-frivillige m. v. se kap. 20.

[5]) Jfr. Besættelsestidens Fakta s. 694.

De tyske klager foranledigede forskellige skridt fra dansk side for at søge stemningen beroliget (jfr. A. 1397).

Af justitsministeriet udsendtes således en cirkulæreskrivelse af 19. februar 1942 til politimestrene[1]) og i cirkulæreskrivelse af 12. marts 1942[2]) anmodede indenrigsministeriet amtmændene om at lade afholde fortrolige møder, hvor højerestående tjenestemænd, politiske og kommunale tillidsmænd og pressens repræsentanter kunne blive informeret om de opståede vanskeligheder og opfordret til hver indenfor sit område at søge stemningen beroliget[3])[4]).

I marts måned 1942 var oberstløjtnant Kryssing blevet afløst af SS-Obersturmbannführer C. F. von Schalburg som chef for frikorpset, og i stigende grad udnyttede D.N.S.A.P. det som led af værnemagten privilegerede korps til indre politiske formål, jfr. statsadvokaten for særlige anliggenders redegørelse af august 1942 (A. 1504 ff.).

Søndag den 26. april 1942, efter et møde i K.B.-hallen på Frederiksberg, fandt den første større provokation fra frikorpsmedlemmers side sted (A. 1504)[5]).

Sagen behandledes i samarbejdsudvalget den 29. kl. 10.30 (ber. IV A. 669) og refereredes i ministermødet samme dag kl. 17 (ber. IV A. 464), efter at justitsministeren i et møde kl. 15 havde gjort forestillinger overfor general Lüdke, der (ifølge statsadvokaten for særlige anliggenders referat, A. 1397,) udtalte, „at han meget beklagede det passerede, ... at han var klar over, at sagens kærnepunkt var, at Frits Clausens parti udnyttede værnemagten i politisk øjemed", og „lovede, at der skulle blive sat en stopper for, at Frikorps Danmarks medlemmer kunde fortsætte med provokationer af den omhandlede art."

Den 2. maj 1942 havde justitsministeren en samtale med von Schalburg, der (jfr. departementschef Eivind Larsens referat, A. 1398) beklagede det skete og i forbindelse med de verserende rygter udtalte, at „hvis nogen troede, at korpset efter krigens afslutning skulle komme her tilbage for at tages til indtægt for D.N.S.A.P.s politiske formål, så var dette urigtigt".

Kort tid efter rejste von Schalburg til østfronten, hvor han faldt den 2. juni 1942. Medens korpset under dets nye kommandør, K. B. Martinsen, i midten af juli atter var direkte indsat på fronten, fandt i forbindelse med et antikommunistisk møde på Amager den 9. juli 1942 den næste større provokation fra de SS-frivilliges side sted (A. 1401).

Et møde dagen efter mellem justitsministeren og general Lüdke m. fl. (A. 1399) havde til følge, at D.N.S.A.P. den 21. juli måtte udsende sålydende partimeddelelse: „Den øverstbefalende over de tyske tropper i Danmark har udsendt en befaling, hvorefter medlemmer af den tyske værnemagt ikke (i uniform) må deltage i forsamlinger eller foranstaltninger, som arrangeres af danske politiske partier. I de tilfælde, hvor det er ønskeligt, at medlemmer af Våben-SS i uniform eller formation tager del i vore møder, vil der blive indhentet særlig tilladelse hos den kommanderende general"[6]), suppleret med bestemmelser om, at „der må ingen gadedemonstrationer finde sted efter hvervemøderne eller de antikommunistiske møder"[7]).

Skønt således den tyske general og også præsident Kanstein havde vist sig forstående overfor det danske syn på frikorpsets indrepolitiske virksomhed, måtte man dog, ifølge justitsministeriets redegørelse (A. 1396), føle sig foruroliget, da det hen på sommeren 1942 blev bekendt, at frikorpset ventedes til Danmark på orlov.

„Man forsøgte derfor — dog uden held — at opnå aflysning af den påtænkte samlede orlov. Hos statsadvokaten for særlige anliggender udarbejdedes i august

---

[1]) Besættelsestidens Fakta, s. 51.

[2]) Besættelsestidens Fakta, s. 57.

[3]) Jfr. meddelelse af marts 1942 fra regeringen angående forholdet mellem befolkningen og medlemmer af Frikorps Danmark (B.F.,s.197).

[4]) Samtidig udsendte Frits Clausen den 14. marts 1942 en partibefaling om indberetning om ondsindede handlinger mod frivillige på orlov eller imod deres pårørende (B. F., s. 696).

[5]) Jfr. Thune Jacobsen, Uriaspost, s. 136.

[6]) jfr. Besættelsestidens Fakta, s. 697.

[7]) jfr. Besættelsestidens Fakta, s. 698.

måned" en „oversigt (A. 1501) over D.N.S.A.P.s provokationer netop med det formål at søge orlovshjemsendelsen undgået. Man kunne under forhandlingerne henvise til de tidligere lejligheder, ved hvilke frikorpsmedlemmer sammen med D.N.S.A.P. havde optrådt provokerende .... Det var imidlertid ikke muligt at opnå aflysning af den påtænkte samlede orlov, men forhandlingerne førte dog til, at man fra tysk side i erkendelse af faren for episoder besluttede at ville give bestemte instrukser for de frivilliges optræden"[1]).

Et problem for de danske myndigheder var også den ønskede repræsentation fra D.N.S.A.P. ved korpsets modtagelse den 8. september på Københavns godsbanegård.

For de besværlige forhandlinger om dette spørgsmål redegøres i samtidige notitser af udenrigsministeriets direktør og af justitsministeriet (A. 1404 og A. 1410) samt af Thune Jacobsen (Uriaspost s. 139—141), der bl. a. bringer følgende replikskifte mellem udenrigsministeren og den rigsbefuldmægtigede fra drøftelsen om antallet af medlemmer af D.N.S.A.P., der skulle være til stede ved modtagelsen: „Da Renthe-Fink lidt usikkert svarede: „Jeg havde tænkt mig et par hundrede", udbrød Scavenius spontant: „Nå, jeg synes nu ikke, at hele partiet behøver at give møde ved den lejlighed"."

Selve orlovsbesøget[2]) forløb som forventet meget uroligt med udæskninger fra frikorpset herunder med voldelige overgreb fra de SS-frivilliges side, overfor den ophidsede befolkning, jfr. bilagene til justitsministeriets redegørelse, A. 1411, 1415, 1418, 1422 og 1454.

I anledning af en episode, hvor en frikorpsmand skød mod en menneskemængde, førtes den 28. september 1942 mellem de danske og tyske myndigheder forhandlinger (A. 1418), der resulterede i, at den tyske gesandt sammen med frikorpset skulle udsende en erklæring med en beklagelse af nogle af de forefaldne episoder, medens justitsministeren på sin side skulle udsende en henstilling til publikum om ikke at stimle sammen eller forulempe frikorpset. Denne plan blev dog ikke realiseret (Thune Jacobsen[3]), A. 1452), da Renthe-Fink den 29. september som følge af telegramkrisen[4]) blev hjemkaldt, ligesom også general Lüdke blev forflyttet:

„I de følgende 6 uger var den diplomatiske forbindelse mellem Berlin og København afbrudt, og at optage videre forhandlinger om erklæringernes udsendelse med general Hanneken ansås for nytteløst efter hele hans indstilling"[5]).

Efter at størstedelen af frikorpset den 13. oktober 1942 atter havde forladt landet, udarbejdedes en redegørelse (A. 1422—1451) på grundlag af alle de foreliggende sager.

„Formålet med denne var at søge bilagt i hvert fald størstedelen af de rejste sager mod danskere for fornærmelse eller lignende i forbindelse med orlovsopholdet .... Man ville fra tysk side ikke gå med til en generel henlæggelse, men ved forhandlingerne (A 1421) lykkedes det dog i stort antal tilfælde at få sagerne henlagt. I visse — men vistnok kun ret få — tilfælde blev der også gennemført tiltale fra tysk side mod de skyldige frikorpsmedlemmer." (A. 1397).

---

[1]) jfr. generalens Sondermerkblatt af 20. august 1942 (A. 1407).

[2]) Korpset ankom den 8. september 1942 og rejste bort igen — fra København — den 13. oktober 1942 (jfr. A. 1396).

[3]) Se hertil justitsministeriets udtalelse, A. 1396.

[4]) Ber. IV afsnit K.

[5]) I en berlinsk kommentar fra begyndelsen af oktober (B.F., s. 833) gav man udtryk for stor bitterhed over den danske befolknings holdning.

Også efter frikorpsets afrejse fortsatte uroligheder landet over i forbindelse med frivillige fra de forskellige SS-korps.

Den 22. og 23. februar 1943 måtte undervisningsministeriet således i cirkulærer[1]) til seminarieforstanderne og rektorerne for de højere almenskoler henlede opmærksomheden på de tyske klager over befolkningens, også skolebørnenes demonstrationer mod de frivillige og deres pårørende, og fra danske myndigheders side førtes forhandlinger med de tyske instanser i anledning af SS-folkenes provokationer, jfr. f. eks. referat af forhandlinger den 8. juli 1943 (A. 476—478).

I sommeren 1943 omdannedes frikorpset til et „Panzergrenadierregiment Dänemark", og hertil kom Schalburgkorpset[2]), hvis opgaver ikke kom til at ligge ved krigsfronterne, men hvis tjenestegerning fandt sted i Danmark. Disse og andre dansk-tyske korps fortsatte besættelsestiden ud med provokerende optræden og foranledigede uro i befolkningen og vanskelige forhandlinger for udenrigs- og justitsministerierne, statsadvokaturen for særlige anliggender og politiet.[3])

33. Landsretssagfører Reitzel-Nielsen.

Vedrørende spørgsmålet om ansættelse i statens tjeneste af landsretssagfører Reitzel-Nielsen foreligger en skriftlig redegørelse fra fhv. justitsminister Thune Jacobsen (A. nr. 351), genpart af en af højesteretssagfører Ejvind Møller til politiadvokat N. A. Poulsen fremsendt redegørelse (A. nr. 348 og 351) og skrivelse i tilslutning hertil fra folketingsmændene Aksel Møller og Poul Hjermind samt svar herpå fra Ejvind Møller. Endvidere er spørgsmålet berørt under afhøring af minister Nils Svenningsen (st. 462), og der er herefter fra udenrigsministeriet fremskaffet et af denne i september 1942 udarbejdet referat (A. nr. 493) og et i statsministeriet udarbejdet notat til brug for stats- og udenrigsminister Scavenius ved forhandling med folketingets finansudvalg den 20. januar 1943.[4])

Som det nærmere anføres i statsministeriets notat (A. nr. 494), jfr. også Thune Jacobsens redegørelse (A. nr. 351), blev landsretssagfører Reitzel-Nielsen, der fra 1933 havde været formand for Juristforbundet, på den internationale juristkongres i Leipzig i maj 1939 valgt til formand for et arbejdsudvalg, der skulle virke for dannelsen af et internationalt juristforbund.

På grund af krigen vedtoges det at stille arbejdet i bero, men i 1941 rejste man fra tysk side spørgsmålet om stiftelse af den påtænkte organisation, og da udenrigsministeriet holdt på, at det var påkrævet, at der vistes imødekommenhed overfor det tyske standpunkt, mente Juristforbundets bestyrelse at måtte modtage indbydelsen til stiftelsen af det internationale retskammer i Berlin i april 1941.

Det var — siges det i statsministeriets notat — en forudsætning, at det faglige arbejde først skulle påbegyndes efter fredsslutningen, og dette standpunkt har man — trods nye henvendelser — stadig fastholdt fra dansk side.

„Reitzel-Nielsens deltagelse i disse forhandlinger vakte" — udtales det videre i nævnte notat — „stor uvilje mod ham herhjemme. Der skete en mængde udmeldelser af Juristforbundet,og det blev hurtigt klart, at sagen rimeligvis ville medføre, at han måtte udtræde af højesteretssagfører Ejvind Møllers forretning. Dette blev da også resultatet; Reitzel-Nielsen udtrådte pr. 1. oktober 1942. Under de derom førte forhandlinger har såvel udenrigsministeren som justitsministeren været dels orienterede, dels medvirkende."

---

[1]) jfr. Besættelsestidens Fakta, s. 88.

[2]) Se om dette justitsministeriets redegørelse fra statsadvokaten for særlige anliggender (A. 356).

[3]) Se bl. a. kap. 20.

[4]) En fra Reitzel-Nielsen under trykningen modtaget skrivelse, der bl. a. vedrører det heromhandlede spørgsmål, vil blive optaget i et kommende supplementsbind, ber. XI.

Om Reitzel-Nielsens ansættelse hos højesteretssagfører Ejvind Møller anfører højesteretssagføreren i sin redegørelse (A. 1463) bl. a., at han efter landsretssagfører Reitzel-Nielsens rejse til Berlin i foråret 1941 overvejede spørgsmålet om hans forbliven på sit kontor, men at han bestemte sig til „ikke at foretage nogen ændring til trods for, at det skete måtte berøre vort tidligere meget venskabelige forhold". Ejvind Møller benyttede heller ikke en Reitzel-Nielsen af landsretten tildelt midbilligelse for procedure som påskud, og højesteretssagføreren fortsætter:

„Da sagførerbladet i foråret 1942 gengav de taler, han havde holdt i Berlin, henvendte jeg mig til sagførerrådet for om muligt at opnå en udtalelse fra dette om deres bedømmelse af Hr. Reitzel-Nielsen, men fik det svar, at man ikke kunde yde mig nogen vejledning" (A. 1463).

Ejvind Møller omtaler derefter, at han i mellemtiden havde gennemset Reitzel-Nielsens korrespondance med det internationale juristkammer, og udtaler videre:

„Efter jeg havde underrettet Reitzel-Nielsen om min ovennævnte henvendelse til sagførerrådet, førte dette til en ret ubehagelig korrespondance, der fandt sted i min sommerferie, en korrespondance, der medførte, at vort samarbejdsforhold skulde ophøre, formelt således, at Reitzel-Nielsen opsagde" (A. 1463).

Reitzel-Nielsen henvendte sig derefter til justitsministeren. Thune Jacobsen forklarer herom i sin redegørelse (A. 1461):

„I juni 1942 søgte landsretssagfører Erik Reitzel-Nielsen mig i ministeriet og meddelte mig at han stod i begreb med at blive opsagt som medarbejder hos højesteretssagfører Ejvind Møller, og at grunden hertil efter hans mening lå i hans forhold til det internationale retskammer..... Da forholdet var dette, at Reitzel-Nielsen kun var mødt i Berlin efter udenrigsministeriets udtrykkelige henstilling, ønskede jeg at sætte mig i forbindelse med højesteretssagfører Ejvind Møller for at drøfte sagen med ham, og da han på det tidspunkt var på landet, og sagen hastede, ringede jeg til højesteretssagfører Steglich-Petersen for at bede ham gøre højesteretssagføreren bekendt med, at jeg gerne ønskede en samtale med ham. Da jeg ikke traf Steglich-Petersen, talte jeg i stedet med næstformanden i sagførerrådet, overretssagfører Hans Madsen, der lovede at sætte sig i forbindelse med Ejvind Møller og underrette ham om mit ønske."

Om samtalen med Hans Madsen udtaler Ejvind Møller (A. 1463):

„Derefter blev jeg ringet op af overretssagfører Hans Madsen på sagførerrådets vegne. Hans Madsen havde fået henstilling fra fhv. justitsminister Thune Jacobsen om at søge foranlediget, at ophævelsen af samarbejdet ikke fandt sted. Såvidt jeg forstod Hans Madsen, var der fra Thune Jacobsens side lagt et meget stærkt pres på ham. Dette førte til et forhandlingsmøde hos Hans Madsen, et møde der endte negativt."

og Ejvind Møller fortsætter:

„Derefter fik jeg en fornyet henvendelse fra Hans Madsen om at tage et møde med Thune Jacobsen. Dette blev derefter arrangeret, og i mødet deltog overretssagfører Hans Madsen, Fhv. justitsminister Thune Jacobsen lagde ved denne lejlighed et meget stærkt tryk på mig og fremhævede, at den forestående adskillelse kunne koste regeringen dens eksistens. Mødet, der såvidt jeg erindrer, varede ca. 1½ time, endte med, at jeg fastholdt, at Reitzel-Nielsens veje måtte skilles fra mine."

Om samme møde forklarer Thune Jacobsen (A. 1461):

„Jeg havde derefter på mit kontor en samtale med højesteretssagfører Ejvind Møller, der af egen drift mødte sammen med overretssagfører Madsen. Til stede var også Reitzel-Nielsen. Jeg gjorde Ejvind Møller bekendt med det stærke pres, Reitzel-Nielsen havde været udsat for fra udenrigsministeriets side for at give møde i Berlin, men forhandlingerne endte resultatløst, og Reitzel-Nielsen måtte fratræde sin stilling som højesteretssagfører Ejvind Møllers medarbejder".

„Da Reitzel-Nielsen således havde mistet sin stilling, væsentlig som følge af, at han havde bøjet sig for udenrigsministeriets henstilling, fandt jeg", udtaler Thune Jacobsen videre (A. 1461), „at man burde hjælpe ham til en anden stilling ..... I et ministermøde omtalte jeg sagen, men man var enig om at stille spørgsmålet om at skaffe ham en stilling i bero ..... Et nyt moment i sagen indtrådte imidlertid, da jeg blev ringet op af gesandten Renthe-Finks sekretær, Schallar, der meddelte mig, at man i det tyske gesandtskab var vidende om, at Reitzel-Nielsen var opsagt fra sin stilling, og at dette skulde skyldes hans upopulære virksomhed ved det internationale retskammers dannelse, samt at Berlin ikke kunde tolerere, at en mand af den grund blev forfulgt og drevet ud af sin stilling; gesandten Renthe-Fink ønskede i den anledning en samtale med mig. Under denne henstillede han kraftigt, at man søgte at skaffe Reitzel-Nielsen en anden stilling ..... I et ministermøde refererede jeg derefter den henvendelse, jeg havde fået fra Renthe-Fink..... I ministermødet blev man enig om at lade udenrigsministeren ordne sagen ved at søge at skaffe Reitzel-Nielsen en krigsvarig midlertidig ansættelse i statens tjeneste."

Om de overvejelser, der fandt sted med hensyn til en sådan ansættelse, har udenrigsministeriets daværende direktør, Nils Svenningsen under en afhøring bl. a. forklaret:

„Jeg var med i de forhandlinger, og jeg ved, at jeg navnlig satte ind på at undgå, at Reitzel-Nielsen fik ansættelse under udenrigsministeriet, idet jeg mente, det vilde være en sådan belastning af et i forvejen under besættelsen stærkt udsat ministerium, at det ikke vilde være heldigt. Jeg husker, jeg skrev et længere referat[1])."

Resultatet blev, jfr. statsministeriets notat A. nr. 494, at følgende ordning blev forelagt folketingets finansudvalg[2]) hvor den godkendtes:

„at Reitzel-Nielsen som „kommitteret" under statsministeriet står til rådighed for dette og de andre ministerier i forhandlinger med og i udlandet mod et årligt honorar på 6 000 kr. + midlertidigt tillæg, f. t. 15 pct., og
at han yderligere virker som medhjælper i justitsministeriet[3]) mod et vederlag på 4 500 kr. årligt + midlertidigt tillæg".

Vedrørende Reitzel-Nielsens forhold bemærkes iøvrigt, at han ved Østre Landsrets 9. afdelings dom af 18. december 1947[4]) blev straffet med fængsel i 5 år og for bestandig frakendtes retten til at udøve sagførervirksomhed. I domsbegrundelsen lægges vægt på, at Reitzel-Nielsen efter sin udtræden af højesteretssagfører Ejvind Møllers firma rettede henvendelser til forskellige repræsentanter for besættelses-

[1]) Det nævnte referat er optrykt som A. nr. 493.
[2]) Om højesteretssagfører Ejvind Møllers samtale med et medlem af finansudvalget, se A. nr. 351, 349 og 350.
[3]) Om justitsministeriets anvendelse af Reitzel-Nielsen, se Thune Jacobsen (A. 1462).
[4]) U. f. R. 1948, A. 537.

magten om bistand til at skaffe sig en dansk statsstilling, at han i september 1943 flere gange dels personlig, dels gennem mellemmand, rettede henvendelse til det tyske riges befuldmægtigede om muligheden af at danne en regering, samt at han i juni—juli og december 1944 med Quislings udenrigspolitiske medhjælper og i juli—august 1944 med repræsentanter for besættelsesmagten forhandlede om dannelse af en dansk regering[1]).

34. Sthyr-sagen.

Fhv. justitsminister Thune Jacobsen har i en redegørelse til kommissionen givet „oplysning om den daværende justitsministers medvirken til standsning af de af Den konservative Generalkorrespondance rejste angreb på direktør Sthyr i august 1942". Det pågældende spørgsmål er nærmere belyst i kommissionens beretning X. „Ministeriet for offentlige arbejder og trafikministeriet under besættelsen" s. 33 ff., i hvilken beretning også er optaget såvel aktstykker vedrørende Sthyr-sagen som stenografiske referater af afhøring af Thune Jacobsen og Erik Scavenius herom.

Da spørgsmålet foruden den daværende minister for offentlige arbejder, Gunnar Larsen, også angår den daværende justitsminister, Thune Jacobsen, og justitsministeriet, er en del af de i nævnte bind X optrykte aktstykker også optrykt som bilag til nærværende beretning, idet der iøvrigt henvises til det i førnævnte beretning X s. 31 ff. anførte, dog at der efter nævnte beretnings offentliggørelse fra redaktør C. Herdahl, Den konservative Generalkorrespondance, er fremkommet en udtalelse om herhenhørende spørgsmål; denne udtalelse, hvortil nærmere henvises, er optrykt som bilag til nærværende beretning (A. nr. 356).

35. Statsadvokat Kjalkes fjernelse i august 1942.

Ved den daværende statsadvokat for særlige anliggender Eivind Larsens udnævnelse til departementschef konstitueredes daværende politiadvokat Kjalke fra 27. juni 1941 som statsadvokat for særlige anliggender.

Om årsagerne til, at statsadvokat Kjalke i august 1942 fjernedes fra denne stilling, har kommissionen indhentet skriftlige redegørelser fra justitsministeriet (A. nr. 357) og fra fhv. justitsminister Thune Jacobsen (A. nr. 358).

I justitsministeriets førnævnte redegørelse siges det (A. 1489):

„Der blev ikke fra tysk side fremsat noget egentligt krav om personskifte i stillingen som statsadvokat for særlige anliggender og navnlig heller ikke anført nogen bestemt anledning til, at man ønskede et sådan personskifte. Men der blev fra tysk side ved flere lejligheder og med voksende styrke givet udtryk for, at samarbejdet mellem krigsretten og statsadvokaten blev stedse dårligere, og at det af hensyn til det fremtidige samarbejde vilde være ønskeligt at få statsadvokaten skiftet ud. Det var rigtigt og justitsministeriet bekendt, at tonen mellem den tyske krigsret og statsadvokat Kjalke i almindelighed var blevet stedse skarpere[2]), og man anså det derfor, selv om skylden for gnidningerne i alt væsentligt var krigsrettens, for nødvendigt at finde en afløser for ham."

Stillingen som statsadvokat for særlige anliggender krævede, forklarer Thune Jacobsen (A. 1491), ganske særlige kvalifikationer:

---

[1]) Om Reitzel-Nielsen se også ber. IX.

[2]) Jfr. foran s. 40.

„Forhandlingsevne, grundig skoling i behandling af kriminalsager — og ikke mindst evnen til med kraft at gå ind for danske interesser. Statsadvokat Kjalke opfyldte i det hele disse kvalifikationer, men efter hvad der er mig meddelt, kunne hans noget ungdommelige form undertiden virke noget stødende."

Den tyske embedsmand ved krigsretten, der skulle forhandles med, var imidlertid ikke altid let at have med at gøre:

„Uheldigvis var" — siger Thune Jacobsen (A. 1491) — „en af de tyske embedsmænd, han havde at forhandle med, Oberkriegsgerichtsrat Dr. Johannsen, en agressiv og ubehagelig person, og efterhånden tilspidsedes forholdet imellem dem. Departementschef Eivind Larsen satte mig i kundskab derom og om, at man fra tysk side ønskede et personskifte, men departementschefen drog efter samråd med mig spørgsmålet ud i håb om, at forholdet skulde glide i lave."

Som et tilfælde, der muligvis i særlig grad havde fremkaldt de tyske myndigheders utilfredshed, omtales i justitsministeriets redegørelse en sag angående en tysk Gefreiter, der i Rødbyhavn havde stukket en dansk statsborger i maven med en bajonet, så den pågældende senere afgik ved døden.

Gefreiteren blev af krigsretten frifundet med den begrundelse, at der forelå nødværge, hvilket skarpt blev kritiseret af statsadvokaten og gav anledning til forhandlinger mellem justitsministeriet og præsident Kanstein, og efter en nærmere gennemgang af sagen siges det i justitsministeriets redegørelse (A. 1490):

„Sagen, der må have været ubehagelig også for dr. Johannsen, hvis protokollater lå til grund for aktionen, har formentlig bidraget til yderligere at vanskeliggøre samarbejdet mellem statsadvokat Kjalke og krigsretten. Dr. Johannsen, der allerede tidligere havde vist sig at være meget aggressiv og afvisende overfor danske synspunkter, umedgørlig og ubehagelig i sin form også i forhandlinger med justitsministeriet, udviklede sig i den følgende tid til det værre. Også han blev i øvrigt i efteråret 1942 fjernet fra sin stilling — officielt af helbredsgrunde, reelt som følge af de besværinger, der fra dansk side var fremkommet over ham."

Om den nævnte forværring af forholdet til krigsretten og den derefter følgende udskiftning forklarer Thune Jacobsen (A. 1491):

„Da forholdet imidlertid forværredes og man fra tysk side med voksende styrke gav udtryk for, at en udskiftning var ønskelig, måtte jeg sammen med departementschefen anse det for rigtigt at drage Kjalke tilbage, idet en positivt fjendtlig indstilling fra tysk side naturligvis vilde forhindre statsadvokaten i på effektiv måde at tjene de danske interesser, han var sat til at varetage. Forholdet for Kjalkes vedkommende var, ganske vist i et lavere plan, det samme som for vore tidligere justitsministre under besættelsen — og i lighed med den retraite, der af regeringen blev givet disse for deres indsats i en vanskelig tid i et utaknemmeligt hverv, sørgede jeg for, at Kjalke til trods for sin unge alder fik ansættelse som politimester i Maribo.

Ved en senere forhandling med præsident Kanstein fik jeg udvirket at denne lod Oberkriegsgerichtsrat Dr. Johannsen fratræde sin stilling, idet jeg gjorde Kanstein opmærksom på, at dr. Johannsen også efter justitsministeriets mening var vanskelig at forhandle med, og at det derfor for samarbejdets skyld var ønskeligt, at man nu fra begge sider satte en ny forhandler ind."

36. Frits Clausens åbne brev af 8. september 1942 til justitsministeren.

Den 14. september 1942 udsendtes følgende erklæring fra justitsministeren (A. 1495):

„Justitsministeren meddeler mandag: Den 9. d. m. har folketingsmand Frits Clausen i forbindelse med udtalelser, der er fremsat af formanden for den konservative rigsdagsgruppe på den konservative ungdoms landsrådsmøde i Odense den 6. d. m., og rygter vedrørende visse handlinger i den sidste halvdel af august måned d. å. rettet et åbent brev til mig.

Uden at tage stilling til spørgsmålet om, hvorvidt ovennævnte udtalelser virkelig kunde fremkalde det indtryk, at D.N.S.A.P. har gjort sig skyldig i sabotagehandlinger mod den fremmede værnemagts ejendom, har jeg, da sagen er bragt frem som nu sket, intet imod at meddele, at justitsministeriet eller politiet ikke har nogen viden om, at D. N. S. A. P. skulde have gjort sig skyldig i sabotagehandlinger mod den tyske værnemagt ejendom eller på den ene eller anden måde have forbrudt sig i politisk eller militær henseende mod Tysklands interesser her i landet. Hvad angår rygter om, at medlemmer af D.N.S.A.P. skulde stå i forbindelse med handlinger, der i det ovennævnte tidsrum er rettet mod ejendom tilhørende det nationalsocialistiske partis medlemmer, skal jeg udtale, at der ikke for politiet eller justitsministeriet foreligger bevis herfor."

Om årsagen til og baggrunden for dette svar har kommissionen modtaget redegørelse fra justitsministeriet (A. nr. 360), Scavenius (A. nr. 359) og Thune Jacobsen (A. nr. 361). Endvidere er der herom foretaget afhøring af den daværende udenrigsminister Erik Scavenius (st. 632).

Idet der vedrørende enkeltheder henvises til de nævnte aktstykker, bemærkes følgende:

Med udgangspunkt i udtalelser af folketingsmand Ole Bjørn Kraft på et landsrådsmøde den 6. september 1942, hvorunder ifølge „Berlingske Tidende"s referat af 7. september 1942 bl. a. forekom følgende: „Det synes at have været en opgave for det danske nationalsocialistiske parti og særlig for dets blad „Fædrelandet" at virke dels som angivere af egne landsmænd og dels som provokatører af handlinger, der kunde give anledning til indgriben udefra" (A. nr. 360), rettede Frits Clausen i „Fædrelandet" for den 9. september 1942 et åbent brev til justitsministeren. I brevet — der findes i sin helhed bl. a. A. 1497 — tales om „uhørte beskyldninger mod D.N.S.A.P." og om, at „disse grove anklager må hos offentligheden fremkalde det indtryk, at D.N.S.A.P. på en lyssky måde har gjort sig skyldig i sabotagehandlinger mod den fremmede værnemagts ejendom", og „da der i forbindelse med disse nederdrægtige beskyldninger er spredt ondartede rygter om D.N.S.A.P.", kræver Frits Clausen en redegørelse og forventer, at justitsministeren „overfor offentligheden klart og tydeligt svarer, om der fra justitsministeriets eller politiets side kan rettes nogen som helst beskyldninger mod D.N.S.A.P. for på den ene eller anden måde i politisk eller militær henseende at have forbrudt sig mod den udenlandske magt, til hvilken statsminister Buhl i sin tale af 2. ds. har fremhævet nødvendigheden af et godt og venskabeligt forhold."

„De rygter om D.N.S.A.P., der omtales i Frits Clausens åbne brev, var", siges det i justitsministeriets redegørelse (A. nr. 360), „rygter om, at en del i august måned forefaldne tilfælde af sabotage og hærværk var forøvet af personer fra nazistiske kredse som provokationer". Det danske politi „havde konkrete holdepunkter for mistanke om, at de var forøvet af medlemmer af D.N.S.A.P., eller at disse i hvert fald havde nærmere kendskab til attentaterne", uden at der dog forelå tilstrækkeligt anholdelsesgrundlag. Tyskerne, der blev bekendt med den del af en af statsadvokaten for særlige anliggender udarbejdet redegørelse, der omhandlede undersøgelsen mod medlemmer af D.N.S.A.P., lod krigsretten foretage en undersøgelse med henblik på deres skyld i de omhandlede sabotagehandlinger, hvilken undersøgelse dog endte resultatløs (A. 1498 og 1509).

Dette var baggrunden for Frits Clausens krav til justitsministeren, hvilket krav „blev støttet fra tysk side, dog ikke direkte overfor justitsministeriet, men gennem udenrigsministeriet" (A. 1498).

„Jeg lod, „forklarer Thune Jacobsen i sin redegørelse (A. nr. 361), „i justitsministeriet udarbejde et udkast[1]) til besvarelse, som man imidlertid fra tysk side ikke kunne godkende."

Om hvad der herefter skete, forklarer Thune Jacobsen (A. nr. 361):

„Jeg blev herefter af udenrigsministeren[2]) kaldt til et møde i udenrigsministeriet med den tyske gesandt. Jeg fandt det urimeligt og stødende, at denne skulde blande sig i dette spørgsmål, og gjorde før mødet udenrigsministeren opmærksom på, at jeg overfor gesandten agtede at tage kraftigt til genmæle, såfremt denne vilde søge at bestemme udsendelsens ordlyd. Udenrigsministeren tilrådede mig forsigtighed. Da gesandten fremlagde et af ham affattet udkast til et svar, udtalte jeg, at jeg ikke, siden jeg var skoledreng, havde skrevet efter diktat og ikke nu agtede at gøre det."

Efter længere forhandlinger[3]), hvorunder der fra tysk side blev stillet bestemte krav — hvorom henvises til justitsministeriets redegørelse A. 1499 — med hensyn til erklæringens ordlyd, enedes man til sidst om, at svaret skulde have den ordlyd, det fik ved udsendelsen den 14. september 1942.

I sidste øjeblik forsøgte tyskerne dog — omtaler Thune Jacobsen (A. nr. 361) — at få yderligere ændringer:

„Senere på dagen meddelte man mig fra udenrigsministeriet, at gesandten telefonisk havde forlangt, at ordene „at der ikke foreligger bevis for" skulde ændres til „at det ikke er rigtigt". Jeg svarede direktør Svenningsen, at jeg ikke agtede at foretage den ønskede ændring, og at han blot kunde lade afdelingschef Hvass overbringe gesandten erklæringen i den aftalte form med tilkendegivelse af, at såfremt gesandten ikke kunde acceptere denne, kunde han overhovedet ikke vente nogen erklæring fra mig.

Gesandten akkviescerede derefter ved erklæringen i den form, hvori den blev udsendt."

Erklæringen udsendtes ved udenrigsministeriets pressebureaus formidling og var ledsaget af en henvendelse fra pressebureauet, hvorom Scavenius i sin redegørelse (A. nr. 359) meddeler:

„Denne erklæring var ledsaget af følgende henvendelse: „Privat for redaktionerne. Fortroligt:

„Ovenstående meddelelse må ikke kommenteres, så lidt som anretning og overskrifter i sig må indeholde nogen kommentar, og den må først bringes i radioavisen tirsdag. Det henstilles til bladene ikke at optrykke de tidligere udtalelser af folketingsmand Ole Bjørn Kraft og folketingsmand Frits Clausen i forbindelse med justitsministerens erklæring eller i anden forbindelse.

---

[1]) I udkastet, der er gengivet A. 1498, udtales, „at der, som man vil se i den af folketingsmand Ole Bjørn Kraft fremsatte udtalelse, ikke indeholdes nogen beskyldning mod D.N.S.A.P. for sabotagehandlinger mod den tyske værnemagts ejendom eller for på den ene eller anden måde i politisk henseende at have forbrudt sig mod Tyskland, og at der heller ikke for justitsministeriet eller politiet foreligger noget om, at dette skulde være tilfældet".

[2]) Om at udenrigsministerens synspunkter afveg fra statsministerens og justitsministerens, se forhandlingerne i nimandsudvalget (ber. IV A. 697—701).

[3]) Om forhandlinger i ministermøde, se ber. IV A. 473—475.

Udenrigsministeriets pressebureau, den 14. september 1942."

Denne henvendelse skyldtes et krav fra den tyske gesandt, der vilde hindre en fortsat debat om emnet."

Spørgsmålet om, hvorvidt de af folketingsmand Ole Bjørn Kraft fremsatte udtalelser var rigtige, og om, hvorvidt dette havde nogen indflydelse på erklæringen og pressebureauets henvendelse, blev fremdraget under kommissionens afhøring af fhv. udenrigsminister Scavenius, der på spørgsmålet, om det var „en erklæring, man af hensyn til kravet fra tyskerne i alle tilfælde vilde udsende, hvad enten Krafts påstande var rigtige eller ej" (st. 633), svarer: „Jeg må gå ud fra, at disse oplysninger skyldes justitsministeriet, udenrigsministeriet kunde ikke vide noget om disse ting, og jeg går ud fra, at det forholder sig rigtigt, som det står her". (st. 633). Udenrigsministeren indrømmer, at han formelt har ansvaret for udenrigsministeriets pressebureaus henvendelse om, at erklæringen ikke må kommenteres (st. 635), og besvarer et spørgsmål, om man „Når tyskerne siger, den må ikke kommenteres — så bøjer man sig bare derfor, uanset om det er rigtigt eller ikke, hvad der er blevet sagt?" således: „Det har visse følger, når man har fremmede tropper i landet." (st. 636).

37. Det danske politis overtagelse af bevogtningsopgaver af særlig interesse for den tyske værnemagt (vagt ved broer, jernbaner, kyster o. lign.).

Foran i kap. 14 er spørgsmålet om sabotagen behandlet, i kap. 43 vil spørgsmålet om sabotagebevogtningen, herunder loven om beskyttelse indenfor erhvervsvirksomheder, blive nærmere omtalt.

Spørgsmålet om kystbevogtningen og om den særlige jernbanebevogtning behandles særskilt her. Der foreligger herom en særlig redegørelse fra rigspolitichef Thune Jacobsen (A. nr. 364).

Hvad angår *kystbevogtningen*, forklarer rigspolitichefen, at denne er gennemført før hans ministertid. I den tyske (udaterede) „Aufzeichnung", der overraktes udenrigsministeriet den 9. april 1940 (A. nr. 2), stilledes i pkt. 8 følgende krav:

„Der gennemføres en foreløbig *standsning for person- og godstrafik mellem Danmark og Sverige* (afbrydelse af færgeforbindelsen).

Genoptagelse af trafikken og krav om kontrol med samme forbeholdes."

Dette krav gav sig udslag på forskellig måde. Medens tyskerne straks overtog kontrollen med *udrejse* til Sverige[1]), forblev kontrollen med *indrejse* fra Sverige i begyndelsen hos de danske myndigheder. Den gældende visumfrihed for finske, norske og svenske statsborgere blev dog ophævet ved bekendtgørelse nr. 193 af 18. april 1940[2]). I november 1940 krævede tyskerne imidlertid også kontrol med indrejse fra Sverige, også når det angik danske statsborgere[3]). Efter de nye bestemmelser, der gennemførtes ved bekendtgørelse nr. 602 af 15. november 1940, blev reglen herefter, at rejser mellem Danmark og Sverige kun kunne ske med både dansk og tysk samtykke[4]), idet tilladelse gaves af rigspolitichefen efter forhandling med ty-

---

[1]) Udrejsende måtte skaffe sig tysk tilladelse („Übergangsschein").

[2]) Ved samtidigt cirkulære ophævedes ordningen med nordiske rejsekort.

[3]) Se herom nærmere Harald Petersen i „Danmark under Verdenskrig og Besættelse" III s. 51.

[4]) Et tysk løfte om, at der ved afgørelsen ikke ville blive taget hensyn til race, blev ikke holdt. (Harald Petersen anf. værk s. 51).

skerne. — Rejser mellem Danmark og Tyskland ønskede tyskerne derimod lettet og foreslog visumtvangen mellem de to lande ophævet, hvilket det dog lykkedes at afværge[1]).

Tyskernes krav om kontrol med kystlinien gav sig udslag i forbud mod lystsejlads (jfr. bekendtgørelse nr. 243. af 9. maj 1940 og bekendtgørelse nr. 204 af 25. april 1941) og under isvinteren 1940—41 i forbud mod at færdes på isen langs Sjællands, Møns og Falsters østkyster (jfr. bekendtgørelse nr. 10 af 14. januar 1941). Bevogtning af kystlinien „gennemførtes af rigspolitiet i samarbejde med departementet for told- og forbrugsafgifter fra 16. april 1940 langs Sjællands øst- og nordkyst og blev senere udvidet" (Thune Jacobsen, A. 1520). Der dannedes ved administrativ foranstaltning et særligt kystpoliti, der i begyndelsen også foretog bevogtning af selve søterritoriet, men senere førtes forhandlinger om sidstnævnte bevogtning med marineministeriet, der i skrivelse af 10. september 1940 til justitsministeriet (A. 1520) bl. a. udtalte:

„Marineministeriet må anse det for at være af den største betydning, at den fornødne politimæssige bevogtning af dansk kystområde med henblik på overholdelse af dansk lovgivning m.v. forbliver på danske hænder, og anser de af rigspolitichefen fremsatte ønsker om en forøgelse af fartøjernes antal og deres sødygtighed for påkrævede.

Da marineministeriets materiel imidlertid krævede særlig militær kommando, kunne dette ikke stilles til rigspolitiets disposition, men, udtaler marineministeriet i førnævnte skrivelse (A. 1520):

„Under hensyntagen til ovennævnte skal marineministeriet imidlertid meddele, at det vil være villigt til at overtage den nævnte bevogtning, der selvsagt bør iværksættes i snævrest muligt samarbejde med rigspolitiets havnebevogtning og patrouille langs kysten.

Såfremt justitsministeriet må anse det for ønskeligt, at den politimæssige kystbevogtning overgår til marineministeriet, skal man henstille, at forhandlinger herom optages snarest belejligt."

Bevogtningen til søs overgik herefter fra 1. oktober 1940 til marinen[2]).

Hvad angår spørgsmålet om *bevogtning af jernbaner*, bemærker Thune Jacobsen (A. 1521), at der, „i det førnævnte memorandum af 9. april 1940, pkt. 6, krævedes:

„Uskadt opretholdelse og sikring af driften af trafikmidler, trafikveje og kommunikationsmidler".", men at spørgsmålet om egentlig bevogtning af jernbanerne først opstod i slutningen af 1942, da general Hanneken i skrivelse af 7. november 1942 til udenrigsministeriet (A. nr. 365) udtalte:

„Allerede for anden gang er på banelinien til Helsingør et tysk militærtog bragt i fare ved sabotagehandlinger, i nat endog bragt til at løbe af sporet, efter at et dansk persontog 11 minutter i forvejen er kørt igennem.

Jeg anmoder Deres ekscellence om fra det tidspunkt, da banetrafikken på den for tiden spærrede strækning kan genoptages, og indtil videre at etablere en forstærket banebevogtning hele døgnet igennem fra Espergærde jernbanestation indtil færgebassinet i Helsingør, idet bevogtningsmandskabet tages blandt beboerne af de langs banelinien Humlebæk—Helsingør — begge steder inklusive — liggende sogne. Det skal ske for at forhindre, at yderligere attentater bringer jernbanetrans-

---

[1]) Harald Petersen, anf. værk s. 52.

[2]) Om hærens evt. overtagelse af særlige bevogtningsopgaver, se ber. VI.

porterne på denne linie i fare. Tidspunktet for, hvornår den på denne måde krævede forstærkede bevogtning kan ophøre, skal jeg til given tid meddele Deres ekscellence.

Om hvad der foranlediges foretaget, beder jeg Dem om endnu i dag at give mig underretning."

Om reaktionen herpå forklarer Thune Jacobsen (A. 1521):

„Der blev til afværgelse af det stillede krav etableret en foreløbig bevogtning ved politi af den omhandlede strækning; den ophævedes den 14. november 1942, efter at generalen i en skrivelse af 10. november 1942 havde tilkendegivet, at dette kunde ske, samtidig med at kravet om, at bevogtningen skulde overtages af borgerskabet, blev gentaget. Da man fra udenrigsministeriet gjorde forestilling om, at dette krav måtte bortfalde, udkastedes fra tysk side tanken om dannelse af et særligt beskyttelseskorps til dette formål."

I skrivelse af 23. november 1942 (A. 1521) krævede general Hanneken, at der „ved øjeblikkelig forstærket indsats" på en række nærmere angivne hovedlinier m. v. måtte „blive etableret en permanent og tilstrækkelig bevogtning for også i fremtiden på bedste måde at sikre vigtige militær- og forsyningstransporter".

Om det fra dansk side i den anledning foretagne udtaler Thune Jacobsen (A. 1522):

„Efter henstilling fra udenrigsministeriet blev der i denne anledning optaget forhandling mellem justitsministeriet og trafikministeriet.

Spørgsmålet drøftedes på et ministermøde, hvor man var inde på den mulighed, at opgaven kunde løses af dansk militær. Fra tysk side havde man erklæret sig indforstået med, at bevogtningen øst for Lillebælt skete ved dansk militær, medens man i Jylland tænkte sig et særligt korps. Man ønskede patrouillering samt poster ved særlige konstruktioner såsom vigtige broer.

Da man fra hærens side ikke ønskede at overtage denne opgave, blev der udarbejdet en bevogtningsplan, hvorefter bevogtningen skulde varetages af et særligt bevogtningskorps. Det endelige resultat blev en ordning, hvorefter jernbanernes hovedstrækninger skulde bevogtes af indtil 475 jernbanemænd og 765 politibetjente.

Dette forslag blev af justitsministeren i begyndelsen af januar 1943 forelagt i et ministermøde, hvor der var enighed om at foretrække den sidste løsning.

Fra tysk side erklærede man sig principielt tilfreds med planen, når der indførtes enkelte forbedringer."

I skrivelse af 26. januar 1943 til udenrigsministeriet (A. nr. 366) nævnte general Hanneken tilfælde af „sabotager på tysk værnemagtsgods, som er indladet i jernbanevogne", og anmodede om, „at der nu må blive truffet øjeblikkelige og energiske beskyttelsesforanstaltninger mod den slags sabotage".

„Man søgte", siger Thune Jacobsen (A. 1523), „derefter ved skrivelse af 5. februar 1943 finansudvalgets tilslutning til afholdelse af de med bevogtningen forbundne udgifter. Afskrift af skrivelse af 1. februar 1943 til finansudvalget vedlægges. Efter at finansudvalget havde tiltrådt indstillingen, etableredes ordningen."

38. Uroligheder i juli-august 1943.

„I sommeren 1943 kom den latente spænding mellem den danske befolkning og besættelsesmagten til udbrud, og i juli—august var der store uroligheder rundt om i landet"[1]).

I anledning af de nævnte uroligheder, der fandt sted i flere forskellige byer og navnlig kulminerede i Odense og Aalborg, fandt der en række forhandlinger sted,

[1]) Herfelt i Danmark under Verdenskrig og Besættelse III, s. 140.

hvorom nærmere henvises til ber. IV, afsnit L, forhandlinger med de tyske myndigheder, august 1943.

De arbejdsnedlæggelser og uroligheder, der fandt sted, affødte naturligvis, siges det i justitsministeriets redegørelse vedrørende statsadvokaten for særlige anliggender (A. 230),

„en række sager, der faldt indenfor statsadvokatens område, og statsadvokaten måtte personlig deltage i en del af de af disse uroligheder flydende forhandlinger. Der kan således henvises til A. nr. 78, 367 og 368 vedrørende forhandlingerne i anledning af de den 6. og 7. juli 1943 stedfundne uroligheder i København. Under uroligheder i Odense i august 1943 var statsadvokaten selv til stede for at deltage i bestræbelserne for at tilvejebringe normale forhold".

Det lykkedes vel i begyndelsen af august at forhindre et tysk krav om offentliggørelse af en tysk meddelelse om, at flere sabotører var blevet straffet hårdt, og at de alvorlige tugthusstraffe ville blive afsonet i Tyskland[1]), men — forklarer Scavenius (ber. IV A. 235) —

„I løbet af august kompliceredes situationen stadig mere, særlig ved begivenhederne i Odense, idet de kræfter, der mente at fremme deres politik ved at få styrtet den danske regering og få det tyske militærstyre og politi indført i Danmark, nu til sabotagen føjede strejkebevægelsen. Et energisk arbejde blev sat ind fra alle sider for at dæmme op for denne farlige udvikling. Herved fremkom opråbet fra regeringen og samarbejdspartierne af 21. august (A. nr. 369), hvortil arbejderbevægelsen[2]) sluttede sig den 25. og erhvervsorganisationerne[3]) den 26. august. Disse bestræbelser skulle imidlertid blive forgæves som følge af det tyske militærs holdning."

Den 28. august 1943 kl. 9 overrakte den tyske befuldmægtigede, dr. Best, udenrigsminister Scavenius det tyske ultimatum, der (jfr. ber. IV A. 285) havde følgende indhold:

„Den danske regering skal øjeblikkelig erklære undtagelsestilstand over hele landet.

Undtagelsestilstanden skal omfatte følgende enkeltforanstaltninger:

1. Forbud mod, at mere end 5 personer samles offentligt.
2. Forbud mod enhver strejke og mod enhver understøttelse af strejkende.
3. Forbud mod enhver forsamling i lukket rum eller under åben himmel.
   Forbud mod at betræde gaderne mellem kl. 20.30 og kl. 5.30.
   Lukning af restauranter kl. 19.30.
   Aflevering inden den 1. september 1943 af alle endnu forhåndenværende skydevåben og sprængstoffer.
4. Forbud mod enhver generen (Beeinträchtigung) af danske statsborgere på grund af deres eller deres pårørendes samarbejde med tyske myndigheder eller forbindelse med tyske.
5. Indførelse af pressecensur under tysk medvirken.
6. Oprettelse af danske hurtigdomstole til pådømmelse af handlinger, der strider mod de til opretholdelse af sikkerhed og orden udstedte anordninger.

For overtrædelse af de forannævnte anordninger skal trues med de højeste straffe, der kan komme i betragtning efter den for tiden gældende lov om bemyndigelse for regeringen til at træffe bestemmelser til opretholdelse af ro, orden og sikkerhed.

For sabotage og enhver medvirken hertil, for angreb mod den tyske værnemagt og dens medlemmer samt for besiddelse af skydevåben og sprængstoffer efter den 1. september 1943 skal der ufortøvet indføres dødsstraf.

---

[1]) Jfr. nærmere A. 221 ff. og ber. IV A. nr. 92 og 93.

[2]) Ber. IV A. 258.

[3]) Ber. IV A. 259.

Rigsregeringen forventer den danske regerings akcept af foranstående fordringer inden kl. 16 i dag."

Hertil sluttede sig følgende krav, der specielt angik forholdene i Odense (jfr. ber. IV A. 288):

„1. Byen Odense skal inden 5 dage betale en bod på 1 million kroner til en kasse, som Befehlshaberen over de tyske tropper vil angive.
2. Den danske regering træffer de fornødne forholdsregler for at finde og udlevere til de tyske besættelsesmyndigheder de personer, der er skyldige i mishandlingen af den tyske officer.
   Indtil udlevering af de skyldige har fundet sted, træffes der følgende straffeforanstaltninger overfor Odense:
   a. Færdsel på gaderne efter kl. 20 til kl. 5 forbydes.
   b. Alle biografer, teatre og andre forlystelsessteder lukkes.
   c. Restaurationer lukkes fra kl. 19.
3. Hvis de skyldige ikke skulde være udleveret inden 5. september, vil 10 af besættelsesmyndighederne udvalgte indbyggere i Odense blive arresteret og holdt i arrest, indtil udleveringen af de skyldige sker.
4. Rigsregeringen meddeler den danske regering, at den i tilfælde af en gentagelse af sådanne begivenheder vil skride til endnu skarpere forholdsregler."

Efter forhandling i ministermøde og i samarbejdsudvalget var der fra dansk side enighed om, at de tyske krav ikke kunne imødekommes. Det danske svar, der med stats- og udenrigsministerens kort den 28. august 1943 kl. 15.30 blev sendt til dr. Best, havde form af en notits (ber. IV A. 291) med følgende indhold:

„Ved den den 9. april 1940 trufne ordning blev der skabt en tilstand, hvis hovedformål det var at sikre opretholdelsen af ro og orden i landet. Regeringen har igennem hele den siden da forløbne tid haft dette formål for øje, og lige til den sidste tids begivenheder er det i det store og hele lykkedes at gennemføre de bestræbelser, som i denne henseende på forskellig måde er blevet udfoldet.

Regeringen og rigsdagen har gjort deres bedste for at holde befolkningen i ro. Til sidst er der, med Hans Majestæt Kongens approbation, af regeringen og rigsdagens samarbejdsudvalg med tilslutning af de samarbejdende partiers rigsdagsgrupper blevet bekendtgjort et opråb, i hvilket befolkningen på indtrængende måde opfordres til at undgå uoverlagte handlinger og bevare ro og besindighed. Dette opråb har fundet genklang i alle kredse af befolkningen, og både arbejderorganisationerne og de store erhvervsorganisationer har ved erklæringer af 23. og 25. august 1943 understøttet regeringens og rigsdagens opråb.

Det kan allerede nu konstateres, at disse aktioner har øvet deres virkning. Der er tydeligt indtrådt en afspænding, og regeringen nærer det begrundede håb, at det vil lykkes at bekæmpe den øjeblikkelige strejkebevægelse, så at arbejdsforholdet i landet atter vil komme i ro.

Regeringen er, således som det har fundet udtryk i hr. statsministerens note af 26. august 1943, rede til at træffe alle til opretholdelsen af ro og orden og til gennemførelsen af de gældende love nødvendige forholdsregler og det med alle statens til rådighed stående magtmidler i overensstemmelse med de i så henseende gældende almindelige bestemmelser, derunder også reglerne om politiets benyttelse af våben.

En iværksættelse af de fra tysk side krævede foranstaltninger vilde ødelægge regeringens muligheder for at holde befolkningen i ro, og regeringen beklager derfor, at den ikke kan finde det forsvarligt at medvirke til gennemførelsen af disse foranstaltninger."

Den militære undtagelsestilstand, der herefter fulgte, vil blive omtalt nedenfor i kap 39 (jfr. også udenrigsministeriets gråbog, ber. IV A. nr. 100).

G. De almindelige forhold i tiden fra 29. august 1943 til september 1944 og de i denne periode rejste spørgsmål.

39. Den militære undtagelsestilstand.

Efter at den danske regering den 28. august 1943 havde afslået det tyske ultimatum (jfr. kap. 38), erklærede den tyske general den 29. august 1943 landet i militær undtagelsestilstand ved følgende proklamation (A. nr. 370):

„De sidste begivenheder har vist, at den danske regering ikke mere er i stand til at opretholde ro og orden i Danmark. De af fjendtlige agenter fremkaldte uroligheder retter sig umiddelbart mod den tyske værnemagt. Jeg proklamerer derfor i henhold til artiklerne 42—56 i Haager landkrigsordningen den *militære undtagelsestilstand* i hele Danmark.

Med øjeblikkelig varsel anordner jeg følgende:

1) Embedsmænd og funktionærer ved de offentlige myndigheder og institutioner skal loyalt fortsætte med at opfylde deres embedspligter. De skal efterkomme de anvisninger, som bliver givet af de indsatte tyske myndigheder.
2) Sammenstimlinger og ansamlinger af mere end 5 personer på gaden og på offentlige steder er forbudt, ligesom alle forsamlinger, også de ikke offentlige, er forbudt.
3) Lukketiden fastsættes til mørkets frembrud. Fra dette tidspunkt er også enhver trafik på gaden forbudt.
4) Enhver afbenyttelse af post, telegraf og telefon er indtil videre forbudt.
5) Enhver strejke er forbudt. Opfordring til strejke til skade for den tyske værnemagt fremmer fjenden og straffes i reglen med døden.

Overtrædelser af ovenstående bestemmelser vil blive straffet ved de tyske standretter.

Mod voldshandlinger, sammenstimlinger o. s.v. vil der hensynsløst blive gjort brug af våben.

Enhver borger i Danmark, som efterkommer denne på folkeretligt grundlag hvilende krigslov, tilsikres personens og ejendommens beskyttelse i henhold til lovene.

Den øverstbefalende over de tyske tropper i Danmark."

Samme dag indgav regeringen sin demissionsbegæring og ophørte samtidig at fungere. Forinden ministeriet trådte tilbage, opfordrede det i en udtalelse, der bifaldtes af kongen (A. nr. 371), statens tjenestemænd til at forblive på deres post.

Undtagelsestilstanden medførte foruden overvejelser af folkeretlig karakter (jfr. et af dr. jur. Erik Brüel udarbejdet responsum, A. 134 ff.) en række almindelige forhandlinger, der resulterede i etablering af „departementschefsstyret", og hvorom henvises til den af udenrigsministeriets daværende direktør Nils Svenningsen udarbejdede redegørelse (Ber. IV A. nr. 95), jfr. også departementschef Andreas Møllers artikel i Frit Danmarks Hvidbog.

Fra tysk side udstedtes under undtagelsestilstanden en række forordninger og andre bestemmelser. Der henvises herom til ber. IV A. nr. 100, hvor den af udenrigsministeriet udarbejdede gråbog vedrørende den militære undtagelsestilstand i

Danmark er optrykt. I denne indeholdes den tyske øverstbefalendes skrivelser, forordninger og bekendtgørelser samt andre officielle tyske meddelelser og tilkendegivelser. Enkelte af disse bestemmelser er optrykt som bilag til nærværende beretning.

Af tyske myndigheder fastsattes hårde straffe for hjælp til sabotører og spioner (A. nr. 375) og udlovedes høj belønning for angivelse af sabotører (A. nr. 376), og det meddeltes, at længere frihedsstraffe ville blive afsonet i tyske straffeanstalter (A. nr. 377). Under undtagelsestilstanden fandt også deportationen af de danske jøder sted (jfr. A. nr. 378 og de samarbejdende partiers protest (A. nr. 379)).

Den 5. oktober 1943 udsendtes „fra kompetent tysk militær side" meddelelse om, at den militære undtagelsestilstand ophævedes fra den følgende dag ved døgnets begyndelse.

En del af de under undtagelsestilstanden udfærdigede tyske bestemmelser forblev i kraft (A. nr. 381 —382), og fra dansk side udstedtes i anledning af undtagelsestilstandens ophævelse forskellige bestemmelser (jfr. A. nr. 383).

Som foran nævnt opfordrede regeringen, forinden den fratrådte, tjenestemændene til at forblive på deres poster, og en lignende appel rettede den tyske øverstbefalende, general Hanneken, til embedsmændene på et møde den 30. august 1943 (jr. referat A. nr. 372).

Skønt tjenestemændene således vedblev at fungere, bevirkede den 29. august 1943 dog en væsentlig forandring i disses stilling. Dette gjaldt ikke mindst for politiet og herunder navnlig statsadvokaten for særlige anliggender, idet den virksomhed, der tidligere var udøvet med bekæmpelse af illegal virksomhed, nu måtte ophøre (jfr. kap. 10). De mellem det danske politi og de tyske myndigheder indledte overenskomstforhandlinger er nærmere omtalt foran i kap. 10, og om statsadvokatens virksomhed, som den fremtrådte under de ændrede vilkår, henvises foruden til kap. 8 og 9 til det i kap. 41 anførte vedrørende det danske arbejde til fordel for de af tyskerne fængslede.

40. Arrestation af andre end kommunister den 29. august 1943.

I forbindelse med proklamationen af den militære undtagelsestilstand besatte tyskerne som tidligere anført (se kap. 28) Horserødlejren og arresterede en stor del af de dèr internerede kommunister; men desuden foretoges — foruden internering af dansk militær[1]) — internering af en del — i København formentlig omkring ca. 100 — civilpersoner, hvorimellem flere rigsdagsmænd[2]) [3]).

Spørgsmålet om, hvorvidt der ved de stedfundne interneringer af ikkekommunister kunne være tale om anvendelse af gidsel-systemet, eller om det drejede sig om en præventiv foranstaltning overfor de pågældende, er fremdraget i kommissionen, idet Thune Jacobsen anfører hensynet til de internerede som et af argumenterne[4]) imod, at Horserødlejren skulle lukkes op („åbnes officielt") for at undgå at de i lejren anbragte kommunister faldt i tyskernes hænder.

Om det anførte spørgsmål udtaler rigspolitichefen (A. 1222):

---

[1]) Løsladelse af de internerede militærpersoner påbegyndtes efter den 2. oktober 1943 — efter deportationen af jøderne (A. nr. 378).

[2]) Mod disses internering blev der protesteret bl. a. af udenrigsministeriets direktør (ber. IV A. nr. 95).

[3]) Om internering af visse politifolk, se A. 1713—1715.

[4]) Som andre argumenter mod, at Horserødlejren skulle „åbnes officielt", anfører Thune Jacobsen i sin redegørelse af 7. september 1946 (A. nr. 301) som antagelige følger af en imødekommenhed overfor kommunisternes ønsker „veto mod et departementschefstyre og en fremskyndet og hård jødedeportation". Der henvises herom til det foran under kap. 26 anførte.

„Forholdet var altså det, at tyskerne i forståelse af, at de gennem deres af ministeriet afviste krav med påfølgende veto mod ministeriet og gennem deres voldelige adfærd havde spændt befolkningens tålmodighed til bristepunktet, anså det for nødvendigt at sikre sig ved at tage gidsler i meget betydeligt omfang; thi noget præventivt formål overfor de pågældende kunde der ikke være tale om. Disse frihedsberøvelser havde derfor i virkeligheden en særdeles alvorlig karakter, der vilde have afsløret sig i det øjeblik det blev vitterligt, at det afgående ministerium havde udfordret tyskerne under general Hanneken på den forudsatte måde."

Det af Thune Jacobsen anførte, hvorefter der ved arrestationen af de nævnte ikke kunne være tale om noget præventivt formål overfor de pågældende, gav anledning til yderligere spørgsmål til rigspolitichefen, om han stadig anså det for udelukket, at præventive hensyn kunne have spillet ind ved disse arrestationer. Spørgsmålet besvares af Thune Jacobsen[1]) (A. nr. 385) således, at efter hans opfattelse var interneringen præventiv i den forstand, at man „vilde sikre sig, at der ikke fra dansk side blev foretaget modaktioner mod tyskerne i anledning af de foranstaltninger, de havde foretaget"[2]), og han forklarer nærmere, at der ikke var nogen grund til at vente, at de, der blev internerede, specielt skulle yde modstand, hvilket han mener fremgår deraf, at de internerede senere, da den af tyskerne forventede uro i befolkningen udeblev, blev frigivet, medens de ville være blevet holdt under fortsat internering, såfremt de var blevet betragtet som farlige for roen i Danmark.

41. Tyskernes behandling af danske fanger, henrettelser m. v.

Oprettelsen af den tyske afdeling i Vestre Fængsel.

Fhv. justitsminister Thune Jacobsen er af kommissionen blevet spurgt om, på hvilket tidspunkt og på hvilken foranledning det tyske fængsel i Vestre Fængsel blev oprettet. I sin skriftlige besvarelse (A. nr. 386) anfører Thune Jacobsen bl. a. følgende:

„Umiddelbart efter besættelsen i april 1940 blev der fra de tyske besættelsestropper fremsat anmodning om afgivelse af arresthusplads i forskellige danske arresthuse til brug som tysk militærarrest (Standortarrestanstalt). For Københavns vedkommende klarede værnemagten sig med arresthuset i Kastellet, men allerede i august 1940 var dette arresthus for lille for de tropper, der var i København, og den 27. august 1940 blev det gennem politidirektøren meddelt, at den tyske standortkommandant havde fremsat krav om yderligere arresthusplads i København. Efter forskellig undersøgelse blev man enig om, at det for fængselsvæsenet mindst indgribende var at overlade værnemagten den underste etage i sygehuset på Vestre Fængsel, og ved skrivelse af 25. september 1940 blev den trufne ordning fastlagt."

Den fhv. justitsminister udtaler i redegørelsen nærmere, at oprettelsen af tysk fængsel i Vestre Fængsel fandt sted før hans ministertid, og han forklarer sammesteds nærmere, hvorledes afgivelse af yderligere fængselsplads successivt fandt sted såvel i hans ministertid som i tiden indtil 8. maj 1944.

Om den sidste fordeling af pladserne i Vestre Fængsel anfører Thune Jacobsen:

„Efter forhandling den 8. maj 1944 med Oberregierungsrat Hänsch blev der fastslået den fordeling af pladserne på Vestre Fængsel imellem danske og tyske myndigheder, som var gældende indtil kapitulationen, og hvorefter tyskerne dispo-

[1]) I værket „Danmark under Verdenskrig og Besættelse" II, s. 185, udtaler *P. Munch* herom: „Nogle opfattede det således, at man havde taget gidsler, men synspunktet synes snarere at have været, at man vilde sikre sig folk, som man mistænkte for at ville volde vanskeligheder overfor de tyske foranstaltninger. Nogle steder i provinsen meddeltes det dog udtrykkeligt vedkommende, at de var taget som gidsler".

[2]) Se ber. IV A. 287, hvor tyskerne i skrivelse af 28. august 1943 vedrørende forholdene i Odense i pkt. 4 stiller krav om arrestation af 10 gidsler.

nerede over hele østre fløj, hele søndre fløj, hele kvindefængslet samt hele sygehuset såvel for mænd som for kvinder. Tilbage til det danske fængselsvæsen var alene nordre fløj."

Om det kendskab, danske myndigheder havde til tyskernes behandling af danske fanger, foreligger for kommissionen oplysninger i justitsministeriets redegørelse vedrørende statsadvokaturen for særlige anliggender samt udtalelser af fhv. justitsminister Thune Jacobsen (st. 229 ff.).

Behandlingen i tysk undersøgelsesfængsel.

I justitsministeriets redegørelse bemærkes (A. 233), at statsadvokaten ingen mulighed havde for at kontrollere behandlingen af de anholdte, der var hensat i tysk undersøgelsesfængsel, og det udtales videre:

„Der fremkom — med rygter om forholdene i Tyskland og i andre besatte lande som baggrund — hurtigt forlydende om, at danske i den tyske afdeling af Vestre Fængsel havde været udsat for dårlig behandling eller ligefrem mishandling. Forhandlingerne om dette spørgsmål måtte man på grund af den dermed forbundne risiko gå til med forsigtighed. Man kunne ikke vente at få oprigtigt svar på en direkte forespørgsel derom, og det måtte anses for betænkeligt at afhøre de personer, der fra tysk fængsel var overført til dansk fængsel, om, hvorvidt de havde været utilfredse med behandlingen i den tyske afdeling. Det kunne bl. a. medføre, at det fremtidig blev vanskeligere at få varetægtsfanger overført eller tilbageført til dansk fængsel. Af hensyn til de enkelte måtte man også undgå at røbe overfor tyskerne, hvorfra oplysningerne stammede. Statsadvokaten nøjedes derfor med at samle de oplysninger, som fremkom fra de pågældende selv på eget initiativ under afhøringer."

Der omtales (A. 233) forskellige tilfælde, man havde bragt i erfaring, bl. a. hensidden i 5 uger i mørkecelle, to damer kastet ind mod en væg og kylet ind i en mørkecelle, hensidden i månedsvis uden at være i forhør, trusler om anholdelse af slægtninge, trusler om at miste hovedet, manglende lægebehandling, dårlig behandling af syge.

„Der var" — siges det herefter (A. 234) — „altså tale om en hårdhændet behandling, som navnlig syge mennesker ville lide under, endvidere om alvorlige trusler, som ikke ville blive anvendt under dansk forhør, og som under de givne omstændigheder var egnede til at fremkalde frygt, men om egentlig mishandling eller tortur var der, efter hvad der er fremkommet, ikke tale."

Spørgsmålet blev (jfr. A. 235) af departementschef Eivind Larsen og senere af justitsministeren „forsigtigt taget op overfor Kanstein." I juni 1943 fik man kendskab til forskellige tilfælde, hvor fanger var blevet hensat i mørkecelle uden tilstrækkelig påklædning, og spørgsmålet blev af departementschef Eivind Larsen og statsadvokat Hoff påny bragt frem for Kanstein i en samtale den 22. juni 1943, jfr. departementschefens referat (A. nr. 388).

Om sine samtaler med Kanstein om dette spørgsmål har Thune Jacobsen (st. 230) forklaret:

„Jeg erindrer, at der på et vist tidspunkt blev sagt til mig af *Cai Jensen*, der var inspektør for Vestre Fængsel, at der en dag havde lydt skrig i Vestre Fængsel, og at han var bange for, at man skulle have mishandlet danske i Vestre Fængsel. Jeg satte mig straks i forbindelse med *Kanstein* og sagde til ham, at jeg ikke håbede, at tortur eller mishandlinger fandt sted fra tysk side. Han sagde: Så længe jeg er i Danmark, skal jeg nok forhindre det. Og jeg ved, at i August eller juli måned 1943, når det nu var, da man havde disse uroligheder i Odense, var nogle danskere af det tyske militær blevet slæbt ind på kasernen og havde fået striber på deres rygge, idet de var blevet slået med remme. Man havde fået fotografier af disse danske listet

ud, og jeg lod disse fotografier forevise *Kanstein*, der blev bleg af vrede og sagde: Den sag skal jeg tage mig af!"

Det indtryk — siges det i justitsministeriets redegørelse (A. 235) —, statsadvokatens afdeling havde af behandlingen af danske i tysk varetægtsfængsel her i landet før 29. august 1943, stemmer meget godt med de forklaringer, som er blevet afgivet efter kapitulationen, og det anføres videre:

„Det indtil 29. august 1943 eksisterende samarbejde med det danske politi har utvivlsomt afholdt tyskerne fra anvendelse af de endnu mere hårdhændede forhørsmetoder, der senere blev taget i brug. På den anden side er der næppe heller tvivl om, at tyskerne ved deres mere pågående afhøringer, anvendelse af trusler og løfter om begunstigelser[1]) (rygetilladelse, læsetilladelse) — set i forhold til det særlig ubehagelige fængselsophold — ofte fik mere ud af de fængslede, end de ville have tilstået overfor danske myndigheder."

Efter den 29. august 1943 forværredes forholdene, jfr. redegørelsen (A. 351):

„Medens der før 29. august 1943 i hvert fald kun i ringe omfang blev anvendt vold for at fremtvinge tilståelser, kom statsadvokaten — skønt man utvivlsomt bestræbte sig for at skjule sådanne forhold for danske myndigheder — i hvert fald i april 1944 til kundskab om, at en række danske statsborgere, der var arresteret af det tyske sikkerhedspoliti, af dette var gjort til genstand for en behandling, der måtte betegnes som mishandling. Da de pågældende stadig befandt sig i tyskernes hænder, måtte det være meget betænkeligt at tage sagen op med tyskerne. Statsadvokaten indberettede sagen til justitsministeriet, der drøftede med udenrigsministeriet, om og hvorledes man med udsigt til gunstigt resultat kunne tage problemet op overfor tyskerne; tanken herom blev dog ikke gennemført."

Anvendelse af gidselsystem.

Overfor justitsministeriet blev der den 9. december 1942 fremsat krav om anholdelse af professor Mogens Fogs hustru, jfr. departementschef Eivind Larsens referat (A. nr. 387)[2]), men først efter 29. august 1943[3]) blev iøvrigt gidseltagning efter ordre fra Berlin bragt til anvendelse her — dog kun i ringe omfang (jfr. A. 355). Overfor direktør Svenningsen, der — jfr. direktørens referat, A. nr. 395 — optog spørgsmålet i en samtale den 16. december 1943, hævdede dr. Best bl. a., at der i sådanne tilfælde ikke var tale om gidseltagning, men om et led i efterforskningen.

I nogle tilfælde praktiseredes også „Himmlers Erlass", hvorefter pårørende til faldskærmsagenter skulle anholdes og holdes fængslet (jfr. eksempler herpå, A. 356).

Tyske fængselsstraffe og disses afsoning.

I 1940 afsagdes en krigsretsdom over en dansk statsborger (jfr. A. 155), men afsoningen skete i dansk fængsel, hvilket også blev tilfældet for dem, der blev dømt ved de i 1941 afsagte to krigsretsdomme (A. 161 og A. 180). Det første tilfælde, hvor afsoning fandt sted i Tyskland, forekom i februar 1942, da en dansker, der var hovedinkassator for en tysk sygekasse, blev dømt for underslæb med hensyn til kontingenter til sygekassen (jfr. A. 174). I 1942 skete i stigende grad pådømmelser ved tysk krigsret, og 9 domfældte var efterhånden ført til afsoning i Tyskland, men efter for-

---

[1]) I samarbejdsudvalgets protokoller (ber. IV. A. 773) omtales, at en af dem, der er overflyttet fra tysk til dansk arrest, syntes, de behandledes bedre i tysk arrest.

[2]) Kravet blev imødekommet den 10. december 1942.
Fru Fog blev dog løsladt samme dag.

[3]) I det tyske ultimatum af 28. august 1943 vedrørende Odense (ber. IV. A. 288) krævede tyskerne 10 af besættelsesmagten udvalgte indbyggere i Odense arresteret og holdt i arrest indtil udlevering af de skyldige i overfaldet på en tysk officer.

handlinger med tyske myndigheder indrettedes i foråret 1943 en særlig fængselsafdeling i Horsens, og det lykkedes herefter at få 8 af de 9 tilbageført her til landet, men der overførtes 3 andre til Tyskland (A. 221). Derimod lykkedes det i august 1943 at forhindre en påtænkt yderligere overførelse af 4 strafafsonere — der var idømt dansk tugthus i 8 år eller derover — til Tyskland, således at der den 29. august 1943 var 4 danske statsborgere, der afsonede straf i Tyskland.

Efter den 29. august 1943 skete der en væsentlig skærpelse med hensyn til de anvendte straffe, ikke blot i forhold til de straffe, der var udmålt ved dansk ret for tilsvarende handlinger, men også i forhold til de tidligere afsagte krigsretsdomme, og det siges videre i justitsministeriets redegørelse (A. 351):

„Strengere blev de idømte fængsels- og tugthusstraffe allerede derved, at de nu praktisk talt alle kom til *afsoning i Tyskland.*

Under en forhandling, som statsadvokaten for særlige anliggender havde med den tyske krigsret i begyndelsen af november 1943, blev det oplyst for ham, at det var hensigten indtil videre at lade alle straffe ifølge dom afsagt af tysk krigsret over danske borgere afsone i Tyskland, forsåvidt straffetiden efter fradrag af varetægtsarrest udgjorde 3 måneder eller derover.

Det vil erindres, jfr. A. 221 ff., at man endnu i August 1943 med held modsatte sig en tysk beslutning om, at af krigsretter idømte straffe på 8 års tugthus og derover skulle afsones i Tyskland."

Tyske dødsdomme og henrettelser.

I forbindelse med det tyske krav om dansk politis medvirken til anholdelse af faldskærmsagenter (jfr. kap. 27 og A. 252 ff.) var det fra tysk side blevet udtalt, at faldskærmsagenter, hvis de blev stillet for tysk krigsret, måtte forvente dødsdom, der som regel ville blive eksekveret umiddelbart efter afsigelsen. Under forhandlingerne med de tyske myndigheder lykkedes det vel ikke at få overladt sager mod faldskærmsagenter til dansk jurisdiktion, men der opnåedes „udtrykkeligt tilsagn om, at civilpersoner af dansk nationalitet, der blev landsat her ved faldskærm for at fremme tyskfjendtlige formål, ikke ville blive dødsdømt eller henrettet, såfremt de var blevet pågrebet af dansk politi" (A. 253).

Dette spørgsmål blev aktuelt i december 1942, da 3 af det danske politi anholdte faldskærmsagenter efter tysk krav var blevet udleveret til tysk undersøgelsesfængsel, idet det herefter oplystes, at der i mellemtiden af Hitler var givet ordre om, at alle faldskærmsagenter skulle skydes, men — udtales det (A. 260) — „ved påberåbelse af den trufne aftale og trusel om, at departementschefen og statsadvokaten og hans nærmeste medarbejder på det politimæssige område ville træde tilbage, såfremt der blev tale om dødsstraf, lykkedes det at undgå dette, jfr. departementschef Eivind Larsens referat af 10. december 1943" (A. nr. 319).

Den 12. april 1943 blev der (jfr. A. 286 ff.) af en tysk krigsret afsagt dødsdom over en sabotør, Hans Petersen. Statsadvokaten, der først den 14. april gennem forsvareren fik underretning om dommen, indberettede omgående det passerede til udenrigsministeriet og justitsministeriet, der foruden at besvære sig over den anvendte fremgangsmåde søgte at opnå benådning:

„Udenrigsministeriet fremhævede — først mundtligt over for Kanstein, senere i et brev fra udenrigsminister Scavenius til dr. Best —, at fuldbyrdelsen af en dødsdom vilde gå imod de bestræbelser, der netop for tiden udfoldedes fra de danske myndigheders side for at indstille befolkningen mod sabotageakter. Den vilde vanskeliggøre en videre fortsættelse af det arbejde, der ydedes fra det danske politis side for at modvirke eller opklare begåede sabotagehandlinger. I brev til udenrigsministeren af 6. maj 1943 meddelte dr. Best, at han til sin tilfredshed kunde

meddele udenrigsministeriet, at det mod stærke betænkeligheder fra vedkommende militære myndigheders side var lykkedes ham at udvirke, at generalen havde forandret den over Hans Petersen afsagte dødsdom til tugthus på livstid. I brevet henvistes endvidere til, at denne benådning under hensyn til de stadig fortsatte sabotagehandlinger betød en stor imødkommenhed, ved hvilken den danske regerings anstrengelser for en genoprettelse af sikkerheden i landet skulde understøttes." (justitsministeriets redegørelse A. 286).

Den 26. januar 1943 blev Henry Jacobsen, der var en af deltagerne i aerolittyveriet på Faxe kalkbrud den 19. december 1942, anholdt af dansk politi. I september 1943 blev han efter tysk krav overført til tysk undersøgelsesfængsel og ved krigsrettens dom af 12. oktober 1943 dømtes han til døden. Også denne dødsdoms fuldbyrdelse lykkedes det at afværge, jfr. justitsministeriets redegørelse (A. 290):

„Det af Henry Jacobsen indgivne andragende om benådning blev afslået af generalen den 28. oktober 1943, muligvis på baggrund af sprængstofattentatet i cafe „Mokka". Spørgsmålet blev optaget af udenrigsministeriet, og det lykkedes at opnå, at heller ikke denne dødsdom blev fuldbyrdet.

I tilfælde, hvor anholdelse er foretaget af det danske politi, har — anføres det i denne forbindelse — henrettelse aldrig fundet sted."

Den 18. august 1943 fandt en våbennedkastning sted ved Skørping. Modtagerne blev overrasket af tyskerne og konstruktør Kjær-Sørensen såret og anholdt:

„Ved krigsrettens dom, der afsagdes den 25. august 1943, blev han dømt til døden. Der blev indgivet benådningsandragende gennem krigsrettens formand, og også gennem udenrigsministeriet blev der rettet henvendelse til gesandtskabet for at opnå benådning. Den 3. september 1943 meddelte imidlertid Kanstein udenrigministeriet, at Kjær-Sørensen var blevet henrettet den 28. august 1943. Forholdene havde allerede før den 28. august 1943, erklæredes det, været sådanne, at der ikke kunde regnes med en benådning, og de politiske grunde, der måske tidligere kunde have været anført for benådning, var i hvert fald faldet bort ved den sidste uges udvikling. Denne første fuldbyrdelse af tysk dødsdom over en dansk statsborger her i landet fandt sted *før* den 29. august 1943" (A. 265).

Efter den 29. august 1943 skete der som foran nævnt en væsentlig skærpelse med hensyn til de tyske straffe, der gav sig udslag dels i høje fængselsstraffe, dels ved afsoning i Tyskland, men, siges det i justitsministeriets redegørelse (A. 351):

„Den mest afgørende forskel i straffedommenes strenghed viste sig dog ved de hyppige *dødsdomme* og den omstændighed, at dommene blev fuldbyrdet. Som nævnt havde den første henrettelse her i landet fundet sted allerede den 28. august 1943, men de danske myndigheder fik først meddelelse derom efter den 29. aug. 1943, og den officielle meddelelse fremkom først den 8. sept. 1943 (A. nr. 389). Meddelelse om *fuldbyrdelse af dødsdomme* fremkom derefter den 22. nov. 1943 (2 henrettede) (A. nr. 391), og den 4. dec. 1943 (A. nr. 393) bragtes meddelelse om yderligere 5 henrettelser."

I begyndelsen af 1944 „optog direktør Svenningsen overfor dr. Best spørgsmålet om muligheden for fra tysk side at undlade at afsige eller i hvert fald at fuldbyrde flere dødsdomme. Der blev ikke givet noget egentligt tilsagn herom, men man undlod dog fra tysk side faktisk i nogle måneder at fælde dom over de sabotører, der i et ikke ringe antal sad i tysk fængsel." (A. 352). Den 19. april 1944 udtalte dr. Best overfor udenrigsministeriets direktør bl. a., „at situationen var ved at tilspidse sig, således at man fra tysk side måtte gribe til stærkere midler for at afskrække sabotører og snigmordere", og, siges det (A. 352):

„Den bebudede skærpede kurs fra tysk side indledtes med henrettelsen den 23. april 1944 af en ung mand, Nils Stenderup, der havde søgt at afvæbne en tysk soldat, og fortsattes med 7 henrettelser meddelt i pressen den 26. april, den 1., 3., 19., 21. og 24. maj. Overfor pressen erklærede dr. Best den *24. april 1944* (A. nr. 406), at den hemningsløse underverden, der ikke længere holdtes i tømme af danske sikkerhedsorganer, pånу havde angrebet tyske interesser. Man havde arresteret et stort antal elementer fra de underjordiske kredse, der ventede på deres dom. Over 100 sabotører og voldsforbrydere havde dødsdomme i vente."

Tyskerne kom nu ind på at holde de dødsdømte som en slags gidsler:

„I en tysk meddelelse til pressen den 12. maj 1944 om, at 9 personer var dømt til døds- eller tugthusstraffe for begunstigelse af fjenden, meddeltes samtidig, at det alene afhang af, hvorledes de illegale elementer og de for den offentlige orden og sikkerhed ansvarlige institutioner i den kommende tid forholdt sig, om dødsdommene skulde fuldbyrdes, eller om forholdene i landet gjorde det muligt at benåde de dødsdømte. Man søgte således fra tysk side at gøre det danske politi ansvarlig for dødsdommenes fuldbyrdelse." (A. 353).

I skutningen af april 1944 oprettedes i Danmark en SS- und Polizeigericht til pådømmelse af sager mod danske statsborgere. Den afsagde i den følgende tid en række dødsdomme, men dens virksomhed blev kun af ca. 2 måneders varighed.

Om udviklingen i den følgende tid udtales i redegørelsen (A. 353):

„Pr. 1. juni 1944 var der af tyske krigsretter i det hele (altså inklusive SS- und Polizeigericht) afsagt dødsdom over 43 danske borgere sigtet for deltagelse i spionage, sabotage, våbentransport el. lign. 22 af de domfældte var henrettet, 19 benådet med livsvarigt tugthus- eller fængselsstraffe. I løbet af juni 1944 blev der yderligere givet offentlig meddelelse om 26 dødsdomme og 20 henrettelser. Derefter kom den næste meddelelse om henrettelser først den 11. marts 1945 (A. nr. 415). I meddelelsen hed det, at der i mere end et halvt år ikke havde været,, gennemført domme over og henrettelse af terrorister i Danmark."

Det var også rigtigt; man havde i mellemtiden forsøgt andre metoder — indsættelsen af terror. I krigens sidste måneder blev krigsretterne pånу sat i virksomhed. Der kom meddelelse om følgende henrettelser: 11. marts: 10, 12. marts: 5, 16. marts: 7, 20. marts: 7, 25. marts: 7, 4. april: 9, 8. april: 4, 16. april: 4, 25. april: 9, ialt 62."

Deportering.

De første deporteringer, der uden lov og dom fandt sted til koncentrationslejre i Tyskland, skete (jfr. A. 353 ff.) i de første dage i oktober 1943, da 475 jøder og ca. 150 kommunister blev transporteret til Tyskland. Der protesteredes herimod (A. nr. 390 og A. nr. 379).

Den 23. november 1943 blev 31 og den 19. december 1943 60 danske statsborgere deporteret. Udenrigsministeriet nedlagde i skrivelse af 20. december (A. nr. 396) »protest mod de foretagne deportationer og insisterede på, at de såvel som de tidligere til Tyskland førte, derunder de kommunister, der var borttransporteret den 2. oktober, skulle føres tilbage til Danmark. Om den følgende deportation den 20. januar 1944 af 77 danske statsborgere underrettedes udenrigsministeriet ved en skrivelse fra den befuldmægtigede (A. nr. 399), medens de tidligere deportationer først var blevet meddelt gennem pressen, efter at de havde fundet sted« (A. 353).

For at forhindre yderligere deporteringer og for at opnå, at de allerede deporterede førtes tilbage her til landet, optoges forhandlinger med de tyske myndig-

heder (jfr. A. nr. 402), hvilke forhandlinger førte til oprettelse af Frøslevlejren (jfr. A. nr. 405), der toges i brug i midten af august 1944[1]).

„Dr. Best havde over for minister Mohr i Berlin udtalt, at han, såsnart lejren var færdig, vilde træffe foranstaltninger for at få de deporterede danske statsborgere ført tilbage til Danmark, og bekræftede den 29. marts 1944 over for direktør Svenningsen, at han vilde gå ind herfor.

Før lejren blev taget i brug, erindrede udenrigsministeriet i en skrivelse (A. nr. 409) Dr. Best om, at det fra dansk side var ønsket om hjemførelse af de ca. 350 personer, der på daværende tidspunkt sad i tyske lejre m. v. på grundlag af administrativ beslutning, der havde begrundet, at man vilde medvirke til lejrens opretholdelse, og understregede, hvor megen vægt man lagde på, at hjemførelsen nu fandt sted." (A. 354).

Der blev — siges det i justitsministeriets redegørelse (A. 354) — imidlertid ikke tale om nogen tilbageførelse af deporterede til Danmark, men tværtimod om yderligere deportationer:

„Natten mellem den 14. og 15. september 1944 blev 197 af de i Frøslevlejren indsatte deporteret til Tyskland. Udenrigsministeriet protesterede dagen efter i en skrivelse (A. nr. 412) til dr. Best, hvori man understregede det oprør, som denne foranstaltning havde fremkaldt i befolkningen." (A. 354).

Den følgende tid medførte imidlertid yderligere deportationer, jfr. justitsministeriets redegørelse (A. 355):

„Kort derefter fulgte imidlertid deportationen af ca. 2000 politifolk og gendarmer, og derefter fulgte i tiden indtil begyndelsen af november 1944 endnu transporten til tyske koncentrationslejre af 255 politiske fanger, 60 den 5. oktober og 195 den 20. oktober 1944, og af 253 såkaldte asociale elementer og »Berufsverbrecher«. Udenrigsministeriet protesterede den 6. november 1944 påny i en skrivelse (A. nr. 413), i hvilken det bl. a. hed, at de tyske politimyndigheder gennem disse forholdsregler, der føltes som den alvorligste krænkelse af dansk retsfølelse, i befolkningen fremkaldte en stemning imod Tyskland, som sandsynligvis ikke vilde kunne forvindes i generationer."

Statsadvokaten for særlige anliggenders virksomhed.

Allerede før 29. august 1943 havde en stor del af statsadvokaten for særlige anliggenders virksomhed bestået i at følge de danske statsborgere, der for kortere eller længere tid kom i tysk fængsel. Efter den 29. august 1943 blev denne virksomhed forøget og desuden forbundet med et betydeligt arbejde. Først efter nogle måneders forløb lykkedes det at opnå daglige lister fra det tyske sikkerhedspoliti med navnene på de anholdte og en nødtørftig angivelse af sigtelsen. I en cirkulæreskrivelse af 16. februar 1944 (A. nr. 400) anmodede statsadvokaten desuden politimestrene om indberetning om samtlige foretagne anholdelser. Arbejdet medførte desuden udvidelser indenfor statsadvokatens område (A. 364):

„Nærmere oplysninger fra tysk side om de i hvert enkelt tilfælde foreliggende sigtelser samt lempelser eller eventuelt løsladelser kunde overhovedet kun opnås ved personlig forhandling med det tyske sikkerhedspolitis ledere, og arbejdet med at skaffe disse oplysninger kunde derfor ikke overkommes af statsadvokaten alene. Som følge heraf blev fra 1. november 1943 politikommissær Wolf konstitueret som

[1]) Forinden var Horserødlejren midlertidigt blevet anvendt til dette formål.

politiinspektør med det formål at bistå statsadvokaten i dennes forhandlinger med tyskerne.

Fra 19. februar 1944 at regne konstitueredes politikommissær hos rigspolitichefen Thorkild Jacobsen som politiinspektør med virksomhed i Jylland, hvor han på statsadvokatens vegne skulde føre tilsvarende forhandlinger med de lokale tyske politimyndigheder dèr. Om denne ordning blev oplysning givet ved statsadvokatens cirkulæreskrivelse af 4. marts 1944." (A. nr. 403).

Statsadvokatens arbejde med hensyn til de anholdte var ret omfattende. Det bestod bl. a. i at

„registrere deres opholdssted, give meddelelser til de pårørende om, hvorvidt deres slægtninge var anholdt, hvor de var anbragt, og hvordan sagen stod, samt med at rette henvendelse til de tyske myndigheder om løsladelse, først og fremmest af syge, mindreårige og kvinder, om ekstraforplejning, sygekost og hospitalsindlæggelse, frigivelse af beslaglagte effekter eller virksomheder o.s.v." (A. 363).

Når krigsretten havde afsagt dom, trådte statsadvokaten ligeledes i virksomhed:

„Statsadvokaten søgte i et antal tilfælde, navnlig vedrørende standretsdomme, at opnå genoptagelse eller benådning i tilfælde, hvor de afsagte domme var særlig strenge, og opnåede virkelig dette i en del tilfælde. Det lykkedes også i nogle enkelte tilfælde at opnå benådning i tilfælde, hvor dødsstraf var afsagt." (A. 364).

Også i de til Tyskland deporteredes forhold søgte statsadvokaten at opnå lempelser, særlig at få nogle af dem løsladt, jfr. A. 364.

Om sundhedsundersøgelser og lægetilsyn anføres (A. 365):

„Som et led i sin virksomhed for at lette de fængsledes og interneredes kår optog statsadvokaten også på foranledning af sundhedsstyrelsen over for Pancke spørgsmålet om adgang til fra dansk side at foretage tuberkuloseundersøgelse og calmettevaccinering af personer i tyske fængsler. Spørgsmålet havde tidligere forgæves været rejst af udenrigsministeriet, og heller ikke af statsadvokatens bestræbelser kom der noget resultat.

Derimod var det efter statsadvokatens opfordring og ved hans mellemkomst, at overlæge Mogens Fenger påtog sig og fik adgang til at tilse de danske fanger i Vestre Fængsels tyske afdeling, efter at den tidligere af øjenlæge Steffen Lund udfoldede virksomhed i denne retning var bragt til ophør ved hans anholdelse."

I denne forbindelse kan også anføres, at der af udenrigsministeriet blev optaget forhandlinger om beskikkelse af danske forsvarere[1]). Herom forklares i justitsministeriets redegørelse (A. 365):

„Efter oprettelsen af en SS- und Polizeigericht optog udenrigsministeriet over for Pancke spørgsmålet om beskikkelse af danske forsvarere for danske statsborgere, der blev tiltalt ved denne ret. Fra tysk side stillede man sig i princippet forstående heroverfor; man ønskede en liste over 10 sagførere, der var villige til at påtage sig forsvarerhvervet for tysk krigsret og måtte anses for egnede og kunde godkendes fra tysk side. Ordningen blev dog aldrig prøvet i praksis, idet SS- und Polizeigericht blev ophævet, inden ordningen var godkendt fra Tyskland. I de sager, der behandledes ved retten, opnåedes der dog ved forhandling i de enkelte tilfælde tilladelse til beskikkelse af dansk forsvarer" (jfr. A. nr. 392, 394, 397, 398, 401, 404, 407, 408, 414, 416 og 417).

---

[1]) Samt om tilladelse til dansk gejstlig betjening af de dømte.

42. Sverigesrejsen.

Fra den af kommissionen den 9. april 1948 gennem Ritzaus Bureau udsendte foreløbige og summariske redegørelse (A. nr. 441) hidsættes følgende korte bemærkninger til forklaring af, hvad der nærmere menes med „Sverigesrejsen":

„Den 27. november 1943 blev kriminaloverbetjentene Hugo Andersen og C. Th. Dyrsted sendt til Malmø. Dagen efter blev de afvist af den svenske politiledelse og vendte hjem den 29. november. Rejsen var blevet foretaget som følge af en henvendelse fra lederen af det svenske politi i Malmø, der overfor departementschef Eivind Larsen havde fremsat ønske om at få to fuldt uddannede danske politimænd over til bistand ved afhøringer af de danske flygtninge. Afvisningen skete på grundlag af den holdning, som de i Malmø som flygtninge værende danske politifolk indtog overfor dem.

Rejsen gav anledning til forskellige gisninger og rygter. Nogle folk indenfor Københavns opdagelsespoliti gjorde således den opfattelse gældende, at oversendelsen af de to overbetjente var sket med det formål at skaffe Københavns politi oplysninger gennem afhøring af de danske flygtninge for derved at komme de illegale forbindelser med Sverige og de illegale våbenforsendelser til Danmark til livs. Forskellige illegale blade beskæftigede sig med sagen og fremsatte sigtelser mod departementschef Eivind Larsen, vicepolitiinspektør Glud-Johansen og politikommissær Odmar for unational virksomhed med det formål at lægge modstandsbevægelsen hindringer i vejen."

Efter kapitulationen nedsatte opdagelsespolitiet i København et kollegialt undersøgelsesudvalg, der skulle undersøge spørgsmålet om „Sverigesrejsen".

Den parlamentariske kommission foretog om dette spørgsmål afhøring af vicepolitiinspektør Glud-Johansen (st. 341), der overleverede forskellige aktstykker (A. nr. 418—422), politikommissær Odmar (st. 360, 362), politikommissær Andst (st. 414) og kriminaloverbetjent Weiss (st. 415, 422), der ligeledes overleverede forskellige aktstykker (A. nr. 423—430).

Den 9. november 1946 modtog kommissionen fra justitsministeriet en skrivelse (A. nr. 432) af følgende indhold:

„Foranlediget af at det i dagspressen er omtalt, at der fra kommissionen sker afhøringer vedrørende den såkaldte „Sverigesrejse" skal man meddele, at det pågældende forhold har været og er genstand for en undersøgelse af politiet i forbindelse med justitsministeriet.

Såfremt det er muligt, vil man sætte pris på til brug for denne undersøgelse at få tilstillet det materiale, som måtte foreligge for kommissionen."

Kommissionen fandt det rigtigt, at undersøgelser af denne sag ikke foretoges af politiet selv, men mente på den anden side, på baggrund af de af kommissionen selv foretagne afhøringer, at det ville være formålstjenligt, at de videre undersøgelser af dette spørgsmål skete ved en ret. Der indledede derefter — som det nærmere omtales nedenfor (kap. 50) — forhandlinger med justitsministeren, og som resultat af disse forhandlinger nedsattes en kommissionsdomstol til at foretage

„sådanne undersøgelser og afhøringer, som den af folketinget under 19. december 1945 i henhold til grundlovens § 45 nedsatte kommission finder det fornødent at lade foretage ved en ret, herunder sådanne undersøgelser og afhøringer vedrørende politiets arbejde under besættelsen, som de nærmere omstændigheder i forbindelse med arrestationerne af kommunister den 22. juni 1941 og udsendelsen af to kriminalpolitifolk til Sverige den 27. november 1943 måtte give anledning til".

Til at beklæde denne ret beskikkedes civildommer E. Olrik, og efter kommissionens ønske beskikkedes daværende medlem af kommissionen, fhv. justitsminister N. Busch-Jensen til at repræsentere den offentlige anklagemyndighed for kommissionsdomstolen.

Denne kommissionsdomstol har foretaget en lang række afhøringer, af hvilke der blev optaget stenografisk referat, der i sammentrængt form er optrykt som bilag (A. nr. 443) til nærværende beretning, og den 23. februar 1948 fremsendte kommissionsdommeren en oversigt (A. nr. 442) over „Sverigesrejsen" på grundlag af de af kommissionsdomstolen afholdte forhør.

Oversigten fremsendtes med en skrivelse af følgende indhold:

„Herved fremsender jeg efter aftale en oversigt over „Sverigesrejsen", udarbejdet på grundlag af de forhør, som kommissionen af 3. februar 1947 har foretaget. Efter min opfattelse ligger sagen således: det kan måske diskuteres, om det var klogt af politiledelsen at efterkomme landsfoged Rosengrens ønske, og i hvert fald om det var klogt at imødekomme hans ønske om en hemmelig oversendelse af de to politimænd, uden at man først havde sikret sig, hvorledes de danske politifolk, der arbejdede for det svenske politi i Sverige, vilde stille sig. Det må derimod anses som hævet over enhver tvivl, at der ikke fra politiledelsens side forelå nogen som helst tanke om at benytte landsfogdens plan til at fremme illoyale formål eller at modarbejde det danske mod besættelsesmagten rettede illegale arbejde eller hindre den illegale forbindelse med Sverige. Det må ligeledes anses for aldeles givet, at der intet er at bebrejde de to overbetjente, der alene efter ledelsens anmodning og uden nærmere instruks påtog sig et hverv, hvis varighed de ikke var herre over, og som førte dem fra hjemmet til en uvis tilværelse i udlandet.

Aktionen mod sendelsen må selvfølgelig ses på baggrund af den af besættelsen og tyskernes voldsregimente og kampen mod dette opståede mentalitet, men får dog ikke derigennem sin fulde forklaring.

Der kan ikke ses bort fra, at der af deltagerne i aktionen er udvist en beklagelig mangel på disciplin og loyalitet. Jeg må anse det for bydende nødvendigt, at politiledelsen og de to overbetjente får oprejsning for den tort, de har været udsat for, og at sagens rette sammenhæng bliver fastslået overfor politiet."

Udfra ønsket om, allerede før nærværende beretning kunne fremkomme, at give offentligheden oplysning om resultatet af kommissionsdomstolens undersøgelser, udsendtes den 9. april 1948 gennem Ritzaus Bureau en af kommissionsdommeren udarbejdet foreløbig og summarisk redegørelse (A. nr. 441) for „Sverigesrejsen". I denne udtales:

„Kommissionsdomstolen har undersøgt såvel grundlaget for afvisningen af de to overbetjente som de forskellige angreb og rygter, der blev sat i omløb. Det må gennem denne undersøgelse anses for fastslået, at der ikke fra dansk side har foreligget noget initiativ til oversendelsen af de to politimænd. Fra ledende side indenfor det svenske politi i Malmø var der to gange tidligere fremsat ønske om at få et par danske kriminalfolk over til hjælp. Ønsket var fremsat overfor en i Malmø værende dansk polititjenestemand, der imidlertid havde stillet sig afvisende overfor tanken. Den danske politiledelse var ikke blevet gjort bekendt dermed. Da ønsket så blev fremført overfor ledelsen af det danske politi, mente denne, at man ikke kunde stille sig afvisende under hensyn til de byrder, der fra dansk side blev lagt på Sverige gennem flygtningestrømmen.

Det må endvidere anses for godtgjort, at overbetjentene Hugo Andersens og Dyrsteds instruktion kun gik ud på, at de ved ankomsten til Malmø skulde melde sig hos den øverste politimyndighed dèr, og at der ikke gaves dem andre instrukser, altså heller ikke om at foretage afhøringer eller andre undersøgelser og hjemsende rapporter til det danske politi.

Angrebene på ledende politifolk har da savnet ethvert grundlag. Da særlig vicepolitiinspektør Glud-Johansen og politikommissær Odmar har været angrebet, skal bemærkes, at det ved undersøgelsen er blevet fastslået, at de efter ordre har medvirket ved gennemførelsen af den fra svensk side ønskede oversendelse, at de ikke har tilstræbt noget andet formål, og at der intet som helst er at bebrejde dem i sagen.

Da det vedrørende overbetjent Hugo Andersen er påstået, at han skulde have udvist unational holdning under sit arbejde i afdelingen for særlige anliggender ved undersøgelsen i 1942 mod gruppen „De Frie Danske", skal det anføres, at der ved afhøringerne intet er fremkommet om, at han skulde have foretaget sig noget uden ordre fra sine foresatte, at der ikke er rettet nogen bebrejdelse mod ham fra de personers side, som han efter indholdet af rygterne skulde have forset sig imod, og at beskyldningerne mod ham således har været grundløse.

For overbetjent Dyrsteds vedkommende har den mistænkeliggørelse, som han har været udsat for, end ikke kunnet henføres til noget bestemt forhold fra hans side og savner al grund."

Der kan om spørgsmålet iøvrigt henvises nærmere til den førnævnte oversigt (A. nr. 442) og det ligeledes nævnte referat (A. nr. 443).

Foruden undersøgelser vedrørende „Sverigesrejsen" har kommissionsdomstolen i anledning af en henvendelse fra fru Alvilda Larsen (A. nr. 1788) behandlet et andet spørgsmål i tilknytning til de danske flygtninge i Sverige.

Fru Alvilda Larsen var i Sverige som medlem af de danske flygtninges „anerkendelsesudvalg" kommet i besiddelse af et brev fra den i drabet på fru Meyer den 21. oktober 1943 implicerede Ib Bøcher-Frederiksen. Brevet, som hun tilbageholdt på grund af dets indhold, og som senere er bortkommet for hende, indeholdt beskyldninger mod politikommissær Andst, der ledede undersøgelsen i den nævnte drabssag, i anledning af hans optræden overfor Bøcher-Frederiksen, der bl. a. gjorde gældende, at Andst havde „givet ham frit lejde" til Sverige, mod at han skulle søge at skaffe sig oplysninger om danske kommunisters færden i Sverige. Ib Bøcher-Frederiksen har også tidligere fremsat en række beskyldninger mod politikommissær Andst, der ved en af kriminalassistent H. C. Andersen ledet politimæssig undersøgelse ansås for ganske grundløse, og landsretssagfører Wilfred Christensen, der som medhjælper for statsadvokaten ved Østre Landsret har givet møde under behandlingen af sagen angående drabet på fru Meyer, har i en skrivelse af 12. november 1947 overfor kommissionsdomstolen erklæret, at der hverken i sagens akter eller under forklaringerne for landsretten fremkom noget, der kunne berettige til nogen som helst kritik af politikommissær Andst.

Kommissionsdomstolen har foretaget afhøringer af fru Alvilda Larsen, brødrene Harald Gottlieb Nielsen og Kaj August Anton Nielsen, Ib Bøcher-Frederiksen, politikommissær Andst og kriminaloverbetjentene Karl Lauritz Bramsgaard og Ole Theodor Olesen, men disse afhøringer har ikke givet sådant grundlag for de af Ib Bøcher-Frederiksen mod politikommissær Andst fremsatte beskyldninger, at kommissionsdommeren har fundet anledning til overfor kommissionen at redegøre for spørgsmålet.

43. Sabotagevagtordningen.

Vedrørende sabotagevagtordningen og tyske krav om politiets medvirken til beskyttelse af forskellige virksomheder foreligger for kommissionen oplysninger i

justitsministeriets redegørelse vedrørende den virksomhed, der er udfoldet hos statsadvokaten for særlige anliggender.[1])

Som anført i nævnte redegørelse (A. 209) havde tilfældene af sabotage til og med første halvdel af året 1942 været relativt få og ubetydelige, men i sidste halvdel af 1942 skete der en afgørende ændring heri, og det blev nu spørgsmålet om sabotagebekæmpelsen, der for politiet og navnlig statsadvokatens afdeling kom i forgrunden. Politiet og sabotagebekæmpelsen i almindelighed er omtalt foran i kap. 14 og i kap. 37 er behandlet spørgsmålet om politiets vagt ved broer, jernbaner, kyster o. lign.

En egentlig sabotagevagtordning indførtes ved lov nr. 489 af 14. december 1942 om sikkerhedsforanstaltninger indenfor erhvervsvirksomheder.[2])

Om baggrunden for denne ordning udtales det i justitsministeriets redegørelse (A. 210):

„Initiativet til den ved lov om sikkerhedsforanstaltninger indenfor erhvervsvirksomheder m. v. tilvejebragte sabotagevagtordning udgik fra tysk side. Overfor de i sommermånederne 1942 stedfundne brandstiftelser og brandstiftelsesforsøg reageredes der meget stærkt fra tysk side, og fra Wehrwirtschaftsstab Dänemark blev der den 7. oktober 1942 rettet henvendelse til justitsministeriet, idet man henviste til, at det under de i august førte forhandlinger fra dansk side var blevet anført, at man agtede at indføre visse beskyttelsesforanstaltninger i alle større bedrifter, og at man fra dansk side havde erklæret, at man havde den største interesse i at beskytte egne virksomheder og i særdeleshed dem, der arbejdede for den tyske værnemagt, imod skade ved sabotage. I de forhandlinger, der med udgangspunkt heri førtes af statsadvokaten for særlige anliggender med Wehrwirtschaftsstab, var man inde på tanken om, at der i kontrakterne med de enkelte firmaer om arbejde for den tyske værnemagt som betingelse for kontraktens opnåelse skulde indføres en klausul om, at virksomheden skulde oprette driftsværn. Denne tanke måtte opgives, fordi de større firmaer ikke var særlig interesseret i at få ordrer fra værnemagten. Man turde fra tysk side ikke løbe den risiko, at firmaerne sagde nej til ordrerne, hvis der skulde laves driftsværn, og man ønskede derfor en ordning, hvorefter virksomhederne fik pligt til at udføre arbejder for værnemagten. Da man fra dansk side ikke mente at kunne gennemføre en sådan pligt, måtte følgen blive, at der måtte skaffes lovhjemmel til at pålægge virksomhederne at etablere driftsværn på virksomhedernes bekostning."

Ved loven gaves der politiet bemyndigelse til at pålægge forskellige virksomheder at træffe sikkerhedsforanstaltninger, herunder navnlig at etablere bevogtning og lignende beskyttelse indenfor virksomhedens område. Om loven og de i tilknytning hertil fastsatte bestemmelser henvises til den af W. E. v. Eyben føromtalte oversigt i Besættelsestidens Fakta.

Dog bemærkes, at hvervet som sabotagevagt i justitsministeriets oprindelige udkast var tænkt som et borgerligt ombud, men at bestemmelsen herom udgik efter forslagets behandling i et ministermøde (jfr. ber. IV A. 485).

Hvad angår vagternes bevæbning siges det i redegørelsen (A. 211):

„Fra tysk side ønskede man straks, at vagtpersonalet skulde bevæbnes med pistoler, men statsadvokaten indvendte heroverfor, at der ikke var nogen pistoler at få, at arbejderne ikke var fortrolige med anvendelsen, og at der var fare for, at de vilde forsvinde. Skønt man fra tysk side erklærede, at generalen havde lovet at stille

---

[1]) Der kan endvidere henvises til W. E. v. Eyben: Oversigt over den danske sabotagevagtordning, Besættelsestidens Fakta, I, 1945, s. 801—810.

[2]) Om udtalelser på rigsdagen ved denne lovs gennemførelse, se A. 210 ff.

pistoler til disposition, og heller ikke anså de øvrige indvendinger for afgørende, blev sabotagevagterne som bekendt ikke straks bevæbnet med pistoler, men kun med stave. Udviklingen gjorde imidlertid bevæbning nødvendig; hertil bidrog bl. a. også den danske radio fra London, der den 16. februar 1943 harcelerede over, at vagterne skulde bevæbnes med stave. Bevæbningen blev dog først gennemført i april 1943."

Endnu inden loven om sikkerhedsforanstaltninger indenfor erhvervsvirksomheder var gennemført, forlangte general Hanneken bevogtning af jernbaner. Den som følge heraf etablerede jernbanebevogtning er nærmere omtalt ovenfor i kap. 37.

I begyndelsen af året 1943 fremkom fra tysk side (jfr. kap. 14), flere henvendelser vedrørende bekæmpelse af sabotagen, og den 11. maj 1943 udkastedes under drøftelser dels med Kanstein, dels med dr. Best, fra tysk side tanken om at indsætte dansk militær til bevogtning af vigtige fabriksanlæg[1]), hvilket spørgsmål dr. Best dog lod falde efter at have hørt de danske betænkeligheder. (A. 215—216).

Efter den 29. august 1943 indledtes der med de tyske myndigheder forhandlinger om en overenskomst om politiets stilling. Der blev herunder til at begynde med fra tysk side fremsat ønske om dansk politis — fortsatte — medvirken i efterforskningen i sabotagesager, men på et senere tidspunkt mistede tyskerne interessen herfor og var nu mere interesseret i sabotagebevogtningen. (A. 343).

Allerede i januar 1944 havde tyskerne i København stillet krav om en midlertidig politibevogtning af A/S Nordwerk i Rovsinggade og Finsensvej samt af B.M.W. Prüfstande, Avedøre (A. 343), og under en forhandling den 15. marts 1944 udtalte Pancke i forbigående, at han helst så, at sabotagebevogtningen udførtes af politiet. Sabotagevagterne lod sig for ofte afvæbne (A. 343).

I en skrivelse af 12. maj 1944 (A. nr. 444) stillede dr. Best krav om, at politiet skulle overtage bevogtningen af en række (57) nærmere angivne industrivirksomheder, der arbejdede for den tyske værnemagt.

„Hertil vilde kystpolitiet på Sjælland kunne anvendes, idet man fra tysk side gav afkald på dansk bevogtning af Sjællands kyster. Sabotagevagternes våben skulde over hele landet inddrages og tages i forvaring af politiet. På enkelte virksomheder, som man forbeholdt sig at udpege fra tysk side, skulde sabotagevagterne dog vedblivende være bevæbnet. Det udtaltes, at personer, der i forbindelse med politiets bevogtning af de nævnte virksomheder måtte blive anholdt for strafbare handlinger, skulde overlades til dansk jurisdiktion til pådømmelse af alle forbrydelser, de tidligere måtte have begået....

Et afslag på det tyske krav vilde medføre tyske fordringer om en væsentlig reduktion af politiets styrke. Værnemagten betragtede politiet med mistillid og var utilfreds med, at det havde ca. 10 000 mand til rådighed." (A. 344).

Den 16. maj 1944 gav udenrigsministeriets direktør et foreløbigt svar (A. nr. 445) og bad om fortegnelse over de virksomheder, der ønskedes beskyttet, hvilken fortegnelse derefter modtoges med dr. Bests skrivelse af 17. maj 1944 (A. nr. 446).

Under rigspolitichefens forsæde fandt der interne danske forhandlinger sted med repræsentanter for alle politiets organisationer (jfr. herom A. 345).

„Overvejelserne mundede" — udtales det i redegørelsen (A. 345) — „da ud i, at en afvisning af de tyske krav vilde kunne få uoverskuelige følger, men at det sikkert ikke vilde medføre mindre vanskeligheder, om man sagde ja. Man var tilbøjelig til at

[1]) Om den fra tysk side i 1941 krævede bevogtning af bl. a. Kyndbyværket ved dansk militær, se ber. VI.

mene, at man burde svare nej, men fandt det nødvendigt at søge føling med politiske kredse, hvis syn på sagen måtte blive afgørende."

Spørgsmålet blev derfor forelagt repræsentanter for de fem samarbejdende partier:

„Resultatet af politikernes overvejelse, som forelå efter et møde i „13-mandsudvalget" den 3. juni om eftermiddagen, i hvilket 12 medlemmer deltog, blev, at udvalgets medlemmer havde delt sig i 2 grupper hver på 6 medlemmer. Skillelinien mellem de 2 grupper var ikke partimæssig; der havde ikke foreligget partibeslutninger, og de enkeltes standpunkttagen var derfor udtryk for rent personlige opfattelser. Den ene gruppe tilrådede at søge opnået en ordning ved forhandling om de tyske krav for derigennem at sikre opretholdelse af dansk politi og dansk jurisdiktion, idet det forudsattes, at bevogtningsopgaven søgtes indskrænket til det mindst mulige. Den anden gruppe var af den opfattelse, at det tyske bevogtningskrav ikke burde imødekommes, men var dog naturligvis enig i, at der ikke blev givet et blankt afslag, men fundet en passende form for fremførelsen af det svar, at det tyske krav ikke kunde imødekommes.

Alle var enige om, at man — som man havde været inde på — kunde tilbyde politimæssig bevogtning af de samfundsnyttige offentlige værker (gas, vand og elektricitet)." (justitsministeriets redegørelse A. 346).

Efter modtagelsen af politikernes svar drøftedes sagen i et departementschefsmøde (jfr. A. 346):

„På et derefter afholdt departementschefsmøde indtog langt den overvejende del af administrationscheferne det standpunkt, at de efter alt, hvad der var fremkommet, ikke mente at kunne tilråde departementschef Eivind Larsen, hvis egne overvejelser havde ført til, at han ikke fandt det muligt at bøje sig for det tyske krav, at gå imod politiets indstilling.

Af direktør Svenningsen og departementschef Eivind Larsen i forening udarbejdedes derefter et skriftligt svar (A. nr. 447), som mandag den 5. juni blev overgivet dr. Best."

Ved modtagelsen af svaret bemærkede dr. Best, „at dette ikke var, hvad han havde ventet at få til svar efter 3 ugers overvejelse fra dansk side. Svaret forekom ham at bero på en politisk afgørelse; der var også tilflydt ham et og andet om de danske overvejelser. Han vilde overveje det danske svar, og man skulde derefter høre fra ham". (A. 347).

„Dette skete" — siges det i redegørelsen (A. 347) — „ i en skrivelse af 17. juni 1944 (A. nr. 448), i hvilken det blev krævet, at det danske politi, efter at man nu havde afslået at overtage den ønskede bevogtningstjeneste, skulde nedskæres til den i april 1940 forhåndenværende styrke, dog med hensyntagen til de efter dette tidspunkt stedfundne forøgelser, der var blevet påkrævet ved nye opgaver, som virkelig løstes af det danske politi. Herom skulde der ufortøvet optages forhandlinger mellem vedkommende danske myndigheder og den højere SS- und Polizeiführer. Sådanne forhandlinger blev derefter optaget; man søgte naturligvis herunder at opnå den lempeligst mulige reducering af politiets styrker."

Imidlertid indtraf generalstrejken i København — folkestrejken. Under denne genoptog dr. Best i en skrivelse af 1. juli 1944 (A. nr. 449) kravet om politiets indsættelse i sabotagebekæmpelsen. Der førtes herom af departementschef Eivind Larsen forhandlinger med Pancke og Bovensiepen[1]) (jfr. Eivind Larsens referater A. nr. 450 og 451). Forhandlingerne var meget spændte, og, siges det i redegørelsen (A. 347):

[1]) Om direktør Svenningsens forudgående forhandlinger med Duckwitz, se Svenningsen A. 1858 ff.

„Resultatet af de forhandlinger og fornyede overvejelser, som for at vinde tid var stillet Pancke i udsigt den 2. juli 1944, blev som venteligt, at politiet ikke kunne gå med til at sætte politiledere ind som bevogtningsledere på de enkelte virksomheder. Dette meddeltes Pancke den 7. juli 1944 af departementschef Eivind Larsen, til hvis referat af samtalen (A. nr. 452) der henvises."

Den 3. juni drøftedes spørgsmålet mellem dr. Best og udenrigsministeriets direktør (jfr. redegørelsen A. 347):

„I en samtale (A. nr. 455, bilag D), Direktør Svenningsen havde den følgende dag med dr. Best på Dagmarhus om afviklingen af den under generalstrejken etablerede militære undtagelsestilstand, fremsatte dr. Best et kompromisforslag, der gik ud på, at formidle en løsning mellem „det stationære princip, som det tyske politi holdt på, og det ambulante princip, som det danske politi foretrak", ved at oprette nye politistationer i passende afstand *mellem* de enkelte truede fabrikker. Dersom der oprettedes nye stationer, der forsynedes med direkte alarmindretninger, og politiet holdt nøje forbindelse med de enkelte driftsledelser og med de enkelte sabotagevagtkorps på fabrikkerne og hyppigt kontrolerede og inspicerede både personel og materiel, vilde der efter dr. Bests mening være skabt betryggende sikkerhed mod sabotage.

Nogle fabrikker, der måtte betegnes som „Prononzierte Rüstungsbetriebe", skulde undtages fra dansk sabotagebevogtning og stilles direkte under tysk militær vagt."

Om den videre udvikling udtales det derefter i justitsministeriets redegørelse (A. 348):

„Samme dag blev der hos rigspolitichefen afholdt et møde, ved hvilket der opnåedes enighed om at fortsætte forhandlingerne på dette grundlag, således at man stillede i udsigt en forøget patrouillering i forbindelse med oprettelse af to faste politivagter, der skulde være udrykningssteder for truede virksomheder.

Med denne plan blev dr. Best gjort bekendt den 11. juli 1944. Best håbede, at der på grundlag af forslaget, som han måtte drøfte med det tyske politi, kunde nås en løsning.

Det viste sig, at man fra det tyske politis side erklærede sig tilfreds med forslaget, som man ønskede realiseret hurtigst muligt. Med megen interesse og betydelig utålmodighed fulgte man den praktiske gennemførelse af ordningen. Lejlighedsvis udtryktes utilfredshed med den måde, hvorpå patrouillevognene varetog deres opgave. Den 28. juli 1944 havde man endelig fundet lokaler til de påtænkte politivagter. Ordningen, der var tilbudt, fordi man anså den for uskadelig, fik aldrig nogen betydning."

44. Justitsministeriets forbud af 17. november 1943 mod fabrikation og forhandling af rammeantenner.

Allerede i den tyske (udaterede) „Aufzeichnung", der den 9. april 1940 blev overgivet udenrigsministeriet (A. nr. 2), omhandledes radioen, idet der heri som punkt 11 stilledes krav om, at

„Presse og radio får ordre til kun at bringe militære efterretninger med samtykke fra de tyske værnemagtskontorer (Wehrmachtdienststellen). Radiosendere stilles til disposition for de tyske kommandanters bekendtgørelser",

og i det ligeledes udaterede memorandum (A. nr. 6), der fra det tyske gesandtskab afleveredes til udenrigsministeriet den 10. april 1940, gaves i bilag 2 (A. 16) følgende nærmere forskrifter for presse og radio:

„*Presse og radio.*

Samtlige organer for den danske presse, de telegrambureauer, der arbejder sammen med pressen, og ledelsen af alle de radioudsendelser, der fortsat vil finde sted, må officielt underrettes om, at hele efterretningstjenesten og kommenteringen af alle efterretninger må ske på en måde, der ikke kan skade de tyske militære formationers interesser. Presse og radio må tværtimod se deres hovedopgave i at virke beroligende på befolkningen.

Desuden må der træffes egnede forholdsregler for effektivt at forhindre en anti-tysk propaganda på ethvert tænkeligt propagandistisk område (flyveblade, brochurer, foredrag ved foredragsholdere etc.)."

Idet det vedrørende *radiosendere* bemærkes, at der den 16. april 1940 af ministeriet for offentlige arbejder udstedtes bekendtgørelse om deponering[1]) af radiosenderanlæg i danske luftfartøjer og visse skibe, og at der ved bekendtgørelse af 15. august 1942 af justitsministeriet fastsattes bestemmelser, hvorefter det uden forud indhentet tilladelse fra ministeriet for offentlige arbejder var forbudt at erhverve, besidde[2]) eller benytte[3]) radiosendere, bemærkes vedrørende *radioaflytning* følgende:

Der var i Tyskland forbud mod at aflytte udenlandske radiosendere og strenge straffe for overtrædelse af forbudet. Tilsvarende forbud indførtes i de besatte lande, f. eks. udstedtes der i Norge den 1. august 1941 en forordning, der påbød aflevering af radiomodtagere i store dele af landet (A. 1820).

Sådanne foranstaltninger lykkedes det at undgå her i landet, „men man mærkede under besættelsen stadig stigende irritation fra tysk side over den fjendtlige propaganda, der som følge af den fri adgang til radiofonimodtagning gjorde sig gældende her i landet" (A. 1820), og allerede kort efter besættelsen fremsatte den tyske gesandt, Renthe-Fink, overfor den daværende rigspolitichef, Thune Jacobsen, trusel om at forhindre radioaflytning, „og for at man kunne afskaffe radioapparater, måtte han forlange, at det danske politi blev sat ind" (Thune Jacobsen, st. 116). Rigspolitichefen afviste imidlertid kravet, såvel denne gang som da Renthe-Fink på et senere tidspunkt, da sabotagen steg, vendte tilbage til emnet (Thune Jacobsen, st. 117).

Som modvægt mod den udenlandske propaganda satte tyskerne støjsendere ind (Thune Jacobsen, st. 117, og ministermødeprotokollerne, ber. IV A. 454), men der stilledes også yderligere krav, således udstedte justitsministeriet efter en tysk henvendelse ved cirkulæreskrivelse af 23. december 1942 forbud mod aflytning af udenlandske radiosenderes propagandaudsendelser i offentligt tilgængelige lokaler (A. 1820 og 1822). Udkast til denne bestemmelse havde været forelagt i ministermøder (jfr. ber. IV A. 486—488).

Efter forudgående telefonisk henvendelse til justitsministeriet stillede det tyske riges befuldmægtigede imidlertid ved skrivelse af 6. november 1943 (A. 1823) krav om forbud mod fremstilling og salg af *rammeantenner*. Kommissionen har om

---

[1]) Som led i neutralitetsforsvaret var der tidligere ved bek. af 5. jan. 1940, jfr. senere bek. af 21. marts 1940, givet bestemmelse om brug af radiosendere i danske skibe og luftfartøjer og ved bek. af 21. marts 1940, senere bek. af 27. marts 1940, bestemmelse om brug af radiosendere i fiskerfartøjer.

[2]) Sådant forbud indskærpedes senere fra tysk side i en den 24. maj 1944 offentliggjort meddelelse om „de særlige retningslinier, efter hvilke de tyske domstole afsiger domme", idet det i denne meddelelses § 4, 1. stk., hedder: „Det er forbudt at være i besiddelse af radiosendeapparater, herunder amatørsendeapparater, og de til deres drift anvendelige transportable strømkilder, batterier, akkumulatorer såvel som tilbehør til disse apparater" (se Besættelsestidens Fakta, s. 878).

[3]) Allerede den 29. september 1939 var der udstedt forbud mod, at danske kortbølge-radioamatører benyttede deres apparater til udsendelser efter 1. oktober 1939.

det som følge af dette krav udstedte forbud indhentet redegørelse fra justitsministeriet (A. nr. 453 med bilag). Ifølge den nævnte redegørelse anså man „det for nødvendigt at imødekomme det tyske ønske, idet en nægtelse af at gennemføre dette relativt lidt indgribende forbud, når hensås til forholdene i Tyskland og i andre besatte lande, kunne befrygtes at føre til videregående forholdsregler fra tysk side såsom forbud mod aflytning af udenlandske radiofonistationer, eventuelt konfiskation af radiomodtagere."

Justitsministeriet udstedte herefter den 17. november 1943 *bekendtgørelse om forbud mod fabrikation og forhandling af rammeantenner til radiofonimodtagning.* (A. 1821).

Bekendtgørelsen formuleredes iøvrigt, oplyser ministeriet i førnævnte redegørelse, „på en sådan måde, at kun den erhvervsmæssige fabrikation og forhandling, ikke privates fremstilling af rammeantenner, omfattedes deraf", og der blev gennem ministeriet for handel, industri og søfart „givet de interesserede rederiforeninger, rederier og radiofabrikanter meddelelse" om, „at fabrikation og forhandling af rammeantenner til anvendelse ved radiotjenesten i skibe ikke var forbudt".

45. Lovanordning nr. 488 af 20. november 1943 om visse ægtevielser.

I justitsministeriets eksposé af 18. september 1943 (ber. IV A. 329), hvori opstilles retningslinier for de lovanordninger, der kunne udstedes under „departementschefsstyret", opstilles følgende forudsætninger for en sådan udstedelse:

„a) Loven skal være nødvendig af hensyn til samfundslivets uforstyrrede fortsættelse og opretholdelse af ro og orden.

b) Loven må ikke stride mod dansk retsbevidsthed.

Med hensyn til det første krav bemærkes, at det lettest kan opfyldes, når det drejer sig om forlængelse af tidsbegrænsede love, hvis gyldighedstid udløber; men nødvendigheden af ny lovgivning i tilslutning til gældende dansk ret kan ikke udelukkes."

I et bilag til eksposeet (ber. IV A. 330) nævnes eksempler på indledninger til lovanordninger, og da der blandt disse eksempler også omtales lovanordning om visse ægtevielser, udbad kommissionen sig en redegørelse fra justitsministeriet vedrørende udstedelsen af lovanordning nr. 488 af 20. november 1943 om visse ægtevielser.

Som det fremgår af den modtagne redegørelse (A. nr. 454), „blev der i en række tilfælde overfor justitsministeriet rejst spørgsmål om gyldigheden af ægteskaber, indgået mellem personer tilhørende den tyske værnemagt og danske kvinder for tyske militære retsembedsmænd her i landet[1]). I alle tilfælde måtte justitsministeriet udtale, at de pågældende ægteskaber, der ikke var indgået for nogen efter dansk ret kompetent myndighed, ikke var gyldige her i landet".

I skrivelse af 15. marts 1943 til udenrigsministeriet (A. 1829) rejste den tyske rigsbefuldmægtigede spørgsmålet om at tilvejebringe „hjemmel for, at der kunne tillægges sådanne ægteskaber gyldighed i Danmark". Justitsministeriet måtte også „finde det ønskeligt, at de forviklede og uklare retsforhold, der var skabt ved, at disse ægteskaber måtte anses for gyldige i Tyskland, således at de i ægteskabet fødte børn var ægte efter tysk ret, medens ægteskabet her i landet var en nullitet og børnene

[1]) Om tyske kvinder, der ved ægteskab med danske statsborgere havde erhvervet dansk indfødsret, se lov nr. 379 af 12. juli 1946 om ændring af lov nr. 123 af 18. april 1925 om erhvervelse og fortabelse af indfødsret.

derfor efter dansk ret måtte betragtes som født udenfor ægteskab, bragtes til ophør". Efter at have forhandlet med kirkeministeriet (A. 1830 og 1831) udarbejdede justitsministeriet derfor udkast til lovforslag om visse ægtevielser, hvilket lovforslag forelagdes i ministermøde den 19. maj 1943 (ber. IV A. 493), hvor det godkendes, men skulle forelægges igen, efter at der var forhandlet med de tyske myndigheder.

Under disse forhandlinger søgte man fra dansk side at sikre, 1) at oplysning om disse ægteskaber tilførtes en her i landet ført ministerialbog, 2) at vielse ikke fandt sted, før der for den danske brud forelå attest fra vedkommende danske myndighed om, at hun opfyldte dansk rets ægteskabsbetingelser, 3) at de såkaldte fjernvielser blev undgået, hvorhos man samtidig benyttede lejligheden til at anmode „om anerkendelse fra tysk side af gyldigheden af de ægteskaber, som tyske militære personer har indgået med danske kvinder for en dansk myndighed". Om resultatet af forhandlingerne henvises nærmere til de med justitsministeriets førnævnte redegørelse modtagne bilag (A. 1833—1840).

Da sagen efter regeringens fratræden den 29. august 1943, oplyser justitsministeriet i sin redegørelse (A. nr. 454), „ikke kunne fremmes på normal måde ved en af rigsdagen vedtaget lov, anså justitsministeriet det for rigtigst at udstede lovanordning (A. 1842) på grundlag af det foreliggende udkast, idet man måtte anse sig bundet ved de gennem lang tid førte forhandlinger med de tyske myndigheder om forslaget, hvilken opfattelse blev bestyrket dels ved udtalelser af general Hanneken (A. 1828), dels ved meddelelse om, at det tyske riges befuldmægtigede havde anmodet om, at denne sag måtte blive fremskyndet (A. 1841).

46. Folkestrejken i København i juni—juli 1944.

De begivenheder, der førte til folkestrejken i København i juni—juli 1944, og denne strejkes udvikling er skildret i adskillige værker. Om begivenhederne, som de udviklede sig fra sabotagen på riffelsyndikatet den 22. juni 1944, indførelse af spærretid, gå-tidlig-hjem-strejke, sporvogns-, telefon- og togstandsning, tysk besættelse af gas-, vand- og elektricitetsværkerne og sluttelig den 1. juli indførelse af militær belejringstilstand i København kan bl. a. henvises til Hartvig Frisch's skildring i dennes værk „Danmark besat og befriet" III, s. 141 ff.

Situationen medførte en række almindelige forhandlinger med de tyske myndigheder, således som dette fremgår af de af kommissionen fra udenrigsministeriet indhentede akter (A. nr. 455).

Også forskellige spørgsmål, der specielt vedrørte politiet og dettes ledelse, kom frem under de i de nævnte dage førte forhandlinger.

Under strejken forekom således adskillige uroligheder, herunder plyndring og ødelæggelse af nazistiske forretninger, jfr. den af Københavns politi udarbejdede beretning om forholdene i København fra den 29. juni 1944 kl. 10 til den 5. juli s. å. kl. 10 (A. 1868 ff.). Disse uroligheder gav, som udenrigsministeriets direktør anfører i et referat (A. 1857), den tyske befuldmægtige anledning til i en skrivelse af 1. juli 1944 (A. nr. 449), at stille *krav om politiets optræden overfor plyndringer og lignende.* Det hedder i dr. Bests skrivelse bl. a.:

„Efter den konference, vi i dag har haft, har den højere S.S.- og politifører indberettet til mig, i hvilket omfang der i Storkøbenhavn har fundet plyndringer, ødelæggelser af forretninger og lejligheder, brandstiftelser samt angreb på personer sted, uden at det danske politi har foretaget sig det mindste overfor de forbrydere,

der handlede lige for øjnene af det. Tværtimod er det hyppigt blevet konstateret, at danske politimænd har advaret disse forbrydere, før tyske patrouiller kom tilstede, og derved forhindret, at de blev pågrebet.

Denne indberetning giver mig anledning til at føje endnu et krav til de af den nuværende situation fremkaldte krav, nemlig at politiet uopholdeligt får instruks om så eftertrykkeligt som overhovedet muligt at sørge for orden og sikkerhed, med magt og med våben at optræde mod enhver ødelæggelse, enhver plyndring og ethvert angreb på personer og at anholde forbryderne. Denne pligt til ubetinget at forhindre forbrydelser omfatter objekter af enhver art, der efter den sidste tids erfaringer trues af forbryderiske attentater."

Dette blev drøftet på et departementschefsmøde og „der var på mødet", siger direktør Svenningsen (A. 1858), „enighed om, at det tyske krav om indskriden mod plyndringer og lignende selvfølgelig kunde imødekommes."

Samme dags aften forhandledе direktør Svenningsen med dr. Best og kunne her (jfr. direktørens referat, A. 1859):

„svare ja til kravet om indskriden overfor plyndringer og lignende. Til dette bekræftende svar føjede jeg nogle kommentarer, gående ud på, *at* politiet faktisk havde foretaget arrestation af en række personer, der havde gjort sig skyldig i plyndring, *at* politiets indskriden til sikring mod plyndringer var blevet vanskeliggjort af tysk militær, som f. eks. i et tilfælde havde beskudt en udrykningsvogn, der netop var på vej for at beskytte mod plyndringer, *at* politiet ikke, som det påstodes i dr. Bests skrivelse, havde indladt sig på at beskytte forbryderne, men i al almindelighed havde forsøgt at få folk til at passere gaden ved at henvise til risikoen for tyske troppers indgriben, samt endelig *at* det danske politi selv fandt det rigtigt at træde i forhandlinger med det tyske politi om dette spørgsmål".

Efter at der den 3. juli 1944 fra dansk side gennem radioen var udsendt „en indtrængende appel til befolkningen om at genoptage den daglige gerning", blev der af justitsministeriet til samtlige politimestre udsendt en instruktion, hvori det (jfr. A. 1864) bl. a. hed:

„Efter at urolighederne i København flere steder har antaget en mere ondartet karakter, og efter at der nu fra ansvarlig dansk side er udsendt opfordring om at genoptage arbejdet, er der i forståelse med de samarbejdende politiske partier givet Københavns politi fornyede instruktioner. Disse går ud på, at der skal skrides ind, om fornødent under brug af stavene eller af skydevåben i overensstemmelse med de derom gældende instrukser, i tilfælde af plyndringer, brandstiftelser, angreb på samfærdselsmidler, voldelige overfald og forsøg på at hindre genoptagelsen af det normale daglige liv. I tilfælde af, at tysk militær eller politi sættes ind, bør det danske politi dog som hidtil trække sig tilbage.

Disse retningslinier, med hvilke de centrale tyske myndigheder er gjort bekendt, bør følges også udenfor København, såfremt uroligheder måtte opstå."

Et særlig problem var Schalburg-korpsets optræden, hvorom nærmere henvises til direktør Svenningsens referat og den førnævnte rapport fra Københavns politi.

Midt under strejken blev spørgsmålet om *politiets medvirken til afværgelse af sabotage*, hvorom der tidligere havde været forhandlet, taget op af de tyske myndigheder og inddraget under drøftelserne. Forhandlingerne herom er behandlet ovenfor i kap. 43.

Særlig skal her anføres, at der under strejken af de tyske myndigheder blev stillet krav om departementschef Eivind Larsens tilbagetræden.

Kravet blev fremført af dr. Best overfor udenrigsministeriets direktør den 1. juli 1944 (jfr. referat A. 1855):

„Han krævede et personskifte i politiets ledelse både forsåvidt angår politiets personalepolitik og de politimæssige instruktioner til de underordnede politimyndigheder. Han nævnte ikke navnene og var heller ikke klar over, om kravet sigtede mod et eller flere embeder. Dersom de to funktioner var forenet hos samme embedsmand, var det kun den pågældende, kravet tog sigte på. Var kompetencen derimod fordelt, kunde der blive tale om to embedsmænd. Da jeg nævnte, at ansvaret for de politimæssige instruktioner i sidste instans lå hos departementschef Eivind Larsen, svarede dr. Best, at så måtte det blive ham, der skulde udskiftes. Man vilde fra tysk side ikke påtvinge os en bestemt ny mand som øverste politileder, idet man stadig holdt fast ved det hidtidige princip, at der ikke fra tysk side skal gribes ind i centralforvaltningen, men man ønskede at modtage et forslag fra dansk side med hensyn til den nye øverste leder af politiet."

Dette drøftedes på et møde af departementscheferne samme dag (jfr. Svenningsens referat A. 1858):

„Man drøftede derefter på mødet kravet om departementschef Eivind Larsens tilbagetræden. Eivind Larsen selv var mest stemt for, at dette krav uden videre blev efterkommet, og at man fandt en efterfølger for ham. I forsamlingen var der store betænkeligheder heroverfor."

Lidt senere fik direktøren besøg af tyskeren Duckwitz, der bl. a.

„erklærede, at det med hensyn til sabotagebevogtningen ikke krævedes, at det danske politi skulde påtage sig at stille faste poster. Hvad der i dag den 1. juli forlangtes, var blot et tilsagn om, at man var villig til i positiv ånd at optage forhandlinger om politiets medvirken til sabotagebevogtningen". (A. 1858).

Senere fik direktør Svenningsen en ny henvendelse fra Duckwitz, der

„denne gang kom for at sige, at det til trods for det tidligere på dagen fremsatte absolutte krav om et personskifte i den øverste politiledelse dog sandsynligvis ikke vilde være udelukket, at både departementschef Eivind Larsen og rigspolitichef Begtrup-Hansen, mod hvilke to herrer kravet i virkeligheden rettede sig, kunde forblive i deres embeder. Man var nemlig blevet klar over det ejendommelige i, at dette krav om personskifte stilledes samtidig med kravet om mere effektiv indsats af politiet i de to ovenfor nævnte henseender".

Ved 18-tiden holdt departementscheferne møde, jfr. Svenningsen (A. 1859):

„På departementschefsmødet lørdag ved 18-tiden blev det klart, at der kunde afgives positivt svar, således som antydet af hr. Duckwitz, på politikravene. Med hensyn til departementschef Eivind Larsens tilbagetræden eller forbliven blev resultatet af drøftelserne det, at jeg bemyndigedes til at erklære overfor dr. Best, at Eivind Larsen efter den skarpe kritik, der havde været fremsat mod politiet og mod ham personlig, ikke på nogen måde kunde føle sig opfordret til at forblive i sin stilling, men tværtimod måtte have mest lyst til at forsvinde; departementschefen indså imidlertid det upraktiske i at træde tilbage netop under den nuværende situation og var derfor villig til foreløbig at blive, men måtte forbeholde sig i løbet af den kommende tid at trække sig tilbage, såfremt forholdene udviklede sig på en måde, som efter hans skøn måtte begrunde dette."

Om aftenen forhandledes med dr. Best. Om denne forhandling, hvorunder kravet om ændring i politiets ledelse blev frafaldet, forklarer Svenningsen (A. 1860):

„Om rigspolitichefen forklarede jeg, at han hverken med hensyn til personalepolitikken eller med hensyn til de politi-tekniske instruktioner har den afgørende myndighed. Rigspolitichefembedet var en stilling, som det måske ikke var så let for udenforstående helt at forstå. Rigspolitichefen beskæftigede sig i særlig grad med det organisatoriske. Denne erklæring tilfredsstillede dr. Best, og dermed var kravet om hr. Begtrup-Hansens tilbagetræden bortfaldet. Med hensyn til departementschef Eivind Larsen udtalte jeg mig i overensstemmelse med, hvad ovenfor er bemærket om resultatet af drøftelserne på departementschefsmødet. Dr. Best accepterede den ordning, at hr. Eivind Larsen forblev i sit embede med det af mig anførte forbehold. Han gav udtryk for en erkendelse af, at det i den foreliggende situation og under hensyn til de tyske krav om en mere effektiv indsats af politiet ikke vilde være hensigtsmæssigt, om hr. Eivind Larsen trådte tilbage netop nu."

47. Tysk mistillid til politiet, politiets fjernelse m. v.

Som omtalt foran kap. 10 begyndte de tyske myndigheder allerede på et tidligt tidspunkt af besættelsen at besvære sig over politiets holdning, hvilket senere udviklede sig til en mere almindelig „bekymring" med hensyn til politiets stilling.

Som besættelsen varede ved, voksede der ikke mindst efter begivenhederne den 28. august 1943 en større og større mistillid til det danske politi frem hos de tyske myndigheder.

Grundene til denne mistillid og nogle af de forskellige udslag, den gav sig, omtales i et særligt afsnit i justitsministeriets redegørelse vedrørende statsadvokaten for særlige anliggenders virksomhed (A. 395 ff.).

Den *passive holdning*, det danske politi efter den 29. august indtog med hensyn til sabotagehandlinger og anden virksomhed rettet mod tyske interesser, gav, siges det (A. 395), ikke blot anledning til talrige gnidninger, men var tillige en af grundene til den mistillid til det danske politi, som voksede sig stadig stærkere hos de tyske myndigheder. Medvirkende til skabelsen af denne mistillid var i høj grad den omstændighed, at man fra tysk side blev klar over, at ikke få politimænd efterhånden deltog i *illegalt arbejde* eller dog havde forbindelse med illegale kredse. Den tyske mistillid kom på forskellig måde til udtryk under forhandlinger.

En stærk kritik af en *politimesters*[1]) *deltagelse i en sabotørs begravelse* kom til orde i en skrivelse af 7. december 1943 fra dr. Best (A. 395 og A. nr. 456), og den tyske mistillid forøgedes i betydelig grad, da en politimester og hans fuldmægtige samt 2 læger i begyndelsen af februar 1944 blev anholdt af det tyske sikkerhedspoliti sigtet for at have *hjulpet sabotører* (A. 395). Denne begivenhed skabte også uro ude i danske politikredse, hvilket i endnu højere grad blev tilfældet, da den 17. februar 1944 *2 overpolitibetjente og 5 politibetjente i Åbenrå* blev anholdt af tysk sikkerhedspoliti på en hensynsløs og opsigtsvækkende måde, sigtet for at have ladet sig holde op af sabotører, med hvem de skulle have aftalt, at der skulle skydes i luften[2]) (jfr. nærmere A. 395—396). Sagen gav navnlig indenfor Dansk Politiforbund anledning til betydelig forbitrelse og opskræmthed, der fik yderligere styrke, da *overpolitibetjent Duelund* den 14. marts 1944 blev anholdt af tyskerne sigtet for at have hindret en dansk mand i tysk tjeneste (Hammeken) i at forfølge en revolverbevæbnet mand[3]) (A. 397). Efter Dansk Politiforbunds ønske blev der afholdt et *møde i justitsministeriet*, hvor departementschef Eivind Larsen overfor politiets repræsentanter gjorde rede for situationen (jfr. nærmere A. 397).

[1]) Det tyske krav om politimesterens og borgmesterens afgang reduceredes efter langvarige forhandlinger til, at politimesteren skulle forflyttes.

[2]) Den 21. februar løslodes de, og det meddeltes, „at det ikke kunne *bevises*, at politibetjentene forsætligt havde begunstiget sabotagehandlingen og sabotørernes flugt".

[3]) Duelund blev løsladt allerede den 16. marts.

Tydeligt udtryk for mistillid til politiets holdning gav *Bovensipen i en samtale den 7. marts 1944 med Eivind Larsen*, jfr. departementschefens referat (A. nr. 457), hvori bl. a. følgende udtales:

„Han kunde ikke løsrive sig fra de tanker, at der i vidt omfang var forbindelse mellem politiet — og dermed mente han ikke alene ude i politistyrken, men også i politiets ledelse — og de illegale kredse. Han havde gang på gang tænkt på, hvilken risiko disse forhold indeholdt. Det var klart, at de tyske myndigheder måtte gribe ind overfor de enkelte politifolk, mod hvem de fik grundlag for sigtelse i konkrete ting. Derimod vilde han — og han vidste, dr. Best så på det på samme måde — kun meget ugerne blive stillet overfor den situation, at det skulde være nødvendigt at foretage videregående skridt (hvilke skridt han tænkte på, sagde han ikke, og jeg spurgte ham ikke derom). Selv om imidlertid han og Best indtog denne stilling, måtte man imidlertid regne med, at de ledende i Berlin, til hvem han jo måtte sende sine rapporter, pludselig kunne tabe tålmodigheden og derefter foranledige vidtgående ting, i hvilken forbindelse han henviste til, hvad der var sket den 29. august."

Medvirkende til, at man så ivrigt beskæftigede sig med spørgsmålet om, i hvilket omfang der kunne stoles på det danske politi, var formentlig — udtales det (A. 397) —, at man netop på dette tidspunkt indenfor det herværende tyske politi var optaget af overvejelser over de problemer, en *invasion* her ville rejse. Disse var emnet for en forhandling den 9. marts 1944 hos general Pancke, jfr. Eivind Larsens referat (A. nr. 458).

Under en forhandling med politiinspektørerne v. Magius og Holten kom Pancke den 15. marts 1944 en passant ind på politiets stilling, og også fra dr. Bests side fremkom der kritik af politiets holdning (jfr. dr. Bests skrivelse af 9. marts 1944, A. 397).

Den 8. marts 1944 anholdt det tyske politi *kriminalassistent Grunnet*, der kort forinden havde gjort tjeneste i statsadvokaturen for særlige anliggenders afdeling, og „en yderligere rystelse af tilliden til det danske politi forårsagede offentliggørelsen i nr. 7 af 1944 af „*De frie Danske*" af fotografier af 12 „stikkere", af hvilke 9 var eller havde været ansat i det danske politi", (jfr. nærmere A. 398 og v. Magius' referat af samtale med Pancke, A. nr. 459).

Samtidig med indførelsen af SS- und Polizeigericht i april 1944 gav dr. Best — anføres det (A. 399) — udtryk for kritik af det danske politis passivitet overfor sabotagen og de politiske mord og for det tyske politis mistillid til det danske politi:

„Man havde ganske vist ingen tillid til det danske politi — fra hvis akter de illegale blade var blevet forsynet med fotografier og oplysninger vedrørende tidligere danske politifolk, der nu officielt som regelrette tyske funktionærer var trådt ind i det tyske politikorps —, men kursen kunde dog efter dr. Bests mening endnu lægges om, og de tyske myndigheders tillid til politiet genoprettes, hvis der i handling blev givet bevis for kursændringen" (A. 352).

Også i dr. Bests henvendelse af 12. maj 1944 vedr. sabotagebevogtningen (A. nr. 444) betonedes, at politiet trængte til rehabilitering i tyske øjne[1]. I dr. Bests skrivelse af 17. juni 1944 (A. nr. 461) i anledning af, at man havde afslået sabotagebevogtning ved politiet, slås det fast, at det danske politi altså ikke havde vilje til at opfylde sin pligt ifølge loven til at modvirke sprængstofforbrydelser og andre strafbare handlinger og ikke havde opfyldt forventningen om, at det ville opretholde orden i landet og beskytte danske og tyske interesser mod retsstridige angreb.

---

[1]) Jfr. herom nærmere A. 344 ff.

Den *26. maj 1944* fandt en *tysk aktion* sted, ved hvilken amtmand Refslund Thomsen, politimestrene Martensen-Larsen, Brix, Hoeck og chefen for ordenspolitikommandoen, politimester Agersted samt flere politifolk og officerer blev anholdt.

Skønt det af dr. Best betonedes, at det „ikke var en aktion mod politiet som institution, var den dog et tydeligt udtryk for mistillid til politiet, jfr. direktør Svenningsens referat af en samtale samme dag med dr. Best" (A. nr. 460).

Om den nævnte aktion henvises iøvrigt til redegørelsen (A. 399) og til v. Magius: referat (A. nr. 462) af en samtale med Hoffmann, hvorunder denne udtalte sig, som det siges, „på en måde, der nu læses som et forvarsel om aktionen den 19. september 1944".

Folkestrejken i juni—juli 1944 gav også anledning til tysk utilfredshed med politiet (A. 399):

I forbindelse med folkestrejken i København rettede dr. Best i en skrivelse af 1. juli 1944 (A. nr. 449) bebrejdelser mod politiet for at have forholdt sig fuldstændig passivt overfor plyndringer, ødelæggelser af butikker og lejligheder, brandstiftelser og angreb på personer og for at have advaret gerningsmændene, før tyske patruljer kom til. Skønt der netop i disse dage påny blev stillet krav om, at politiet skulle sættes ind på sabotagebevogtning, var de forhandlinger, der af det tyske sikkerhedspoliti førtes med departementschef Eivind Larsen og rigspolitichefen, ikke præget af tillid, men af trusler, jfr. A. nr. 450—452, særlig referatet af 7. juli 1944, A. nr. 452, i slutningen. Den 1. juli 1944 havde dr. Best mundtlig overfor direktør Svenningsen fremsat krav om, at departementschef Eivind Larsen og rigspolitichef Begtrup-Hansen skulle fjernes. Dette krav blev dog ikke senere gentaget",

og det udtales videre i justitsministeriets redegørelse (A. 400):

„det tyske sikkerhedspoliti rettede nu påny sit søgelys mod den kriminalpolitimæssige side af politiets virksomhed, navnlig drabssagerne. Det var politiets uvirksomhed på dette område, der kom til at stå som baggrund for aktionen den 19. september 1944."

Aktionen forberedtes ved meddelelsen den 14. september 1944 fra pressekontoret hos den højere SS- und Polizeiführer i Danmark af følgende indhold:

„Den måde, på hvilken de politiske mord i den senere tid har taget overhånd, har gjort det umuligt for den højere SS- og politifører i Danmark længere at tåle, at det danske politi ikke med al energi modarbejder den forbryderiske underverdens gangstermetoder. Der er derfor under forhandling med departementschef Eivind Larsen blevet stillet den fordring til det danske politi med alle til rådighed stående kræfter at eftersøge morderne og sørge for, at de bliver straffede."

Og den 19. september 1944 fandt da aktionen mod det danske politi sted. Ved følgende forordning af samme dag (A. nr. 463) fra den højere SS- og politifører i Danmark (Pancke) erklæredes landet *i* politimæssig undtagelsestilstand:

„I. Der indføres med øjeblikkelig virkning politimæssig undtagelsestilstand i Danmark.

II. Det danske politi- og C.B.-organisationerne med undtagelse af C. B. U. er opløst med øjeblikkelig virkning.

III. Indtil en omorganisation af det danske politi har fundet sted, overtages opretholdelsen af den offentlige ro og sikkerhed af den tyske besættelsesmagt.

IV. Ulovlig våbenbesiddelse straffes med øjeblikkelig skydning.

V. Handlinger, som går ud på at forhindre de til genoprettelsen af den offentlige ro og orden trufne forholdsregler, straffes strengt — i visse tilfælde med døden.

VI. De indgreb, det er blevet nødvendigt at foretage indenfor det danske politi, vil blive ophævet, så snart den normale sikkerhedstilstand er genoprettet i København og provinsen."

Der udsendtes samtidig af general Pancke et opråb til den danske befolkning (A. nr. 464), ligesom der fra tysk side fremkom en „redegørelse" for interneringen af politiet (A. nr. 465).

Fra dansk side fremkom adskillige protester mod overfaldet på politiet, jfr. bl. a. de optrykte protester fra nimandsudvalget, udenrigsministeriets direktør og dommerforeningen (A. nr. 466).

Den tyske bedømmelse af politiets — særlig statsadvokatens afdelings — virksomhed på grundlag af det den 19. september 1944 forefundne materiale behandles i justitsministeriets redegørelse (A. 401 ff., jfr. også A. nr. 467 og 468), hvortil henvises.

H. Forhold fra tiden efter politiets fjernelse den 19. september 1944.

48. Politikontorernes genåbning efter 19. september 1944.

En følge af den tyske aktion mod politiet den 19. september 1944 var ikke blot, at den normale polititjeneste ophørte, men også, at varetagelsen af de mange forskellige opgaver af civil og administrativ beskaffenhed, der hidtil havde været henlagt til politikontorerne, umuliggjordes.

I den skrivelse, hvori udenrigsministeriets direktør på centraladministrationens vegne protesterede mod opløsningen af det danske politi, understregedes denne virkning kraftigt. Det hedder i direktør Svenningsens skrivelse:

„Aktionens virkninger er ikke blot ensbetydende med, at den danske centraladministration er blevet berøvet hele sin ordensmagt i dette ords videste forstand — hvilket i sig selv er intet mindre end en katastrofe — men også, at der er blevet tilføjet den danske statsforvaltning på alle civile områder skade på en måde, som man næppe kan forestille sig. Kort sagt, en grundpille for statsforvaltningen er sprængt bort.

Politiet udgør nemlig i den danske statsordning det udøvende organ i første linie for den højere justitsforvaltning, men endvidere også for de øvrige forvaltningsgrene." (A. 1898).

Om den nærmere ordning vedrørende politikontorernes genåbning har kommissionen fra departementschef Aage Svendsen, justitsministeriet, modtaget en i ministeriet udarbejdet redegørelse (A. nr. 469). Idet der iøvrigt nærmere henvises til denne redegørelse, bemærkes, at det under den klarlæggelse af spørgsmålene, justitsministeriet søgte under en samtale, udenrigsministeriets direktør den 22. september 1944 havde med general Pancke, oplystes, at man fra tysk side „ikke interesserede sig for politiets anklagemæssige og centraladministrative funktioner, og at det måtte overlades til de danske myndigheder at finde en ordning i så henseende". (A. 1908).

Der udsendtes herefter af justitsministeriet den 23. september om eftermiddagen til samtlige politikontorer telegram om, at politi*kontorerne* (ikke politi*stationerne*) burde genåbnes „uopholdelig til varetagelse af anklagemyndighedens arbejde og alle civile forretninger, som påhviler politiet, herunder også motorvæsenet". (A. 1909).

Som nærmere omtalt i justitsministeriets førnævnte redegørelse fik telegrammet kun ringe virkning og

„Da det meget hurtigt blev klart, at genåbningen de fleste steder ikke ville kunne gennemføres, blev der givet de politimestre, der telefonisk henvendte sig til justitsministeriet, besked herom og om, at man herefter heller ikke ville forlange, at kontoret i vedkommende politikreds blev holdt åbent. Nogen almindelig tilbagekaldelse af telegramcirkulæret anså man det derimod ikke for opportunt at udsende". (A. 1909).

En ændring i disse forhold skete forsåvidt først ved justitsministeriets bekendtgørelse af 7. november 1944 (A. 1910).

Ved den nævnte bekendtgørelse om midlertidig videreførelse af de til politiet henlagte forretninger af civil og administrativ beskaffenhed henlagdes i København de omtalte sager med enkelte undtagelser til Københavns magistrat. Udenfor Køben-

havn oprettedes der under amterne særlige kredskontorer, der varetog politiets tidligere opgaver på det her omhandlede område, dog at en lang række sager blev henlagt til særlige myndigheder, jfr. nærmere bekendtgørelsens § 6. (A. 1911).

Denne ordning vedvarede til besættelsens ophør.

49. De kommunale vagtværn.

Ved den af tyskerne den 19. september 1944 indførte politimæssige undtagelsestilstand opløstes med øjeblikkelig virkning det danske politi og C.B.-organisationerne[1]) med undtagelse af C.B.U. (A. nr. 463).

Den 20. september meddelte general Pancke udenrigsministeriets direktør, at det kun var „de illoyale dele af politiet", der var opløst, og generalen rejste samtidig spørgsmålet om en genopbygning af politiet (A. 1908). Fra dansk side fastholdt man imidlertid, jfr. justitsministeriets redegørelse (A. 1908), „at man ikke fra centraladministrationens side kunne medvirke til den fra tysk side ønskede genopbygning af politiet og ikke kunne samtykke i, at kriminalpolitiet genoptog arbejdet — undtagen på betingelser, som man fra tysk side ikke ville acceptere", nemlig krav om bl. a. øjeblikkelig hjemførelse og frigivelse af de deporterede politifolk. For de herom førte forhandlinger, herunder om dr. Popp-Madsens henvendelse til departementscheferne, har kontorchef, nu politidirektør J. Herfelt redegjort i værket „Danmark under Verdenskrig og Besættelse", 3. bind, s. 219 ff, hvortil nærmere henvises.

De tyske ønsker om dansk medvirken til dannelse af et reorganiseret politi forblev imidlertid resultatløse, og den politiløse tilstand varede besættelsestiden ud.

Til varetagelse af ro og orden indførtes de kommunale vagtværn. Kommissionen har om disse vagtværns oprettelse udbedt sig en kortfattet redegørelse fra justitsministeriet, med hvilken redegørelse modtoges de af justitsministeriet udsendte cirkulærer om vagtværnenes forhold (A. nr. 470 med bilag). Herudover har kommissionen ikke fundet særlig anledning til at indhente oplysninger om spørgsmålet om vagtværnenes oprettelse og virke, idet der herom foreligger en udførlig redegørelse i det af Københavns kommune[2]) under redaktion af Sigurd Thorsen udgivne værk: „Københavns vagtværn 1944—1945", hvori bl. a. udenrigsministeriets tidligere direktør, Nils Svenningsen, behandler „Forhandlinger med tyske myndigheder om de kommunale vagtværns oprettelse og virksomhed."

Af det herefter foreliggende fremgår, at der den 25. september 1944 i den danske presse offentliggjordes en af general Pancke den 23. september udfærdiget forordning om reorganisation af det danske politi, i hvilken gaves bemyndigelse til oprettelse af et kommunalt ordens- og kriminal- (derunder krise-) politi. Allerede „den 27. meddeltes det dr. Best, at der ikke kunne etableres noget ordenspoliti, men at man fra dansk side havde overvejet oprettelse af vagtværn, eventuelt på kommunal basis." (Svenningsen, anførte værk s. 12).

Efter at det ved forhandling var klarlagt, at man fra tysk side var villig til at anerkende kommunale vagtmandskaber i fornøden mængde, drøftedes spørgsmålet yderligere på dansk hold, og der afholdtes den 30. september et møde i udenrigsministeriet, hvor centraladministrationen og kommunerne drøftede spørgsmålet (A. nr. 470). Kommunerne erkendte her nødvendigheden af at måtte påtage sig hvervet at organisere ordenstjenesten, men tog dog forbehold overfor udgifterne.

---

[1]) Disse genoprettedes senere som LB (luftbeskyttelses)korps.

[2]) Lignende værker er udgivet af andre kommuner.

Rigsdagens samarbejdsudvalg anbefalede ligeledes oprettelse af kommunale vagtværn og tilsagde partiernes bistand til, at en væsentlig del af udgifterne til sin tid refunderedes af statskassen (Svenningsen, anførte værk s. 14—15).

Et af justitsministeriet udarbejdet udkast forelagdes derefter dr. Best, og efter forhandling udstedte justitsministeriet den 11. oktober 1944 (A. nr. 470) cirkulære til Københavns magistrat og samtlige kommunalbestyrelser angående oprettelse af kommunale vagtværn (A. 1917). Ved cirkulæreskrivelse af 20. oktober 1944 stilledes i udsigt, at 80 pct. af kommunernes udgifter til sin tid ville blive refunderet af statskassen (A. 1921).

Om de vanskeligheder, der opstod i den derefter nærmest følgende tid, henvises til Svenningsen (anførte værk s. 17 ff.), der bl. a. nærmere omtaler de tyske krav om oplysning om vagtværnenes sammensætning, senere reduceret til krav om tysk medvirken ved nyansættelser (jfr. justitsministeriets cirkulære af 2. februar 1945, A. 1922), om udlevering af voldsforbrydere og om aflevering af våben (jfr. cirkulære af 2. februar 1945, A. 1922).

Om vagtværnets virksomhed, herunder om de hindringer, der fra tysk side eller fra personer i deres tjeneste blev lagt i vejen for vagtværnets virksomhed, henvises nærmere til det anførte værk „Københavns vagtværn" og til lignende værker.

I. Tillæg.

50. Nedsættelse af en særlig kommissionsdomstol.

I skrivelse af 9. november 1946 til kommissionen (A. nr. 471) meddelte justitsministeriet foranlediget af dagspressens omtale af kommissionens afhøringer vedrørende den såkaldte „Sverigesrejse" (jfr. om denne foran kap. 42), at det pågældende forhold havde været og var genstand for undersøgelse af politiet i forbindelse med justitsministeriet, hvorhos det udtaltes, at ministeriet, såfremt det var muligt, ville sætte „pris på til brug for denne undersøgelse at få tilstillet det materiale, som måtte foreligge for kommissionen".

I betragtning af, at der her var tale om et forhold, kommissionen under sine undersøgelser havde sin opmærksomhed henledt på, fandt man det mest hensigtsmæssigt ikke at lade denne undersøgelse foregå ved politiets egen foranstaltning. På den anden side havde der ved kommissionens afhøringer vist sig sådanne uoverensstemmelser mellem de for kommissionen afgivne forklaringer, at man ikke kunne anse disse for tilstrækkeligt tilfredsstillende til en virkelig klaring af forholdene, og man fandt derfor anledning til nærmere at undersøge, hvilke retsmidler der står til rådighed for de i henhold til grundlovens § 45 nedsatte parlamentariske kommissioner, forsåvidt angår disses afhøringer. Man indhentede herefter responsum fra professorerne ved Københavns universitet, dr. jur. Erwin Munch-Petersen og dr. jur. Poul Andersen.

Ifølge det nævnte responsum (A. nr. 472) er vel urigtige forklaringer for kommissionen strafbare i henhold til straffelovens § 162, men der er ikke hjemlet parlamentariske kommissioner noget middel, hvorved de kan fremtvinge private borgeres fremmøde eller tvinge dem til at udtale sig for kommissionen. Kommissionen kan anlægge sag mod vedkommende, men bortset fra dette henvises den til at lade foretage vidneførsel for domstolene. Hertil vil der dog ikke være nogen almindelig adgang, idet dette — som det hedder i responsummet — kun tør antages, forsåvidt „talen er om tilvejebringelse af oplysninger til brug ved afgørelsen af, om der er grundlag for at gøre retligt ansvar gældende mod bestemte personer".

Det nævnte responsum drøftedes i kommissionen, og der opnåedes her enighed om, at der i nær tilknytning til kommissionen burde nedsættes en særlig undersøgelsesret i medfør af retsplejelovens § 21. Dette forhandledes med statsministeren og justitsministeren i et møde den 3. december, og kommissionen formulerede sin anmodning herom i skrivelse den 5. december (A. nr. 473), hvori det bl. a. hedder, at det under kommissionens arbejde havde „vist sig, at kommissionen for at kunne løse den opgave, der er den tildelt, må have mulighed for at kunne lade foretage vidneafhøringer under vidneansvar".

I skrivelse af 11. december (A. nr. 474) meddelte justitsministeren herefter, at han var rede til at forhandle med kommissionen om kommissionsdomstolens opgave, og efter nærmere drøftelser foreslog kommissionen i skrivelse af 31. januar 1947 (A. nr. 475) den nærmere formulering af domstolens kommissorium, således at dette dels i almindelighed omfattede sådanne afhøringer, som kommissionen fandt det fornødent at lade foretage ved en ret, dels specielt den omtalte „Sverigesrejse" og begivenhederne i forbindelse med arrestationen af kommunister den 22. juni 1941.

Den af kommissionen afgivne formulering fulgtes af justitsministeriet i det den 3. februar udfærdigede kommissorium (A. nr. 477) for civildommer *E. Olrik*, der blev udset til at „beklæde retten under sådanne undersøgelser og afhøringer, som den af folketinget under 19. december 1945 i henhold til grundlovens § 45 nedsatte kommission finder det fornødent at lade foretage ved en ret, herunder sådanne undersøgelser og afhøringer vedrørende politiets arbejde under besættelsen, som de nærmere omstændigheder i forbindelse med arrestationerne af kommunister den 22. juni 1941 og udsendelsen af to kriminalpolitifolk til Sverige den 27. november 1943 måtte give anledning til".

Efter kommissionens ønske beskikkedes medlem af kommissionen, fhv. justitsminister *N. Busch-Jensen*, til at repræsentere den offentlige anklagemyndighed for kommissionsdomstolen.

I overensstemmelse med kommissoriet har domstolen herefter foretaget afhøringer og undersøgelser dels vedrørende den foran nævnte „Sverigesrejse"[1]) og dels vedrørende de nærmere omstændigheder i forbindelse med arrestationerne af kommunister den 22. juni 1941.[2]) Endvidere har domstolen efter senere anmodning fra kommissionen foretaget afhøringer i anledning af en henvendelse fra nuværende medlem af folketinget, fru Alvilda Larsen.[3])

Af kommissionsdomstolens afhøringer er optaget stenografisk referat, og kommissionsdommeren har efter undersøgelsens afslutning udarbejdet en oversigt på grundlag af de afholdte forhør for hvert af de to førstnævnte emner. Disse oversigter er optrykt som A. nr. 260 og A. nr. 442. Hvad angår de stenografiske referater fra kommissionsdomstolen, der er meget omfattende (mellem 1300 og 1400 sider), har fuldmægtig i justitsministeriet, kst. landsdommer *Chr. Ludvigsen* efter kommissionens anmodning udarbejdet et fyldigt referat (A. nr. 261 og A. nr. 443). Ved affattelsen af referatet er (jfr. indledningen til A. nr. 261) følgende synspunkter lagt til grund: „Forkortelsen er opnået ved, at de af dommeren og anklagemyndighedens repræsentant fremsatte bemærkninger og spørgsmål udelades, når ikke særlige grunde undtagelsesvis gør det nødvendigt af hensyn til forståelsen kort at referere dem. De afhørte vidners udsagn gengives i referatet, der holder sig tæt op ad de af vidnerne selv anvendte ord. Udeladelser har kun fundet sted for at undgå gentagelser og på punkter, hvor de afgivne forklaringer er uden betydning, f. eks. med hensyn til oplysninger, der foreligger fastlagt på anden måde. Iøvrigt har kun en sammendragning fundet sted, samt i et vist omfang en omstilling af rækkefølgen af de afgivne forklaringer, der tilsigter at gøre forståelsen og tilegnelsen lettere."

Hvad derimod angår afhøringerne for selve kommissionen, oplyses for fuldstændigheds skyld, at disse er optaget in extenso.

51. Justitsministeriets kommissionsdomstole af 6. august 1948 og 23. september s. å.

Nedsættelsen af kommissionsdomstolen af 3. februar 1947 fandt som nævnt (jfr. kap. 50) sted på kommissionens initiativ. Herudover har — uden kommissionens mellemkomst — to øvrige af justitsministeriet nedsatte domstole foretaget afhøringer angående visse af besættelsestidens forhold m. v. Til supplering af de ved kommissionen fremdragne oplysninger om besættelsestidens forhold optrykkes meddelelserne om resultatet af de nævnte kommissionsdomstoles undersøgelser, justitsministeriets meddelelser af 29. januar 1949 (A. nr. 481) og 30. juni 1949 (A. nr. 482).

---

[1]) Jfr. kap. 22.
[2]) Jfr. kap. 42.
[3]) Jfr. kap. 42 i slutningen.

I meddelelsen af 29. januar 1949 gives oplysninger om de af kommissionsdomstolen af 6. august 1948 foretagne afhøringer i forbindelse med de af politifuldmægtig Leifer fremsatte udtalelser om forskellige tjenestemænd m. fl.s holdning under besættelsen.

Justitsministeriets meddelelse af 30. juni 1949 redegør for resultatet af de afhøringer, der foretoges af den under 23. september 1948 nedsatte kommissionsdomstol til undersøgelse af verserende rygter om dansk-tysk samarbejde på forskellige punkter i besættelsestidens slutning m. v.[1]).

52. Supplerende Aktstykker.

I bilagene er som A. nr. 483—494 optrykt aktstykker som supplement til forskellige af de foregående kapitler (kap. 21, 22, 23, 26, 29, 31 og 33).

I henhold til de kommissionen givne forskrifter afgives foranstående beretning til det høje folketing.

Christiansborg, den 31. marts 1950.

Kristen Amby. **Alfred Andreassen.** **Holger Eriksen,** næstformand. **Niels Eriksen.** **Jørgen Gram.**

Victor Gram. **Poul Hansen** (Grenaa). **Holm,** formand. **Hækkerup.** **Arnth Jensen.** **Peder Knudsen.**

Thisted Knudsen. **Ladefoged.** **Holger Larsen.** **Johs. Larsen.** **M. Larsen.**

Lindberg. **Aksel Møller.** **Harald Nielsen.** **Karl Olsen.** **Th. Poulsen.**

Viggo Starcke. **Steen.**

Eigil Olsen.

---

[1]) Jfr. forespørgsel til justitsministeren om, med hvilken begrundelse ministeren havde nedsat en kommission til undersøgelse af rigtigheden af de af den dødsdømte Jørgen Lorenzen fremsatte beskyldninger mod en række danske personer, folketingstidenden 1948—49 sp. 303.

Rettelser til bilagene.

A. 155, 1. 1 fn.: 5) Abwehrstelle læs: 2) Abwehrstelle.
A. 168, 1. 3 fo.: Forhold læs: Forbehold.
A. 176, 1. 18 fo.: 1941 læs: 1942.
A. 191, 1. 28 fo.: hvori de tyske krav læs: hvori indeholdtes de tyske krav.
A. 264, 1. 15 fn.: 1942 læs: 1943.
A. 283, 1. 22 fn.: en af de læs: en af de af.
A. 338, 1. 13 fn.: anse for læs: anse det for.
A. 389, 1. 9 fo.: 1943 læs: 1944.
A. 456, 1. 2 fo.: med læs: om.
A. 463. 1. 3 fo.: De i de sidste læs: Den i de sidste.
A. 464, 1. 6 fn.: 1940 læs: 1904.
A. 505, 1. 17 fn.: ved henvisning til udgår.
A. 517, 1. 1 fo.: dennes af læs: dennes og.
A. 519, 1. 1 fo.: dr. Milder læs: dr. Mildner.
A. 602, 1. 6 fn.: Meddelelse om læs: om Meddelelse om.
A. 633, 1. 9 fn.: for at læs; for.
A. 665, 1. 8 fo.: 3 Blad (sic!) læs: 3 blade.
A. 746, 1. 5 fo.: er rent læs: er en rent.
A. 783, 1. 18 fo.: ansat læs: anset.
A. 783. 1. 7 fn.: Munck, læs: Munch.
A. 784. 1. 7 fn.: vedvarende læs: vedvarede.
A. 830, 1. 11 fn.: i sin læs: i sin tid.
A. 926, 1. 11 fo.: afvist læs: afgivet.
A. 944, 1. 15 fn.: De læs: Da.
A. 965, 1. 8 fo.: 1946 læs: 1942.
A. 981, 1. 1 fn.: dersom læs: der — som.
A. 995, 1. 14 fn.: er tilladte læs: ikke er tilladte.
A. 1003, 1. 23 fo.: Karakter læs: Krænkelse.
A. 1028, 1. 8 fo.: (Bilag 38) læs: (Bilag 39).
A. 1076, 1. 2 fn.: fra ham fra læs: fra ham til.
A. 1106, 1. 5 fn.: med læs: mod.
A. 1151, 1. 19 fn.: ordinære læs: ordinere.
A. 1216, 1. 2 fn.: under 3) anførte læs: under 8) anførte.
A. 1256, 1. 12 fn.: juni (sic!) læs: juni (skal formentlig være juli).
A. 1386, 1. 25 fn.: 13. juni 1942 læs: 13. juli 1942.
A. 1388, 1. 14 fn.: oprettelse læs: opretholdelse.
A. 1504, 1. 16 fn.: skære læs: afskære.
A. 1656, 1. 28 fn.: 29. November læs: 19. november.
A. 1697, 1. 2 fo.: nævnt læs: været nævnt i.
A. 1698, 1. 19 fo.: 1944 læs: 1943.
A. 1704, 1. 11 fo.: sagt, at læs: sagt, om.
A. 1934, 1. 4 fo.: 1945 læs: 1946.
A. 1978, 1. 8 fn.: 8000 kr. læs: 800 kr.
A. 1988. 1. 13 fn.: og at læs: og om.
St. 183, 1. 23 fo.: havde med læs: havde fra.
St. 197, 1. 30 fn.: Kommunistpartiet læs: Kommunistudvalget.
St. 207, 1. 21 fn.: at to embedsmænd, der læs: at de to embedsmænd, der støttede Bentzen.
St. 207, 1. 18 fn.: ordene støttede Bentzen udgår.
St. 305, 1. 18 fo.: dem læs: Dem.
St. 373, 1. 28 fo.: Retning læs: Retning).

St. 418, l. 29 fo.: 27. April læs: 27. november.
St. 421, l. 5 fo.: Østergaard Nielsen læs: Øst.
St. 436, l. 3 fn.: 1942 læs: 1941.
St. 461, l. 6 fn. og l. 1 fn. byttes om.
St. 471, l. 28 fo.: der skulde læs: skulde der.
St. 475, l. 8 fn.: mente læs: med.
St. 636, l. 13 fn.: Formanden læs: Scavenius.
St. 653, l. 19 fo.: været læs: næret.
St. 675, l. 2 fn.: tænkt læs: tænkes.